

**Mobilitat residencial, contraurbanització i canvi en  
l'estructura social de Santa Coloma de Gramenet,**

**un municipi de la primera perifèria metropolitana de Barcelona.**

ANTONI DURÀ I GUIMERÀ

**Mobilitat residencial, contraurbanització i canvi en  
l'estructura social de Santa Coloma de Gramenet,**

**un municipi de la primera perifèria metropolitana de Barcelona.**

VOLUM 1

Tesi Doctoral dirigida per

MARIA DOLORS GARCIA RAMON

*Vista i plan*

*M<sup>e</sup> Dolors Garcia*

Departament de Geografia  
Universitat Autònoma de Barcelona  
Bellaterra, 1995

*A la Montserrat i l'Elisenda,  
per la il·lusió que sempre em transmeten  
i per tot el seu esforç en aquesta Tesi,  
i als meus pares i la meva família,  
per tot el suport que hi he trobat.*

## Agraïments

L'elaboració d'aquesta Tesi Doctoral ha estat possible gràcies a la col.laboració i el suport d'un bon nombre de persones i diverses institucions, a totes les quals vull manifestar el meu agraïment:

En primer lloc, la direcció de Maria Dolors Garcia Ramon al llarg dels meus estudis de Tercer Cicle i, en particular, d'aquesta Tesi Doctoral ha suposat una molt encoratjadora mostra de confiança de la seva part, i un enriquidor aprenentatge per a mi.

Al Departament de Geografia hi he trobat en tot moment un desinteressat ajut - que és norma habitual de la casa- per part de tothom. He d'esmentar especialment a Núria Valdovinos, Joan Manuel Soriano, Abel Albet, Ignacio Ferrero i Joan Carles Llurdés per tot el temps i l'esforç que han dedicat a ajudar-me a finalitzar la Tesi. Igualment m'han ajudat amb els seus consells, el seu suport, preparant-me la docència, o amb les múltiples feines que sorgien en la recerca, Gemma Cànoves, Mireia Baylina, David Saurí, Pilar Riera, Àngels Pascual, Rosa Ascon, Helena Estalella, Antoni Tulla, Oriol Nel.lo, Maria Villanueva, Joan Nunes, Enric Mendizábal, Juan Antonio Módenes, Carme Miralles, Paco Muñoz Ramírez i Alba Caballé.

La feina feta per Marian Villarías, Domènec Aran i Quico Camps en les feixugues tasques de transcripció de les entrevistes, càlcul de dades i elaboració de taules, gràfics i mapes ha estat també inestimable. I Oriol Faulí ha col.laborat pacientment en la correcció i composició del text.

Diverses institucions han confiat en el projecte aportant els recursos necessaris per a la seva realització. He d'agrair tant a la Fundació Jaume Bofill la concessió d'una de les beques per a Tesis Doctorals, com a l'Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet l'ajut econòmic rebut. He d'esmentar també l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona per l'explotació gratuïta de dades de l'Enquesta Metropolitana de Barcelona, malgrat que finalment no ha estat possible incloure-les en la recerca. El Laboratori d'Informació Geogràfica i Teledetecció de la UAB m'ha facilitat molt l'elaboració de la cartografia automàtica.

A l'Ajuntament de Santa Coloma he trobat, a més, un estret suport per part de moltes persones. He d'agrair l'atenció rebuda de l'alcaldeessa Manuela de Madre, i del regidor Joan Carles Mas, el qual ha fet el seguiment de la recerca. He trobat una gran col.laboració en Albert Gadea, Josep Maria Bastida, Ricard Fernández i Dori Morillo; també en els serveis d'estadística, especialment amb Pere Domínguez i Dolors Mejías i amb l'excel.lent feina realitzada per l'informàtic Pepe Martín; i en el servei d'urbanisme, amb Lluís Falcón.

Els serveis estadístics dels Ajuntaments de Barcelona -Carme Pujol- i Badalona - Alfredo Smilges- han estat també de gran ajut, proporcionant les dades necessàries.

# ÍNDEX

## VOLUM 1

<b>Capítol 1. Introducció</b> .....	1
1.1 Origen i propòsit de la recerca .....	1
1.2 Objectius generals i hipòtesis .....	3
1.2.1 Els objectius .....	4
1.2.2 Les hipòtesis .....	6
1.3 Estructura de la Tesi .....	9
<b>Capítol 2. Recerca d'un marc conceptual: els estudis sobre mobilitat residencial i sobre contraurbanització</b> .....	13
2.1 Evolució dels estudis sobre Mobilitat Residencial .....	13
2.1.1 Els antecedents de l'estudi de la Mobilitat Residencial .....	14
2.1.2 La recerca sobre la Mobilitat Residencial des de la perspectiva de la geografia del comportament i dels models ecològics .....	16
2.1.3 La Mobilitat Residencial i les seves relacions amb l'estructura urbana ..	19
2.2 Una nova dimensió de la mobilitat residencial: els estudis sobre contraurbanització .....	21
2.2.1 L'anàlisi de la contraurbanització en la geografia anglosaxona .....	22
2.2.2 Altres perspectives des de l'Europa continental .....	26
2.2.3 Les aportacions des d'Espanya i Catalunya .....	30
2.3 Estudis recents sobre mobilitat residencial interna a Catalunya i la regió de Barcelona .....	35
2.3.1 Estudis precedents i de caracter general .....	36
2.3.2 Els estudis específics sobre Mobilitat interna metropolitana .....	39
2.4 L'aportació del marc teòric: tres nivells d'anàlisi de la mobilitat residencial i la contraurbanització .....	45
2.5 Referències bibliogràfiques .....	49
<b>Capítol 3. La metodologia i les fonts de la investigació</b> .....	57
3.1 L'explotació estadística: mètode, variables i fonts .....	58
3.1.1 Detall territorial i abast temporal de l'explotació .....	59
3.1.2 Les variables sobre característiques dels migrants .....	60
3.1.3 El tractament per àmbits territorials .....	62
3.1.4 Les fonts d'informació .....	64
3.1.4.1 Registre d'altres i baixes a Santa Coloma (1986 - 1993) .....	66
3.1.4.2 Padró de 1986, altres i baixes de Santa Coloma (1981-1986) ..	69

4.5 La transformació de la Regió de Barcelona com a condicionant dels fluxos residencials .....	116
4.6 Referències bibliogràfiques .....	117

**Capítol 5. Santa Coloma de Gramenet: l'evolució d'un municipi de la primera perifèria metropolitana .....** 123

5.1 El medi físic i l'evolució històrica com a factors .....	123
5.1.1 El medi físic: un condicionant històric en vies de superació .....	123
5.1.2 La tardana formació del nucli urbà: evolució fins 1939 .....	126
5.1.3 La desfiguració del nucli: el suburbi (1939-1979) .....	128
5.1.3.1 L'etapa d'immigració creixent (1939-1965) .....	129
5.1.3.2 L'etapa de saturació (1965-1979) .....	130
5.1.3.3 Moviment reivindicatiu i proposta de ciutat .....	131
5.2 Santa Coloma avui (1979-1994). La recuperació de la ciutat .....	133
5.2.1 Canvi polític i transformacions urbanístiques i econòmiques del municipi .....	133
5.2.1.1 La democratització de la política local a Santa Coloma i la millora de la percepció de la ciutat .....	133
5.2.1.2 La transformació urbanística, de serveis i equipaments .....	135
5.2.1.3 Cap a una economia lentament més autocentrada .....	136
5.2.2 El mercat i la política local d'habitatge .....	138
5.2.2.1 La congestió del parc d'habitatges .....	138
5.2.2.2 La política d'habitatge: rehabilitació del parc .....	141
5.2.3 Estabilització i canvi en la població .....	143
5.2.3.1 El canvi demogràfic i socioeconòmic .....	144
5.2.3.2 Canvi de signe migratori .....	145
5.3 L'evolució de Santa Coloma i la descongestió urbana .....	148
5.4 Referències bibliogràfiques .....	150

**Capítol 6. Caracterització dels fluxos migratoris: anàlisi de les estadístiques sobre els moviments residencials de Santa Coloma .....** 155

6.1 Altes i Baixes de Santa Coloma segons l'actualització del Padró de la Ciutat de Sta. Coloma de Gramenet (1986-1993) .....	155
6.1.1 Les xifres globals i per àmbits territorials .....	155
6.1.2 Altes i baixes a les corones exteriors: la resta de l'estat i l'estranger .....	159
6.1.2.1 Fluxos migratoris amb la resta de l'estat: les dades per Comunitats autònomes .....	159
6.1.2.2 Fluxos migratoris amb la resta de l'estat: el detall per províncies i municipis destacats .....	160
6.1.2.3 Altes i baixes fora de l'estat .....	161
6.1.3 Altes i Baixes a Catalunya .....	162
6.1.3.1 La mobilitat residencial amb la resta de Catalunya .....	163

7.2 Visions de Santa Coloma i dels llocs d'origen o de destinació . . . . .	210
7.2.1 Una visió general . . . . .	211
7.2.2 Integració . . . . .	215
7.2.3 Entorn social . . . . .	216
7.2.4 Seguretat/ conflictivitat . . . . .	220
7.2.5 L'entorn urbà . . . . .	222
7.2.6 Equipament escolar . . . . .	224
7.2.7 Equipament mèdic . . . . .	225
7.2.8 Comerços . . . . .	226
7.2.9 Altres serveis i equipaments . . . . .	228
7.2.10. Transport . . . . .	229
7.2.11 Relacions entre municipis . . . . .	232
7.2.12 La valoració final . . . . .	233
7.3 Consideracions finals . . . . .	235
<b>Capítol 8. Resultats i conclusions . . . . .</b>	<b>241</b>
8.1 La distribució dels fluxos migratoris: la participació de Santa Coloma a la contraurbanització dins la regió de Barcelona . . . . .	241
8.2 La tipologia dels migrants: un contrast més fort en les edats que en els nivells d'instrucció . . . . .	243
8.3 De l'estructura urbana a les preferències individuals com a causes de les actuals tendències migratòries . . . . .	244
8.4 Conseqüències múltiples, en general favorables, de la mobilitat residencial per a Santa Coloma i per als migrants . . . . .	247
8.5 Validesa de la metodologia quantitativa i qualitativa . . . . .	249
8.6 La contraurbanització a la regió de Barcelona és una oportunitat per a impulsar Santa Coloma i la perifèria metropolitana . . .	250
<b>Bibliografia general . . . . .</b>	<b>253</b>

## VOLUM 2

<b>Annex 1: Estadístiques . . . . .</b>	<b>1</b>
<b>Annex 2: Entrevistes . . . . .</b>	<b>45</b>

# Capítol 1. Introducció

## 1.1. Origen i propòsit de la recerca

La investigació que aquí es presenta té origen en la Memòria de Recerca presentada el 1990, al final dels cursos de Tercer Cicle del doctorat de Geografia Humana, realitzats al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona. L'interès per aprofundir en el coneixement de l'estructura urbana de l'àrea de Barcelona, i en especial per les condicions de vida en allò que se sol anomenar la perifèria de la ciutat, em varen portar a establir contacte directe amb una realitat que fins llavors m'havia restat força desconeguda. L'elecció de l'àmbit d'estudi va recaure ja llavors en Santa Coloma de Gramenet, un dels municipis més poblats entre els que, en les darreres dècades, havien experimentat un espectacular creixement en l'entorn més immediat de Barcelona.

La principal lliçó d'aquella descoberta va ser el contrast entre el que havia estat i el que estava començant a ser aquella peça viva de l'entramat de la regió de Barcelona. En efecte, a finals dels anys vuitanta, el que havia brotat com una ciutat dormitori mancada de recursos, i aïllada malgrat la poca distància al centre metropolità, es trobava en ple procés de recuperació i dignificació, procés que encara avui continua. La diferència entre passat i present l'estableixen quinze anys de democràcia i d'estat del benestar, i una ferma voluntat de les forces vives locals per redreçar el municipi. La requalificació urbanística, la dotació d'equipaments i serveis i les noves vies de comunicació -de les quals l'arribada del metro, els nous ponts sobre el riu Besòs i l'enllaç amb el segon cinturó de ronda de Barcelona en són una excel·lent mostra- han suposat un gran salt en la qualitat de vida del municipi. També són indicadors positius l'increment del nivell educatiu del conjunt de la població, majoritàriament jove, i una situació econòmica més estable també per a molts. Ara bé, és també evident que resta encara molt per fer en l'urbanisme, en l'economia locals, i en molts altres aspectes que configuren les condicions de vida dels colomencs.

És en aquest punt on es planteja la necessitat de donar interpretació a les dades estadístiques que mostraven la inversió del signe migratori tradicionalment positiu de



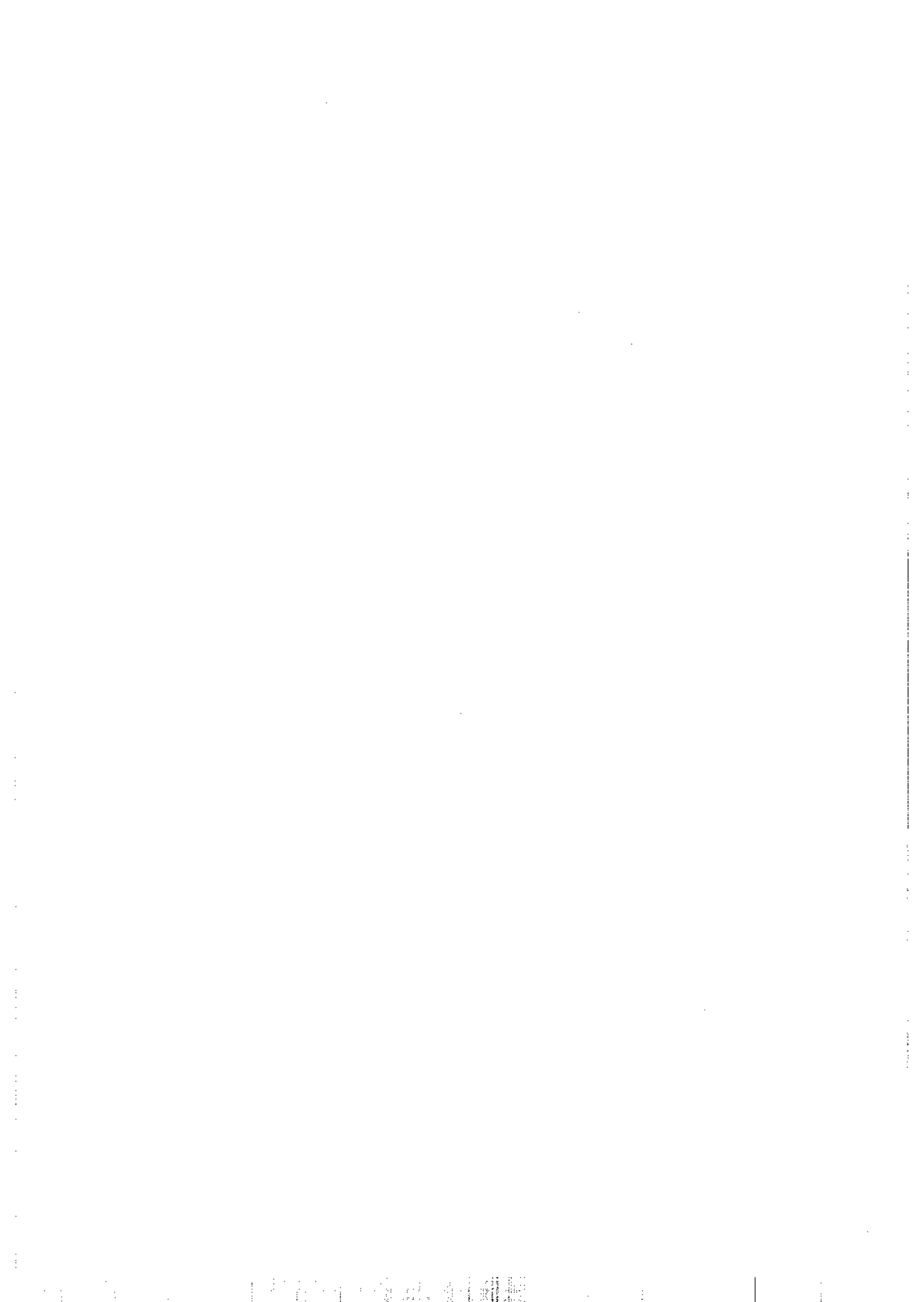
Santa Coloma, i que resultaven en una pèrdua, lenta però continuada, de la població del municipi des dels primers anys vuitanta. Què significaven les noves tendències? Qui marxava, i per què? Però també, qui venia? I, finalment, quines conseqüències podia tenir tota aquesta mobilitat en el futur del municipi? Semblava d'interès averiguar fins a quin punt la mobilitat residencial podia repercutir en l'evolució de la ciutat, i en quina forma ho podia fer.

Cal ara justificar l'elecció de Santa Coloma com a àmbit d'estudi (mapa 1). Sense avançar esdeveniments, és sabut que tot el nucli urbà de la regió en la que s'inclou Santa Coloma està experimentant davallades notables en la seva demografia, començant pel propi municipi de Barcelona i seguit per altres del seu entorn proper: Hospitalet, Badalona, Cornellà, o Sant Adrià de Besòs. Tots ells són municipis intesament urbanitzats i que, durant dècades, havien experimentat elevadíssims ritmes de creixement. Per tant, es pot argumentar que a grans trets es tracta d'un fenomen de descongestió. Ara bé, dins el continu urbà que forma aproximadament la comarca del Barcelonès, i més enllà encara, els espais residencials que es descongestionen són de tipologies molt diverses, tant urbanístiques com socials. Seguint aquest raonament, es pot suggerir que hi ha unes raons específiques que empenyen tots aquells nuclis (municipis o barris) que -com Santa Coloma de Gramenet- arrosseguen uns elevats dèficits urbanístics i acullen una població de similars característiques, cap a unes també semblants tendències migratòries. Com a Santa Coloma, tant l'urbanisme com la població d'aquestes àrees ha evolucionat molt en els darrers anys; però també queda encara molt per canviar.

**És a partir d'aquest supòsit, doncs, que es proposa Santa Coloma de Gramenet com un exemple representatiu d'unes dinàmiques residencials específiques dins de les que estan portant a la descongestió de tot el nucli de la regió urbana de Barcelona.** El coneixement adquirit en la recerca anterior va fer pensar que, més que un estudi comparatiu entre diversos municipis, valia la pena concentrar l'esforç en un cas que servís d'exemple i a la vegada es pogués conèixer en profunditat. De la lectura de l'anàlisi realitzada en els capítols que segueixen i dels resultats i conclusions finals, es pot desprendre fins a quin punt aquest propòsit ha estat assolit.

MAPA 1. SANTA COLOMA DE GRAMENET. Localització: Divisió comarcal i Regió Metropolitana de Barcelona.





## 1.2. Objectius generals i hipòtesis

El propòsit general de la recerca és el de comprendre el fet de la recent pèrdua de població de Santa Coloma degut al predomini de les sortides en el seu balanç migratori. El punt de partida és la constatació, a través de les estadístiques publicades, d'un doble fenomen: d'una banda, els saldos respecte les àrees rurals espanyoles que durant dècades havien estat aportant migrants, esdevenen ara negatius; de l'altra, els fluxos amb origen o destinació a la regió urbana de Barcelona passen a ser més importants que els que es produeixen més enllà d'aquest àmbit. Una altra constatació inicial és que totes aquestes tendències no es donen aïlladament a Santa Coloma, sinó que són comunes a tots els grans municipis -en el sentit de molt poblats- del continu urbà del Barcelonès, començant per la ciutat de Barcelona.

La dinàmica esmentada ha orientat la recerca cap a una explicació procedent dels estudis sobre *Mobilitat Residencial* i sobre el fenomen anomenat de *Contraurbanització*. D'entrada, tots dos conceptes demanen una certa definició, la qual més endavant es matisa des de diferents vessants teòrics. Respecte al primer, hi ha la tendència a identificar la mobilitat residencial amb mobilitat intraurbana (o intrametropolitana, si es vol), sota la idea generalitzada que una regió urbana es defineix entre altres coses per formar un mercat laboral amb un grau d'integració més o menys elevat. Els moviments migratoris que es produeixen en el seu interior, que poden estar motivats per raons diverses, es poden donar en múltiples direccions. També es caracteritzen per la relació estreta que estableixen entre l'oferta i demanda d'habitatges, tot i que cal matisar que l'habitatge no sempre és el motiu principal del desplaçament, sinó que, lògicament, es deriva del mateix canvi. Aquests desplaçaments es distingirien de les migracions de tipus laboral, on la tendència és a canviar a nous espais: cal entendre aquí els tradicionals desplaçaments camp-ciutat, o les migracions d'una regió o un estat a d'altres, característiques que es solen plantejar barrejades. Les migracions laborals són les que han predominat a Espanya fins entrada la dècada dels setanta, i per elles s'explica el vertiginós creixement demogràfic de Santa Coloma. Però també cal matisar que en els fluxos interregionals també es dona una diversitat de motius, com poden ser el retorn d'antics migrants a llurs terres d'origen.

Per la impossibilitat de precisar els motius dels canvis de residència a partir de les dades i a efectes d'una major utilitat en l'anàlisi, a la Tesi que ara es presenta, s'ha optat per considerar mobilitat residencial tot canvi de residència produït a Santa Coloma, independentment del seu origen i destinació, i també dels motius del canvi. A partir d'aquí, però, es posa l'atenció de forma especial en la que s'anomenarà en endavant mobilitat residencial intraurbana o intrametropolitana, entenent aquesta com l'àmbit regional d'influència de la ciutat de Barcelona.

Aquesta aclaració del concepte permet fer l'enllaç amb les explicacions del fenomen de la contraurbanització, les quals en essència descriuen l'estancament o estagnació de la població dels cors de les grans ciutats del món industrialitzat, mentre les seves perifèries manifesten ràpids ritmes de creixement. De nou, les diferents teories han intentat relacionar aquests processos amb unes o altres causes -com es podrà veure en la reflexió teòrica aportada al capítol 2 de la Tesi- però d'entrada es parteix de la relació negativa entre els nuclis metropolitans i els seus entorns.

### **1.2.1. Els objectius**

Partint del que s'ha dit, es varen definir inicialment els objectius principals que havien d'orientar tota la recerca.

*El primer objectiu és el de conèixer el grau de predomini i les característiques generals de la mobilitat intrametropolitana dins el conjunt dels fluxos migratoris produïts a Santa Coloma de Gramenet des que el 1981 es constata la davallada demogràfica.* Amb aquesta finalitat s'ha tractat de determinar els volums dels diferents fluxos i d'identificar amb un màxim detall els orígens i destinacions dels migrants, així com les seves característiques personals. El detall de l'anàlisi és superior, lògicament, dins l'àmbit de la regió de Barcelona.

A partir d'aquest propòsit, *el segon objectiu es proposava una reflexió sobre les causes que expliquen les actuals tendències migratòries al municipi.* En aquest sentit, la possible existència d'un procés de contraurbanització a la regió de Barcelona va servir per a bastir algunes de les hipòtesis que s'exposen més endavant. Però a la

vegada, com s'ha dit, es volien detectar també les causes més específiques que determinaven els processos descrits a Santa Coloma, entès aquest municipi -com s'ha dit- com a model representatiu d'altres municipis de la perifèria més propera a Barcelona que havien arribat a una elevada densificació en les passades dècades, degut a la forta immigració rebuda.

*El tercer objectiu* pretén arribar a **una valoració de les conseqüències en el municipi**. En aquest sentit, si era possible plantejar alguns criteris per a efectuar aquesta reflexió, és clar també que una predicció a un termini mitjà s'escapa a les possibilitats de la recerca. Tanmateix, es varen traçar unes hipòtesis inicials al respecte, tot corrent el risc d'assenyalar algunes possibilitats a les conclusions.

Finalment, *el quart objectiu* es referia als aspectes **metodològics**. Pel que feia a la **quantificació dels fluxos migratoris, el problema es situava sobretot en mostrar la validesa de les fonts estadístiques utilitzades**, ja que, amb l'intent d'aconseguir un bon detall en la informació, s'acudia a bancs de dades poc utilitzats fins al moment. En quant a la recerca de les causes i efectes de la dinàmica migratòria, es varen proposar dues línies d'investigació. La primera, referida a l'anàlisi del context regional de Barcelona i del municipi de Santa Coloma a través de documentació, era en principi més convencional. Ara bé, el tema obligava a un contrast amb les opinions dels migrants, és a dir, a recórrer a les entrevistes com a font d'informació. En aquest punt, es va optar per acudir a **tècniques d'entrevista dels anomenats mètodes qualitius. Han consistit en una variant d'entrevistes en profunditat, aplicades a una mostra intencionada de migrants** en l'àmbit de la regió de Barcelona amb origen o destinació a Santa Coloma de Gramenet.

L'elecció d'una tècnica qualitativa d'entrevista, feta després de valorar altres possibilitats i conèixer altres experiències d'aplicació al tema, obeeix a dues raons. Una era el desig de posar l'accent en la diversitat de motius i de percepcions de les persones desplaçades: la lectura d'algunes enquestes basades en qüestionaris tancats, feia pensar que les respostes amagaven sovint algunes de les motivacions reals dels migrants. D'altra banda, s'optava per una opció modesta: en efecte, quedava fora de l'abast de la investigació el dur a terme una enquesta sobre una mostra representativa de migrants, mostra que té com a primera dificultat la detecció dels subjectes a

entrevistar i, per tant, requeria uns recursos molt superiors als disponibles. La seva realització queda en tot cas per a un futur, en la mesura en que es valori la creixent importància d'aquest tipus de migracions en l'evolució de l'estructura urbana.

### 1.2.2. Les hipòtesis

A partir dels objectius assenyalats s'han definit unes hipòtesis, les quals han servit com a línies d'orientació de la recerca i s'han anat desenvolupant al llarg de la investigació en un conjunt de subhipòtesis, les quals es poden trobar en els capítols posteriors. Cal insistir en que les hipòtesis, com els objectius, han posat l'atenció sobretot en els moviments dins l'àrea d'influència de Barcelona i, només de forma complementària, en els fluxos produïts més enllà d'aquest àmbit.

*La primera hipòtesi* es refereix a la **distribució dels fluxos migratoris entorn de Santa Coloma. Considera que les dades presentaran una realitat complexa, partint de la consolidació dels moviments intramentropolitans com els més destacats dins el conjunt, i que és precisament en aquest àmbit intern de la regió urbana on les baixes del municipi superen substancialment les altes.** Es poden assenyalar uns condicionants diversos a priori, dels quals caldrà avaluar-ne el grau d'influència: l'efecte de la distància física i del relleu; les característiques dels llocs d'origen o destinació (on pot ser important la diversitat de l'oferta d'habitatges i els preus del sòl, l'entorn i el nivell de vida en diferents municipis); les necessitats i les possibilitats dels migrants (relacionades amb els perfils esmentats); però també altres motivacions dels mateixos desplaçats, com ara llur percepció del territori, els lligams familiars o d'altres factors que aniran sorgint al llarg de la recerca.

Més específicament, es pot suposar que en l'àmbit intern de la regió de Barcelona es donen intercanvis molt més diversos que un simple moviment general de desconcentració cap a les corones externes de la regió urbana, tot i que aquests poden ser importants. Però és d'esperar, per exemple, una dinàmica més o menys intensa dins el continu urbà i, especialment, respecte als municipis veïns de Barcelona i Badalona, els quals, per la seva contigüitat i tamany, seran llocs d'intercanvi de

població destacats. A més, probablement part d'aquesta mobilitat es concentraria en barris limítrofs amb Santa Coloma, per la proximitat i similitud de llur tipologia.

Respecte als àmbits més allunyats, és possible que es doni també una dispersió de tendències, superant també la idea estesa que es tracta sobretot d'un moviment de retorn als llocs d'origen -idea ja de per sí prou ambigua-, el qual seria compensat en part per entrades de migrants del Tercer món. Es pensa que, probablement, en canvi, es dóna actualment una participació important de les àrees urbanes com a llocs de creixent intercanvi, degut a la major concentració d'oportunitats de treball.

*La segona hipòtesi* es centra en els **perfil** dels migrants: hom esperava trobar **algunes diferències significatives tant en l'edat com en la categoria socioeconòmica, variant segons la direcció dels fluxos i també segons quins fossin els àmbits d'origen o de destinació**, malgrat que era difícil precisar-ne la distribució. Respecte a l'edat, les diferents necessitats que apareixen segons la fase del Cicle de Vida podien tenir un efecte diferenciador important, tal com havia plantejat el psicòleg social Peter Rossi a mitjans anys cinquanta i s'exposarà al marc teòric, al capítol 2. Igualment la categoria socioeconòmica podia diferenciar les tendències dels fluxos, regulant possibilitats i limitacions respecte als llocs d'origen i destinació: els corrents teòrics que han incidit en la segregació de l'espai residencial, segons l'estatus de les diferents classes socials, donen més rellevància a aquest factor. Tot i que la relativa homogeneïtat en aquest aspecte de la població de Santa Coloma no feia pensar en grans contrastos, sí que s'esperava un cert grau de diferenciació. I, sobretot, una actuació diferenciada respecte als residents d'altres àrees amb perfils socioeconòmics diferents. Finalment, es podia pensar que els efectes d'ambdues variables probablement també es veurien en els perfils dels migrants procedents o amb destinació als àmbits més externs.

*La tercera hipòtesi* es refereix a les **causes** de les actuals tendències migratòries a Santa Coloma. **La hipòtesi sosté que la raó principal és que l'evolució de l'estructura urbana de l'àrea de Barcelona ha empès a l'expulsió de població en tot el nucli de l'àrea, del qual Santa Coloma forma part, però que les característiques específiques d'aquest municipi fan que hi hagi també unes causes específiques que acaben d'explicar l'actual saldo migratori negatiu.** Ja s'ha insistit



en que aquests trets específics es consideren també representatius d'una tipologia d'espai residencial abans definida. En un nivell de causalitat inferior, es considera també que a l'acció de l'estructura urbana com a condicionant, els migrants respondrien segons llurs característiques, possibilitats, interessos, i percepcions del territori. El resultat seria una diversitat de causes, segons la perspectiva des de la que es contempli el fenomen: des de la panoràmica més àmplia, en tot cas, l'estructura de la regió urbana, i encara els factors que la condicionen, esdevenen les causes generals de la mobilitat residencial.

*La quarta hipòtesi* tracta de les **conseqüències** de la mobilitat residencial sobre l'estructura social de Santa Coloma. Es suggereix que **les conseqüències de la descongestió podrien ser positives de forma general, permetent millores estructurals al municipi gràcies a la reducció de la densitat, però que hi podria haver un cert desequilibri en els extrems dels perfils socials de la població.** En aquest sentit, es considera que la reducció de la densitat pot ser en sí mateixa un element positiu per a la qualitat de vida al municipi. Ara bé, en el pitjor dels casos es podria donar una tendència a una pèrdua lenta però constant de la població amb més recursos, mentre es produïen entrades de categories socioeconòmiques baixes, que tendirien a perpetuar Santa Coloma -i no s'oblidi la perspectiva: els barris i municipis com Santa Coloma- com a espais urbans de poca qualitat. En aquest sentit, la hipòtesi segona feia referència a la relativa homogeneïtat socioeconòmica de la població de Santa Coloma, de categories mitjanes i baixes. La diferència amb els perfils de les entrades, doncs, probablement tampoc serien molt contrastades a grans trets. En tot cas, es podria donar la pèrdua d'unes certes "minories" qualificades, mentre al final es concentrarien algunes bosses de pobresa.

Finalment, *la cinquena hipòtesi* es refereix a la metodologia. **Es considera que les fonts i els mètodes emprats en l'anàlisi quantitativa i qualitativa de la mobilitat residencial a Santa Coloma de Gramenet són vàlids i de gran utilitat.** Respecte a la mesura dels fluxos migratoris, les bases de dades sobre les que s'ha efectuat l'explotació estadística, algunes d'elles encara poc emprades en els estudis del tema, tenen una qualitat suficient per a donar validesa als resultats obtinguts, tot i que poden contenir un cert grau d'error, que és lleu. L'afirmació es basa en la millora substancial en la recollida de la informació en els serveis d'estadística

municipals, especialment en municipis grans, on es sol disposar de personal preparat i d'equipaments informàtics adequats, el quals eren recursos impensables uns anys enrera. Els contactes previs amb l'administració local feien ser optimistes, doncs, al respecte. La contrastació entre fonts d'origen divers podrà confirmar aquesta validesa. També es planteja la validesa de l'aplicació d'un mètode d'enquesta oberta a una mostra intencionada de migrants, utilitzada amb el propòsit d'il·lustrar la varietat de situacions possibles dins la dinàmica de la mobilitat residencial, ja que la flexibilitat d'aquesta tècnica pot ajudar a copçar millor les diferències en els continguts de les respostes. S'han exposat a l'objectiu quart les raons de l'elecció. Cal dir que la confiança en els resultats es basava també en la nombrosa bibliografia actual sobre el tema i, més en concret, en l'experiència d'altres recerques efectuades al propi Departament de Geografia, certament en camps diferents. Així mateix, en alguna prova inicial d'entrevista, l'interès suscitat pel tema feia preveure una bona predisposició dels afectats -com ja s'avança que realment va ser- i que era una eina fonamental per a la bona marxa de la tècnica emprada.

### **1.3. Estructura de la Tesi**

Una vegada definits els objectius i les hipòtesis, s'exposa ara la línia conductora que, a través dels capítols que venen a continuació, va desgranant els diferents aspectes analitzats en relació al tema d'estudi.

El capítol 2 recull la necessària reflexió teòrica a partir de la que es vol interpretar el tema i que gira -com s'ha dit- al voltant dels conceptes de la mobilitat residencial i la contraurbanització. De forma general, s'han volgut contrastar els diferents punts de vista i temàtiques desenvolupades en la recerca internacional -on, com passa sovint, el món anglosaxó hi ha tingut molt a dir-. De la revisió s'han extret conceptes i categories d'anàlisi vàlids per a emmarcar la recerca empírica.

A continuació, el capítol 3 exposa el mètode seguit en la investigació centrada a Santa Coloma de Gramenet, en la que, com abans s'avançava, la descripció de la mobilitat residencial i la recerca qualitativa dirigida als migrants han ocupat una part destacada, complementada per la documentació sobre el context del conjunt de la

regió urbana i també del propi municipi. Al capítol s'hi exposen les possibilitats i també els problemes trobats en cadascuna de les fonts d'anàlisi, i un detall sobre les variables utilitzades i la forma com s'han aplicat. Així mateix, hi ha una justificació del mètode emprat en la recerca qualitativa.

Els dos capítols següents entren ja en l'anàlisi de l'àrea d'estudi. Exposen els principals trets dels contextos geogràfics esmentats, els quals s'han elaborat intentant posar de relleu els aspectes més relacionats amb els espais residencials i la mobilitat de la població. El primer (capítol 4) es dedica al conjunt de la Regió de Barcelona i el següent (capítol 5) tracta específicament el terme de Santa Coloma de Gramenet.

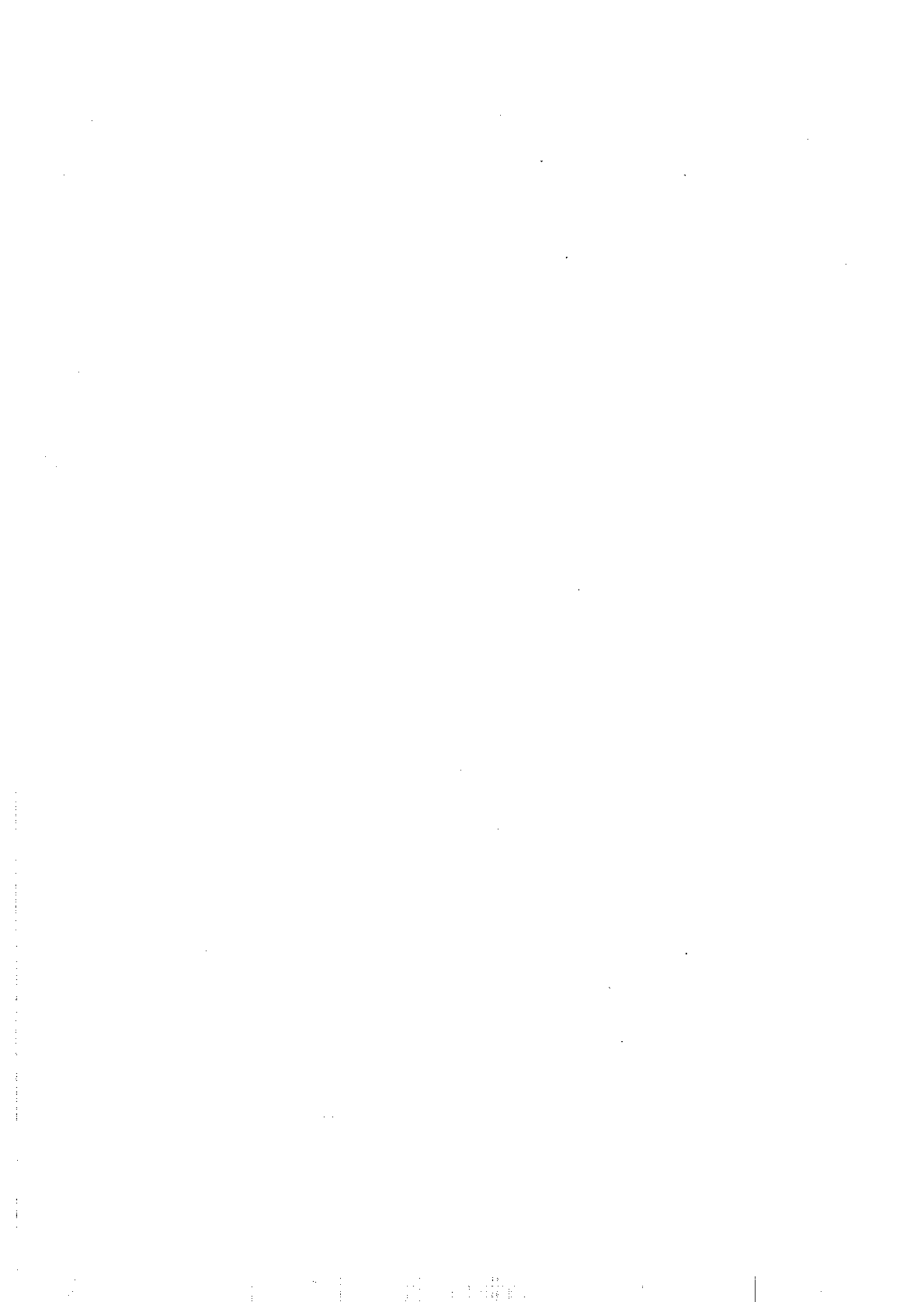
La segona part de l'anàlisi empírica la formen els capítols que exposen els resultats basats en el tractament de les fonts de primera mà i són, de fet, la part central de la Tesi. Al capítol 5 s'exposa de forma detallada l'anàlisi de l'explotació efectuada a partir de diferents fonts estadístiques sobre la mobilitat residencial amb origen o destinació a Santa Coloma. Pel que fa a la recerca qualitativa, l'anàlisi de les respostes obtingudes en les entrevistes es troba al capítol 6, l'últim abans de la síntesi final.

En darrer lloc es troben els resultats i conclusions, on es respon a les hipòtesis formulades inicialment a partir dels resultats obtinguts i de la seva interpretació a la llum de les aportacions de la reflexió teòrica. Posat que els resultats parcials s'han anat exposant més detalladament a l'acabament de cada capítol, es tracta aquí d'elaborar una síntesi final.

Respecte a la bibliografia, es troba classificada de dues formes: després de cadascun dels capítols s'han llistat les referències bibliogràfiques que s'hi han citat explícitament; a continuació del capítol de conclusions es troba la bibliografia general, amb totes les obres consultades.

L'abundància de materials complementaris ha portat a recollir-los en els annexos finals. Al primer (**Annex 1: Estadístiques**) s'hi apleguen les taules i els gràfics de diversos capítols, entre els que sobresurt el capítol cinquè. Els mapes elaborats per a la Tesi, en canvi, s'han intercalat en el text amb la voluntat d'amenitzar-ne la

lectura. A l'**Annex 2: Entrevistes** s'hi han exposat materials referits a l'anàlisi qualitativa: es pot consultar el model detallat del qüestionari obert, en les tres versions en que es va formular; les taules referides a les característiques dels entrevistats; i també les transcripcions de les quaranta entrevistes realitzades, precedides cadascuna per una breu descripció del perfil de l'entrevistat. Per acabar, cal dir que la disposició de tot el material annex al segon volum s'ha pensat per a fer més fàcil la seva consulta durant la lectura del treball.



## **Capítol 2. Recerca d'un marc conceptual: els estudis sobre mobilitat residencial i sobre contraurbanització**

El fenomen de la pèrdua d'habitants de Santa Coloma de Gramenet, després de dècades d'un creixement continuat i espectacular, no és un fet aïllat. Una ullada a les dades dels darrers censos mostra que aquest procés s'ha donat també a Barcelona i altres municipis del seu entorn, especialment aquells de molta població, mentre d'altres més petits i distanciat del centre experimentaven creixements desconeguts fins fa pocs anys. Tot plegat respon a una nova dinàmica general de la població, procés en el que s'ha anat confirmant un fet clar: la fi dels grans moviments migratoris des de les regions de l'Espanya rural. Les dades recents sobre saldos migratoris, en canvi, palesen el nou predomini de la mobilitat interna dins l'àrea de Barcelona, on es manifesta una forta tendència a la desconcentració.

Els processos de despoblament dels centres metropolitans en favor de les seves perifèries han estat detectats, com és sabut, en bona part del món industrialitzat i han generat una abundant literatura sobre el que s'ha vingut anomenant amb el terme de "Contraurbanització" o d'altres similars.

Tanmateix, l'anàlisi de la mobilitat residencial urbana s'ha vingut realitzant des de molt abans, de forma gairebé paral·lela a les diferents propostes sobre l'estructura urbana -i més concretament, dels espais residencials- que han aparegut tot al llarg del present segle. En aquest sentit, els estudis sobre la contraurbanització es podrien situar com una continuació de la perspectiva, cosa que es manifesta en el plantejament de problemes de tipus similar: quines són les causes del desplaçament dels residents? quins perfils tenen els migrants? En quines direccions es mouen? quins efectes tenen els seus moviments sobre l'estructura residencial? Una revisió d'aquestes línies d'investigació pot oferir un panorama més clarificador sobre la dinàmica concreta referida al municipi de Santa Coloma de Gramenet i el seu context.

### **2.1. Evolució dels estudis sobre Mobilitat Residencial**

La recerca sorgida al voltant de la Mobilitat Residencial es va anar forjant a mesura que es constatava que aquest fenomen tendia a incrementar-se com més

s'estenia la urbanització, i que les conseqüències dels continus desplaçaments de població sobre l'estructura de les ciutats no podien ser menystingudes si es volia comprendre els mecanismes del seu funcionament. Així, les primeres explicacions donades es troben implícites en els estudis referits a la dinàmica general dels centres urbans. D'altra banda, si bé es troben alguns estudis específics sobre el tema en la primera meitat de segle, és a partir dels anys cinquanta que es va formant un cos de diferents teories referides explícitament a la mobilitat residencial. Quan, a mitjans dels anys setanta, es va prenent consciència dels canvis radicals que aquests moviments experimentaven a les grans àrees urbanes, la investigació se centrà en explicar el nou fenomen de la contraurbanització.

### **2.1.1. Els antecedents de l'estudi de la Mobilitat Residencial**

L'evolució de la reflexió teòrica a l'entorn de l'estructura de les ciutats del món industrialitzat té de fet orígens llunyans en el segle passat. En referència als espais residencials, urbanistes, reformadors i crítics socials n'havien analitzat les seves característiques i presentat els seus problemes, especialment en referència a les condicions dels barris ocupats per les classes obreres. Són ben conegudes les denúncies d'Engels sobre l'estat dels barris obrers a les grans ciutats industrials (ENGELS, 1872). Es mostrava la relació entre estructura urbana i classes socials, expressada en la segregació dels barris obrers respecte a la burgesia i l'aristocràcia a les grans ciutats britàniques. Les classes altes tendien a apartar-se de les zones industrials i dels barris obrers. La difícil mobilitat social per a la majoria dels obrers en aquesta època es reflectia també en la perpetuació de la segregació residencial. Aquesta visió d'Engels en termes de classes socials, anterior a les propostes de l'escola de Chicago, va ser emfatitzada ja per Harvey en la seva obra clàssica (HARVEY, 1973).

En les primeres dècades del segle les grans ciutats adquireixen una nova dimensió, amb el desenvolupament d'extensos suburbis residencials al seu entorn. L'observació d'aquest fenomen va portar ja a principis de segle a la formulació de les ciutats-jardí angleses, com a solució al creixement en taca d'oli de la metròpoli londinenca. El període entre les dues guerres mundials va marcar un salt endavant en l'expansió

suburbana als Estats Units i bona part d'Europa Occidental, degut a l'increment sobtat de necessitats de vivenda (vegeu SICA, 1978, per exemple). Sobre els canvis produïts als Estats Units, on es donaven les transformacions més notables, es varen formular ja les primeres teories de l'escola de Chicago, expressades en el model "invasió-successió" de Burgess de 1925. Uns anys més tard, el 1939, apareixia la proposta de Hoyt. Totes dues són interpretacions de l'estructura urbana, força similars entre elles, i en les quals la dinàmica dels moviments residencials és un factor explicatiu important.

L'esquema de cercles concèntrics proposat per BURGESS (1925), inspirat en les transformacions observades al Chicago dels anys vint, situava en l'arribada d'immigrants al centre urbà la causa de la sortida progressiva dels anteriors residents, els quals, amb economies més consolidades, tendien a marxar cap als suburbis. L'esquema responia força al context determinat de les ciutats americanes sota l'influx de la immigració. D'altra banda, fets com la consolidació dels "ghettos" negres al centre, o l'increment de mobilitat en altres direccions van anar desvirtuant el model. Tanmateix, la idea de la seqüència de classes socials era molt suggerent, constatable en moltes situacions reals, i ha estat recollida de diferents maneres per estudis posteriors.

El model sectorial de HOYT (1939) exposa, en canvi, que és el desig de les classes altes de fugir de les zones industrials, per tal de mantenir el seu estatus, la qual cosa desencadena la mobilitat social, en ocasionar unes vacants que són ocupades per les classes inferiors (procés de "filtering" o filtratge): l'estructura sectorial deriva de que aquesta fugida es produeix seguint les vies de comunicació que parteixen del centre i, per tant, no resulten en uns anells concèntrics. Altres estudis, però (FIREY, 1945 i JOHNSTON, 1966, per exemple) indicaven que les classes altes podien variar les seves preferències, ja que el major poder econòmic els donava més llibertat, al contrari del que succeïa amb les classes baixes. En tot cas, el que interessa destacar és que es mostra una seqüència de grups socials molt similar a la plantejada per Burgess, condicionada per la capacitat econòmica de cadascun.



### **2.1.2. La recerca sobre la Mobilitat Residencial des de la perspectiva de la geografia del comportament i dels models ecològics**

Caldria esperar als anys cinquanta per a veure una represa en les formulacions teòriques. Una recerca des de la psicologia social feta per Peter ROSSI el 1955 que duia el suggerent títol "Why families move", suposava una aportació molt consistent que aviat obrí nous camins en la recerca geogràfica, almenys al món anglosaxó. Des d'aquests moments fins als anys setanta, els estudis sobre mobilitat residencial evolucionen, adoptant diferents enfocaments segons els paradigmes que predominen en cada etapa. S'han realitzat diverses classificacions sobre l'abundant material produït sobre el tema: es poden destacar les aportacions essencials de James SIMMONS (1968) i John SHORT (1978) que il·lustren la fecunda producció i les múltiples facetes suggerides des de cada tendència. Als propòsits de la present recerca, però, es podrien assenyalar dues perspectives essencials, dominant cadascuna d'elles en un període determinat. La primera, desenvolupada des de finals dels anys cinquanta i tot al llarg dels seixanta, va posar l'èmfasi en la comprensió dels mecanismes de presa de decisió dels migrants, interpretant les seves característiques i l'entorn com als condicionants per a comprendre aquests mecanismes. En la segona, desenvolupada sobretot als anys setanta, però que potser entroncava millor amb els antecedents exposats, l'èmfasi es posava en l'anàlisi de l'estructura urbana i del context social i econòmic, com a factor principal d'explicació dels desplaçaments. En el present apartat es resumeix la primera d'aquestes perspectives.

L'estudi de Peter ROSSI -"Why families move" (1955)- destaca per ser un dels primers que tracta especialment i amb propòsits teòrics el tema, enfocant-lo des de la perspectiva de la psicologia social. Rossi va tenir l'oportunitat de fer una recerca extensa sobre un fenomen que als anys cinquanta havia pres als Estats Units grans proporcions. Així, en una perspectiva diferent, la seva aportació essencial és el concepte de Cicle de Vida: en el seu treball demostrava com la diferència entre els diferents estadis en la vida de les famílies era un factor de canvi de vida més important que els diferents nivells socials entre elles. Aquesta aportació esdevé un punt de referència indiscutit en el futur, i és citat per la majoria d'estudis sobre el tema. Pel que fa al mètode d'anàlisi emprat, Rossi havia realitzat una explotació estadística exhaustiva -malgrat les dificultats de qualitat de les dades, problema que

perdura encara actualment-, a partir de les quals va realitzar una enquesta a quatre grups de migrants de tipologies distintes. De fet, Rossi va tractar dos temes fonamentals sobre la qüestió: les característiques dels qui es desplaçaven i els motius de perquè ho feien. L'èmfasi posat en l'estudi dels migrants menystenia tanmateix altres aspectes sobre l'estructura urbana -mercat de l'habitatge, per exemple-, els quals s'haguessin pogut revelar importants.

Als anys seixanta, la puixança dels estudis sobre geografia del comportament i de la percepció va facilitar la connexió dels geògrafs amb els punts de vista de Rossi. La visió de la mobilitat residencial des del punt de vista dels comportaments dels individus té dos referents bàsics. En primer lloc, l'estudi de Peter Rossi abans exposat, el qual que va ser citat en nombrosos textos posteriors. La segona és la reflexió feta per WOLPERT a "Behavioral aspects of the decision to migrate" (1965), on es planteja la construcció de models que expliquin els processos de presa de decisió dels migrants en general i, especialment, en els migrants interurbans. Com explica JOHNSTON (1979), Wolpert ja s'havia fet ressò d'aquest enfocament en un article anterior (WOLPERT 1964), fruit de la seva tesi de doctorat. El tema, doncs, es situava en la línia dels nous enfocaments que arribaven els anys seixanta: geografia del comportament i de la percepció dels individus envers l'espai. Segons Wolpert -i com ha ressaltat GARCÍA BALLESTEROS (1986) en la seva revisió sobre els enfocaments teòrics en Geografia de la població- els esmentats canals de presa de decisió es desviaven de la recerca de l'òptim econòmic, per substituir-lo per un concepte més ampli de satisfacció individual, que es podia compondre de moltes variables. A partir d'aquí, els llocs d'origen i les possibles destinacions es podien mesurar segons el grau de satisfacció *-place utility-* que podien aportar. Garcia Ballesteros destaca que, tot i la simplicitat de la proposta, els qui han posat en pràctica el mètode de matrius per a resoldre-la (LIEBER 1978; BROWN i LONGBRAKE, 1970) han manifestat la dificultat de la seva aplicació.

El recull de SIMMONS (1968) és també una fita decisiva en aquest enfocament. Segons ha recordat Herbert recentment (HERBERT, CLARK, SIMMONS, 1992) en un aplec de comentaris que consideren el text com un clàssic, Simmons va tenir l'encert de lligar les aportacions de diferents camps entorn d'aquest tema, entre les que destaquen les dels mateixos Rossi i Wolpert, així com els treballs de

HÄGERSTRAND (1957) sobre migracions. Al mateix temps, va centrar l'enfocament a través de tres preguntes que aviat es van fer famoses: "Qui es mou?", "Per què hom es mou?", i "On es mouen?". La suggestió del recull va impulsar estudis sobre aquestes qüestions durant més d'una dècada. S'ha de dir també, com recull Clark a (HERBERT, CLARK & SIMMONS 1992), que Simmons es fixa també en l'estructura urbana quan parla dels condicionants externs a la presa de decisió, amb especial atenció al mercat de l'habitatge. Tanmateix, és clar que el focus es trobava en els comportaments individuals -el que Short en dirà "el punt de vista de la demanda"-.

L'enfocament va ser posteriorment aprofitat pels corrents de l'ecologia factorial, els quals, amb la voluntat de definir amb la màxima precisió les causes, característiques i efectes del procés, van desenvolupar nombrosos models matemàtics d'interacció entre els individus i l'entorn. Un dels més destacats resultats d'aquesta influència va sorgir poc després: l'estudi de BROWN; MOORE (1970) plantejava un model de presa de decisió en dos estadis, que de fet responia a les preguntes de Simmons: el primer aprofundia sobre la decisió del canvi ("Why"), i el segon sobre l'elecció del lloc ("Where"), mentre l'establiment de tipologies de migrants proporcionava el "Who". El model assentava les idees bàsiques de l'enfocament, tot i que després -com ha passat sovint en l'elaboració de models en geografia- han aparegut múltiples variacions i matisacions en la seva concreció. Aquesta tendència ha permès respondre a SIMMONS -en l'esmentada revisió del seu clàssic (1992)- que des de l'assentament d'aquells conceptes claus poca cosa s'havia afegit en anys posteriors.

Els models ecològics proliferen als primers anys setanta. MOORE (1969) correlaciona el moviment de població amb diverses variables que l'expliquen -enfocament ja utilitzat anteriorment-, però utilitzant ara tècniques estadístiques més sofisticades, com ara l'anàlisi de regressió múltiple. El mateix MOORE (1971) exposa més tard les dificultats d'aquests models, entre elles la difícil obtenció de dades fidedignes, tot i que en defensa la seva utilitat predictiva. Són destacables els treballs de Clark (vegeu per exemple CLARK, 1970, entre altres) en aquesta línia. La tendència a l'ús dels models ecològics s'ha d'emmarcar dins l'impuls de l'ecologia factorial, que provenia de l'anàlisi de les àrees socials (SHEVKY; BELL, 1955),

reforçada posteriorment per TIMMS (1971). Encara que preocupat per l'estructura de l'espai residencial a partir del contrast entre variables -que posteriorment són analitzades a través dels complexos models-, aquest corrent ha estat llargament criticat pel seu creixent empiricisme i per l'abstracció i desvinculació de les realitats econòmiques i socials que implicaven la ciutat.

En síntesi, els estudis sobre la mobilitat residencial havien plantejat ja les qüestions fonamentals, tot donant interpretacions a partir dels mecanismes de presa de decisió dels migrants. Es tenia un coneixement detallat de les múltiples variables que intervenien en aquest procés: el Cicle de Vida dels migrants, el seu estatus econòmic, social, les especificitats ètniques -tan presents a la ciutat americana-, així com les característiques del parc d'habitatges, o dels entorns socials i ambientals. Es tractava, però, d'una qüestió de possibilitats i condicionants, en els que la majoria -les majoritàries classes mitjanes, segons SHORT (1978)- podien ajustar bé les seves necessitats a l'oferta existent.

### **2.1.3. La Mobilitat Residencial i les seves relacions amb l'estructura urbana**

El tractament del tema des de l'anàlisi general de la ciutat, però, s'havia desenvolupat als mateixos anys seixanta, bé que havia tingut més ressò en el terreny de l'economia. El més destacat exemple va ser el model microeconòmic de William ALONSO (1960, 1964), després desenvolupat per EVANS (1973). Alonso plantejava la relació de l'estructura residencial amb els valors dels preus del sòl. Partint de que la major part d'oportunitats de treball es localitzava als centres urbans, els habitants intentaven localitzar-se tan properament com podien, però els costos dels habitatges en suposaven el límit. EVANS (1973) va vincular-ho encara als diferents estadis del Cicle de vida, que condicionaven els tipus d'habitatge. Tot i que després es veié que el model teòric sols condicionava en cas de grans distàncies, i que les creixents millores en els sistemes de comunicació disminuïrien el poder de l'argument sobre la proximitat al treball com a raó principal, el punt de vista quedava incorporat dins la recerca d'una explicació més completa. D'altra banda, en la revisió de SHORT (1978) es citen les crítiques bàsiques de diversos autors (RICHARDSON, 1971) sobre la inexistència d'un "mercat perfecte" i sobre el fet que les diferències de renda dels

residents -no contemplades al model- eren un condicionant molt més poderós en l'elecció d'habitatge.

No menys interessant va ser l'anàlisi de la societat suburbana aportada per CLARKE (1974) on, en la recerca sobre els motius que havien empès a molts canadencs cap a la formació de les noves àrees suburbanes fugint dels centres urbans, rebutjava per a la majoria de casos una voluntat inicial d'exclusivisme social i atribuïa, en canvi, a les diferències d'oferta d'habitatge -molt més favorable quant a condicions qualitat / preu en les àrees suburbanes- la raó de que es generalitzés el procés. Clarke posa de manifest com va ser posteriorment que es va anar forjant un "estil de vida" suburbà i es posaren de manifest els "avantatges" de la separació social, al mateix temps que els inconvenients de l'aïllament produït pel distanciament de béns i serveis. Per tant, doncs, es tractava d'una opció racional des d'un punt de vista econòmic, responent a l'estructura de l'oferta d'habitatge, més que d'actituds de discriminació social. L'autor conclou, encara, que l'estalvi massiu en l'habitatge repercutiria finalment en un augment general del nivell de vida dels migrants. D'altra banda, i sense fer una revisió exhaustiva del tema, DROOGLEVER (1995) s'ha recolzat recentment en Clarke per a una recerca sobre les condicions de vida de les dones a les àrees suburbanes, posant de manifest que les dificultats imposades per l'aïllament les afecten especialment, sobretot en els casos en que es troben confinades a l'àmbit d'activitat domèstic i si no disposen de mitjà de transport propi. Altres autors havien treballat també en els més negatius efectes del món suburbà en les dones (ALLPORT, 1986).

Amb el desenvolupament dels corrents estructuralistes als anys setanta, guanyaven força els punts de vista que defensaven que era l'estructura urbana -i més enllà encara, la de relacions econòmiques i socials- el principal factor explicatiu al que calia posar atenció, ja que els individus restaven estrictament condicionats per aquest marc. S'introduïa així la visió que la geografia marxista plantejava per a l'estudi del fet urbà, i que els estudis de HARVEY (1973) i CASTELLS (1972) -aquest pròpiament des de la sociologia, però aviat conegut en els entorns geogràfics- ja havien orientat plenament. En essència, l'acció dels agents urbans públics i privats, o els canvis en la situació econòmica general, són processos considerats molt més significatius que els mecanismes de presa de decisió individuals.

Un dels autors més destacats en aquesta línia és SHORT (1978) el qual, a partir dels seus estudis previs aplicats a la ciutat de Bristol, teoritza sobre la necessitat de fer èmfasi en les diferències entre classes socials, les quals responien com a tals categories a l'oferta del mercat de l'habitatge. Aquest, al seu torn, s'estructurava en funció de la intervenció i els conflictes d'interessos dels diferents agents urbans. Short esmenta, per exemple, la relació entre la construcció d'habitatges i els alts i baixos cíclics de les economies capitalistes, així com les distintes polítiques públiques d'habitatge en cada estat. Les polítiques d'habitatge britàniques del anys seixanta, per exemple, introduïen un sector d'oferta a l'abast de les classes treballadores difícilment existent en el cas de les ciutats americanes, on l'actuació pública es trobava molt més limitada. En aquest sentit contrasta la realitat de l'Europa desenvolupada, més propensa a la intervenció pública, i el paper predominant de la iniciativa privada a Nord-Amèrica.

En la seva revisió ja esmentada (SHORT 1978), l'autor cita altres recerques anteriors en la mateixa línia. En destacava el treball de REX (1968) que, analitzant l'evolució de les ciutats britàniques, ressaltava el pes preponderant de les classes mitjanes en el procés de suburbialització. El predomini resultant dels obrers al centre de les ciutats estava molt relacionat amb l'impuls de posteriors polítiques públiques d'habitatge a les perifèries urbanes, les quals serien la causa del posterior desplaçament massiu dels residents obrers.

La nova perspectiva sobre la mobilitat residencial deixava assentats problemes i conceptes que s'havien de recollir en les recerques posteriors, referides al que semblava una profunda etapa de declivi de les grans àrees urbanes del món industrialitzat.

## **2.2. Una nova dimensió de la mobilitat residencial: els estudis sobre contraurbanització**

Cap als anys setanta es constata un canvi radical en les tendències de creixement de les àrees urbanes. De nou als Estats Units en primer lloc, els censos mostraven que els nuclis de les àrees metropolitanes alenien fins aturar i invertir el seu ritme

de creixement, mentre les àrees més exteriors, en el passat estancades o amb pèrdues de població, ara començaven a créixer. A la resta del món desenvolupat, malgrat que les morfologies urbanes podien diferir considerablement unes de les altres, s'anaven produint símptomes en el mateix sentit. La formulació del concepte de "contraurbanització" per Brian BERRY (1976a i b) obria les portes a la seva anàlisi.

Els estudis sobre la contraurbanització semblen haver posat en conjunt més atenció en l'estructura urbana com a condicionant, però de fet es manifesten igualment diferents perspectives, que en certa manera són una continuïtat dels punts de vista en mobilitat residencial. La recerca sobre aquestes noves dinàmiques de poblament es desenvolupà molt també al món anglosaxó, però també en abundància a l'Europa continental.

Respecte a les interpretacions possibles del fenomen, hi ha també múltiples enfocaments -vegeu, per exemple, el ventall recollit per CHAMPION, (1989a)-. S'utilitzen diverses escales de treball i s'inclouen diversitat de variables com a factors explicatius. A grans trets, però, i tal com succeïa amb les diferents perspectives sobre la mobilitat residencial, les recerques es poden classificar segons el grau d'importància donat als contextos que expliquen els processos, o als mecanismes de resposta dels migrants. En aquest sentit, es poden distingir d'una banda aquells estudis que centren el seu esquema explicatiu en l'anàlisi dels moviments de població i on, per tant, de nou es fa més èmfasi en les característiques i les preferències dels migrants. De l'altra es trobarien els que inclouen els processos dins de dinàmiques més àmplies de restructuració socioeconòmica i territorial.

### **2.2.1. L'anàlisi de la contraurbanització en la geografia anglosaxona**

Els estudis de Berry sobre els canvis produïts en la població dels Estats Units (BERRY 1976a, i 1980) van suposar la primera observació de la importància del fenomen, que l'autor va considerar com un procés invers a la urbanització. Per Berry es tractava bàsicament d'una nova dimensió en el procés que havia empès els nord-americans cap als suburbis. Ara els desplaçaments eren majors i el creixement assolí

una escala regional, més enllà de les àrees metropolitanes. La raó es trobava, doncs, en les preferències dels migrants per la vida suburbana.

La interpretació de Berry va donar lloc a un enfocament -de desconcentració residencial, tal com és anomenat per FREY (1989)- en que, tot i tenir en compte l'efecte de les transformacions tecnològiques i econòmiques en l'estructura urbana, es considera que precisament aquests canvis han permès que les preferències dels residents per espais de menys densitat es trobin ara menys condicionades -gràcies a la millora de les comunicacions i a l'arribada de béns i serveis als llocs més petits- i, per tant, sigui possible una expansió desitjada per molts.

Un dels autors que poc després va parar atenció en els aspectes teòrics del concepte, FIELDING (1986), afirmava en canvi que l'aversion per les àrees urbanes no podia explicar tots els processos de desconcentració -que de fet eren observables a diferents escales territorials- i podien respondre a motius molt diversos. De fet, una de les dificultats de comprensió del fenomen precisament rau en la comparació de dinàmiques territorials força diverses, des de la desconcentració d'una sola regió urbana als reequilibris interregionals. La recerca sobre el tema ha mostrat que els processos que es solen encobrir sota el nom de contraurbanització -s'han utilitzat altres expressions, com desconcentració metropolitana (LONG, 1981), rururbanització, desurbanització...- poden ser molt diversos en quant a escales territorials, períodes i ritmes abastats, factors que hi intervenen, etc.

L'intent de definició del procés per part de FIELDING (1986) procurava una aproximació simple. Es podia constatar l'existència de la contraurbanització si es produïa una correlació negativa entre la dimensió dels nuclis urbans i el seu ràtio de creixement, de manera que els nuclis menors era els que més creixien. Fielding constata que les tendències a l'Europa Occidental anaven en aquesta direcció ja a principis dels vuitanta.

Entre els primers esforços per teoritzar el procés, va tenir ressò el model elaborat per VAN DEN BERG i altres (1982), basat en estudis previs de Peter Hall i l'equip d'estudiosos al seu entorn sobre l'estructura urbana a Gran Bretanya i Europa Occidental. En aquest es suggeria que els processos urbans estaven sotmesos a un



cicle de vida que passava per diversos estadis: la urbanització, suburbanització, desurbanització -aquest seria l'estadi actual- i reurbanització. L'evolució d'una fase a l'altra es produeix pel comportament de diferents actors: els residents, les indústries i les polítiques governamentals. Pel que fa als residents, llur localització restava condicionada per tres components: l'habitatge i el seu entorn, la distància al treball i l'accés a béns i serveis. La conclusió general de l'esquema era que el procés de contraurbanització tendria a esgotar-se a mitjà termini.

Bé que la darrera fase de reurbanització no apareix definida sinó com a hipòtesi, l'equip de Peter Hall va treballar usant la idea dels estadis del creixement i declivi urbà. Aquí es poden incloure els treballs de HALL; HAY (1980), i CHESIRE; HAY (1985, 1989) sobre les àrees urbanes d'Europa Occidental. Aquest conjunt d'estudis es va precisar també en un altre model, presentat per Peter Hall en la tercera edició del seu clàssic "The World cities" (HALL 1966). En ell s'establien cinc fases a través de les quals, en el conjunt d'àrees urbanes d'un Estat, es tendia a traspasar els ritmes de creixement dels centres metropolitanos a les perifèries no metropolitanes. La ciutat central -la capital- era la primera en experimentar cadascuna de les fases. Hall afirmava que els països en vies de desenvolupament es trobaven en les primeres fases; el sud d'Europa i els Nous Països Industrialitzats eren a les fases intermèdies; mentre, els països més desenvolupats estaven arribant als estadis més avançats. D'altra banda, la desconcentració de la població s'acompanyava de la d'activitats industrials, que eren substituïdes pel terciari, sobretot pels centres de decisió. Per tant, no es podia mantenir que fos un mer procés suburbanitzador, sino que suggeria que s'avançava cap a una major dispersió de les estructures territorials: citant Melvin Bever, Los Angeles podia ser el model futur de creixement dispers. SOJA (1986) també veu reflectides en aquesta darrera ciutat l'aparició de noves estructures urbanes.

D'altra banda, és obligat esmentar l'enfocament desenvolupat als Estats Units sobre les tendències cap a una nova estructuració de les regions urbanes, deguda al conjunt de canvis tecnològics, econòmics i socials que estaven transformant profundament el territori. En aquesta línia es troben, per exemple, els treballs de Scott i Storper (1986), que remarquen el profund impacte dels avenços tecnològics i de la nova divisió del treball, basada en la flexibilització de la contractació i la fragmentació de les cadenes productives -fet que comporta la difusió territorial pròpia

del model anomenat postfordista. Les grans corporacions empresarials disposen d'una gran flexibilitat a l'hora de decidir les seves localitzacions i, així, s'estableix una dependència dels diferents territoris respecte a aquestes corporacions. Les possibilitats de crear llocs de treball i recollir inversions repercuteixen en l'expansió de les àrees urbanes, fet que repercuteix en els ritmes de desconcentració d'indústries i residents. CASTELLS (1989) també ha vingut insistint en la influència de les noves tecnologies en el desenvolupament econòmic i territorial, així com en l'aparició d'una nova segregació tan en el món laboral com en l'espai residencial, adoptant la forma de societat dual: les activitats i els treballadors vinculats a les indústries més innovadores tendien a formar espais exclusius. Les seves residències es situaven preferentment en les àrees suburbanes, on podia acomplir-se millor el desig per la residència aïllada. Aquest enfocament, basat en l'evolució de la ciutat americana dels vuitanta, mostra que més enllà de les dinàmiques de contraurbanització s'apunta una organització territorial fragmentada, adaptada a les noves relacions econòmiques i socials.

En una revisió posterior sobre el tema de la contraurbanització, FIELDING (1986) adoptava els arguments que situaven el fenomen dins el marc d'aquesta renovació més ampla de les relacions socials i de producció. Així mateix, aquest enfocament s'aplicaria en l'anàlisi de la realitat urbana de l'Europa Occidental: és el cas del mateix Castells a Espanya, o els treballs de Dematteis o Martinotti, a Itàlia.

L'esmentada revisió de CHAMPION (1989a) conclou la necessitat de veure en la contraurbanització diferents components (creixement natural, migracions internacionals...), però dels quals és manifest que el més important és la desconcentració residencial. Respecte a les causes, les classificacions recollides per l'autor atribuïdes a BOURNE (1980) -fins a cinc escoles de pensament, des del pes del canvi tecnològic a les preferències culturals dels migrants-; MOSELEY (1984) -dicotomia migrants-llocs de treball-; PERRY i altres (1986) -microescala enfront de macroescala-; BOLTON (1988) -segons el grau de llibertat personal d'elecció-; i finalment COOMBES; DALLA LONGA; RAYBOULD (1989) -paper de la presa de decisions en l'organització de la producció- no fan sinó remarcar que les perspectives d'anàlisi sobre les estructures urbanes i l'atenció a les respostes dels migrants són necessàriament complementàries.

D'altra banda, en una aportació molt més recent, FIELDING (1993) ha constatat que els processos no estan tancats en una sola direcció, tal com es desprèn de la diversificació de tendències per a la regió de Londres (el Sud-est anglès). Les dades mostren que la regió havia tingut una pèrdua clara de migrants al llarg dels setanta, una lleugera recuperació als primers vuitanta i una lleugera nova pèrdua en els darrers anys. Els perfils dels immigrants -joves sols i amb bona formació- diferien en conjunt dels emigrants -famílies madures amb fills-. La seva anàlisi permetia veure com el mercat de treball londinenc seleccionava l'arribada d'immigrants cap a les necessitats de l'emergent terciari superior, mentre les pressions del mercat d'habitatge conduïen a l'expulsió de les famílies àmplies. Així, els fluxos en ambdues direccions eren molt més intensos del que els saldos feien suposar.

### **2.2.2. Altres perspectives des de l'Europa continental**

Les anàlisis de Giuseppe Dematteis per a Itàlia varen posar en evidència que el procés de contraurbanització s'estenia també pel sud d'Europa. En els seus estudis (DEMATTEIS 1986) donava suport a la idea que la difusió de la localització industrial -degut als interessos de les grans empreses per obtenir una fragmentació de l'estructura productiva- era una de les raons principals que explicaven el fenomen. Aquesta descentralització suposava la flexibilització dels mercats de treball i l'alliberament de les barreres imposades per les administracions de les àrees urbanes. La major oferta d'habitatges a la perifèria, les polítiques públiques de reequilibri territorial o altres factors de tipus socio-cultural -com l'existència de grups socials molt dinàmics en els petits centres urbans de les perifèries- podien, en tot cas, reforçar aquesta tendència. En aquest i estudis posteriors (DEMATTEIS; PETSIMERIS, 1989), rebutja el model del Cicle de vida urbà i considera que es va cap a una estructura territorial menys jerarquitzada.

L'aportació de Guido Martinotti a partir dels canvis en les àrees urbanes d'Itàlia vincula també en última instància el procés de desurbanització als canvis produïts en l'economia després de la crisi del petroli (MARTINOTTI 1990, 1993). L'autor constata la pèrdua demogràfica dels centres metropolitans en el període 1971-81 i la situa dins la reestructuració general de les àrees metropolitanes, on part de les seues de

les empreses també deixen el nucli central en favor de les perifèries. Tot plegat dins un marc més ampli: "ha tenido lugar un fenómeno de descentralización y de difusión de las actividades productivas, gracias al impacto de las nuevas tecnologías sobre el sistema económico y al conjunto de los procesos de reestructuración empresarial activados por la crisis del petróleo de los primeros años setenta" (MARTINOTTI, 1990, p. 116). El text resumeix bé l'enfocament dels autors d'aquest corrent. Pel que fa als nous patrons de població de la ciutat -el que anomena "la nova morfologia social metropolitana", és molt suggerent la seva divisió en quatre tipus: aquells que hi resideixen; els ciutadans pendulars (habitants de l'entorn metropolità); els usuaris (consumidors de bens i serveis) i la gent de negocis (visitants ocasionals, procedents d'altres ciutats o altres estats).

En el cas de França, la bibliografia sobre les noves dinàmiques residencials en els darrers anys és també abundant. Als anys setanta i vuitanta es produeix una notable extensió de nous espais residencials de les àrees urbanes a escala regional. L'etapa dels "Grands ensembles" d'habitatge públic, marcats per la utilització massiva de les tipologies racionalistes va donar pas a una proposta radicalment diferent, les "Villes nouvelles". En aquestes ha vingut predominant una major qualitat constructiva i també l'increment de la vivenda aïllada -"habitat pavillonnaire"- accessible tan sols a les classes mitjanes i altes. A la primera perifèria, en canvi, quedaven relegats els grups més dèbils, en bona part integrats per la immigració magrebí. Nombrosos autors han assenyalat que aquest intens contrast ha marcat les tendències de mobilitat residencial, a la vegada que s'han consolidat conceptes com "rururbanització", "periurbanització" referits a les corones urbanes exteriors on predomina un hàbitat urbà dispers. Cal dir que, sovint, aquests conceptes -com s'explica a BERGER i altres (1980)- han estat atribuïts a fenòmens força diversos. Pel que fa a l'esquema general sobre aquesta expansió en diverses corones, va ser definit per JAILLET/JALLABERT (1982) en un article ja clàssic sobre la producció d'espai periurbà.

Dins el panorama de la urbanització francesa, CLAVAL (1989) advertia profundes transformacions al llarg dels vuitanta, influïdes per tres tendències principals: la creixent rapidesa de les comunicacions a llarga distància, la generalització de la informàtica, i la internacionalització econòmica. Aquests factors havien permès el

desenvolupament de la xarxa urbana seguint l'eix de Lió i Marsella cap a Tolosa i la Mediterrània i, també, cap a l'Oest. França, doncs, deixava enrera, en paraules de Claval, el "París i el desert francès", que GRAVIER (1947) havia formulat a finals dels anys quaranta. Tanmateix, les tendències a la desurbanització, tan clares a finals dels setanta, esdevenien ara més confuses per la multiplicitat de fluxos en joc.

Recentment han aparegut alguns reculls sobre el tema en revistes franceses, aplegant la recerca feta des de diverses universitats, als quals cal fer referència per la seva significació. En ells es manifesta la complexitat esmentada per Claval, tot i que, en conjunt, s'hi afirmen les tendències descentralitzadores.

Una notable aportació recent ha estat el monogràfic núm 19 de *Villes en Parallèle*, sota el títol col·lectiu de "Les périurbains de Paris" (BEAUCIRE; BURGEL (dirs.), 1992). El nucli principal del conjunt d'onze articles gira sobre el tema de la mobilitat residencial a la regió d'Ile-de-France i recull els treballs del Laboratoire de Géographie urbaine de la Université de Paris X, encapçalat per Francis Beaucire. La recerca es centra en la quantificació dels fluxos, el treball de camp a través de diverses enquestes i una interpretació dels processos -clarament en la línia de la desconcentració residencial-, sempre molt vinculada als canvis en l'oferta del parc d'habitatges. En conjunt es posa èmfasi també en l'extensió de les desigualtats socials propiciada pels nous patrons de segregació resultants. Entre els diversos treballs, DEMANGEAT; LEFORT (1992) ofereixen una panoràmica general introductòria de les grans tendències; BEAUCIRE (1992) fa una excel·lent reflexió sobre l'efecte de les mobilitats intraurbanes a la regió parisenca, mostrant com accentuen les tendències a la segregació residencial; Martine BERGER; BEAUCIRE (1992) han posat especial èmfasi en la relació entre estructura del parc d'habitatge i mobilitat residencial; així mateix, BERGER (1992) aporta una abundant bibliografia sobre la périurbanització al món industrialitzat d'economia liberal. Per la seva banda, VEROT (1992) remarca com la disponibilitat de sòl en les diferents corones és clau per a entendre la distribució de la nova oferta d'habitatge. I DESPONDS (1992) es centra en les motivacions de la mobilitat entorn de les "villes nouvelles". Aquest darrer autor posa també molta atenció a les preferències dels migrants com a factor explicatiu. Així s'entén el recurs que fa a l'enquesta, ja emprat en la recerca sobre mobilitat residencial, en la que elabora una enquesta combinant preguntes obertes i tancades

a quaranta membres immigrants d'una comunitat. Aquest recurs, com s'explica al capítol 3 sobre metodologia, ha estat pres com a referència -entre d'altres- per a elaborar l'enquesta qualitativa de la present recerca.

Un altre recull d'investigacions va ser publicat per la revista *Géographie Sociale* de Caen, número 11, (COLLOQUE DU MANS, 1991). Al monogràfic s'hi aplegaven els treballs del col.loqui de Le Mans de 1989 sobre dinàmiques. Al monogràfic es dedica la primera part a "Les mobilités résidentielles aujourd'hui", referides als canvis produïts entre els anys setanta i primers vuitanta. La interpretació de les noves tendències de desconcentració es fa en la línia dels corrents de Geografia Social francesos, la qual posa molt d'èmfasi en identificar les diferències socials que la redistribució de la residència provoca. Igualment es continua posant l'accent en el mercat de l'habitatge com un factor del canvi. Així, l'estudi de LE GOASCOZ (1991) es centra en els migrants que accedeixen a la propietat. Però, d'altra banda, apareixen ara més clarament reflectits altres temes, tals com la redistribució de les activitats productives (els tecnopols, per exemple) i dels llocs de treball, o la terciarització dels centres urbans. De fet, es tracta en bona part dels mateixos grups d'investigadors -BEAUCIRE (1991), que aporta una panoràmica del tema a la regió de París, o BERGER (1991), - que apareixen en el recull abans esmentat, bé que hi ha alguna aportació externa. Així, PETSIMERIS (1991) inicia el bloc temàtic amb una reflexió sobre l'impacte de la mobilitat residencial actual en les estructures urbanes.

Encara, dins aquesta revisió general, es poden citar altres estudis sobre l'extensió del fenomen en altres països del món industrialitzat. A Alemanya (encara la de l'Oest) KONTULY & VOGELSANG (1988) detectaven la tendència a la desconcentració metropolitana i el major creixement de les regions menys urbanitzades, en el context d'una xarxa urbana menys centralitzada que la de països com França o Gran Bretanya. Els autors consideraven que les polítiques d'equilibri territorial havien influït en aquesta dinàmica. Caldrà veure com es redefineix el poblament de l'Alemanya unificada, on la ràpida transformació de Berlín en una ciutat de primera línia en la jerarquia mundial pot definir noves tendències. Amb diferents graus, el recull realitzat per CHAMPION (1989) aportava també exemples sobre Austràlia

(HUGO 1989b), Dinamarca (COURT 1989), Noruega (HANSEN 1989), i també el Japó, a més d'altres treballs sobre els països ja esmentats.

### **2.2.3. Les aportacions des d'Espanya i Catalunya**

A Espanya, fins a mitjans setanta, els estudis reflectien sobretot el fenomen predominant de la concentració urbana i el despoblament rural, a través dels intensos moviments migratoris de les regions rurals a les àrees industrialitzades. Un bon recull d'aquestes aportacions es troba a CAPEL (1977). Als anys vuitanta es va detectar el canvi de tendència. L'anàlisi del tema ha estat estimulada pels profunds canvis succeïts en la passada dècada, quan la internacionalització econòmica i l'entrada de les noves tecnologies han convergit amb la consolidació d'un règim democràtic amb voluntat d'estat de benestar i, també, quan l'estructura social s'ha transformat molt ràpidament. La fi de les migracions camp-ciutat i l'extensió de les perifèries urbanes demanaven, doncs, noves interpretacions.

Aportacions interessants al tema es van fer a partir de mitjans anys vuitant des de la perspectiva de l'anàlisi de la xarxa urbana. Els treballs de Precedo en aquesta línia (vegeu, en conjunt, PRECEDO 1986, 1988, 1989, 1991; PRECEDO; VILLARINO, 1991) han permès contrastar els diferents dinamismes de creixement de població segons la dimensió dels nuclis de poblament, comparats per períodes. A partir d'aquí l'autor establí unes fases d'urbanització (PRECEDO, 1988) molt inspirades -com ell mateix afirma- en els estudis que es realitzaven a Europa. De les cinc etapes considerades (desruralització, urbanització, acceleració, transició, i desurbanització), l'autor indicava per als anys 1981-85 que el conjunt de la xarxa es trobava en la fase de la transició urbana. En ella, entre altres característiques, es donava la correlació negativa entre dimensió del nucli i creixement, així com importants canvis en la geografia productiva, que bàsicament eren definits per la desindustrialització i la terciarització de les àrees urbanes. Les dues grans aglomeracions de Madrid i Barcelona, però, presentaven ja elements propis de la fase de desurbanització. D'altra banda, els processos de suburbanització es veien sobredimensionats per l'especialització de les grans àrees turístiques.

R. MÉNDEZ; CARAVACA (1993) en una anàlisi sobre localització industrial a les àrees metropolitanes a Espanya han aplicat també l'esquema del cicle de vida dels sistemes urbans -pres directament dels estudis de VAN DEN BERG (1982), i de HALL; HAY (1980)- a les grans ciutats, indicant que els processos estaven força avançats, especialment a la regió de Madrid (que es trobaria en la fase de desconcentració absoluta), però també a Barcelona i València (en la de desconcentració relativa). L'estudi constata igualment la desconcentració productiva, sobretot de la indústria, com un fenomen general de les grans ciutats de l'Estat. Anteriorment Méndez ha treballat en aquesta mateixa línia, sobretot a la regió de Madrid (MÉNDEZ, 1990).

La recerca de CAMARERO (1993) sobre la revitalització de les àrees rurals ha inclòs una excel·lent referència teòrica als estudis sobre els processos de contraurbanització, relacionats amb altres dinàmiques que actuen en la transformació del món rural, i en el qual la contraurbanització contribueix a accentuar el que anomena caràcter exagrari. L'autor sintetitza la seva reflexió assenyalant que l'efecte més destacat d'aquests canvis és la convergència de comportaments entre les poblacions dels espais urbans i rurals, bé que en aquests darrers és possible detectar diferències segons les característiques dels residents.

És útil l'aportació de SANTOS (1991) referida específicament a la regió urbana de Madrid. Des del punt de vista teòric, l'autor creu que, tot i acceptant les generalitzacions aportades per models com els de Hall, Van den Berg i altres, cal analitzar la situació de cada ciutat per a conèixer les causes que hi han intervingut. Santos es centra en els processos demogràfics: el creixement natural -més intens en la perifèria provincial, mentre davalla al centre i la corona metropolitana- i l'expulsió migratòria, que veu justificada per l'increment de l'oferta d'habitatge (especialment unifamiliar) a la perifèria, aprofitant la creixent desig de les classes mitjanes de d'instal·lar-se en les àrees suburbanes. L'autor, però, també considera l'increment de la demanda produït per les generacions descendents dels immigrants en les dècades anteriors, i que suposen una important pressió al mercat d'habitatge. Finalment, esmenta també el desplaçament de l'activitat industrial produïda a partir de la crisi econòmica com un atractiu per a la sortida de la població.



L'anàlisi dels moviments de població també ha proporcionat una perspectiva sobre la dinàmica de descongestió urbana. Així, BIELZA (1989) constata el canvi en els saldos migratoris de les migracions intermunicipals entre les etapes 1960-75 i 1975-85. Tot i que en la primera fase ja detecta la reducció dels saldos migratoris negatius en els municipis rurals, així com la frenada de les grans urbs, el període més recent és de clara recuperació de molt municipis de petita dimensió i, també, de retorn intens cap a regions rurals, com ara Extremadura. Respecte a aquests darrers, Bielza considera que entre 1976-80 varen predominar els retorns de jubilats, mentre que en el quinquenni següent, ja en plena crisi econòmica, el perfil més destacat era de persones amb subsidi d'atur i que tornaven a un entorn econòmicament més favorable. A part de l'interessant treball de Bielza, altres estudis recents de la dinàmica de la població a Espanya (per exemple FERRER, 1989; CALVO, 1993, el darrer incloent dades ja del Cens de 1991) han reflectit també el canvi de tendència, tant en els intercanvis regionals com en les relacions entre espais urbans i rurals.

Des de la perspectiva de la transformació de les estructures regionals, i també des d'un enfocament més crític, les recents anàlisis de Manuel CASTELLS (1985, 1986, 1990) sobre el cas espanyol han estat també molt enriquidores. Manuel CASTELLS (1985) relaciona el procés de desconcentració amb un context de restructuració internacional de l'economia, que condueix a profundes transformacions territorials en les àrees urbanes. L'autor assenyala tres possibles conseqüències de la restructuració econòmica: la diversitat de situacions -i solucions- per a diferents regions; la possible dualitat social intrametropolitana entre grups i zones que prosperen i altres que es deterioren -seguint la imatge de Nova York- i el creixement negatiu de les poblacions metropolitanes (indica les americanes i italianes), mentre creixen les zones rurals perifèriques, les quals canvien els usos agraris per altres industrials o de serveis i, també, prosperen les ciutats mitjanes. La conseqüència és la formació de regions metropolitanes per la profunda integració funcional de múltiples nuclis urbans. En el cas d'Espanya, Castells no veu probable un procés de dualitat tan important com en el cas dels Estats Units, gràcies a l'atenció social del sector públic -idea que repeteix més tard a CASTELLS (1990, pp. 34-37).

En aquest segon text (CASTELLS, 1990), el mateix autor atribueix el nou dinamisme de les dues grans ciutats d'Espanya a tres factors bàsics: incorporació de

l'estat a Europa (internacionalització i augment de la inversió); increment de l'activitat en serveis avançats i indústries d'alta tecnologia i un sector públic que amorteix les disfuncions dels canvis. D'aquests processos es derivaria "un tipo de estructura económica regional relativamente nuevo, capaz de configurar un modelo de crecimiento adaptado a las condiciones de la economía mundial-internacional que emerge en nuestras sociedades" (CASTELLS, 1990, p. 26). La forta demanda de sòl, infraestructures, etc., als centres metropolitans provocada pel creixement econòmic repercuteix en canvi en la qualitat de vida dels ciutadans de diferents formes, una de les quals és decisiva: l'increment dels preus de l'habitatge degut a la pressió del terciari (oficines) provoca el desfassament entre l'oferta i la demanda d'un sector important de la població, especialment dels qui s'integren al mercat de l'habitatge (els joves). Els resultats són l'expansió de les àrees residencials metropolitanes, la saturació dels transports entre el centre i aquestes àrees, i la major pressió sobre l'entorn ambiental. (pp. 38-39).

A Catalunya, fins als anys setanta els estudis sobre la població també reflectien el model de concentració de població i activitats, contraposat al despoblament rural: les aportacions d'Iglésies, o més tard, de Vidal i Bendito en són una mostra destacada (vegeu, per exemple, IGLÉSIES, 1966; VIDAL BENDITO, 1970). Pocs anys més tard, però, es detecten signes de canvi. Els estudis de RECOLONS (1979) o de CARRERAS; MARGALEF (1977) indicaven ja l'alentiment en el creixement del nucli metropolità, mentre la perifèria, més enllà regió urbana inclusivament, es mostrava cada vegada més dinàmica.

Amb el canvi de dècada les noves tendències de la població es registraran en diversos estudis. Els diversos treballs sortits en bona part del Centre d'Estudis Demogràfics han anat seguint de prop els canvis de la població catalana (vegeu aquí, per exemple, CABRÉ 1979, 1985, CABRÉ; PUJADAS, 1992, etc.). CABRÉ (1985) reconeix la importància dels cicles econòmics en els processos migratoris o en el creixement vegetatiu, però indica també l'existència d'una tendència a més llarg termini, en la que els canvis socials hi tenen força a veure.

Un dels que ho ha tractar recentment i ampliament és l'anàlisi feta per PUJADAS; MENDIZÀBAL (1991) de la població a Catalunya entre 1975 i 1986. Els autors

posen de relleu el canvi de tendència produït al llarg d'aquest decenni, que té lloc sobretot per les variacions en la dinàmica migratòria i, en segon lloc, per l'alentiment del creixement natural. De la seva detallada anàlisi territorial posen de manifest, entre altres aspectes, la fi de la tendència a la polarització entre camp i ciutat. Sobretot a partir de l'etapa 1981-1986, les àrees rurals retenen molt més els habitants, mentre les grans àrees urbanes perden població de forma general. En conjunt s'ha passat, com recull el suggerent títol, "de l'explosió demogràfica al creixement zero".

MENDIZÀBAL (1991) ha insistit en aquesta línia en la seva ponència al primer Congrés Català de Geografia, tot combinant la reflexió teòrica internacional -sobretot anglosaxona- amb l'exemple català. Seguint les idees ja aquí exposades sobre suburbanització i desurbanització, també critica la lleugeresa d'alguns mètodes per a mesurar els canvis de poblament (sobretot als Estats Units), que havien resultat en teories errònies, com la que defensava el retorn al camp com la principal explicació de la desurbanització. Per a Catalunya, il·lustra amb dades i gràfics el pas a una accentuada desconcentració urbana, de la que sintetitza dues consideracions interessants: que hi ha una marcada tendència al desplaçament de migrants amb un perfil de parelles joves amb fills que treballen sovint al centre barceloní, fet que valora com una pèrdua de qualitat de vida; i que aquest desplaçament es produeix sobretot des del municipi de Barcelona, i cap a altres nuclis de tamany menor, però ben connectats amb el centre urbà. Aquest tamany més petit representaria nuclis on l'entorn rural i l'ambient social és més qualificat que el de Barcelona. Les conclusions de l'autor semblen útils per a contrariar el l'esquema migratori que correspondria a Santa Coloma específicament.

Els treballs sobre la xarxa urbana catalana han aportat també una informació important sobre la dinàmica de les àrees urbanes i rurals, de la qual la mobilitat residencial n'és un component important. SALOM & RIERA (1993) han interpretat les tendències recents de les jerarquies urbanes als Països Catalans a la llum de les teories formulades. Les dues autores, que ja havien aprofundit en el coneixement de les xarxes urbanes a Catalunya (RIERA, 1989) i el País Valencià (SALOM, 1992), es fan ressò en aquest treball del model sobre els estadis de maduresa de HALL; HAY (1980), així com de les posteriors aportacions que distingeixen la contraurbanització d'altres fenòmens de caire urbà o regional. Respecte a la contraurbanització, estudien la relació dimensió urbana-saldo migratori per a cadascun

dels territoris catalans i tenen en compte, també, l'explicació de Fielding sobre els efectes de la nova geografia de la producció, que dispersaria les activitats productives més rutinàries cap a l'exterior de les àrees urbanes. A partir d'aquí; les autores estimen que és a Catalunya on la contraurbanització es troba en un procés més avançat, ja que té un model industrial més antic i el grau de maduresa del sistema urbà és també més elevat. Al País Valencià, el model d'indústria de formació endògena a la perifèria regional i un sistema urbà més jove, fan que els símptomes del procés siguin encara escassos. A les Balears, el sistema urbà peculiar produït pel turisme fa menys clar encara aquest fenomen.

La recerca de CASTAÑER (1994) sobre l'estructura de la xarxa urbana catalana, a partir de l'establiment d'unes àrees de cohesió fonamentades en la mobilitat laboral, evidencia el fenomen de la progressiva interdependència de la urbanització al conjunt de Catalunya. La mesura de les esmentades àrees per al període 1981-86 assenyala un eix litoral i prelitoral (el més intensament urbanitzat) amb una estructura multinodal, mentre a l'interior les estructures jeràrquiques són més pronunciades. En el primer dels casos, el factor de la difusió des dels nuclis urbans centrals (desurbanització) es barrejaria amb components de creixement endògen. L'autora introdueix així la localització de l'activitat productiva com a element estructurador de la xarxa.

Recentment, es pot esmentar també l'aplicació que SAU (en premsa) ha fet del model dels quatre estadis d'urbanització (seguint els treballs de l'equip de Peter Hall) a Catalunya, del qual també constata la presència de la contraurbanització en el sistema urbà que s'organitza entorn de Barcelona. De fet, amb el conjunt de treballs referits a Catalunya, s'ha anat fent més perceptible integració entre Barcelona i la resta del territori català, dinàmica progressiva sobre la que, entre altres autors, CASASSAS (1990, 1992) ha reclamat insistentment l'atenció.

### **2.3. Estudis recents sobre mobilitat residencial interna a Catalunya i la regió de Barcelona**

Juntament amb els estudis de caràcter més ampli sobre les dinàmiques urbanes i de la població, per a l'àmbit d'estudi de la Tesi sembla necessari una aproximació

més específica a alguns estudis més aplicats sobre el tema de les migracions de caire intraregional. Així, en els darrers anys, a Catalunya s'ha produït un conjunt de recerques, sovint lligades a administracions o fetes per encàrrec seu, en les que s'ha fet l'esforç de comptabilitzar i analitzar de forma detallada els moviments migratoris intermunicipals. Tot i que destaquen els dedicats a la regió de Barcelona, també n'hi ha de referits a tot l'àmbit de Catalunya. La major part d'aquests estudis s'han desenvolupat també recentment, quan s'ha fet més palès el predomini de les migracions internes de l'àrea de Barcelona sobre la tradicional immigració provinent de les àrees rurals, i amb una clara tendència a la desconcentració de la població, sobretot a partir del Cens de 1981. Les dades aportades pel Cens varen suscitar un interès creixent per conèixer el volum, les causes i efectes d'aquest canvi que, com s'ha anat explicant, obre una etapa en la transformació de l'estructura urbana molt diferent de l'anterior. Tot i així, existeixen també uns precedents d'aquest tipus de treballs, els quals són a la base -i sovint la incorporen- de la reflexió teòrica posterior.

### **2.3.1. Estudis precedents i de caràcter general**

Pe'l que fa a l'estudi específic de les migracions entre els municipis de l'àrea de Barcelona, existeixen alguns precedents significatius sobre els creixents fluxos que s'hi produïen, fruit de la lògica expansió del teixit urbà des de feia dècades.

Una primera referència significativa a les migracions intraprovincials es troba en l'informe *Movimientos migratorios de la provincia de Barcelona 1961-1965*, efectuat per la COMISIÓN MIXTA DE COORDINACIÓN ESTADÍSTICA (1970), precedent del CIDC i l'actual IEC. L'estudi treballava sobre l'àmbit provincial, seguint la divisió comarcal establerta pel Plan Provincial de 1959, similar a la de Pau Vila. En ell s'analitzen tan els fluxos interns de la província, a partir de les dites comarques, com els externs, i es mostra com la primera corona metropolitana (sobretot la conurbació) concentrava la major part de la immigració interna provincial, en una tendència inversa a l'actual.

Posteriorment, cal esmentar pel seu interès en el tema i pel seu ressò, l'estudi de RECOLONS (1979) sobre el poblament a Catalunya, en el qual, en base a dades de l'INE, es mostrava l'increment de la mobilitat intraprovincial en el quinquenni 1971-75 respecte al de 1962-66. S'indicava així mateix la reducció de la immigració des de la resta d'Espanya i l'augment de l'emigració cap a aquest àmbit. La província de Barcelona assolía als primers setanta el 80,14% de la mobilitat intraprovincial catalana. També els intercanvis de migrants amb Girona i Tarragona esdevenien més equilibrats. Finalment, la comarca del Barcelonès creixia a un ritme menor que la resta de la regió metropolitana. De tota manera, l'autor no va gosar encara pronunciar-se sobre la tendència a la desconcentració que les dades començaven a indicar.

Es pot esmentar també un document de la CMB sobre la *Evolución de la población de la Entidad Municipal Metropolitana de Barcelona 1950-1990* (MORENO, 1987), en la qual, a partir de dades del Boletín Municipal de Estadística de l'INE, un apartat estudia els orígens i destinacions dels municipis d'aquest àmbit. Té l'interès de constatar clarament per primera vegada l'augment gradual de la desconcentració: "De entre los inmigrantes, los que ven crecer quinquenio a quinquenio su presencia son los que se dirigen a puntos de Catalunya fuera de la E.M.M.B. El 26,92% se dirigen al resto de la provincia y el 7,65% al resto de Catalunya. Con todo, pese a su decidido retroceso, son los que van a la comarca de Barcelona los que más suponen, con el 38,69% del total. Se observa, pues, una cierta tendencia a elegir dentro de Catalunya, lugares fuera de la E.M.M.B. como lugar de residencia, aunque ese número de personas es aún menor que el que se dirige a la comarca." (p. 35).

Els primers recomptes i anàlisis procedeixen de l'encara existent CMB, després reconvertida a MMAMB. Amb caràcter intern, la CMB va construir una matriu d'altes i baixes entre els 27 municipis de l'àrea metropolitana, de 1971 a 1986, en la que es posa de manifest el pas de la tendència a la concentració exposada en l'anterior estudi, cap a la de desconcentració (en aquest cas, cap als municipis de la 1a corona menys urbanitzats). Un estudi del mateix període fou realitzat per la Direcció de Serveis de Programació i Finances (AREA METROPOLITANA DE BARCELONA, 1986): "Migracions intermunicipals a l'Àrea de Barcelona (1981-85)", no publicat,

però inclòs resumidament en el quadern: "La Població de l'Àrea metropolitana de Barcelona l'any 1986" (SERRA, 1989).

El document destaca les diferències entre els creixements migratoris totals a la primera corona: amb Barcelona, els municipis amb més pèrdues són Hospitalet, Badalona, Santa Coloma de Gramenet i Cornellà -"els més grans, densos i industrialitzats, i amb predomini de la residència popular"-; els que en guanyen més són Sant Cugat, Castelldefels, Tiana, Cerdanyola, Sant Just Desvern i Santa Coloma de Cervelló, "de caràcter residencial" (pp. 25-28). Es obvi, per la tendència, el predomini del component migratori residencial. Respecte a les fonts, s'utilitzen "les dades dels registres municipals d'altres i baixes de la població i, parcialment, a partir de les informacions sobre any d'arribada al municipi i lloc de residència anterior que proporciona el Padró." L'estudi aclareix que "Als efectes d'una visió global resulten més completes i adequades les procedents dels registres, malgrat la seva palesa inexhaustivitat". La segona corona és l'àrea d'increment migratori més important. S'apunten dos factors de la tendència desconcentratòria: "la localització majoritària de les noves ofertes d'ocupació i la de les noves ofertes residencials" (p. 18). L'exposició s'acompanya d'un explícit mapa de la RMB en el que, del centre regional parteixen sagetes en direcció als extrems metropolitans, dividits en àrees predominantment "industrials" o "residencials". Tanmateix, aquestes hipòtesis no acaben d'explicitar-se.

En un estudi posterior de la Mancomunitat, basat en els canvis demogràfics i socio-econòmics a la RMB entre 1981 i 1990 (ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA, 1991), es remarcava que "La dinàmica demogràfica dels últims 10 anys en aquest territori es caracteritzen fonamentalment per la desconcentració de la població. Tan Barcelona com la resta del continu urbà perden pes poblacional en el conjunt de la Regió, mentre que la resta de l'àrea i la resta de la regió en guanyen. El component bàsic d'aquesta evolució han estat els moviments migratoris dins la regió metropolitana." (p. 16). S'assenyalen 3 grups de motius diferents de la desconcentració "d'acord amb les característiques urbanístiques i socio-econòmiques de les subàrees afectades" (p. 16): les classes mitjanes-altes i altes que volen una millora de qualitat de vida es dirigeixen sobretot a les subàrees del Baix Maresme, Vallès-Collserola i Ordal-Llobregat i són majorment de Barcelona; en canvi, les

classes de renda baixa que marxen per manca d'oferta i encariment de l'habitatge provenen, sobretot, del continu urbà i van als "municipis de residència popular de la resta de l'àrea i la regió"; finalment, hi ha treballadors i directius d'empreses que redueixen la distància residència-treball, però aquest és un tipus de moviment poc important. Diversos mapes i taules suporten i fan força versemblant aquesta interpretació a grans trets del procés de desconcentració.

### **2.3.2. Els estudis específics sobre Mobilitat interna metropolitana**

A principis dels anys noranta, hi ha estudis més aprofundits sobre el tema, que aprofiten ja una major perspectiva. Dos d'ells han estat realitzats per Centre d'Estudis Demogràfics, per encàrrec de les administracions, i tenen un enfoc d'anàlisi general de l'intercanvi de fluxos intermunicipals (PUJADAS i altres, 1991; i CABRÉ i altres, 1994) El tercer, encarregat per l'Ajuntament de Barcelona al Centre de Política del Sòl i Valoracions (JANÉ; GARCIA, 1992a i b), es cenyeix a l'emigració de barcelonins cap a la regió metropolitana. S'analitzen ara amb més atenció:

#### **a) PUJADAS i altres (1991): *Moviments migratoris intermunicipals a la Regió metropolitana de Barcelona***

És el primer estudi que pren com a objectiu central la mobilitat intrametropolitana i, no tan sols intenta quantificar-la, sino també averiguar-ne les causes -estudiant diversos factors que hi intervenen- i fins i tot conèixer el comportament dels migrants, gràcies a l'aportació de dades de l'Enquesta Metropolitana de Barcelona de 1990 (dades que el mateix equip investigador explota en els resultats de l'Enquesta (MENDIZÀBAL, 1992). Un altre aspecte novedós és el tractament de la quantificació, no sols per municipis, sinó agrupant aquests en subàrees de treball. Aquesta divisió en 17 subàrees respon a un estudi de la mateixa MMAMB sobre la Mobilitat Obligada per treball. Els subconjunts ajuden a captar millor els intercanvis entre territoris (vegeu posteriorment el capítol 6 de la present recerca).



Per a la quantificació, les fonts són les ja utilitzades per Serra: el Padró de 1986 i el registre permanent d'altres i baixes municipals, recollit en una sola base de dades per l'IEC, que en aquest cas s'apliquen als períodes 1983-85 i 1987-89 (es suprimeixen els anys padronals), donant així la primera perspectiva de tota la dècada. També els autors es queixen de la manca d'unes fonts adequades: "La quantificació de les migracions ensopega amb notables dificultats ja que no existeix un registre de migracions que reculli la totalitat dels canvis de lloc de residència produïts."

Els resultats de la quantificació estableixen que Barcelona (30 immigrants per cada 100 emigrants) és el municipi expulsor més important, seguit de les subàrees de Terrassa, Llobregat i Besòs (entre 85 i 95 immigrants per cada 100 emigrants). En l'agrupació en 6 categories de subàrees, a l'extrem més receptor es trobarien les del Baix Maresme, Vallès-Collserola, Ordal-Llobregat i Sant Celoni, on la proporció és de 200 immigrants per cada 100 emigrants).

L'estudi estableix diversos factors, a la vista dels resultats: La distància és considerada el factor el principal: ho confirma que la majoria subàrees tenen la major MR dins la mateixa subàrea; Després, les barreres físiques, enteses com a dificultats de comunicació; I, en tercer lloc, les barreres socials, ja que, malgrat la proximitat i accessibilitat entre algunes subàrees, s'intercanvien molt pocs fluxos. D'altra banda, l'estudi constata el màxim nombre de fluxos de la subàrea de Barcelona, tant en immigrants com emigrants.

S'estudien també les característiques dels migrants, a partir de les dades del Padró de 1986: es tracta l'edat, i la categoria socio-professional (fins aquell any aquesta dada encara es demanava al Padró). El creuament de les dades permet definir uns perfils. El component d'edats joves i infantils, així com el nombre de gent gran posen de manifest el caràcter residencial (familiar) d'aquests moviments.

Una altra aportació és el tractament de la mobilitat residencial interna com una variable dependent, correlacionada amb un altre conjunt de variables econòmiques i urbanístiques per conèixer el grau de causalitat d'aquestes. Les correlacions mostren que les diferències entre nivells de renda per càpita són menys explicatives que el grau de saturació urbanística de cada municipi: aquells que no disposen d'espai per

créixer són els que més tendeixen a perdre. Els que posteriorment també es saturen, comencen el mateix procés. Pel que fa a la construcció d'habitatges, és un factor tan sols intermedi, ja que la construcció també s'explica per la pressió de la demanda. D'altra banda, el mercat de segona mà distorsiona les dades en aquest camp.

Pel que fa a l'Enquesta Metropolitana de 1990 (MENDIZÀBAL, 1992), l'estudi explota la pregunta feta als enquestats que havien dut a terme una mobilitat residencial, sobre la raó principal per canviar de lloc de residència (pregunta oberta). La resposta -agrupada en motius familiars, de treball, d'habitatge, i altres, es creua amb variables territorials i del perfil del migrant. L'estudi conclou aquí que els motius familiars i d'habitatge són els predominants, confirmant la hipòtesi de mobilitat per motius residencials de les migracions intrametropolitanes.

Encara es fa esment de les migracions amb la resta d'Espanya, així com dels efectes de la Mobilitat Obligada en el tema. Finalment, es fan previsions de futur, en que s'opina que les taxes negatives tendiran a accentuar-se, mentre els qui arribin aviat a la saturació passaran de saldos positius a negatius, i els nuclis més perifèrics, que han crescut menys, mantindran ritmes de creixement.

**b) CABRÉ; MÓDENES; PASCUAL (1993-94): *Les migracions internes a Catalunya***

Aquest segon estudi realitzat pel Centre d'Estudis Demogràfics per encàrrec de l'Oficina del Pla Territorial de Catalunya, té com a distintiu el seu abast a tot l'àmbit de Catalunya. L'estudi s'ha presentat en dos informes separats, que corresponen de fet a fonts d'explotació i temàtiques diferents, però que es complementen.

En l'informe es tracten les migracions a Catalunya, amb una atenció especial per les migracions internes dins d'aquest àmbit. Les unitats espacials d'anàlisi són sobretot les comarques, bé que s'utilitzen també els Sistemes de proposta establerts pel Pla Territorial de Catalunya en la versió inicial. Les motivacions residencials, en aquest treball, es solapen molt més amb les laborals, ja que l'àmbit d'estudi és molt més ampli. Malgrat tot, en el conjunt de resultats es fa evident el volum de moviment

migratori concentrat al Barcelonès i la regió metropolitana, molt per sobre de la resta, i que mostra, per tant, el predomini de la mobilitat interna metropolitana.

El primer informe duu per títol "Anàlisi territorial de la intensitat i de les taxes migratòries a partir de les estadístiques de variacions residencials, 1982-1990", que defineix molt bé el seu propòsit. La font dels càlculs és de nou el registre permanent de les altes i dades padronals recollit per l'IEC.

La mesura de la intensitat no distingeix orígens i destinacions, i inclouen, doncs, les altes i baixes a fora de Catalunya. Es constata que el Barcelonès és la comarca emigratòria per excel·lència, la única amb un volum important (no sols en xifres absolutes). A la resta de comarques, l'emigració és un procés poc important. En canvi, el fet immigratori és el que estableix diferències notables entre aquells territoris més dinàmics (que en reben més) i els estancats o en declivi (que en reben molt poca). D'altra banda, si en conjunt el volum migratori és molt més reduït que en les dècades anteriors -degut als anteriors processos immigratoris de fora de Catalunya- es constata la tendència a l'increment al llarg de la dècada, ara dins del Principat.

El segon informe, titulat "Característiques dels migrants i estructura territorial dels fluxos migratoris en la dècada dels vuitanta", busca en primer lloc l'obtenció d'uns perfils dels migrants basats en l'edat i la categoria socio-econòmica, de forma similar a l'estudi de 1992. La font és en aquest cas el Cens de 1991. L'estructura d'edats mostra de nou la importància del Cicle de Vida. El predomini del grup jove (de 20-34 anys), seguit d'aprop del madur (35-54), confirma el pes de la migració residencial. D'altra banda, les categories professionals més elevades són les que en proporció es desplacen més, amb la qual cosa els motius laborals es combinen amb els residencials.

Es interessant la classificació de grups comarcals -obtinguda per "cluster"- resultant del creuament d'aquests perfils amb els territoris. En l'extrem de tendència més negativa, per emigració de població, sobretot jove, i de categories professionals diverses, es troba el Barcelonès al costat de tres comarques d'estructura molt diversa, bé que totes elles perifèriques: l'Alta Ribagorça, la Ribera d'Ebre i el Ripollès. A

l'altre extrem es troben el Maresme i el Vallès Oriental i s'hi acosten el Garraf i el Baix Penedès (és ben interessant veure que aquesta comarca es mostra així -com succeeix en altres paràmetres- molt més connectada a la RMB que no l'Alt Penedès, econòmicament també menys dinàmica).

Cal destacar la riquesa i detall d'aquest estudi, de lectura densa, en la que és una constant el volum de la mobilitat a l'entorn de Barcelona, fet que sovint dificulta una comprensió del que succeeix en aquelles comarques de molt poca població.

c) JANÉ; GARCIA, (1992 a, b): *El mercat de l'habitatge com a factor incentivador de l'emigració de Barcelona*

Aquest estudi va ser encarregat per l'Àrea d'Economia i Empreses de l'Ajuntament de Barcelona al CPSV amb l'objecte d'avaluar la pèrdua de població que es produïa aquest municipi. Per tant, l'enfocament va ser parcial, ja que s'estudiaven els fluxos d'un sol municipi i, a més, únicament en el sentit de sortida. En l'estudi es té en compte d'entrada el predomini de la migració intraprovincial (54% dels emigrants entre 1980 i 1988), respecte els qui marxaven fora d'aquest àmbit (46%). Tanmateix, aquests darrers també són objecte d'estudi, bé que en menor mesura. D'altra banda, es considerava l'habitatge com un factor explicatiu molt important de l'expulsió de població cap a l'entorn metropolità. El treball, doncs, partia d'unes hipòtesis acceptades de començament.

El mètode emprat va ser la combinació de dues enquestes per mostreig dirigides als migrants, junt amb una prospecció del mercat de l'habitatge en els municipis de la província on es rebia més migrants de Barcelona.

La primera enquesta anava dirigida a les persones que es donaven de baixa del Padró de Barcelona i llurs famílies, en el mateix període de realització del treball (estiu de 1988): els anomenats "migrants actuals". Se'ls demanava les seves característiques, els motius del canvi i la previsió de vincle futur amb Barcelona (per treball o estudi). Tot i que s'escollia tant qui anava dins com fora de la província, aquests darrers eren sotmesos a un qüestionari més breu.

La segona es va dirigir a persones que, procedint de Barcelona, ja feia algun temps que s'havien establert fora. L'àmbit de la mostra eren 27 dels municipis amb més entrades d'immigrants originaris de Barcelona, tots ells dins la Regió de Barcelona. En aquest cas es demanava característiques, motivacions en el moment del canvi, grau de satisfacció actual, i relacions amb Barcelona.

Els mateixos 27 municipis foren l'àmbit de la prospecció del mercat de l'habitatge, que incloïa primera i segona mà. Els informants actuaren com a compradors. El propòsit era establir la relació qualitat/preu entre aquests municipis i el de Barcelona, per a valorar millor la força del mercat de l'habitatge com a causa del canvi.

L'estudi constatava de nou el caracter familiar -residencial- de les migracions intraprovincials, amb predomini de joves. Entre els resultats, la relació qualitat/preu destacava com un dels arguments de canvi més importants. Tot i que els migrants procedien de tots els districtes, apareix una divisió per nivells socials: les classes més elevades es preocupen per una major qualitat, mentre les de menys poder adquisitiu busquen que sigui assequible. El resultat, era un alt grau de relació entre motiu de canvi i municipi escollit. En canvi -i en oposició al que apuntava Serra- el treball no és un motiu important de canvi (tres quartes parts dels treballadors emigrats van a treballar a Barcelona!). L'increment de Mobilitat obligada, d'altra banda, afectava poc el grau de satisfacció respecte al nou municipi.

Pel que fa a la prospecció d'habitatges, la diferència per nivells socials quedava establerta en la tipologia escollida, sent les preferides per als de més poder adquisitiu les vivendes unifamiliars o plurifamiliars bloc de certa qualitat. Els municipis de l'àrea actuaven com a submercats, en els que un o altre tipus d'oferta era predominant, i això condicionava el perfil dels migrants.

A Santa Coloma de Gramenet, on arribaven migrants de rendes inferiors a la mitjana, el municipi es situava entre l'oferta de "característiques constructives mitjanes en un entorn urbà modest", al costat de Mollet, Montcada, el Prat i Sant Boi. L'estudi, però, reconeix l'efecte de la proximitat de procedència (districtes de Sant Andreu i Sant Martí) i la importància de la proximitat familiar com a raó

d'elecció de la destinació. També a Badalona o l'Hospitalet, l'efecte de la proximitat es confon amb uns nivells de renda més aviat baixos, que cerca un habitatge assequible (sobretot en el cas de l'Hospitalet, que rep molt migrants de Sants-Montjuïc). A l'altre extrem es troben municipis com ara Sant Cugat, Castelldefels, o Bellaterra (Cerdanyola).

La revisió dels estudis sobre mobilitat residencial interna de Barcelona i la seva àrea ha confirmat l'increment de la mobilitat intrametropolitana amb tendència a la desconcentració, paral·lela a la davallada de les migracions laborals. El primer anàlisi del CED (PUJADAS i altres, 1991) posava de relleu, a través de l'agrupació de dades per subàrees de treball, la importància del nou dinamisme de la segona corona metropolitana com a força d'atracció. També evidenciava efectes de barrera en els desplaçaments: la distància, el relleu, o les diferències socials. El segon estudi (CABRÉ; MÓDENES, PASCUAL, 1993-94) mostra com l'increment de la mobilitat es generalitza a tot Catalunya, veritable regió de Barcelona, i en plena restructuració del territori, les activitats i el poblament. Finalment, JANÉ; GARCIA, (1992a i b) posen de manifest que l'escassetat d'oferta d'habitatge és una raó decisiva per a l'emigració des del municipi de Barcelona.

#### **2.4. L'aportació del marc teòric: tres nivells d'anàlisi de la mobilitat residencial i la contraurbanització**

De la panoràmica exposada sobre els estudis de mobilitat residencial i contraurbanització es poden extreure algunes idees importants, que han de servir per a emmarcar conceptualment l'anàlisi empírica desenvolupada als capítols següents.

En primer lloc, s'ha mostrat sobradament que els canvis en les tendències migratòries a l'àrea de Barcelona no són fenòmens aïllats, sino que es poden emmarcar dins la creixent complexitat de la vida de les grans àrees urbanes del món desenvolupat. Sobre les causes que expliquen aquestes tendències a les ciutats industrialitzades, els arguments sembla que es poden classificar en diferents nivells o perspectives des dels quals s'enfoca el problema.

Des d'una perspectiva més amplia, s'han fet presents els complexos vincles entre la mobilitat residencial i el conjunt de l'estructura urbana i, més enllà encara, el conjunt de les condicions de producció, les relacions socials i les polítiques generals, la situació de cada àrea en les jerarquies urbanes estatals i internacionals, ja que tots aquests factors repercuteixen indiscutiblement en les distintes dinàmiques urbanes. En aquest sentit, les aportacions dels corrents estructuralistes dels setanta a la geografia, amb la seva voluntat d'emmarcar i relacionar processos a distintes escales, van ser decisius per a la consolidació d'aquest nivell d'anàlisi dels fenòmens urbans, expressat en aquest cas en la revisió dels esquemes sobre la mobilitat residencial. Bona part dels posteriors estudis sobre contraurbanització, així com els nous corrents sobre les estructures regionals han sabut tenir en compte aquesta influència dels contextos.

De tot el que s'ha dit, es desprèn que no existeix un únic model de dinàmica urbana o regional que pugui explicar clarament les tendències futures per a la regió de Barcelona, sinó que les realitats són força diverses, degut també a la diversitat dels propis contextes. En un extrem semblen situar-se els models molt flexibles de les àrees emergents de Califòrnia i Texas, als Estats Units. L'interès posat pels analistes americans en ciutats com Los Angeles o Houston radica precisament en el seu caràcter de laboratoris del futur desenvolupament urbà. Però no es pot oblidar que l'evolució històrica, la composició social, i el context polític i econòmic de les ciutats americanes tenen unes característiques molt particulars. D'altra banda, les variacions entre els models britànic, francès o italià -models culturalment i socialment més propers al nostre- són també importants. L'aplicació de l'estat del benestar, un tret comú als tres casos esmentats, ha donat resultats diferents (és un fet visible en les polítiques d'habitatge, per exemple) en les també distintes jerarquies territorials, distintes estructures econòmiques, evolucions històriques, socials, etc. Tanmateix, és possible intuir que força dels processos que estan afectant aquestes àrees són també comuns a totes elles, i poden igualment donar-se -de fet ja s'estan donant- al nostre entorn. Entre aquests aspectes comuns es poden citar la creixent integració de les economies estatals -que repercuteix en situacions econòmiques i respostes polítiques cada vegada més semblants-; unes estructures demogràfiques força similars -que han fet coincidir, per exemple, l'entrada de generacions "plenes" o "buides" similars als mercats laborals i d'habitatge en diferents països; o unes polítiques fiscals, de

benestar social, d'habitatge com més va més integrades, especialment dins les coordenades de la CE, el nostre referent més proper.

En un nivell d'anàlisi inferior caldria situar la relació entre la població, entesa com a conjunt de residents i potencials migrants i el context estructural de l'anterior perspectiva. Com també han posat de manifest molts dels estudis exposats, existeixen uns clars condicionants definits per les característiques dels residents.

De tots ells, l'èmfasi és clarament situat, d'una banda, en les diferències d'estatus socioeconòmic -en el que el component cultural o ètnic solen també ser elements de diferenciació decisius- de la població. Si és cert que les diferències entre classes socials s'han anat fent més complexes per l'emergència i diversificació de les classes mitjanes, també són notables les noves pautes de segregació que s'apunten, per exemple, entre els qui tenen accés a les activitats més qualificades (bàsicament informació i tecnologia) i els que, cada vegada més apartats d'aquestes, troben dificultats d'integració al món laboral i, per tant, a un nivell de vida adequat. Inevitablement, doncs, aquestes diferències es manifesten en les noves formes de l'espai residencial. I no cal dir com s'accentuen a mesura que a les barreres econòmiques s'hi superposen les ètniques, com ja s'ha produït notablement al món anglosaxó o a França, per exemple.

D'altra banda, però, l'anàlisi empírica dels processos residencials ha posat de manifest altres condicionants sense els quals no seria possible comprendre'ls. El més important de tots ells és sens dubte el concepte de Cicle de Vida, tan ben concretat per Peter Rossi, i que resurgeix amb regularitat en la literatura posterior sobre el tema. L'anàlisi de les possibles noves formes de les estructures familiars i les seves necessitats -col·lectius de famílies monoparentals, per exemple-, els enfocaments sobre les diferències de gènere, la preocupació per les necessitats específiques dels diferents estrats generacionals -la població més vella, les generacions joves- no fan sinó reforçar la necessitat de tenir en compte les relacions entre el Cicle de Vida i els canvis de pautes residencials, relacions que es produeixen a través de les demandes específiques d'habitatge. És obvi, tanmateix, que aquest enfocament no es pot prendre aïlladament, sinó en relació amb les altres característiques socioeconòmiques i culturals de la població abans esmentades.



Finalment, degudament emmarcats pel conjunt de condicionants referits fins ara, es podrien situar els estudis preocupats per les anomenades "preferències" dels migrants. Les limitacions imposades per l'estructura urbana i per les característiques de la població deixarien encara marge a les distintes opcions dels residents. Sembla, llavors, que poden encaixar aquí els arguments que defensen l'estesa cultura del suburbi com a forma desitjada per tants ciutadans de les àrees urbanes del món occidental, cultura d'origen complex -s'han assenyalat ja arguments com el sentiment antiurbà o el desig d'exclusió social com a causes profundes del fenomen, així com la influència de la mateixa oferta d'habitatge com a incentiu-, i sens dubte ajudada pel poderós influx dels mitjans de comunicació. D'altra banda, però, aquesta cultura del suburbi no seria l'única tendència existent. Nombrosos estudis han assenyalat, per exemple, la influència dels lligams creats dins de grups ètnics específics, que enforteixen els canals de solidaritat entre els seus membres, enfront de la societat exterior. De manera més àmplia, les relacions familiars i, en menor grau, de veïnatge han estat sovint apuntades com a factors que condicionen els processos de migració residencial d'una forma evident. Així, doncs, dins el mateix concepte de "preferències", s'apunten indicis de clara racionalitat en l'actuació dels migrants respecte a les seves condicions i el seu context.

Per tant, es pot afirmar que els distints nivells d'anàlisi exposats són necessaris al moment de comprendre plenament el cas que aquí es presenta. Els treballs aplicats a diferents àrees de Catalunya que s'han presentat en el darrer apartat han posat de manifest molts dels elements que anteriorment s'han argumentat com a processos o com a causes, bé que potser altres aspectes -en especial els que es refereixen a causes de tipus estructurals- han estat menys contemplats, donada la naturalesa més aplicada dels estudis recollits. En la part de la recerca que s'exposa a continuació i donada la complexitat d'una recerca exhaustiva en tots els nivells esmentats, s'ha optat per posar només l'èmfasi en un coneixement detallat de la dinàmica de migració residencial específicament a Santa Coloma, quantificant-la i investigant els motius que diferents tipus de migrants exposen sobre el canvi. Ara bé, pel que fa al context d'aquest procés, es dediquen respectius capítols a una aproximació a l'evolució recent de la regió de Barcelona, i a la més concreta del municipi de Santa Coloma de Gramenet. La integració d'aquestes línies de recerca ha de permetre finalment una

visió detallada i al mateix temps degudament emmarcada del que es va reafirmant com un procés de contraurbanització.

## 2.5. Referències bibliogràfiques

ALONSO, W. (1960), "A theory of the urban land market", *Papers and Proceedings of the Regional Science Association*, 6, pp. 140-158.

ALONSO, W. (1964), *Location and land use: Toward a general theory of land rent*, Harvard University Press, Massachusetts.

ALLPORT, C. (1986), "Women and suburban housing: postwar planning in Sydney, 1943-61" in McLoughlin, J.; Huxley, M. (eds.) *Urban planning in Australia: critical readings*, Longman Chesire, Melbourne.

ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA (1986), "Migracions intermunicipals a l'Àrea de Barcelona (1981-85)", mecanografiat inèdit, MMAMB, Barcelona.

ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA (1991), *Conjuntura demogràfica i socio-econòmica a la Regió metropolitana de Barcelona 1981-1990*, Àrea metropolitana de Barcelona, Barcelona.

BEAUCIRE, F. (1991), "L'évolution démographique et sociale de la couronne périurbaine d'Ile-de-France (1968-1982)" in COLLOQUE DU MANS (1991), "Dynamiques urbaines", *Geographie Sociale*, 11, Monogràfic, Actes du Colloque du Mans (20-21 avril 1989): "Première partie: les mobilités résidentielle, pp. 57-64.

BEAUCIRE, F. (1992), "Atlas social de la couronne périurbaine de Paris" in BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, monogràfic, juny 1992, pp. 183-210.

BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, 19, monogràfic, juny 1992.

BERGER, M. (1991), "Péri-urbains et ex-urbains en Ile-de-france" in COLLOQUE DU MANS (1991), "Dynamiques urbaines", *Geographie Sociale*, 11, Monogràfic, Actes du Colloque du Mans (20-21 avril 1989): "Première partie: les mobilités résidentielle, pp. 43-56.

BERGER M. (1992), "La périurbanisation dans les pays développés d'économie libérale; repères bibliographiques" in BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, monogràfic, juny 1992, pp. 167-181.

BERGER M. ; BEAUCIRE, F. (1992), "Le rôle du logement dans les stratégies de localisation: l'exemple du périurbain d'Ile-de-France, questions a Martine Berger par

- Francis Beuacire" in BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, monogràfic, juny 1992, pp. 105-113.
- BERGER, M. ; FRUIT, J.P. ; PLET, F. ; ROBIC, M.C. (1980): "Rurbanisation et analyse des espaces ruraux péri-urbains", *L'Espace Géographique*, 1980/4, pp. 303-313.
- BERRY, B.J.L. (ed.) (1976a), *Urbanization and Counterurbanization*, Sage Publications, Beverly Hills.
- BERRY, B.J.L. (1976b), "The counterurbanization process: urban America since 1970", in Berry, B.J.L. (ed.), *Urbanization and Counterurbanization*, Sage Publications, Beverly Hills.
- BERRY, B.J.L. (1980), "Urbanization and counterurbanization in the United States", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 451.
- BIELZA, V. (1989), "La población", Bielza (coord.) *Territorio y sociedad en España II. Geografía Humana*, Taurus, Madrid.
- BOLTON, N. (1988), "The rural population turnaround: a case study of North Devon", Tesi no publicada, Plymouth Polytechnic, Plymouth.
- BOURNE, L.S. (1980) "Alternative perspectives on urban decline and population deconcentration", *Urban Geography*, 1; pp. 39-52
- BROWN, L.A.; LONGBRAKE, D.B. (1970), "Migration flows in intra-urban space: place utility considerations", *Annals of the Association of American Geographers*, 60.
- BROWN, L.A.; MOORE, E.G. (1970): "The intra-urban process: a perspective", *Geografiska Annaler B*, 52, pp. 1-13.
- BURGESS, E.W. (1925), "The growth of the city", in Robert, E. i altres, *The City*, University of Chicago Press, Chicago.
- CABRÉ, A. (1979), "Reflexions sobre l'evolució de la població a Catalunya fins a l'any 2000", in DD.AA., *Catalunya cap a l'any 2000*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill, pp. 9-36
- CABRÉ, A. (1985), "Crisi econòmica, canvi demogràfic i tendències de poblament a Catalunya", *Papers de Demografia*, 7.
- CABRÉ, A.; MÓDENES, J.A.; PASCUAL, J. (1993-94), *Les migracions internes a Catalunya (1981-1991)*, Centre d'Estudis Demogràfics, Bellaterra (2 vols. mimeografiat).
- CABRÉ, A.; PUJADAS, I. (1992), "La població de Barcelona i els seus possibles futurs. Informe per al pla estratègic Barcelona 2000", *Papers de Demografia*, 29.

- CALVO, J.L. (1993), "La población", in MÉNDEZ, R.; MOLINERO, F., *Geografía de España*, Ariel, Barcelona, capítol 10, pp. 504-533.
- CAMARERO, L. (1993), *Del éxodo rural y del éxodo urbano. Ocaso y renacimiento de los asentamientos rurales en España*, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Madrid.
- CAPEL, H. (1977), "Los estudios acerca de las migraciones interiores en España", *Revista de Geografía*, 1/1.
- CARRERAS, J.M.; MARGALEF, J. (1977), "La evolución de las ciudades catalanas entre 1857 y 1975", *Ciudad y Territorio*, 2
- CASASSAS, LI. (1990), *La ciutat metropolitana i la unitat de Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- CASASSAS, LI. (1992) "La ciutat metropolitana i la unitat de Catalunya", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 23; pp. 41-58.
- CASTAÑER, M. (1994), "Una nova dimensió de la xarxa de ciutats a Catalunya. Les àrees de cohesió", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 25, pp. 63-77.
- CASTELLS, M. (1972), *La cuestión urbana* (traducció al castellà a Siglo XXI, Madrid, 1974)
- CASTELLS, M. (1985), "Reestructuración económica, revolución tecnológica y nueva organización del territorio", in Hall, P. i altres, *Metrópolis, territorio y crisis*, Asamblea de Madrid, Madrid.
- CASTELLS, M. (1986), *El desafío tecnológico. Las nuevas tecnologías*, Alianza Editorial, Madrid.
- CASTELLS, M. (1989), *The informational city*, Basil Blackwell, Oxford.
- CASTELLS, M. (1990), "Estrategias de desarrollo metropolitano en las grandes ciudades españolas: la articulación entre crecimiento económico y calidad de vida", in BORJA, J.; CASTELLS, M.; DORADO, R.; QUINTANA, I. (eds.), *Las grandes ciudades en la década de los noventa*, Sistema, Madrid, 1990, pp. 17-64.
- CHAMPION, A.G. (ed.) (1989a), *Counterurbanization. The changing pace and nature of population deconcentration*, Arnold, London.
- CHAMPION, A.G. ; FIELDING, A.J. (eds.) (1992), *Contemporary migration research: progress and prospect*, Belhaven Press, London.
- COLLOQUE DU MANS (1991), "Dynamiques urbaines", *Geographie Sociale*, 11, Monogràfic, Actes du Colloque du Mans (20-21 avril 1989): "Prémiere partie: les mobilités résidentielles aujourd'hui", pp. 21-101.

- COMISIÓN MIXTA DE COORDINACIÓN ESTADÍSTICA (1970), *Movimientos migratorios de la provincia de Barcelona. 1961-1965*, Serie "Estadísticas", 1 (junio 1970), Barcelona.
- COOMBES, M.G.; DALLA LONGA, R. & RAYBOULD, S. (1989) "Counterurbanization in Britain and Italy: a comparative critique of the concept, causation and evidence", *Progress in Planning*, 32; pp. 1-70
- COURT, Y (1989), "Denmark: towards a more deconcentrated settlement system", in Champion, A.G., *Counterurbanization. The changing pace and nature of population deconcentration*, Arnold, London.
- DEMANGEAT, D. ; LEFORT, C. (1992), "Migrations résidentielles et ségrégation sociale dans la couronne périurbaine d'Ile-de-France entre 1968 et 1982" in BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, monogràfic, juny 1992, pp. 47-73.
- DEMATTEIS, G. (1986), "Urbanization and counterurbanization in Italy", *Ekistics*, 53, 316/317, pp. 26-33.
- DEMATTEIS, G.; PETSIMERIS (1989), "Italy: counterurbanization as a transitional phase in settlement reorganization", in Champion, A.G. (ed.), *Counterurbanization. The changing pace and nature of population deconcentration*, Arnold, London, pp. 187-206.
- DENEUX, J.F. (1992), "Les villes nouvelles d'Ile-de-France et leurs flux de migration" in BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, monogràfic, juny 1992, pp. 92-103.
- DESPONDS, D. (1992), "La mobilité résidentielle et ses incertitudes: choisir une ville nouvelle ou choisir sa périphérie?" in BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, monogràfic, juny 1992, pp. 115-137.
- DROOGLEEVER, J. (1995), "Les dones en entorns urbans i sub-urbans", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 26; pp. 79-92.
- ENGELS, F. (1872), *El problema de la vivienda*, ed. castellana de Gustavo Gili, Barcelona, 1977.
- EVANS, A.W. (1973), *The Economics of Residential location*, The Macmillan Press Ltd., Londres.
- FERRER, M. (1989), "Redistribución espacial y jerárquica de la población española", in Grupo de Población de la AGE, *Análisis del desarrollo de la población española en el período 1970-1986*, Síntesis, Madrid, 1989, pp. 13-27.
- FIELDING, A.J. (1986), "Counterurbanization", in Pacione, M., *Population geography: progress and prospects*, Croom Helm, London.

- FIELDING, A.J. (1993), "Migration and the metropolis: recent research on the causes of migration to southeast England", *Progress in Human Geography*, 17/2, pp. 195-212.
- FIREY, W. (1945) "Sentiment and symbolism as ecological variables", *Sociological Review*, 10; pp. 140-148
- FREY, (1989), "United States: counterurbanization and metropolis depopulation", in Champion, A.G., *Counterurbanization. The changing pace and nature of population deconcentration*, Arnold, London, pp. 34-61.
- GARCÍA BALLESTEROS, A. (1986), "La geografía de la población: del enfoque regional al pluralismo epistemológico" in García Ballesteros, A. (coord.) *Teoría y práctica de la geografía*, Alhambra Universidad, Madrid.
- GRAVIER, J.F. (1947), *Paris et le désert français*, le Portulan, Paris.
- HÄGERSTRAND, T. (1957), "Migration and area" in Hannerberg, D. (ed.) *Migration in Sweden*, Lund Studies in Geography, Lund.
- HALL, P. (1966), *The world cities*, Weidenfeld and Nicolson, Londres (3a ed. 1984).
- HALL, P.; HAY, D. (1980), *Growth Centers in the European Urban System*, University of California Press, Los Angeles.
- HANSEN, J.Ch. (1989), "Norway: the turnaround which turned around", in Champion, A.G., *Counterurbanization. The changing pace and nature of population deconcentration*, Arnold, London.
- HARVEY, D. (1973), *Social Justice and the City*, Arnold, Londres (trad. cast. *Urbanismo y desigualdad social Siglo XXI*, Madrid, 1977)
- HERBERT, D.T.; CLARK, W.A.V.; SIMMONS, J.W. (1992), "Classics in human geography revisited: Changing residence in the city: a review of intra-urban mobility", *Progress in Human Geography*, 16/3, pp. 383-392.
- HOYT, H. (1939), *The structure and growth of residential neighbourhoods in American cities*, Federal Housing Administration, Washington, DC.
- HUGO, G.J., (1989a), "Counterurbanization in Australia", *Geographical Perspectives*.
- HUGO, G.J. (1989b), "Australia: the spatial concentration of the turnaround", in Champion, A.G. (ed.), *Counterurbanization. The changing pace and nature of population deconcentration*, Arnold, London, pp.
- IGLESIES, J. (1966), *La població de Catalunya en la dècada 1950-1960*, Rafael Dalmau, Barcelona.
- JAILLET, M.C.; JALABERT, G. (1982), "La production de l'espace urbain périphérique", *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, 53, pp. 7-26.

- JOHNSTON, R.J. (1966) "The location of high status residential areas", *Geografiska Annaler* 48B; pp. 23-35
- JOHNSTON, R.J. (1979) *Geography and Geographers. Anglo-American Human Geography since 1945* Arnold, Londres (3a ed. 1987)
- LE GOASCOZ (1991), "Itinéraires résidentiels des accédants à la propriété: l'exemple de Rennes" in COLLOQUE DU MANS (1991), "Dynamiques urbaines", *Geographie Sociale*, 11, Monographique, Actes du Colloque du Mans (20-21 avril 1989): "Première partie: les mobilités résidentielle, pp. 83-92.
- LIEBER, S.R. (1978) "Place utility and migration", *Geografiska Annaler*, 60B
- LONG, J.F. (1981), *Population deconcentration in the United States*, Special Demographic Analysis, Washington.
- MARTINOTTI, G. (1990), "La población de la nueva morfología social metropolitana. Reflexiones a partir del caso italiano", in BORJA, J.; CASTELLS, M.; DORADO, R.; QUINTANA, I. (eds.), *Las grandes ciudades en la década de los noventa*, Sistema, Madrid, 1990, pp. 65-139.
- MARTINOTTI, G. (1993), *Metropoli. La nuova morfologia sociale de la città*, Il Mulino, Bolònia.
- MÉNDEZ, R. (1990), "Crecimiento periférico y reestructuración metropolitana: el ejemplo de Madrid" *Alfoz*, 71; pp. 47-53.
- MÉNDEZ, R.; CARAVACA, I. (1993), *Procesos de reestructuración industrial de las aglomeraciones metropolitanas españolas*, MOPT, Madrid.
- MENDIZÀBAL, E. (1991), "Les noves tendències del poblament", *Primer congrés català de geografia*, vol. II. Ponències, pp. 159-178.
- MENDIZÀBAL, E. (1992), "Els moviments migratoris a la Regió Metropolitana de Barcelona", in Subirats, M. (dir), *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990*, vol. 1 de l'Informe General, pp. 1-23.
- MOORE, E.G. (1969), "The structure of intra-urban movement rates: an ecological model", *Urban Studies*, 6, pp. 17-33.
- MOORE, E.G. (1971), "Comments on the use of ecological models in the study of residential mobility in the city", *Economic Geography*, 47, pp. 73-84.
- MORENO, J. (1987), *Evolución de la población en la Entidad Municipal Metropolitana de Barcelona 1950-1990*, Corporació Metropolitana de Barcelona, Barcelona.
- MOSELEY, M. (1984) "The revival of rural areas in advanced economies: a review of some causes and consequences", *Geoforum*, 15; pp. 447-456

- PERRY, R.; DEAN, K. & BROWN, B. (1986) *Counterurbanization: international case studies of socio-economic change in rural areas* Geo Books, Norwich
- PETSIMERIS (1991), "La mobilité intra-urbaine, dimension cachée de l'organisation des villes", in COLLOQUE DU MANS (1991), "Dynamiques urbaines", *Geographie Sociale*, 11, Monographique, Actes du Colloque du Mans (20-21 avril 1989): "Première partie: les mobilités résidentielle, pp. 31-42.
- PRECEDO, A. (1986), "El crecimiento demográfico de las periferias urbanas en España", *Actas del IX Coloquio de Geografía*, Tomo II, Valencia.
- PRECEDO, A. (1988), *La red urbana*, "Geografía de España", 18, Síntesis, Madrid.
- PRECEDO, A. (1989), "La transición urbana en España", in Grupo de Población de la AGE, *Análisis del desarrollo de la población española en el período 1970-1986*, Síntesis, Madrid, 1989, pp. 28- 37.
- PRECEDO, A. (1991), "Desindustrialización y reestructuración de los sistemas urbanos regionales en el norte de España", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 31, vol. VI, pp. 97-108.
- PRECEDO, A.; VILLARINO, M. (1991), "Desindustrialización y reestructuración de los sistemas urbanos regionales en el norte de España", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 31, pp. 97-108.
- PUJADAS, I.; MENDIZÀBAL, E. (1991), *La població de Catalunya 1975-1986. De l'explosió demogràfica al creixement zero*, "Perspectives Territorials", 1, D.G. Planificació i Acció Territorial DPTOP, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- PUJADAS, I., i altres (1991), Moviments migratoris intermunicipals a la regió metropolitana de Barcelona, *Papers de Demografia*, 56.
- RECOLONS, L. (1979), "Els habitants" in Recolons, L. i altres *Catalunya, home i territori*, Fundació Jaume Bofill-Blume, Barcelona; pp. 9-77.
- REX, J.A. (1968), "The sociology of a zone transition", in PAHL, R.E. (ed) *Readings in Urban Sociology* Pergamon, Londres
- RICHARDSON, H.W. (1971), *Urban economics*, Penguin, Harmondsworth.
- RIERA, P. (1989), "La xarxa urbana de Catalunya a partir d'una anàlisi funcional", *Arrel*, 18, pp. 142-150.
- ROSSI, P. (1955): *Why families move*, Glencoe, IL: Free Press.
- SALOM, J. (1992), *Sistema urbano y desarrollo regional en la Comunidad Valenciana*, Alfons el Magnànim, València
- SALOM, J.; RIERA, P. (1993), "Les jerarquies urbanes" in Carreras, C. (dir.), *Geografia General dels Països Catalans*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, pp. 64-91.



- SANTOS, J.M. (1991), "Dinámica demográfica en la aglomeración urbana madrileña", *Estudios territoriales*, 37, pp. 85-106.
- SAU, E. (En premsa), "El creixement del sistema urbà de Catalunya" *Documentus d'Anàlisi Geogràfica*, 27.
- SCOTT, A.J.; STORPER, M. (1986), *Production, work, territory: the geographical anatomy of industrial capitalism*, Allen & Unwin, Boston.
- SERRA, J. (1989), *La població de l'Àrea metropolitana de Barcelona l'any 1986*, Àrea metropolitana de Barcelona, Barcelona.
- SHEVKY, E.; BELL, W. (1955), *Social area analysis, theory, illustrative application and computational procedures*, Stanford University Press, Stanford.
- SHORT, J.R. (1978), "Residential mobility", *Progress in Human Geography*, 1978/2, pp. 419-47.
- SICA, P. (1978), *Historia del urbanismo: el siglo XX*, IEAL, Madrid.
- SIMMONS, J.W. (1968), "Changing residence in the city: a review of intra-urban mobility", *The Geographical Review*, 58, pp. 621-51.
- SOJA, E.W. (1986), "Taking Los Angeles apart: some fragments of a critical human geography", *Environment and planning D: Society and Space*, vol. 4, 3, pp. 255-272.
- TIMMS, D.W.G. (1971), *The Urban Mosaic: towards a theory of residential differentiation*, Cambridge University Press, Cambridge.
- VAN DEN BERG, L. i altres (1982), *Urban Europe: a study of growth and decline*, Pergamon, Oxford.
- VEROT, P. (1992), "Croissance urbaine et disponibilités foncières en Ile-de-France" in BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, monogràfic, juny 1992, pp. 29-43.
- VIDAL BENDITO, T. (1970) "El reverso de la urbanización: la despoblación del campo en Cataluña", *Estudios Geográficos*, XXI, pp. 159-163.
- WOLPERT, J. (1964) "The decision process in spatial context", *Annals of the Association of American Geographers*, 54; pp. 337-358
- WOLPERT, J. (1965), "Behavioural aspects of the decision to migrate", *Papers of the regional science association*, 15, pp. 159-69.

### **Capítol 3. La metodologia i les fonts de la investigació**

A partir dels referents teòrics que s'han presentat en el capítol precedent, es varen enfocar diverses línies de treball que havien de permetre donar resposta a les hipòtesis plantejades inicialment. En aquest sentit, és sabut que el treball empíric sovint corre paral·lel a un replantejament de les proposicions inicials i a un aprofundiment dels aspectes teòrics, els quals a la vegada van reorientant la pràctica en una mena de mútua cooperació. D'altra banda, s'ha d'insistir en que els aspectes metodològics han esdevingut en sí mateixos un repte important, ja que la investigació obligava a plantejar la validesa de les eines utilitzades. Dit això, s'exposen a continuació les diverses línies de recerca, detallant per a cadascuna les fonts i les variables emprades, així com les possibilitats i dificultats que plantejaven. D'aquesta manera es podran donar per vàlids i es faran més comprensibles els resultats obtinguts al final del treball.

La primera de les dues línies principals ha estat l'anàlisi de dades provinents de diferents fonts estadístiques -totes elles dades padronals i censals- i referides a les migracions que afecten Santa Coloma en el període comprès entre el 1981 i el 1993. A través d'ella s'ha volgut aconseguir una informació detallada sobre el volum dels fluxos migratoris, tots els seus orígens o destinacions amb referència al municipi estudiat, així com les característiques de les persones que han efectuat aquests canvis de residència.

En segon lloc, s'ha dut a terme un conjunt d'entrevistes dirigides a persones que han efectuat una migració entre Santa Coloma de Gramenet i l'àrea d'influència de Barcelona -o bé en l'interior del mateix terme-, i que s'havien desplaçat en el mateix període sobre el que es centra l'exploració estadística. Com s'apunten a la introducció, s'ha utilitzat en aquest cas un mètode qualitatiu d'entrevista, consistent en un qüestionari obert destinat a una mostra intencionada de quaranta migrants, amb la intenció d'aprofundir en el coneixement del tema a partir de les seves pròpies visions i experiències.

Encara, parts complementàries de la recerca han estat el treball de camp i la documentació, tant el realitzat al propi municipi de Santa Coloma, com pel conjunt de l'àrea urbana de Barcelona -fet que ha donat lloc als capítols quart i cinquè de la Tesi- i, en alguns aspectes, també en alguns municipis que han sobresortit pel fet que un nombre significatiu de colomencs els han triat com a destinació.

### **3.1. L'exploració estadística: mètode, variables i fonts**

La necessitat d'una anàlisi directa de les fonts que registren els moviments migratoris que afecten Santa Coloma parteix de l'escassa informació sobre aquesta qüestió proporcionen les publicacions estadístiques actuals, que tracten el tema de forma molt sucinta.

És sabut que les fonts que proporcionen informació sobre les migracions intermunicipals són els censos i padrons, de forma periòdica, així com les actualitzacions constants de les altes i baixes que registren els municipis. La recerca sobre les noves tendències migratòries a l'àmbit de la regió de Barcelona, caracteritzades -com a les altres grans àrees urbanes de l'estat- pel predomini de la mobilitat interna metropolitana, està empenyent a una major precisió en la publicació d'aquesta informació per a l'àmbit municipal. Així ho reflecteixen les publicacions del Instituto Nacional de Estadística (INE, 1991a i b; 1992; 1993a i b) i de l'Institut d'Estadística de Catalunya (IEC, 1991a i b; 1992) dels darrers anys sobre moviments migratoris, així com els anuaris estadístics municipals, entre els que destaca el de l'Ajuntament de Barcelona. Aquestes explotacions es basen en els esmentats registres d'actualització contínua dels padrons d'habitants i, que en el cas de l'INE, condueixen a l'Estadística de Variacions Residencials. Cal dir que aquests registres han estat sensiblement millorats des del 1986 gràcies, en gran part, a la informatització general de l'entrada de dades.

Tanmateix, el problema principal de les publicacions continua sent en general el poc detall referent a aquest tipus d'informació, tant pel que fa a desglossament per àmbits territorials com pel poc esment fet a les variables personals que permeten caracteritzar els migrants. L'increment del tipus de moviments anomenats sovint

"intraprovincials" aconsellaria una major atenció en el sentit indicat per part d'aquestes publicacions.

Per tant, per a poder aprofundir en l'estudi de la mobilitat residencial per al municipi escollit, ha calgut anar més enllà de les publicacions estadístiques i recórrer a l'explotació de les bases informatitzades, material que permet el creuament de les variables sobre característiques personals i les territorials, així com també analitzar els fluxos amb un detall inferior al municipi, fet especialment útil en les àrees urbanes. D'aquesta manera es poden comprendre millor les característiques d'una mobilitat cada vegada més complexa en totes les escales del territori.

Com s'ha comprovat en el capítol anterior, alguns estudis recents han acudit ja a les bases informàtiques de l'administració per donar un major detall sobre el tema: els treballs de l'Àrea Metropolitana (vegeu, per exemple, ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA, 1991) ja s'havien endinsat en aquest terreny; els estudis del Centre d'Estudis Demogràfics han explotat les dades padronals de la Regió I (PUJADAS i altres, 1991) i les del Cens de 1991 per a Catalunya (CABRÉ; MODENES; PASCUAL, 1993-94), creuant àmbits i variables personals; També l'estudi de JANÉ; GARCIA (1992a i b) sobre l'emigració des del municipi de Barcelona descrit anteriorment ha emprat aquest mètode.

### **3.1.1. Detall territorial i abast temporal de l'explotació**

Com s'ha exposat en els objectius, hi ha dos elements fonamentals en l'enfocament d'aquesta recerca que no s'han tractat en les investigacions referides anteriorment: els referits al detall de l'anàlisi territorial i a l'abast temporal.

Sobre el grau de detall territorial es desitja conèixer el funcionament dels moviments residencials en una àrea perifèrica dins l'aglomeració de Barcelona amb un detall més rigorós, donada la densitat i la diversitat d'espais que conviuen en aquesta àrea: el municipi de Santa Coloma es troba entre dues realitats complexes com són els dos municipis limítrofes de Barcelona i Badalona. Les dades referides a moviments d'entrada o sortida amb Barcelona no informen sobre quins són els barris

d'origen o destinació dels migrants i quines àrees no participen en aquests fluxos. Tampoc no es pot saber si hi ha una selecció de determinats tipus de migrants respecte a determinats barris. En el cas de Badalona, tot i que la complexitat del seu espai urbà és menor, succeeix el mateix.

Sobre l'interval de temps, s'ha exposat també el desig d'incloure en la recerca les dades més recents disponibles -les del 1993- al mateix temps que s'inclou la fita de l'any 1992, data que es pot considerar culminació d'un període de reformes a l'àrea de Barcelona. D'altra banda, retrocedir fins el 1981 suposa partir de la primera constatació del saldo migratori negatiu per a Santa Coloma. De fet, hi ha dades que indiquen que el 1978 és el primer en que el municipi perd població, però per la seva qualitat no són prou fiables.

En aquest marc d'anàlisi d'espai i temps, el tractament de les variables referides a les característiques personals dels migrants, que s'ha demostrat de gran interès en els estudis anteriors, pren ara una nova dimensió.

### **3.1.2. Les variables sobre característiques dels migrants**

Les fonts estadístiques que recullen informació sobre els migrants aporten dades sobre les següents variables: sexe, edat, nivell d'instrucció i categoria socio-professional. S'analitza ara l'interès de cadascuna d'aquestes variables, per explicar després quines fonts les inclouen.

#### **a) Sexe**

De fet, dins el fenomen migratori, aquesta variable es sol manifestar definidora en els processos en que predominen les motivacions laborals del moviment, ja que sovint els homes en edat activa són els capdavanters en la migració, que pot acabar comportant la vinguda de la resta de la família i, per tant, una major presència femenina. En el moviment residencial intraurbà -que és el que actualment predomina a Santa Coloma, com ja s'ha explicat- el trasllat d'unitats familiars senceres (sigui una sola persona, siguin famílies amb avis i fills) és el fenomen característic i, per tant,

quantitativament més equilibrat per sexes. Tanmateix, com es veurà en una posterior fase d'anàlisi (les motivacions tractades en l'apartat qualitatiu), l'interès es pot centrar en veure com afecta per sexes aquest tipus de migració. De moment, és possible quantificar totes les migracions respecte Santa Coloma pel que fa a aquesta variable i entrar en detall en les de caràcter residencial. S'obté així una informació numèrica inexistente fins ara en aquest aspecte.

#### *b) Edat*

Aquesta és una variable significativa, pel que reflecteix dels diferents estadis dels migrants en el Cicle de Vida, tal com s'ha parlat anteriorment. Ja s'ha fet esment de que aquest tipus de mobilitat afecta molt més els conjunts familiars i, per tant, la diversitat d'edats dels migrants és més gran. Tanmateix, la identificació dels grups d'edats predominants ajudarà a entendre millor els perfils i, en darrer terme, l'impacte de la migració tant en el lloc d'origen com en el de destinació i les necessitats que això comporta.

#### *c) Nivell d'instrucció*

Aporta una informació qualitativa de primer ordre sobre l'estatus social del migrant. En una època en que els canvis de professió es poden produir amb certa rapidesa, però sempre lligats en el fons als nivells d'instrucció de cadascú, aquesta variable suposa sobretot una valoració del potencial de cada migrant. Afortunadament aquesta informació és possible trobar-la en pràcticament totes les fonts consultades.

#### *d) Categoria Sòcio-professional*

És l'altra variable qualitativa que aporta dades sobre l'estatus social dels individus, referida bàsicament a la seva situació en el moment de recollida d'informació, tot i que en molts casos es tracta realment de situacions que es poden mantenir en llargs períodes. La qualificació professional permet també valorar el poder adquisitiu i la qualitat de vida dels migrants.

El propòsit de l'explotació estadística és el creuament entre els diferents paràmetres exposats, i encara amb els àmbits territorials més significatius en els que es desenvolupen els moviments migratoris. Per tant, es feia necessària, en l'anàlisi estadística de cadascuna de les fonts, la desagregació de les variables a nivell individual, tot preservant lògicament l'anonimat de les persones. Gràcies a aquest creuament ha estat possible obtenir una detallada tipologia de perfils dels migrants.

### **3.1.3. El tractament per àmbits territorials**

L'abast territorial dels fluxos migratoris amb destinació o origen a Santa Coloma obliga a també a tractar diversos àmbits espacials, tots ells prou importants com per a fer-ne alguna referència, però sense oblidar la prioritat d'aprofundir en el més important, el de la regió metropolitana de Barcelona. Per a classificar els fluxos s'han establert vuit "corones" territorials entorn de Santa Coloma, d'escala molt diversa, i disposades de la següent manera (vegeu els mapes 1 i 2 per als àmbits interns):

*1a. corona:* municipi de Barcelona.

*2a. corona:* municipi de Badalona.

*3a. corona:* resta de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, segons l'àmbit de l'antiga Corporació Metropolitana. Si s'exclou Santa Coloma i els municipis de les dues primeres corones, consta de 24 municipis. Integra part de les comarques del Barcelonès, Baix Llobregat, Vallès Occidental i Maresme.

*4a. corona:* resta de la Regió Metropolitana de Barcelona, segons l'àmbit del Pla Director de 1966. Dels 162 municipis de la Regió, la corona en comprèn 135. Integra la resta del Baix Llobregat, del Vallès Occidental, gairebé tot el Maresme, i tot l'àmbit del Garraf, l'Alt Penedès i el Vallès Oriental.

*5a. corona:* resta de la província de Barcelona: inclou les comarques de l'Anoia, Bages, Berguedà i Osona.

*6a. corona:* resta de Catalunya.

*7a. corona:* resta de l'Estat espanyol.

*8a. corona:* l'estranger.





A banda d'aquestes vuit corones, es comptabilitzen també els canvis de domicili interns a Santa Coloma, detallats per districtes (el mapa 4 situa la divisió dels districtes sobre el plànol de carrers del municipi).

Dins de cadascun d'aquests àmbits, el nivell de detall del tractament ha estat, lògicament, diferent. La informació obtinguda per a cada corona s'agrega tal com s'exposa:

a) Els canvis de domicili interns de Santa Coloma, com, de fet, qualsevol dels altres fluxos, es detalla per a cada districte del municipi respecte al conjunt del terme i per a les altres corones territorials.

b) Els municipis de Barcelona i Badalona s'han tractat desagregats en Zones estadístiques (38 per a Barcelona; 28 per a Badalona) i, en el cas de Barcelona, també per Districtes municipals.

c) Per a la Regió Metropolitana, la informació es tracta específicament per subàrees de treball i per municipis, amb referències a la divisió en comarques.

d) Per a la resta de Catalunya, el tractament és per províncies i municipis més destacats, també utilitzant la referència a les comarques.

e) La resta d'Espanya es desagrega per Comunitats Autònomes i per províncies i municipis més destacats.

f) La informació dels estrangers s'obté per Estats.

Cal fer alguna especificació sobre els àmbits assenyalats: les subàrees de treball són una divisió de l'àmbit de la Regió Metropolitana de Barcelona (consta de 17 subàrees) obtingudes a partir de la mobilitat obligada de treball als diferents centres que structuren la regió (vegeu ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA, 1991). Com s'ha vist, aquesta divisió ha estat utilitzada en altres estudis sobre el tema (PUJADAS i altres, 1991). Les zones estadístiques de Barcelona i Badalona formen part de l'organització territorial estadística de cada municipi, sobre la base de la

secció censal. D'entre els diversos nivells d'agregació existents, l'escollit s'identifica força amb la dimensió dels barris -un concepte que defuig tota delimitació oficial.

#### 3.1.4. Les fonts d'informació

A continuació es descriuen les fonts utilitzades, ressenyant les seves característiques i els avantatges i inconvenients de cadascuna. En aquest sentit, el problema fonamental estriba en aconseguir una quantificació acurada de les xifres d'altres i baixes, un tipus d'informació difícil d'obtenir amb gran precisió, ja que es tracta de població en moviment. Es poden remarcar dues fórmules bàsiques de registre d'entrades i sortides d'un municipi.

La primera font són els fulls d'enquesta que periòdicament s'omplen per a Censos i Padrons i que, recollida en un moment concret, suposen una informació completa i amb un grau d'error baix. A més, en preguntar l'any del moviment individual, s'obté una dada cronològicament fiable. Un problema és que no tenen en compte aquells moviments que en el període de cinc anys entre padrons puguin entrar i sortir de nou del municipi, o a la inversa. Tanmateix, la proporció d'aquests moviments respecte al total és probablement petita. L'altre inconvenient és la impossibilitat actual de treballar Censos i Padrons de forma desagregada per individus (afecta els de 1991), per la qual cosa no es poden fer creuaments de variables. En tercer lloc, tampoc és possible conèixer amb detall inferior al municipi els orígens o destinacions dels migrants -ja que aquestes dades no es processen a l'Institut d'Estadística de Catalunya- i per tant, no possibiliten analitzar realitats complexes com, en el nostre cas, els municipis de Barcelona, Badalona o Santa Coloma de Gramenet.

La segona font d'informació són els fulls d'alta i baixa del Padró municipal, que permeten una actualització contínua d'aquest registre de població. Aquestes fonts -si són explotades a partir de les bases informàtiques dels municipis- sí que permeten el tractament desagregat individualment -i per tant, el creuament de les variables que incorporen- i també, el detall territorial de nivell inferior al municipi. Com s'ha avançat, aquest tipus de font informativa ha esdevingut possible de tractar i amb una fiabilitat raonable a partir de 1986, quan els sistemes informàtics aplicats a

l'estadística s'han consolidat en molts municipis. Tanmateix, presenten un cert subregistre i un desajust cronològic, ja que, tot i ser obligatori notificar el moviment, moltes persones ho fan més tard, o fins i tot esperen a fer-ho en el moment del canvi de Padró. Un altre factor encara d'error és que els registres informàtics tracten la informació en brut, tot i depurar possibles entrades que no són altes i baixes per canvi de residència, i poden incloure errors d'entrada de la informació que, malgrat que anualment s'aproven les rectificacions anuals eliminant possibles defectes, aquests no són subsanats en la informació de base. Tot i així, el grau de distorsió degut a aquests factors és molt baix, tal com s'ha pogut constatar en aquesta recerca.

De tota manera, els factors exposats han fet necessari el contrast entre les dades de les diferents fonts, com a única forma de verificació de la bondat dels resultats de cadascuna, en la mesura en que mostressin semblances suficients entre elles -seria impossible obtenir resultats exactes-, en uns períodes similars de temps. Com es podrà comprovar en l'anàlisi, afortunadament -gairebé es pot dir sorprenentment- les xifres mostren unes proporcions i tendències de gran similitud entre les diferents fonts consultades, cosa que permet d'entrada una afirmació metodològica: la bondat de cadascuna d'elles.

Les fonts explotades en aquesta recerca han estat les següents:

- a) Fulls d'actualització de les altes i baixes per canvi de residència del Padró de Santa Coloma de Gramenet, 1986-1993. Explotació informàtica a càrrec de l'Ajuntament de Sta. Coloma.
- b) Fulls d'actualització de les altes i baixes per canvi de residència del Padró de Barcelona, 1986-1992. Explotació informàtica a càrrec de l'Ajuntament de Barcelona.
- c) Fulls d'actualització de les altes i baixes per canvi de residència del Padró de Badalona, 1991-1993. Explotació informàtica a càrrec de l'Ajuntament de Badalona.
- d) Padró de 1986: altes als municipis de Catalunya procedents de Santa Coloma de Gramenet; i altes a Santa Coloma de Gramenet procedents de la resta de municipis

catalans. Altres referides al període 1-4-81 / 31-3-86. Explotació informàtica a càrrec de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

e) Cens del 1991: altes als municipis de Catalunya procedents de Santa Coloma de Gramenet i altes a Santa Coloma de Gramenet procedents de la resta de municipis catalans (altes produïdes entre abril de 1986 i març de 1991): dades agregades per municipis<sup>1</sup>.

Com s'ha dit, la raó d'acudir a les fonts de tres municipis diferents, els quals disposen d'una bona infraestructura informàtica, ha estat el major detall en el tractament de la informació, a banda del problema del secret estadístic. Aquest fet ha suposat un esforç complementari a les tasques habituals d'aquestes institucions, a les que s'agraeix de nou la seva col·laboració en la recerca. Dit això, s'entra ara a detallar els trets principals de cadascuna de les fonts.

#### **3.1.4.1. Registre d'altres i baixes a Santa Coloma (1986 - 1993)**

Aquest registre aporta el cos central de la informació quantificada. Es caracteritza per un important volum de registres (és a dir, casos d'alta, baixa o canvi de domicili intern del municipi) que, a més, abasten un període ampli i recent. Cada registre, a més, aporta informació sobre les característiques personals del migrant, així com de la direcció del flux. Tot seguit es detalla aquesta informació.

Com s'ha dit, l'origen d'aquesta base de dades és el registre de la contínua actualització del Padró de la Ciutat, procés informatitzat ja des de fa anys. Les dades demanades parteixen de l'any 1986 perquè és la data de l'anterior Padró, i arriben fins el 1993, el darrer any complet disponible.

(1) Cal esmentar encara l'existència d'una altra font a la qual es va acudir en principi, però que no ha estat utilitzada finalment en aquesta recerca. Es tracta del registre de matrimonis que forma part del Moviment Natural de la Població, que conté els orígens i destins probables dels contraients. Tot i que aquesta informació -que va ser facilitada per l'Institut d'Estadística de Catalunya- hagués pogut precisar alguna informació sobre el comportament migratori de les noves parelles, els resultats que es van obtenir no semblaven aportar moltes novetats i, d'altra banda, l'exhaustivitat de les fonts utilitzades ha semblat suficient als propòsits d'aquesta recerca.

El registre de l'Ajuntament inclou entrades per raó dels següents conceptes: altes per naixement; altes per omissió (persones no inscrites però que ja residien al municipi); altes per arribada de fora del municipi, sigui d'un municipi d'Espanya o d'un altre estat; baixes per defunció; baixes per duplicació (persones residents que figuraven inscrites més d'una vegada); baixes per sortida a fora del municipi, sigui a un altre municipi d'Espanya o d'un altre estat i canvis de domicili interns (persones que residien al municipi i que, en canviar de residència, es mantenen dins el municipi).

Anualment s'aprova l'actualització del Padró pel ple de l'Ajuntament, després d'haver depurat possibles errors. Es per això que es fa necessari comparar les dades de la base informatitzada, facilitada pels serveis informàtics de l'Ajuntament, amb les dades oficials publicades. En tot cas, és clar que la base informàtica -en el supòsit de la seva bona qualitat- no és substituïble per les dades oficials, ja que aquestes són tan sols un breu resum sobre els totals en cada un dels conceptes anteriorment explicats i no fan cap referència a les variables que aporten els migrants.

D'altra banda i, lògicament, a la base de dades s'ha prescindit dels registres fets per conceptes que no eren d'interès de l'estudi. En el cas present interessaven només els referits a desplaçaments reals de la població. Per tant, s'ha cenyit als següents conceptes: altes per arribada d'un altre municipi; baixes per sortida a un altre municipi i canvis de domicili dins el mateix municipi.

Pel que fa a la informació aportada per cada registre en la explotació informàtica, és tota la que consta en els fulls d'alta o baixa, excepte les dades personals que permetessin la identificació individual (els noms i les adreces). Les variables són aquestes:

- a) Data del canvi de domicili (agregada per anys a efectes de l'explotació informàtica).
- b) Data de naixement (reconvertida en anys al moment del canvi, al mateix efecte).
- c) Sexe
- d) Nivell d'instrucció.
- e) Districte d'origen (Baixes) o de destinació (Altes) al municipi de Sta. Coloma.

f) Municipi d'origen (Altes) o de destinació (Baixes) si es desplaça dins d'Espanya.

g) Província d'origen (Altes) o de destinació (Baixes) si es desplaça dins d'Espanya.

h) Estat d'origen (Altes) o de destinació (Baixes) si va o ve de fora d'Espanya.

El conjunt de variables permet, en síntesi, dibuixar els perfils dels migrants i els territoris per on desplacen. El tractament informàtic busca precisament analitzar si predominen determinats perfils, determinats àmbits territorials i, finalment, si certs perfils es donen més en uns tipus de fluxos i d'àmbits que en d'altres. Per al propòsit del projecte, es tracta de veure sobretot què succeeix en la mobilitat d'àmbit metropolità, la qual, com tot seguit es comprovarà -i s'ha vingut dient repetidament-, és actualment i de bon tros la més nombrosa. Dit això, cal fer alguns comentaris al conjunt de variables.

En primer lloc, es troba a faltar una variable referida a la professió. Aquesta informació es va deixar de recollir en els fulls d'actualització (posteriorment al Padró de 1986). Per tant, no es disposa lamentablement d'aquesta referència bàsica a la tipologia social dels migrants. És veritat que el nivell d'instrucció és ja una molt bona aproximació al tema, però en tot cas, és evident la pèrdua d'informació. Aquest fet s'ha intentat subsanar en la mesura que la informació sobre la professió s'ha obtingut en altres bases de dades, com és el Padró de 1986, i que s'analitza més endavant.

D'altra banda, la informació sobre els fluxos amb l'estranger pateix d'un subregistre molt important, degut principalment a la clandestinitat que caracteritza bona part d'aquests fluxos. Per tant, els volums són un mal indicatiu, però tanmateix reflecteixen clarament quins són els col·lectius més destacats. Encara, en aquesta informació, resta un altre fet d'interpretació enganyosa: moltes de les altes a Santa Coloma provinents d'Europa (França, Alemanya, Suïssa) no són altra cosa que emigrants de nacionalitat espanyola -o potser fills d'aquells emigrants- en procés de retorn, com s'ha pogut deduir per l'accés als seus noms i en converses amb el servei d'estadística municipal. Tanmateix, la informació que tracta aquest aspecte interessa en aquesta investigació només de forma complementària.

### 3.1.4.2. *Padró de 1986, altes i baixes de Santa Coloma (1981-1986)*

La informació del Padró del 86 permet cobrir el període temporal anterior, impossible d'explotar amb el sistema de les actualitzacions, en una etapa en que els ajuntaments encara no disposaven de la infraestructura informàtica necessària per al registre d'aquesta informació.

La font, facilitada per l'Institut d'Estadística de Catalunya, disposa de les altes als ajuntaments catalans, localitzades a través d'algunes de les preguntes incloses en el full d'empadronament, en les quals es demanava el lloc de procedència i l'any d'arribada al municipi<sup>2</sup>.

L'anàlisi de les dades s'ha cenyit a l'àmbit de Catalunya, ja que aquesta és l'àrea central de l'estudi. A més, posat que el registre de dades informatitzades a l'Institut d'Estadística de Catalunya es refereix només a municipis catalans, no es pot conèixer les baixes de Santa Coloma a la resta d'Espanya, encara que sí seria possible conèixer les altes. Entenent que aquesta informació només té una funció secundària en l'estudi, s'ha deixat de banda.

Pel que fa a la informació que aporten els registres en el Padró, es tracta de la mateixa que l'obtinguda en els fulls d'actualització, és a dir: sexe, edat i nivell d'instrucció.

S'ha d'esmentar finalment el possible subregistre, ja comentat anteriorment, degut a casos que, havent arribat o marxat entre 1981 i 1986, després han fet el procés invers i, per tant, no consta la seva presència o absència. S'insisteix en que probablement són poc significatius estadísticament.

(2) En aquest sentit, és important assenyalar el seu valor, ja que en el Padró de 1991 la informació sobre el municipi de procedència i any d'arribada es dona només de forma voluntària i, per tant, té només un caràcter estimatiu. Això sense comptar la prohibició actual d'efectuar una anàlisi desagregada per individus, com la que s'ha pogut dur a terme per al Padró de 1986. Cal desitjar que en el futur es puguin trobar fórmules que puguin combinar el respecte a la intimitat i les necessitats d'una recerca que ha de repercutir en un millor servei als ciutadans.

### **3.1.4.3. Cens de 1991, altes i baixes de Santa Coloma (1986 - 1991)**

El període cobert per la informació del Cens queda de fet inclòs en el que s'ha abastat amb les actualitzacions del Padró de Santa Coloma. D'altra banda, ja s'ha exposat el fet que no es podia tractar els registres individualment, per la raó legal esmentada. Per tant, sols es contempla la possibilitat d'una explotació agregada per municipis com a nivell mínim territorial. Finalment, en tractar-se d'una informació relativament recent, la seva revisió s'ha anat enlestint en la fase en que aquesta investigació s'avançava. Per tant, ha calgut centrar l'atenció en algunes variables especialment significatives<sup>3</sup>.

El seu interès radica en dues aportacions. La primera, confirmar amb les dades globals les xifres aportades per l'actualització del Padró de Santa Coloma, per al període 1986-1991. La segona, aportar una nova variable, que tan sols és possible d'obtenir relacionada amb els migrants a través del Cens de Població: es tracta de les categories socio-professionals, classificades segons el "Codigo Nacional de Ocupación". A partir d'aquí, doncs, s'obté un nou element sobre el perfil de les persones que migren.

A part de les professions, s'ha disposat també de la variable edat, bé que agrupada en grups d'edats que no coincideixen amb els utilitzats en l'anàlisi de les actualitzacions. En tot cas, es tracta d'un nou element de confirmació dels resultats obtinguts per l'altra via.

### **3.1.4.4. Actualització del Padró de Barcelona (1986 - 1992)**

Les característiques d'aquest registre són idèntiques a les del proporcionat per l'Ajuntament de Santa Coloma i, per tant, es disposa de les mateixes variables. S'han explotat, doncs, sexe, edat i nivell d'instrucció.

(3) S'ha d'agrair al Centre d'Estudis Demogràfics de la UAB haver proporcionat aquesta informació referida a Santa Coloma de Gramenet, a partir de la base concedida per l'Institut d'Estadística de Catalunya per al ja citat estudi de CABRÉ, PASCUAL, MODENES, (1994).



El propòsit en aquest cas era, en primer lloc, confirmar també les dades per a un dels àmbits més destacats d'intercanvi de migrants -el municipi amb una xifra més elevada en els dos sentits del flux- amb Santa Coloma.

En segon lloc, s'ha volgut entrar en el detall territorial dels barris de Barcelona, degut a que els registres disposen d'una codificació territorial en seccions censals. Per a poder treballar amb una dimensió territorial prou significativa, les seccions censals s'han agregat en les 38 Zones estadístiques grans (ZEG) establertes per l'Ajuntament de Barcelona, i que corresponen, per la seva dimensió i els àmbits que es delimiten, al que es sol entendre per barris -un concepte que no té un reconeixement administratiu.

#### **3.1.4.5. Actualització del Padró de Badalona (1991 - 1993)**

Badalona és el segon municipi d'origen i destinació amb el qual manté intercanvis Santa Coloma, per la qual cosa es perseguia el mateix objectiu que l'explicat per al municipi de Barcelona. Igualment, l'estructura del registre és la mateixa en aquest cas.

Tanmateix, la profunditat de l'anàlisi ha estat menor: s'ha restringit el període temporal analitzat i també s'ha deixat de banda l'explotació de les variables aportades pels registres. Les raons han estat de dificultats d'explotació, atès el canvi de sistemes informàtics que es van produir a principis dels anys 90 a l'Ajuntament de Badalona. Una explotació més detallada hagués suposat una sobrecàrrega de feina o, en tot cas, endarrerit la demanda excessivament. De tota manera, pel que respecta a les variables que permeten perfilar els migrants, s'ha considerat que proporcionarien unes diferències menors que les que es poguessin obtenir per a Barcelona, ja que, funcionalment, Badalona és un municipi molt menys contrastat. Aquest fet fou confirmat quan, en haver obtingut els resultats sobre el municipi de Barcelona, es va observar que la diferenciació territorial afectava molt més als migrants vistos en conjunt, que no pas a determinats tipus respecte a uns altres.

Per acabar, s'ha de dir que l'exposició dels resultats l'anàlisi en el capítol va acompanyada d'un conjunt de taules, gràfics i mapes, que en faciliten la interpretació.

En el cas de les taules i els gràfics, es troben, com en altres capítols, en l'Annex 1: Estadístiques. S'ha preferit, en canvi, intercalar els mapes en el text.

### **3.2. L'anàlisi qualitativa: l'entrevista amb qüestionari obert**

Com s'ha avançat, l'altra línia d'investigació més important ha estat l'aplicació d'un mètode qualitatiu d'entrevistes dirigides a migrants que es desplaçessin dins l'àmbit considerat aquí com de Mobilitat Residencial, tenint com a origen o destinació Santa Coloma de Gramenet. El tema de la Mobilitat Residencial ja ha estat motiu d'enquestes en moltes ocasions, com ja s'ha referit en el marc teòric, partint del precedent de la investigació de Peter ROSSI (1955) a Filadèlfia, als Estats Units<sup>4</sup>.

En l'entorn de la regió de Barcelona s'ha realitzat recentment, com s'ha exposat a la darrera part del capítol teòric, una enquesta a migrants que marxaven fora de Barcelona (JANÈ, GARCIA, 1992a i b), i també algunes preguntes de l'Enquesta Metropolitana de Barcelona feien referència a aquest tema. Tanmateix, a Catalunya no se n'ha realitzat cap encara que es centrés en un àmbit de les característiques de Santa Coloma. En aquest sentit, hom s'ha plantejat que les motivacions de les altes i baixes produïdes en aquest municipi podien diferir en alguns aspectes en un grau important respecte a les que s'obtenien, per exemple, del cas de Barcelona. Un examen als qüestionaris utilitzats en els dos casos esmentats així ho feia pensar. Per tant, semblava molt justificat en aquest cas l'ús d'una tècnica qualitativa de recerca que pogués aprofundir en el coneixement d'aquestes diferències. L'abundant utilització d'aquests mètodes als darrers anys, tant en Geografia com en d'altres Ciències socials permetia recolzar-se en l'experiència d'altres investigadors. Per altra banda, cal reconèixer el fet obvi que una investigació com la present no podia plantejar -per clars motius de costos en recursos i temps- endegar una enquesta d'aquest abast.

(4) Encara que és poc freqüent, en canvi, l'ús de tècniques qualitatives en aquest tipus de recerca, també s'ha esmentat en la revisió teòrica algun precedent (vegeu al capítol teòric, DESPONDS, 1989...).

Així, el desig d'aprofundir en l'anàlisi de les motivacions i la necessitat de recórrer a una mostra assequible van portar a plantejar l'aplicació de tècniques qualitatives d'enquesta: es va optar per un model d'entrevista obert, que donés la possibilitat de lliure expressió als entrevistats, a partir d'un guió ben detallat de preguntes obertes. Aquest guió -o qüestionari obert- havia de permetre, de tota manera, la comparació de resultats entre tots els casos, per a facilitar-ne la interpretació i, també, ja que es tractava de plantejar unes qüestions comunes a tots ells. Finalment, es va realitzar una mostra intencionada, en la qual es trobessin bona part dels perfils tipus que s'havien detectat en la recerca estadística, i que encara es van definir més amb nous paràmetres. Tot seguit es s'exposa i justifica tot aquest instrumental.

### **3.2.1. Els objectius**

El propòsit de l'enquesta qualitativa que es plantejava era el d'obtenir informació dels migrants, anant més enllà dels resultats que havia proporcionat l'explotació estadística. Es va escollir una mostra de migrants per tal de que responguessin sobre diversos aspectes no contemplats en les fonts estadístiques. Els continguts tractats en les entrevistes perseguen uns objectius principals:

- a) Conèixer les motivacions de canvi dels migrants, així com les seves percepcions i comportaments relacionats amb els processos seguits per ells al moment del canvi de residència.
- b) A partir d'aquest coneixement, fer una valoració també de diferents aspectes relacionats amb el terme de Santa Coloma de Gramenet, amb la idea d'assenyalar potencials i dèficits, des de la perspectiva dels migrants.
- c) Per als casos de baixa o alta respecte a Santa Coloma, contrastar la valoració d'aquest municipi amb el de destinació o origen, respectivament, per a obtenir una imatge relativitzada de Santa Coloma.

### 3.2.2. El tipus d'enquesta

Una vegada definits els objectius, es va optar per una fórmula d'enquesta seguint tècniques qualitatives, de les que destaquen l'ús d'un "qüestionari semiestructurat" sobre una mostra intencionada de migrants com a millor mètode de recollida de respostes. Es tracta de realitzar un mateix guió de preguntes -totes elles obertes- per a tots els entrevistats, de manera que es faciliti la comparació de les respostes.

La raó de l'elecció del mètode és la convicció d'obtenir una major profunditat en la comprensió del tema plantejat. Sovint les enquestes sobre mobilitat residencial es realitzen a través de qüestionaris totalment -o en la seva major part- tancats, sobre mostres àmplies que permeten quantificar les respostes i donar-los una representativitat estadística, característica que sembla donar una major validesa a les anàlisis. Tanmateix, com les noves tendències en Geografia, i en les Ciències Socials en general, han anat assenyalant, aquest sistema té avantatges però també limitacions. En canvi, la creixent experiència en els mètodes d'entrevista va oferint un valor més rellevant a aquest tipus d'anàlisis.

En efecte, en el camp de la Geografia s'han vingut desenvolupant des de principis dels anys vuitanta nous enfocaments i nous mètodes, dins el context de l'expansió del pensament postmodernista i seguint la línia que els corrents de la Geografia Humanística ja havia establert, en que es valora en gran manera les interpretacions acurades dels missatges, concedint gran importància a les valoracions i les percepcions dels subjectes. En canvi, les noves propostes teòriques han posat en qüestió la supremacia de les tècniques quantitatives. L'abundància de la literatura geogràfica -especialment en el terreny de la Geografia Social- sobre aquests nous mètodes són bona prova de l'interès que han suscitat. Un exemple de la varietat dels recursos en són els manuals d'EYLES (1988), EYLES; SMITH (1988), entre altres, que recullen diferents experiències i tècniques en aquesta línia. Mètodes com l'observació participant (EVANS, 1988), les històries de vida (MILES; CRUSH, 1993), i d'altres mostren com la interpretació dels discursos (PILE, 1991) és una eina clau de l'anàlisi geogràfica. Línies molt fecundes en aquest enfocament han estat, per exemple, els estudis de gènere, com alguns treballs metodològics recents - MCDOWELL (1992), HEROD (1993), DROOGLEVER (1994)- han posat de relleu.

L'explosió de les noves tendències en el món anglosaxó ha tingut ressò també en el nostre entorn, com mostren els treballs de NOGUÉ (1983, 1985) en la línia de la Geografia humanística, o els més recents estudis de gènere sobretot en àrees rurals, però també en espais urbans. Els treballs de GARCIA RAMON i altres, (1994), CÀNOVES (1990), o GARCIA RAMON, CÀNOVES, PRATS (1994) -entre altres- en el propi Departament de Geografia de la UAB en són bona mostra. S'ha de dir que aquesta experiència tan propera ha estat decisiva al moment de decantar la recerca per un mètode qualitatiu.

Finalment, cal insistir que aquests mètodes són avui molt difosos entre ciències afins com la història, la sociologia, l'antropologia o la psicologia, on els reculls metodològics en aquesta línia abunden -han estat útils, per exemple, els manuals de TAYLOR, BOGDAN (1992); de SILVERMAN, (1993); sobre la recerca qualitativa i en particular sobre l'entrevista en profunditat-. D'altres textos de metodologia general -com ara PADUA i altres (1979), GARCIA FERRANDO (1986)- han inclòs també aquests enfocaments al costat de les tècniques estadístiques més tradicionals.

Dins d'aquest context, el tipus de tècnica utilitzada es pot considerar una variant d'entrevista en profunditat. Les descripcions d'aquestes tècniques solen indicar diferents graus de precisió en els guions de les entrevistes, des de la plena obertura de temes i de temps (el cas de NOGUÉ, 1985), a unes acotacions més precises en els continguts, fins a suggerir que es precisin les qüestions sense estandaritzar les preguntes i donant opció a introduir aspectes que s'hi relacionen (GARCÍA FERRANDO, 1986, per exemple). D'altra banda, es destaca sovint que la motivació dels entrevistats és un factor important i, per això, es treballa amb mostres seleccionades i es té cura dels contactes previs a l'entrevista. Aquesta sempre s'enregistra, ja que les preguntes són totes obertes i pot tenir valor tot allò que es digui durant l'enregistrament. En el model adoptat en la present recerca s'ha volgut precisar molt el guió, tot i mantenir les preguntes obertes, per tal de facilitar la comparació d'entrevistes; s'han seguit igualment les altres recomanacions descrites -enregistrament magnetofònic, atenció a la selecció i motivació dels entrevistats-, tal com es detalla seguidament.

### 3.2.3. La mostra d'entrevistats

Ja que es tractava de localitzar casos que responguessin a unes característiques molt determinades, es va excloure la recerca aleatòria a través dels registres informatitzats. D'altra banda, hi va haver el propòsit des de bon principi de que -ja que la xifra d'entrevistes no podia ser molt elevada- fos el propi investigador qui realitzés totes les entrevistes. Amb això s'aconseguia copsar al màxim el context en que es movien els entrevistats, així com posar èmfasi en allò que es considerés de més interès en el desenvolupament de cada entrevista. Òbviament, el resultat va ser que el procés de localització i realització es va allargar durant alguns mesos.

L'enquesta va anar dirigida a persones que haguessin efectuat un moviment d'alta, baixa o canvi de domicili en el període comprès entre 1981 i 1993, interval abastat també per l'anàlisi estadística. Un altre requisit per a tots ells, era que fossin les persones que haguessin pres la decisió del canvi de residència i que, per tant, poguessin explicar sota quins criteris i en quines condicions havien efectuat el canvi.

A partir d'aquí, la mostra seleccionada per a l'enquesta (vegeu les taules 7.1. a 7.5. de l'Annex 2: Entrevistes) es va fer segons un mètode no probabilístic. El propòsit era posar l'èmfasi en obtenir la màxima heterogeneïtat de la mostra, buscant expressament aquells casos que responguessin a tipus ben diversos i, a la vegada, mínimament significatius dins l'estructura social de Santa Coloma, entre les persones que figuraven com a altes, baixes o canvis de domicili del municipi de Santa Coloma de Gramenet -o en un cas, que tingués l'espectativa de fer-ho, com s'explica i justifica més endavant.

Per a tal fi, el mètode per a l'elaboració de la mostra s'ha basat en la classificació que, entre altres autors, Jorge Padua recull en el seu manual (PADUA i altres 1986, p. 83-85), i que s'inspira en una proposta anterior de GALTUNG (1966). Entre els tipus de mostra no probabilística, l'autor extrau de Galtung una variant de les mostres anomenades per quota. En ella es dóna un especial interès a la relació específica entre variables, més que a la generalització, i per tant necessita casos de tots els tipus que representin les relacions més rellevants entre les variables analitzades. Per tant, doncs, es busca que mostra sigui heterogènia, amb una selecció de casos amb perfils significatius.

En el cas present, els perfils dels enquestats tenen com a base les variables proporcionades per les dades padronals o del cens, a les que s'han afegit d'altres que no venien recollides estadísticament. Per tal d'escollir els casos per a la mostra, s'han tingut en compte les relacions més significatives entre aquest conjunt de variables, tant pel seu pes quantitatiu, que ja s'ha reflectit en l'anàlisi estadística, com per la seva significació en l'estructura social del municipi de Santa Coloma. El resultat va ser l'elecció de 40 casos considerats prou representatius. Sobre el detall d'aquesta elecció, es poden observar les esmentades taules de l'Annex d'Entrevistes, que serveixen com a punt de referència.

Per a efectuar la combinació de les variables es va construir un diagrama com el proposat per Padua, seguint encara Galtung, que consisteix en una taula de doble entrada de variables, la qual dóna lloc a un caseller (vegeu l'exemple de taula representat a PADUA, 1986, p. 85; i les taules 7.4. i 7.5. de l'Annex d'entrevistes). Cada casella correspon així a un perfil diferent d'entrevistat. La mostra, doncs, es basava en una elecció significativa i proporcionada de casos dins aquest marc. En el nostre cas no tenia interès localitzar casos corresponents a tots els perfils possibilitats per aquest creuament, sinó que tan sols uns quants es varen considerar realment significatius.

D'altra banda, les proporcions es basaven en que, per a cada variable, hi hagués un nombre similar de casos en les diferents categories en que es dividia, tot i que això significués diferències importants respecte a les proporcions reals que indicaven les estadístiques. D'aquesta manera s'aconseguia donar veu també a grups menors, però considerats també significatius. Donat l'elevat nombre de variables per a la xifra d'entrevistes, aquestes proporcions només podien ser, però, aproximades.

Els casos es varen repartir, segons cada variable, tal com es mostra en les taules 7.4 i 7.5, i tenint en compte aquests criteris<sup>5</sup>:

a) *Municipi d'origen / destinació*

Com que la preocupació de la investigació es centrava en que s'estava detectant un major nombre de baixes de Santa Coloma, es la mostra va tenir més en compte

(5) De fet, aquesta taula no recull encara una de les variables utilitzades: la de l'origen geogràfic familiar i llengua habitual. La seva inclusió hauria dificultat la claredat del gràfic.

aquest sector, tot i comptant amb els altres tipus de moviment. La distribució va ser de 26 baixes, 10 altes, i 4 canvis de domicili. Es va considerar que, en certa manera, altes i canvis de domicili pertanyien a un mateix grup, ja que tots triaven Santa Coloma com a destinació. D'altra banda, es va tenir en compte la proporcionalitat entre corones territorials de la regió metropolitana i entre comarques, així com la presència de casos amb origen o destinació en municipis que havien sobresortit en el recompte estadístic. Cal esmentar també l'excepció d'una entrevista realitzada a una família emigrada a la província de Girona, com a mostra d'una tendència que es manifesta creixent.

#### b) *Edat*

Les edats dels enquestats es van fixar entre els 25 i els 70 anys, per considerar que és l'interval on es troba la major part de la població que pren les decisions sobre canvi de residència. L'interval es va dividir en tres grups: joves, madurs i grans. La presència de gent gran es va considerar només entre les baixes, degut a la reduïda mostra -i també menor significació- usada en altes i canvis de domicili. D'altra banda, es va introduir un cas de baixa "probable", és a dir, amb una expectativa raonada de canvi, basada en que preveia la conversió de la segona residència en principal i que, per tant, també podia opinar sobre el lloc de destinació. La introducció d'aquesta figura va aportar matisos prou interessants i va semblar justificat d'incloure-la en l'anàlisi.

#### c) *Sexe*

Es va procurar que hi hagués una presència proporcionada d'ambdós sexes tant entre els que marxaven com entre els que triaven Santa Coloma com a residència. Els temes inclosos en el guió de l'entrevista feien pensar -com es va manifestar repetidament en l'anàlisi- que els punts de vista entre un sexe i l'altre podien variar força.

En aquest sentit, s'ha de considerar una altra variació: ja que es el canvi de residència és un procés que afecta la unitat familiar, i que en casos en que es tractés de parelles (amb o sense fills) els dos components haurien intervingut en el procés de decisió, al moment de la realització es va veure de gran interès que -quan fos possible- la parella pogués ser present i que hi pogués



intervenir. De fet, una vegada experimentat en una entrevista de prova, es va optar per admetre aquesta possibilitat amb la idea de tractar l'entrevista com una unitat, en que els entrevistats es podien matisar uns als altres: en realitat, es tractava d'una aproximació a l'entrevista de grup. Per descomptat, a la transcripció de l'entrevista es va tenir en compte de diferenciar-ho. D'altra banda, aquesta opció va tenir un resultat complementari: ampliava la possibilitat d'entrevistar dones en un ambient de confiança, ja que, en entorns on l'ambient cultural era més baix hom detectava una certa resistència, en els contactes previs, a que la dona sola pogués ser entrevistada per un enquestador masculí.

#### *d) Nivell d'instrucció*

Es va tenir en compte en primer lloc les proporcions aproximades entre els grans grups de nivells d'instrucció que resultaven de les estadístiques per a les diferents corones metropolitanes. A partir d'aquí, però, es va decidir sobrerrepresentar les categories amb un nivell superior, per tal d'obtenir una mínima varietat de respostes en aquesta categoria, comparable amb la que s'aconseguia dels nivells mig i baix.

#### *e) Sector d'activitat econòmica*

Partint igualment de les proporcions que s'havien obtingut a través del cens, es va procurar obtenir proporcions similars d'entrevistats dels sectors secundari i terciari, a més de distingir en els darrers entre el comerç i els serveis.

#### *f) Lloc d'origen familiar i llengua habitual*

El criteri utilitzat es basava en l'estructura de població de Santa Coloma. Es van considerar tres grups, per a qualsevol dels tipus de moviment: el de major proporció era el de persones amb origen (ells o els seus pares) de fora de Catalunya -però dins de l'estat espanyol-; en segon lloc, individus d'origen català, però no de Santa Coloma; el tercer grup era el d'individus de famílies arrelades a Santa Coloma (tot i que, fins i tot entre ells, els orígens de fora de Catalunya es manifestaren sovint al llarg de l'enquesta).

### **3.2.4. El guió de l'entrevista: un qüestionari obert**

Tot seguit s'exposen les característiques del qüestionari, sobre el que descansa en bona part el mètode qualitatiu aplicat, i s'especifiquen després els continguts concrets i la seva distribució.

#### **3.2.4.1. Característiques del qüestionari**

Com s'ha explicat, el guió establert especificava no tan sols els blocs temàtics a tractar, sinó també les preguntes a realitzar. Tanmateix, el guió estava pensat per a ser adaptat als diferents perfils dels casos. En aquest sentit, la diferència bàsica inicial era el tipus de moviment realitzat, segons es tractés d'una alta, baixa o canvi de domicili. Aquest fet va obligar, per tant, a redactar tres versions diferents del guió per a cadascuna d'aquestes variants, però que mantenien gairebé idèntica tota l'estructura temàtica, i una gran equivalència en el tipus de preguntes.

La contrapartida a la rigidesa del llistat de preguntes es basava en que totes elles fossin obertes. Aquest fet havia de permetre a l'enquestador posar èmfasi en els temes més interessants de cada entrevistat -tenint en compte el perfil que representava-, demanant fins i tot aclaracions complementàries. També era possible deixar de banda aquelles preguntes que realment no s'ajustessin a la seva situació (per exemple, a casos en que se'ls apareix una oportunitat d'habitatge abans de que comencin a buscar, no calia insistir en el mètode de recerca que havien emprat).

S'ha dit també que amb aquest sistema es volia obtenir una major profunditat d'anàlisi pel que fa a motivacions, valoracions i percepció del problema estudiat. Aquesta anàlisi, però, s'ha cenyit als continguts de les respostes formulades pels entrevistats, mentre no s'ha considerat el tipus d'expressió utilitzat per aquests, o els fets que succeïen entorn de la realització de l'entrevista (interrupcions, comentaris fora del guió, etc.). El llenguatge mateix dels entrevistats, enregistrat amb magnetòfon, s'ha estandaritzat en la transcripció. Es considera així que el material aportat per les respostes, tenint en compte el perfil de l'entrevistat, és suficient per a aquest tipus d'anàlisi.

Com a resum, es pot considerar el mètode escollit com una variant de l'entrevista en profunditat en la que estan fixats els blocs temàtics i en la que, dins de cada bloc, les preguntes es fan amb certa llibertat segons el cas que s'entrevista. En la investigació es va voler preservar al màxim, com s'ha dit, la possibilitat de comparació entre entrevistes, així com assegurar-se de tenir en compte el màxim de conceptes relacionats amb cada bloc temàtic. Era a partir d'aquí que s'admetia una certa flexibilització.

#### **3.2.4.2. Els continguts del qüestionari**

Les preguntes introduïdes al guió del qüestionari es varen organitzar en dos grans apartats temàtics.

A l'apartat I es pretenia:

- a) Definir aspectes del perfil dels migrants entrevistats -i dels qui vivien amb ells- que no es podien conèixer al moment de la seva localització, com ara l'origen territorial del migrant o dels seus pares, la seva llengua habitual, les seves activitats... En conjunt, es tractava de definir al màxim l'entorn del migrant abans i després del canvi.
- b) Conèixer com s'havia produït el canvi, i quines valoracions, expectatives i comportaments s'havien donat en aquest procés.
- c) Tractar de definir quins eren els motius de canvi del migrant, i explorar especialment aquells que no es referissin a l'entorn territorial. Aquests altres motius es van agrupar en tres conjunts: família, economia i treball, i habitatge.

L'apartat II es centrava en l'anàlisi territorial, tenint Santa Coloma com a referència principal, i comparant-la, quan s'esqueia, amb els municipis de destinació o origen del migrant. A grans trets, els blocs temàtics -15 per a les altes i baixes, i 13 per als canvis de domicili- es podien agrupar en tres conjunts:

- a) Una valoració de l'entorn social i de la pròpia integració en els llocs d'origen i destinació.
- b) Una valoració de l'entorn urbanístic o territorial i de diferents aspectes dels respectius llocs: equipaments, serveis, infraestructures, etc.

c) Una valoració del canvi de relacions respecte als municipis d'origen i destinació, així com respecte a Barcelona com a espai central metropolitana (els dos blocs referits a aquests aspectes no es varen incloure, per raons de la suposada insignificància del canvi, en el guió destinat als canvis de domicili intern de Santa Coloma).

S'exposen tot seguit els apartats i els blocs temàtics en que es dividia el qüestionari, expressats en forma genèrica, degut a la referida existència de les tres versions del guió. Els tres models de qüestionaris amb la inclusió de totes les preguntes es poden consultar igualment a l'esmentat **Annex 2: Entrevistes:**

### **I. EL CANVI:**

- I.1. el moviment, i motiu general del canvi:
- I.2. la persona i l'entorn familiar:
- I.3. recerca d'habitatge:
- I.4. el treball/ l'economia:
- I.5. altres motius:

### **II. COMPARACIÓ ENTRE SANTA COLOMA I EL MUNICIPI DE DESTINACIÓ/ORIGEN (o: VISIÓ GENERAL DE SANTA COLOMA I ELS SEUS BARRIS, en el cas dels canvis de domicili)**

- II.1. Opinió general dels dos municipis (o del municipi)
- II.2. Integració general
- II.3. L'entorn social
- II.4. Seguretat/ Conflictivitat
- II.5. L'entorn urbà general
- II.6. L'equipament i l'entorn escolar
- II.7. L'equipament mèdic
- II.8. L'equipament comercial
- II.9. Altres serveis
- II.10. Altres equipaments
- II.11. El transport
- II.12. Relacions Santa Coloma-Barcelona
- II.13. Relacions anteriors amb el municipi actual
- II.14. Relacions actuals amb Santa Coloma
- II.15. Valoració final del canvi de residència

### **3.2.5. La realització de les entrevistes**

Una vegada definits els continguts del qüestionari, es va procedir a la localització dels individus de la mostra, l'establiment de contactes previs i la realització de les entrevistes. El procés va ser força llarg, i el recurs a la bibliografia metodològica i a l'experiència de diversos membres del Departament de Geografia van ser de nou molt útils en aquesta tasca.

#### **3.2.5.1. Localització dels entrevistats**

El procediment principal de recerca va consistir en contactar amb institucions i entitats del municipi de Santa Coloma, procurant que les seves característiques fossin diversificades. Es va partir de l'Ajuntament, i posteriorment es va acudir a parròquies, centres educatius, dependències municipals lligades amb les empreses i el servei d'atur, empreses destacades o de sectors destacats dins el municipi... Més enllà de Santa Coloma, es va acudir als municipis més destacats dels quals es desitjava localitzar casos: de nou es va acudir a Ajuntaments i, també, a associacions de veïns (cas de Lliçà d'Amunt). Amb aquest procediment es varen poder obtenir la majoria de casos proposats, i el nombre de casos que no accediren a ser entrevistats, o no complien els requisits va ser molt baix. Cal tenir en compte que, donada la llargada de l'entrevista i el nivell de profunditat proposat, el fet de connectar amb ells a través d'algú que els fos de confiança es va demostrar un mètode molt eficaç per a estalviar recerques inútils, i més si es pensa en l'extensió del territori on es podien trobar els possibles casos.

De tota manera, en darrer terme es va recórrer als fulls de les altes i baixes padronals de Santa Coloma per tal de localitzar alguns casos que no es trobaven a través de la xarxa de contactes. Aquesta recerca es va mostrar molt més lenta, ja que molts dels casos no responien a les característiques demanades i força d'altres es negaven també a sotmetre's a aquest tipus d'entrevistes. Tanmateix, gràcies a aquest sistema, es van completar els casos en la forma que s'exposa a les taules 7.4 i 7.5

### **3.2.5.2. Contacte previ i realització de l'entrevista**

El primer contacte consistia normalment en una conversa telefònica o una primera visita, en que l'entrevistador es presentava i explicava el seu propòsit. Es sondejava si l'entrevistat responia a les característiques desitjades i si estava disposat a sotmetre's a l'entrevista. Es fixava llavors un moment i lloc adequats per a la seva realització.

Al moment de la realització de l'entrevista, es poden distingir diverses fases, en les quals es van tenir en compte els aspectes que s'expliquen a continuació:

#### **a) Introducció**

Els primers minuts de conversa tenien una funció orientativa, tant per a l'entrevistador com per a l'entrevistat, i aconseguien a la vegada la necessària distensió de l'ambient. S'acomplia així la imprescindible posada en situació per tal que l'entrevista fos efectiva. Cal tenir en compte, a més, el natural recel que despertava als primers minuts la presència de l'aparell enregistrator sobre la taula. La conversa introductòria ajudava a perdre les reserves inicials, que posteriorment s'esvaïen amb rapidesa a mesura que la persona es sentia interessada per l'entrevista.

#### **b) Realització del qüestionari obert**

Al llarg d'aquesta fase s'enregistrava tot el contingut de l'entrevista. Es va procurar seguir amb la major fidelitat les preguntes del guió, quan era possible, ja que, per les característiques d'alguns dels entrevistats, calia reformular-ne algunes o bé suprimir-ne d'altres que no s'ajustaven a la situació, a la vegada que es posava èmfasi en aclarir aquells aspectes que fossin realment d'interès per al cas escollit. Aquest aspecte és fonamental per a comprendre fins a quin punt un qüestionari més o menys rígid com el model utilitzat es podia anar adaptant a les molt diverses circumstàncies de cada entrevista.

#### **c) Conclusió**

Al final de tot, s'abandonava de fet el paper d'entrevistador -tancada ja la gravadora-, per tal de poder opinar sobre el tema plantejat, mentre s'atenia l'entrevistat, que sovint es mostrava interessat en els resultats i altres aspectes del

treball. Sens dubte també aquest epíleg enriqueix la pròpia visió respecte a l'entrevistat.

Les entrevistes es varen realitzar totes en una sola trobada, que aproximadament tenia unes dues hores de duració. Prèviament es va tenir en compte acordar llocs i moments oportuns per a realitzar les entrevistes. Finalment, es va procurar que l'ambient fos el més tranquil possible en tots els casos, realitzant la majoria d'entrevistes als domicilis, bé que algunes es varen dur a terme al lloc de treball, fora d'hores, o fins i tot en algun bar, en tot cas quan es garantia realment la tranquil·litat necessària.

### **3.2.6. L'exploració dels resultats i avaluació final**

Les darreres fases de l'enquesta són les que s'han dedicat a l'elaboració dels resultats: la transcripció de les entrevistes, la classificació de les respostes, la seva anàlisi sistemàtica, i les conclusions finals sobre el conjunt de l'enquesta.

#### **3.2.6.1. *Processament de la informació:***

##### **a) *Transcripció***

A partir de la gravació magnetofònica, es procedia a una transcripció literal de tot el que s'havia dit a l'entrevista (exceptuant aquells fragments que clarament no responien al contingut de la mateixa). Després d'una revisió del text, es va dur a terme una necessària estandarització del llenguatge, que per força en una entrevista extensa és ple de col·loquialismes, certes inconnexions gramaticals, etc., i que no es considerava necessari de mantenir, ja que l'objectiu principal era la comprensió de les idees que s'expressaven al text (vegeu l'Annex d'entrevistes).

##### **b) *L'agrupació de resultats en blocs temàtics***

Una vegada transcrites totes l'enquestes, es va procedir a l'agrupació dels blocs temàtics per tal de poder aprofundir el caràcter comparatiu de la interpretació.

### c) *Tabulació de resultats per conceptes*

Per cada bloc es varen identificar una sèrie de conceptes claus i es va construir una taula on es recollien les referències de cada entrevistat -quan n'hi havia- a cada concepte. Aquest procediment va resultar molt eficaç al moment de poder obtenir visions de conjunt en cada un dels temes plantejats<sup>6</sup>.

### 3.2.6.2. *L'explotació dels resultats i avaluació final*

El processament de la informació explicat ha permès procedir a l'anàlisi des de tres perspectives diferents:

a) El desglossament de conceptes clau en la *tabulació* facilitava la màxima comparació entre els entrevistats.

b) Els *textos complets* de cada entrevista permeten mantenir la necessària relació entre tots els aspectes analitzats de cadascun dels entrevistats. Aquest és un aspecte clau, ja que els entrevistats no són importants "per se", sinó com a representants d'uns perfils determinats prèviament i, per tant, llurs respostes han hagut de ser interpretades en aquest sentit.

c) El repartiment dels textos en els *blocs temàtics* ha estat un instrument intermedi de referència entre els dos altres elements.

S'ha d'insistir en que és en aquest fet on rau la validesa de l'enfocament utilitzat en aquesta enquesta: és a dir, en mantenir a la vegada la perspectiva completa de cada entrevistat i, al mateix temps, la comparació entre tots ells per a cadascun dels temes que es volien tractar. La realització de l'anàlisi, doncs, s'ha fet en base a aquesta doble perspectiva. Els blocs temàtics comuns han estat la base de l'anàlisi, però també s'ha pogut recórrer en tot moment a altres aspectes que complementaven o ajudaven a entendre millor determinats conceptes, interpretacions, etc.

(6) No s'ha cregut necessari exposar el conjunt de respostes sistematitzades en les esmentades taules. Al capítol 7 es fa menció, en canvi, de tots els conceptes claus seguits dels resultats, exposats de forma sintetitzada.



La valoració final s'ha fet a partir del conjunt de resultats parcials obtinguts en els dos apartats. En ella s'ha tractat de donar resposta als dos objectius principals proposats: una caracterització de les motivacions, percepcions i comportaments dels diferents tipus definits respecte al propi canvi de residència; i una projecció d'aquests elements en el territori de Santa Coloma i en el d'aquells espais amb els que s'ha produït un intercanvi significatiu de migrants.

Finalment, en l'exposició dels resultats obtinguts, a la qual es dedica el capítol cinquè de la Tesi, cal recordar que s'ha mantingut l'anonimat dels entrevistats. Per tal de referir-se a cadascun, s'utilitzen uns codis, consistents en una E (entrevistat) seguida del número assignat a cada entrevista (per exemple: E1, E2, ...), i tancat entre parèntesi quan és al mig del text. Aquests codis que ajuden al lector a relacionar el text i l'annex de les entrevistes.

### **3.3. Criteris sobre la validesa de la metodologia i les fonts**

Al llarg del capítol s'han exposat, doncs, dues formes de recerca ben distintes que és possible combinar per a aprofundir en el coneixement d'un mateix tema d'anàlisi. Si d'una banda l'anàlisi estadística acostava amb gran precisió a les tendències i les característiques dels migrants, l'entrevista en profunditat pot il·lustrar igualment les percepcions i les valoracions d'uns casos seleccionats com a representatius del conjunt, específicament dels qui es mouen entorn de l'àrea de Barcelona. No cal oblidar tampoc la importància del context com a font d'interpretació d'aquests moviments.

Pel que fa a les fonts utilitzades en l'anàlisi quantitativa, el contrast entre els resultats serà la millor prova de la seva bondat. Tal com es plantejava en les hipòtesis inicials, hi havia prou indicis de fiabilitat per al seu ús, especialment el d'aquelles bases d'origen municipal. I respecte a les variables que forneixen aquestes fonts, la informació aportada pot donar sens dubte una elevada precisió en l'anàlisi dels fluxos migratoris.

Del mètode d'enquesta qualitativa exposat, la seva validesa es confirmarà en la mesura en que proporcioni una panoràmica àmplia i coherent del conjunt d'entrevistats, i que la significació de les seves respostes ajudi a interpretar les causes de la mobilitat residencial actual, així com les seves conseqüències, tant respecte als migrants com respecte al municipi mateix de Santa Coloma.

Finalment, serà la integració dels diferents mètodes i nivells d'anàlisi la que permeti donar resposta a les qüestions inicialment formulades. L'adequada metodologia passarà també per una interpretació tan encertada com sigui possible dels diferents resultats obtinguts, tant els de l'anàlisi quantitativa i qualitativa, com els de la documentació sobre el context ampli de l'àrea de Barcelona i el més proper de Santa Coloma, els quals conformen els dos propers capítols.

### 3.4. Referències bibliogràfiques

- ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA (1991), *Conjuntura demogràfica i sòcio-econòmica a la Regió metropolitana de Barcelona 1981-1990*, Àrea metropolitana de Barcelona, Barcelona.
- CABRÉ, A.; MÓDENES, J.A.; PASCUAL, J. (1993-94), *Les migracions internes a Catalunya (1981-1991)*, Centre d'Estudis Demogràfics, Bellaterra (2 vols. mimeografiat).
- CABRÉ, A.; PUJADAS, I. (1992), "La població de Barcelona i els seus possibles futurs. Informe per al pla estratègic Barcelona 2000", *Papers de Demografia*, 29.
- CÀNOVES, G. (1990) *Trabajo, mujer y explotación agraria familiar: una perspectiva desde la geografía del género* Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona; Bellaterra (Tesi Doctoral)
- DROOGLEVER, J. (1994) "Qualitative research methods: interviewing and observation in feminist geographical research" in *Women in Public Space. Experiences from North and South* International Conference, 13-21 April 1994; pp. 37-44
- EVANS, M. (1988) "Participant observation. The researcher as research tool" in Eyles, J.; Smith, D. *Qualitative methods in human geography* Polity Press, Cambridge; pp. 197-218
- EYLES, J. (1988) *Research in human geography* Basil Blackwell, Oxford

- EYLES, J.; SMITH, D. (eds.) (1988), *Qualitative methods in human geography*, Polity Press, Cambridge.
- GALTUNG, J. (1966), *Teoría y métodos de la investigación social*, 2 vols., Endeba, Buenos Aires.
- GARCÍA RAMON, M.D.; CÀNOVES, G.; PRATS, M. (1994), "Les dones i l'ús del temps a Barcelona. El cas del barri de Sants", *Barcelona Societat*, 2; pp. 95-99
- GARCÍA RAMON, M.D. i altres (1994), *Mujer y agricultura en España. Género, trabajo y contexto regional* Oikos-Tau, Vilassar de Mar
- GARCÍA FERRANDO, M. i altres (Eds) (1986), *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación* Madrid, Alianza Editorial
- HEROD, A. (1993) "Gender issues in the use of interviewing as a research method", *The Professional Geographer*, 45 (3); pp. 305-317
- IEC (1991a), *Moviments migratoris 1988. vol. 1. Dades municipals*, Institut d'Estadística de Catalunya, Barcelona.
- IEC (1991b), *Moviments migratoris 1989. vol. 1. Dades municipals*, Institut d'Estadística de Catalunya, Barcelona.
- IEC (1992), *Moviments migratoris 1990. vol. 1. Dades municipals*, Institut d'Estadística de Catalunya, Barcelona.
- INE (1991a), *Migraciones. Año 1988*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- INE (1991b), *Migraciones. Año 1989*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- INE (1992), *Migraciones. Año 1990*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- INE (1993a), *Migraciones. Año 1991*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- INE (1993b), *Migraciones. Año 1992*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- JANÉ, A.; GARCIA, P. (1992a), "L'emigració de Barcelona: causes i característiques. El mercat de l'habitatge com a factor incentivador de l'emigració", mecanografiat, C.P.S.V./ Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- JANÉ, A.; GARCIA, P. (1992b), "L'emigració de Barcelona: causes i característiques. El mercat de l'habitatge com a factor incentivador de l'emigració", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 32, pp. 133-148.
- McDOWELL, L. (1992) "Doing gender: feminism, feminists and research methods in human geography", *Transactions. Institute of British Geographers*, 17; pp. 399-416

- MILES, M.; CRUSH, J. (1993) "Personal narratives as interactive texts: collecting and interpreting migrant life-histories", *The Professional Geographer*, 45 (1); pp. 95-129
- NOGUÉ, J. (1983) "El bosc, element clau d'un paisatge i d'una comunitat", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 2; pp. 23-67
- NOGUÉ, J. (1985) "Un mètode de treball humanista", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 6; pp. 67-80
- PADUA, J. i altres (1979), *Técnicas de investigación aplicadas a las ciencias sociales*, Fondo de cultura económica, México.
- PILE, S. (1991) "Practising interpretative geography", *Transactions. Institute of British Geographers*, 16 (4); pp. 458-469
- PUJADAS, I., i altres (1991), Moviments migratoris intermunicipals a la regió metropolitana de Barcelona, *Papers de Demografia*, 56.
- ROSSI, P. (1955): *Why families move*, Glencoe, IL: Free Press.
- SILVERMAN, D. (1993), *Interpreting qualitative data*, Sage, Londres.
- TAYLOR, S.J.; BOGDAN, R. (1992), *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*, Paidós, Barcelona.

## **Capítol 4. L'espai residencial a la regió metropolitana de Barcelona: transformació recent d'una ciutat industrial**

El procés de descongestió residencial que des de fa alguns anys es produeix a l'àrea de Barcelona, i del qual el cas de Santa Coloma de Gramenet n'és una bona mostra, està indestriablement lligat a l'evolució general de la ciutat. Com s'ha vist al capítol anterior, l'increment de la mobilitat intrametropolitana i els fenòmens de contraurbanització s'han d'emmarcar dins el funcionament general de la regió urbana i la seva evolució recent. En aquest sentit, l'acostament a una visió general sobre les transformacions recents de Barcelona i el seu entorn metropolità -i de forma especial, els canvis en l'espai residencial- han d'aportar l'imprescindible context per a comprendre millor l'exemple de Sant Coloma.

Al llarg del present capítol, doncs, es presenten diversos aspectes que de forma complementària poden donar una perspectiva àmplia sobre aquest context. En primer lloc, s'ha cregut necessària una visió retrospectiva sobre la formació de l'espai residencial dins la Barcelona industrial (aproximadament, des de l'enderrocament de les muralles i seguint la posterior expansió urbana). Un segon apartat es dedica als factors recents que han transformat profundament la ciutat, com ara el canvi de marc polític, la nova dinàmica econòmica, les transformacions urbanístiques o l'impuls aconseguit amb els Jocs Olímpics. Més endavant es fa atenció al mercat de l'habitatge, un aspecte decisiu en els moviments residencials, però a la vegada -com es reflectia al marc teòric- profundament influït pels factors ara esmentats. Finalment, dins aquest conjunt d'aspectes es descriu a grans trets la població i s'apunten les tendències recents de la mobilitat residencial.

L'àrea de Barcelona, desenvolupada en els darrers segles com una regió industrial, ha experimentat en les passades dècades un nou impuls que ha refermat el seu paper en l'entramat urbà internacional. Aquesta nova dimensió ha tingut repercussió en la pròpia estructura urbana, on ha tingut lloc una renovació i redistribució dels diferents usos del territori. En el terreny demogràfic, els anys vuitanta s'iniciaven amb una concentració de quatre milions de persones per a la regió metropolitana, període a partir del qual la xifra de població s'ha estabilitzat.

L'estructura social de Barcelona és, així mateix, la pròpia d'una àrea industrialitzada europea, que ha evolucionat de la polarització entre classes del segle passat -amb els conflictes que s'hi derivaven- a l'ascens d'una majoritària classe mitjana en les darreres dècades del present. Aquest canvi, a més, cal emmarcar-lo en l'especificitat cultural i política de Catalunya.

D'altra banda, la democratització de la política espanyola a finals dels anys setanta ha tingut efecte tant en l'obertura a la dinàmica política i econòmica internacionals, com en la reestructuració social i el reconeixement del fet diferencial català. Fruit de tots aquests elements, és l'indiscutible impuls de renovació urbana, en la que l'administració local ha tingut un gran protagonisme, cosa que ha suposat la transformació d'infraestructures, equipaments i serveis, i un fort creixement econòmic lligat a l'atracció de la inversió internacional a la regió.

Tota aquesta etapa culmina amb la recent celebració dels Jocs Olímpics de 1992, i suposa un salt endavant en l'esmentada projecció internacional de Barcelona. Es pot dir, per concloure, que s'han redefinit d'una forma favorable les coordenades que situaven la ciutat i la seva regió -de fet, tot Catalunya, tal com ha explicat CASASSAS (1990)- en un context mundial en ràpida transformació.

#### **4.1. Evolució urbana i de l'estructura residencial a la Barcelona industrial: del segle XIX al 1979**

La formació de la ciutat i àrea de Barcelona tal com la coneixem avui té una clau fonamental en la connexió sostinguda de la ciutat amb el procés industrial europeu originat el segle XVIII. La conseqüència n'ha estat una intensa atracció de població, durant gairebé dos segles, que ha suposat un trasbals en l'estructura i la distribució de la població barcelonina.

##### **4.1.1. La Barcelona industrial i l'expansió pel pla de Barcelona (s. XIX)**

El procés industrialitzador iniciat a Barcelona és el motor de la nova articulació amb la seva àrea d'influència. Al segle XIX es va estendre pel Vallès (sobretot

Sabadell i Terrassa), i s'enfilà per l'eix del Llobregat. El ferrocarril va anar articulant la ciutat amb els nuclis de l'interior i també amb els eixos litorals i prelitorals, els quals formaven el metafòric "vuit català" de Pau Vila. Es prefigurava l'estructuració d'una regió més densa i activa entorn de la ciutat central. Al present segle, la dinàmica industrial connectava les terres pirinenques amb aquest nucli actiu, per tal d'aprofitar-ne els seus recursos. La industrialització va somoure també les estructures demogràfiques del país. L'augment general de població que es constata al segle XVIII (VILAR 1964, VIDAL BENDITO 1970) a Catalunya desencadenà al XIX l'emigració de les àrees rurals de l'interior cap a l'entorn de Barcelona.

A la ciutat de Barcelona, la profunda transformació de l'espai residencial que s'inicia pot tenir com a fita històrica l'enderrocament de les muralles i l'obertura de la ciutat cap al pla, on l'Eixample de Cerdà va a l'encontre dels nuclis que havien crescut al voltant. El nucli històric es trobava saturat i higienistes i reformadors - Monlau, Figuerola, Cerdà, etc.- en denunciaven la seva degradació. En canvi, els nuclis veïns del pla de Barcelona varen créixer considerablement: Gràcia, Sants, Sant Martí de Provençals, etc., van acollir nombrosos immigrants de l'interior català que buscaven feina a la indústria i trobaven habitatge en aquests nuclis, definint un primer estadi de segregació residencial, anterior fins i tot a l'Eixample. També és obligat esmentar el precedent de la Barceloneta als segle XVIII, primera experiència d'eixample per atendre el dèficit d'habitatges del nucli antic, com han explicat VILAR (1964) i TATJER (1973).

El Pla Cerdà era aprovat pel govern el 1860 i començà lentament la seva expansió (ESTAPÉ 1968, PERMANYER 1990), en primer lloc per la Dreta i, després, en direcció a Gràcia. Són ben conegudes les dificultats que trobà el projecte -sobretot per part dels propietaris- que van dur a rebaixar els plantejaments inicials de crear un gran espai de bona qualitat per a totes les capes socials. Tot i així, a finals de segle el grau d'ocupació era ja notable. El que és important, però, és que amb l'Eixample es donava un pas decisiu en la segregació de l'espai residencial, de la mà del preu del sòl. Accessible a les classes altes -i després les mitjanes- els treballadors quedaven a la Ciutat Vella -especialment al Raval, i als barris de Sant Pere i la Ribera- o bé als nuclis de l'entorn, mentre als espais sense urbanitzar sorgien nuclis de barraquisme (BUSQUETS, 1992).

A cavall dels dos segles es produïa -no sense conflictes- la major part d'agregacions dels municipis del Pla, excepte el de Sarrià, que no arribaria fins el 1921. S'obrien així noves possibilitats d'ordenació de l'espai urbà.

#### **4.1.2. La colmatació de l'Eixample i els primers suburbis (1901-1939)**

A principis de segle. el municipi de Barcelona rebassava el mig milió d'habitants. En aquesta etapa es produí la colmatació de l'Eixample central i la seva fusió en molts punts amb la resta de nuclis del pla. Quedaven encara altres àrees per omplir, als extrems del Pla. La Barcelona alta s'enfilava cap a Pedralbes i s'anava prefigurant una distinció entre l'Est i l'Oest, on es situaven les classes baixa i alta de Barcelona, respectivament. Tot i així, la Barcelona vella encara tenia un pes demogràfic important. D'altra banda, la trama de l'Eixample es va veure escassament modificada pels plans urbans posteriors, com el Pla d'Enllaços de 1917.

Al present segle el procés immigratori cap a la regió de Barcelona té ja com a llocs d'origen les àrees rurals de la resta d'Espanya. En les primeres dècades, provinents de les regions més properes: Aragó, el País Valencià o Múrcia; entre els anys cinquanta i setanta, del conjunt de les àrees rurals espanyoles, i sobretot del sud. Els immigrants es situaven entorn de Barcelona i altres nuclis urbans, ocupant els llocs més accessibles segons les inexorables lleis del mercat del sòl. Els municipis de l'entorn ja tenien un notable creixement, on les cases d'estiueig i les dels immigrants es barrejaven amb el creixement endògen, mentre els usos rurals comencen a cedir terreny. Darrera Collserola es produïa l'extensió de la ciutat-jardí, popularitzada pels ferrocarrils a Terrassa i Sabadell. Aquestes dues ciutats eren, dins la regió metropolitana emergent -que Vilar describia ja als anys trenta (VILAR, 1929)- l'exemple d'unes ciutats mitjanes amb una dinàmica industrial pròpia, que acollien també immigració en els seus eixamples decimonònics.

La crisi del mercat de l'habitatge es va aguditzar en les primeres dècades del segle per l'impacte de les migracions, sense un poder adquisitiu suficient per establir-se en els teixits urbans existents. Per a resoldre el problema, les mesures oficials varen ser molt escasses, com la coneguda Llei de cases barates de 1911. A més, la insalubritat



dels habitatges del casc antic era una assignatura pendent. En l'espai residencial es plasmava la forta distància que separava les dues classes de l'etapa del creixement industrial, distància que es traduïa en sovintejat conflicte. La reforma del parc d'habitatges esdevenia així un dels reptes de l'etapa republicana.

La nova etapa política va suposar, entre altres canvis, un intent de repensar el creixement de la ciutat, amb el desig de redreçar-lo en termes de justícia social. Francesc ROCA (1979) oposa el projecte de ciutat noucentista (la "Gross Barcelona" imaginada per la Lliga, que ell al·lomena "partit industrial", seguint Gramsci) i les propostes socialitzants que s'elaboren en el període republicà i, més marcadament, en l'etapa de Revolució que coincideix amb la guerra d'Espanya. El GATCPAC va elaborar el Pla Macià sota influència de Le Corbusier i la Carta d'Atenes. A Barcelona la zonificació de l'espai urbà segons els usos del sòl -separant l'espai residencial de l'industrial o el terciari- n'era l'aspecte clau, junt amb un desig d'igualar la qualitat de vida a través d'una intervenció pública més intensa. De l'etapa de guerra destaca l'intent de dur a terme el que Sert va anomenar una "nova economia urbana" (emmirallada en la revolució russa) i que té en el projecte de municipalització del sòl, de Grijalbo i Fàbregas, una clau fonamental, dins la voluntat de continuació del Pla Macià (ROCA 1979, pp. 182-183). Tanmateix, els projectes destinats a una alternativa econòmica i urbanística -amb independència de la seva difícil viabilitat- contrastaven amb la realitat caòtica d'aquest període.

D'altra banda, en els anys trenta es formulava per primera vegada el debat sobre els efectes de l'arribada dels immigrants entre la població catalana. De les diferents aportacions, es poden remarcar les dues visions oposades que Jordi NADAL (1965) recollia: la de Josep A. Vandellós -temerós que la societat catalana no pogués assimilar la immigració i promotor de l'augment de la natalitat per contrarestar-ho (vegeu VANDELLÓS 1935)-; i la de Rafael CAMPALANS (1931), molt més integrador. Campalans obria la línia de pensament que unes dècades després havia de ser un punt molt més comú a les noves formulacions del debat: No hi podia haver integració sense una millora col·lectiva de la qualitat de vida, fos en el món del treball o en les condicions de l'espai residencial.

#### **4.1.3. Segona onada immigratòria, suburbis i una major articulació regional (1939-79).**

L'etapa següent està caracteritzada per una forta expansió de les àrees urbanes, lligada a un segon període d'intens desenvolupament industrial, que desencadenà una segona onada immigratòria. Sota la dictadura les àrees residencials, especialment les que acolliren la nova mà d'obra immigrada, es desenvoluparen en un procés caòtic, que suscità finalment la reacció ciutadana, al temps que es preparava un nou marc polític.

##### **4.1.3.1. L'expansió del continu urbà**

La Barcelona de postguerra restava exhausta, fet que es reflectí en l'estancament de la població i dels canvis en el territori. La repressió va comportar el desmantellament institucional català, l'ofec de l'activitat social i cultural, la prescripció de les llibertats bàsiques i la desarticulació dels mecanismes legals de defensa dels treballadors, situació que tindria grans repercussions en el creixement de l'àrea de Barcelona en les següents dècades.

La represa industrial des dels anys cinquanta va desencadenar una nova etapa immigratòria que, davant la manca d'habitatges, aixecà barraques a Montjuïc, a les platges de Barcelona, a la perifèria... La necessitat de planejament és feia urgent. El Pla Comarcal de Barcelona de 1953 definia, per a l'àmbit dels 27 municipis, una zonificació d'usos, concretats en l'espai residencial segons densitats de població. La Llei del Sòl de 1955 també suposà una regulació notable. Aquestes mesures, però, aviat es van veure desbordades per l'intens creixement i per l'especulació. La mateixa administració local cooperava en el procés, a través de l'aplicació dels Plans Parcials, utilitzats per ampliar densitats i espais d'edificació en detriment dels equipaments. D'altra banda, es varen donar les primeres polítiques d'habitatge sota el franquisme, articulades per institucions com el Ministeri de la Vivenda, la Obra Sindical del Hogar i altres (TERAN, 1982).

A finals dels anys seixanta es produïa la colmatació de la major part de barris de Barcelona, i es marcava profundament la segregació de l'espai residencial en dues

direccions oposades. D'una banda, la Barcelona alta, entorn de l'eix de la Diagonal, on es desenvolupà el nou equipament universitari, i s'apuntava l'expansió bancària des del Passeig de Gràcia. Al seu entorn es varen consolidar els barris de les classes benestants. Més enllà del municipi, les classes benestants sovint ocupaven els centres històrics dels pobles.

D'altra banda, els barris obrers, sobretot barris de l'Est de Barcelona, però també la Zona Franca entorn de la indústria o els municipis de l'entorn metropolità, al Baix Llobregat, el Vallès Occidental (Sabadell i Terrassa) o el curs baix del Besòs.

Més enllà de la perifèria propera a Barcelona, la regió metropolitana preparava ja el terreny a una nova dimensió de l'espai residencial. Davant la degradació urbana, s'estengué el costum de la segona residència a les classes mitjanes. Pel que fa als treballadors, els de més qualificació iniciaren una compra massiva de parcel·les en urbanitzacions sovint il·legals i sense planejament, en boscos sense valor productiu (FOLCH, 1976). Amb els anys es van configurar autèntics barris amb greus dèficits. Segons algunes estimacions (FERRER, 1989), la superfície de les urbanitzacions a la província de Barcelona sense la CMB va passar de 81,02 hectàrees el 1960 a 11.418,32 ha. el 1978. HERCE (1975) va destacar la precarietat de moltes d'aquestes àrees de segona residència.

El 1966 es definia un nou àmbit de planejament que pogués atendre aquestes transformacions en tota la seva dimensió territorial: la Regió Metropolitana. El Pla Director diagnosticava encara un fort creixement demogràfic -que a la llarga no es va complir- i plantejava la desconcentració de les activitats i la residència, ordenant-la en un sistema de Pols de creixement que evités una expansió indiscriminada (COMISIÓ DE URBANISMO, 1966b). Tot i que el pla no va entrar en vigor, bona part de les idees recollides han mantingut la seva actualitat.

#### ***4.1.3.2. Crítica i reivindicació: cap a un nou marc polític per a la intervenció urbana***

L'acumulació progressiva de dèficits a la ciutat en general i als barris obrers i d'immigració de manera més accentuada, van dur als anys seixanta a l'organització

d'un cert moviment que reclamava unes condicions més justes. Dins la situació de forta clandestinitat de partits i sindicats, els nuclis catòlics i l'esquerra comunista varen saber ser més presents en l'acció per pal·liar els problemes dels barris.

La represa del moviment immigratori va desvetllar també la reflexió sobre les condicions de vida i la integració social i cultural dels immigrants. Entre la abundant literatura, com ha recollit posteriorment TERMES (1983), es poden assenyalar alguns escrits de Pujol dels anys cinquanta -bé que publicats més tard (PUJOL, 1976)-, l'obra tant divulgada de CANDEL (1964), la reflexió més teòrica de NADAL (1962, 1965) -entre la demografia i la història- i MALUQUER (1960, 1965), també en el camp de la demografia, o les visions marxistes propagades des del FLP o el PSUC. Termes veu en general actituds integradores en les línies ideològiques principals (nacionalisme cristià, esquerra humanista, i marxisme), tot i que detecta també algunes actituds reticents, per por de la immigració per part d'alguns, o per la identificació explotació-assimilació d'altres.

Pel que fa a les condicions de vida dels barris immigrants, brollà un gran nombre d'estudis dedicats a analitzar-les. Especialment importants varen ser les aportacions, als anys setanta, d'arquitectes i aparelladors en el debat, fent-se ressò dels greus dèficits de l'espai residencial, avaluant les necessitats de vivendes, d'equipaments i d'infraestructures i exercint un paper de denúncia. Destaquen en aquesta etapa diversos treballs col·lectius de denúncia: *La Gran Barcelona* (BORJA i altres, 1972), *En defensa de Barcelona* (TARRAGÓ, 1978), CÍRCULO DE ECONOMIA (1973), o les revistes CAU i C.A.U., dels Col·legis d'arquitectes i d'aparelladors respectivament (vegeu BUSQUETS, 1974 pp. 301-302). L'estudi de MIRÓ, SERNA, MIRALLES (1974), titulat *La Catalunya pobra*, contrastava la suburbialització de la ciutat amb el despoblament rural i qualificava concretament Santa Coloma de Gramenet (pp. 157-160) de "suburbi immens". Aquests treballs anaven lligats a la creixent acció reivindicativa de les organitzacions veïnals i polítiques als barris.

L'organització veïnal, que als anys setanta desembocava en les Associacions de Veïns, va connectar amb sindicats i amb partits, especialment d'esquerra i lligava així les seves demandes a les més amples de canvi polític de l'època de la transició, ja a mitjans anys setanta: llibertats polítiques genèriques; llibertats, drets i millora de

condicions en el món laboral; millora de les condicions de vida generals del conjunt de la població -en gran part referides a l'espai residencial- i llibertats nacionals.

A Barcelona, els principals conflictes varen girar al voltant dels diferents problemes generats per l'anomenada "Barcelona de Porcioles" (títol d'un monogràfic de la revista CAU, 1973): l'impacte del primer cinturó -sobretot a la Plaça de Lesseps-, els problemes d'habitatge i equipaments a Nou Barris, o el projecte del Pla de la Ribera, en són exemples destacats que eren seguits per d'altres similars a la resta de municipis metropolitans. Santa Coloma de Gramenet -vegeu l'atenció específica que n'han fet RIQUER; CULLA (1989)- o l'Hospitalet a la primera perifèria, o també Sabadell a la regió, van destacar igualment per llur activitat reivindicativa.

Densitat i degradació arribaven a límits insostenibles just a la fi del règim franquista. A mitjans setanta, d'altra banda, es produïa l'estancament dels saldos migratoris, per descens de les arribades i augment de les sortides (CABRÉ 1979; RECOLONS 1979), "retorns" en sentit ampli, tal com passava a Alemanya o França (PASCUAL, 1970). La crisi econòmica internacional arribava a Espanya a mitjans setanta, aturant el creixement industrial. S'apuntaven, doncs, unes noves condicions en l'evolució de l'àrea de Barcelona. En el pla urbanístic, el Pla General Metropolità -junt amb la reforma de la Llei del Sòl el 1975- va constituir un instrument de redreçament i reordenació de la comarca de Barcelona i la preservació de sòl per a futurs equipaments (BOHIGAS 1985, cap. 1). Amb l'estabilització democràtica i una política important d'inversió, el moviment perd força. Les Associacions de Veïns van ser legalitzades ja en l'etapa de transició, però posteriorment han anat perdent el seu pes i moltes d'elles es troben en un estat semiletàrgic.

## **4.2. Espai i mobilitat residencial en el marc democràtic a l'àrea de Barcelona**

Els habitants de Barcelona i la seva àrea han estat testimonis en els darrers anys d'un dels processos de canvi més intensos de la història de la ciutat. En el nou context descrit més amunt, l'àrea urbana va entrar en un període de reestructuració

a fons d'un territori que havia estat malmès per l'incontrolat creixement de l'etapa anterior, de fet, no menys vertiginosa.

#### **4.2.1. Nou context polític, econòmic i territorial a la regió de Barcelona**

Els primers anys de democràcia es mouen en un context econòmic internacional difícil. La crisi del petroli de 1973 i 1979 s'estén als anys vuitanta i l'estancament econòmic fa patent la necessitat de reestructuració productiva. Les xifres d'atur varen ser molt elevades, especialment als municipis receptors d'immigració, la qual s'ocupava sobretot en la indústria i construcció.

La reconversió (TRULLÉN 1990) significà el pas a un model on s'intensifica l'entrada de capital, sobretot procedent de l'estranger, gràcies al nou marc institucional i a l'obertura internacional, especialment la CE. La reestructuració econòmica va ser determinant en les possibilitats de renovació urbana. L'obtenció als primers vuitanta d'una Zona d'Urgent Reindustrialització per a l'Àrea dels 27 municipis va ser un instrument útil de recuperació. Més en general, la tradició industrial i la posició de Barcelona com a porta d'accés al mercat espanyol i, des de 1986, europeu, varen ser les claus de la inversió estrangera (SÁNCHEZ 1991). L'impuls de les activitats terciàries al centre urbà (LLARCH 1987; CLUSA 1992) va donar lloc a l'expulsió de les grans indústries ubicades en districtes com Sant Martí i Poble Nou cap a la segona corona metropolitana. Les instal·lacions creades pel nou capital internacional també es situaren en aquesta franja, sobretot seguint l'eix del corredor pre-litoral, solcat per les autopistes. Darrera Collserola aquest eix acull les activitats de tecnologia avançada, entre elles el Parc Tecnològic del Vallès. Més tard, l'impuls de la conjuntura internacional s'ha vist reforçat per l'impacte dels Jocs Olímpics. Entre els sectors econòmics on més repercutiren, BUSQUETS (1992) assenyala la construcció, l'electrònica i telecomunicació i la informàtica. La reactivació i la nova localització d'activitats esdevenien així el motor de tota la transformació territorial.

El canvi de marc polític té també profundes conseqüències en la dinàmica de l'àrea de Barcelona, com a tot l'estat. En molt pocs anys es produeixen uns canvis

llargament esperats: entre 1978 i 1980 s'aprova la Constitució, s'escullen Corts democràtiques, ajuntaments democràtics, s'aprova l'Estatut de Catalunya i s'escull el Parlament autònom català. L'aplicació de l'estat del benestar a través de nombrosos mecanismes, ha anat conduint a una elevació de la qualitat de vida en el conjunt de la població. La definició del nou sistema de Seguretat Social -amb els seus puntals de cobertura de l'atur, sanitat pública i pensions- ha estat un dels elements més importants, juntament amb l'escolarització infantil gratuïta, recentment ampliada: en conseqüència, el desplegament dels equipaments educatius i sanitaris han estat dos aspectes decisius en la millora de les àrees residencials. El dret reconegut a l'habitatge, en canvi, s'ha mostrat molt més difícil de ser atès.

En el terreny de l'ordenació territorial, l'estabilitat proporcionada per l'estancament demogràfic va facilitar la tasca ordenadora, mentre la recuperació econòmica va permetre un canvi d'escala en la rehabilitació urbana. Els ajuntaments democràtics foren uns protagonistes importants dels canvis produïts (NEL.LO 1989). El projecte dels Jocs Olímpics és la millor mostra d'aquesta enèrgica activitat, que va canviar no només el paisatge de la ciutat de Barcelona, sinó, d'una manera o altra, el del conjunt del territori. Ara bé, la nova dinàmica suposà també una intensa pressió sobre els usos del sòl al centre metropolità i l'expulsió de població i activitats cap a la perifèria, consolidant així la vertebració de la regió metropolitana. Una descripció excel·lent d'aquesta nova dimensió de la ciutat i de les noves necessitats d'ordenament que comporta ha estat proporcionada per ESTEBAN, J. (1992).

#### **4.2.2. L'impacte del nou planejament urbanístic**

La reordenació urbanística ha estat fonamental en la requalificació de l'àrea de Barcelona, fortament degradada des d'aquest punt de vista. Les polítiques municipals han estat guiades per la pauta donada pel municipi de Barcelona. Partint de les propostes generals formulades en el PGM de 1976, es va anar realitzant una política intensa de transformacions, primer de caire molt localitzat i molt nombroses, atenent les grans urgències, i, progressivament, ampliant l'abast de les actuacions (formulació dels Plans de Reforma Interior), per acabar en un redisseny de gran embergadura propiciat per la concessió dels Jocs Olímpics. Si bé bona part de l'impacte es va

concentrar en el municipi de Barcelona, tant aquestes actuacions, com força d'altres fetes a l'àrea metropolitana de forma expressament lligada als Jocs (instal·lacions esportives, "viles") com d'altres de derivades, han comportat una profunda remodelació del conjunt.

L'acció urbanística de les noves institucions democràtiques a l'àrea de Barcelona comença sobre la base del Pla General Metropolità de 1976, que abasta la comarca de 1953. Un pla que es valorava positivament en conjunt, però que es volia modificar en el detall (BOHIGAS, 1985). La requalificació urbana era la idea que presidia les polítiques urbanístiques locals. Com assenyala CASTELLS (1990), es seguia la filosofia de l'urbanisme progressista italià -amb veus com la de Campos Venuti o Aldo Rossi- que parlava de la fi del creixement urbà com l'ocasió de requalificar en profunditat els teixits de les ciutats.

Els ajuntaments han tingut un especial paper en la nova política urbanística, especialment en els municipis urbans, on disposen de més competències (FERRER, ESTEBAN, 1993: p. 11), mentre a les àrees rurals les altres administracions (autònoma, diputacions i central) intervenen molt més. En l'àmbit més ampli de l'ordenació del territori cal assenyalar les Lleis d'Ordenació Territorial de la Generalitat el 1987, que suposen el restabliment de les comarques i aboleixen la Corporació Metropolitana de Barcelona, substituïda per ens Metropolitans específics (Transports i Aigües), així com per la Mancomunitat de Municipis de l'AMB.

L'orientació urbanística d'aquest període va ser presidida per la filosofia del municipi de Barcelona, dirigida per l'arquitecte Oriol Bohigas. Es pot qualificar d'etapa d'urgències, amb múltiples actuacions de petit abast per atendre les necessitats més bàsiques, empeses per la pressió reivindicativa de les associacions veïnals. És a partir d'aquestes primeres experiències que es va formulant una política urbanística de més abast, l'anomenat projecte urbà, concepte intermedi entre el pla urbanístic i el projecte arquitectònic (BUSQUETS 1992, p. 319). Busquets agrupa en tres blocs els diferents tipus d'intervenció sobre la ciutat de Barcelona: la rehabilitació urbana, basada en la creació d'espais urbans i espais verds a diferents escales, i la realització de plans sectorials, els Plans Especials de Rehabilitació Interior (PERI), entre els que destaca el de Ciutat Vella; la reestructuració de la ciutat a través de la xarxa viària



(acabament dels cinturons de ronda) o la descentralització del terciari (àrees de Nova Centralitat) i, finalment, altres intervencions en profunditat, com l'obertura del front litoral a partir de la Vila Olímpica.

En l'àmbit metropolità es va seguir d'aprop l'experiència urbanística de Barcelona, especialment entre els municipis urbans de la regió. Amb diferent grau, segons les polítiques locals, la renovació urbanística al llarg dels anys vuitanta en aquests municipis ha seguit les pautes senyalades per Busquets. Per altra part, el conjunt metropolità ha anat ordenant el seu territori, des del reforçament de les xarxes de comunicacions (noves i més amples autopistes i autovies, més intensitat de ferrocarril...), pal.liant els problemes causats per la creixent mobilitat obligada o de lleure, preservació d'espais naturals (Collserola, Serra de Marina, Garraf, o Montseny). Altres grans infraestructures venen a dinamitzar la regió: la renovació de l'aeroport o la pendent ampliació del port, per exemple.

#### **4.2.3. La projecció de la ciutat: la planificació estratègica i els Jocs Olímpics de Barcelona**

La progressiva complexitat de les intervencions i del mateix funcionament urbà porta a plantejar un nou tipus de planificació, més preocupada per intervenir en el conjunt de factors que actuen sobre la dinàmica de la ciutat, recollint iniciatives originades en altres països, especialment als Estats Units. El 1986 s'aprovava a Barcelona el "Pla Estratègic Econòmic i Social Barcelona 2000" (AJUNTAMENT DE BARCELONA, 1990b), referit al seu municipi, i que havia de coordinar millor els esforços de cooperació entre els diferents agents públics i privats de la ciutat. La planificació concertada havia d'encarar en primer lloc el repte i l'oporunitat que suposaven els Jocs Olímpics de 1992, per als quals la ciutat havia estat nominada el mateix any. Les propostes de caire econòmic eren la part principal de bon tros, tot i que es plantejaven també els aspectes socials i culturals. El 1994 s'ha aprovat ja una segona edició d'aquest pla (PLA ESTRATEGIC BARCELONA 2000, 1994). També posteriorment, l'èxit del d'aquesta proposta de planejament va donar lloc a que molts ajuntaments de l'àmbit metropolità ho apliquessin als seus municipis, tot i el que

representava la diferència d'escala. Es el cas, per exemple, del Pla Estratègic elaborat per l'AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1989a).

D'altra banda, la candidatura i denominació per als Jocs Olímpics de 1992 va suposar un excepcional i potent nex per a les múltiples branques de l'operació renovadora de Barcelona, a la vegada que ha tingut una gran transcendència no només per al municipi central, sinó també per al conjunt de la Regió. Els seus efectes s'estenen des de la major projecció de la imatge de la ciutat arreu del món, fins a un impacte econòmic amb un abast molt superior al de la pròpia regió urbana (AJUNTAMENT DE BARCELONA, 1992) , passant pel suport directe a la renovació d'infraestructures i serveis que d'una manera o altra han implicat una bona part del territori català. Aquest apartat es cenyeix sobretot al darrer aspecte.

Dins l'àmbit del municipi de Barcelona cal destacar quatre sectors d'intervenció: l'anella olímpica de Montjuïc, la Vila Olímpica del Poble Nou, la vila i àrea esportiva de la Vall d'Hebron i l'àrea de la part alta de la Diagonal, totes elles operacions de gran abast situades a quatre extrems del municipi, en part aprofitant els grans espais vacants, però també amb un explícit desig reequilibrador de l'espai residencial de la ciutat. Les quatre àrees quedaven connectades per la gran operació viària de les Rondes, que milloraven a més la connectivitat i l'accessibilitat del conjunt de la ciutat i en descongestionaven el trànsit intern.

Més enllà del municipi les influències han estat diverses: la instal·lacions esportives a nombroses localitats de la regió i, més enllà, la connexió de les Rondes amb la xarxa d'autopistes o la construcció d'accessos en els municipis de la conurbació -fet que ha suposat un salt extraordinari en la connectivitat metropolitana. La renovació dels espais centrals de Barcelona (des dels grans equipaments culturals a l'obertura de la ciutat al mar) tenen repercussions en un espai que va molt més enllà del municipi. La torre de comunicacions del Collserola, en fi, cobreix també un ampli territori. Tot plegat permet una valoració optimista de l'impacte dels Jocs Olímpics. Queden encara molt projectes de futur, des dels grans equipaments culturals a l'ampliació del port o la posta en marxa de les àrees de centralitat, i se n'apunten de nous (arranjament del Besòs, tren de gran velocitat, etc.). La frenada econòmica del

1993 ha aturat aquesta dinàmica temporalment, però el més probable és que la major part d'ells es duguin a terme a curt i mitjà termini.

En tot cas, d'aquest període sembla haver quedat pendent una peça clau en l'espai residencial de la regió: l'habitatge. Al llarg dels anys vuitanta la demanda va créixer al mateix temps que l'oferta es va restringir, sobretot per a les capes més modestes. L'expulsió d'habitants del centre i la primera corona metropolitans cap a la segona corona ha plantejat problemes no sols en l'habitatge, sino també en l'equipament necessari. Amador Ferrer plantejava el problema en aquests termes (FERRER, 1991, p. 62): "La residència en massa és ja metropolitana (una majoria de la població viu permanentment en els espais residencials metropolitans: d'aquí que calgui avui protegir la residència en el centre com un bé que cada dia serà més escàs), però els espais no estan estructurats per viure. Tal com va passar als anys seixanta amb els polígons d'habitatges, el salt actual cap a la Regió Metropolitana s'està fent sense la infraestructura suficient i oblidant els equipaments, la urbanització i els serveis necessaris a la residència". La contradicció entre un centre (i es podria afegir: i una primera perifèria) ben equipat, però que perd habitants, i una perifèria difusa on cal reiniciar les inversions és evident, tot i que sembla del tot inevitable.

### **4.3. El mercat de l'habitatge: nova dinàmica i noves polítiques**

El mercat de l'habitatge ha estat una causa directa en els canvis de l'espai residencial barceloní. Però, a la vegada, la seva dinàmica ha estat condicionada sobretot pels canvis econòmics en el territori, sobre els quals les institucions intenten aplicar polítiques tendents a reequilibrar l'oferta i demanda de vivendes. Tanmateix, el dèficit arrossegat històricament es va accentuar de nou als anys vuitanta, donada la dimensió dels canvis en el territori.

#### **4.3.1. El parc i les polítiques d'habitatge fins el 1979**

L'actual situació deficitària en el parc d'habitatges té una arrel important en el dèficit de vivenda de postguerra. Les onades immigratòries que arribaven a les àrees

urbanes (Madrid, Barcelona, València...) trobaven un ampli mercat de treball, però que no es compensava amb l'oferta d'habitatge. El sector privat era incapaç d'oferir per sí sol un parc d'habitatge a preus assequibles i en condicions, mentre que l'administració pública es va desentendre d'aquest paper. El barraquisme i l'autoconstrucció foren, doncs, sortides freqüents a aquesta situació des dels anys cinquanta.

Pel que fa a l'habitatge públic sota el franquisme, es va centrar en una política de construcció d'Habitatges de Protecció Oficial. El primer Plan Nacional de la Vivienda projectava 550.000 a Espanya per a 1956-60 i poc després sorgia el Ministerio de la Vivienda, fet que aïllava la política d'habitatges respecte a planificació urbanística, vertebrada per la Llei del Sòl de 1955 (TERAN, 1982, pp 317 i ss.). Posteriorment diversos ministeris van aplicar també polítiques pròpies en el sector.

A Barcelona, el major dèficit es centrava a Barcelona ciutat i la seva àrea immediata. El creixement residencial de la perifèria adoptà diverses formes (BUSQUETS 1992): barris suburbans, d'urbanització marginal, i polígons d'habitatge massiu. Els darrers van ser la manifestació més important de la política franquista (Ferrer, citat per BUSQUETS, 1992) des dels grups d'habitatges de postguerra (1945-54), promoguts per ajuntaments o la Obra Sindical del Hogar als grans polígons metropolitans dels setanta, realitzats per l'estat o ens locals, com el Patronat Municipal de la Vivenda de Barcelona.

Deixant de banda el conjunt de problemes urbanístics que ja s'han apuntat anteriorment, la producció d'habitatge en aquest període va ser molt deficitària quantitativament, però també per la seva qualitat. FERRER (1992a) analitza els principals problemes del parc heretats d'aquest període, per a l'àmbit de l'antiga CMB. De 1940 (233.553 habitatges) a 1980 (1.145.573), seguint els censos, el parc es quadruplica. L'autor considera relativa l'antiguitat del parc, comparada amb la d'altres ciutats europees, però el problema s'agreuja per l'estat deficient de molts edificis (un terç dels edificis de Barcelona i un cinquè dels de la Regió Metropolitana presentaven deficiències de certa consideració, segons el Cens de 1980). Posteriorment la descoberta de l'aluminosi ha agreujat les perspectives.

#### 4.3.2. Característiques del mercat i canvis als anys vuitanta

La dinàmica de producció d'habitatges al llarg dels anys vuitanta ha seguit en essència la tònica de la crisi i posterior recuperació econòmica. L'arribada de la crisi a Espanya va afectar considerablement el sector de la construcció. A la segona meitat dels vuitanta, la recuperació portà a un increment de la construcció. Donada l'acumulació de la demanda en els anys precedents, l'oferta es va poder centrar en aquells segments que eren rendibles i que anaven destinats a les classes mitjanes. En canvi, els sectors amb menys poder adquisitiu quedaren sense possibilitat d'accés. Entre aquests sectors destaca la població jove (JOVER, 1992), fruit de l'alta natalitat dels anys seixanta, i que ara arribava a l'edat d'establir-se. Segons Jover, des de l'administració existien pocs incentius per a promoure l'oferta d'habitatge més modest, ja que la tradicional política d'habitatges de protecció oficial es mostrava poc eficient. El desfasament entre oferta i demanda es va agreujar per l'entrada de diner negre refugiat de la pressió fiscal, fet que va repercutir en la forta alça de preus.

El Cens d'habitatges de 1991 ha facilitat una perspectiva sobre les tendències de creixement d'habitatges a la Regió Metropolitana. La taula 4.1. de l'Annex d'estadístiques mostra que el creixement del parc ha estat més gran fora de la conurbació que forma el Barcelonès, tant en nombres absoluts com en percentatge. Per comarques, Maresme, Vallès Occidental i Baix Llobregat concentren els majors volums de creixement. Però són molt destacables també els increments al Garraf, Vallès Oriental i Alt Penedès, comarques que mostren així la seva creixent connexió amb l'àmbit regional metropolità.

En el cas del Barcelonès cal encara veure que el creixement es dona sobretot al municipi de Barcelona, mentre els altres quatre municipis incrementen poc o gens el seu parc i, fins i tot l'Hospitalet mostra una certa reducció. L'estancament del parc de Santa Coloma de Gramenet és així mateix ben manifest (taula 4.2.). Respecte al conjunt de la regió metropolitana, doncs, també hi ha una clara diferència entre aquells municipis que s'havien urbanitzat fortament en etapes anteriors -i que ara creixen molt poc- i un conjunt de municipis petits i mitjans que creixen força -en alguns casos espectacularment, com mostrarà l'anàlisi de la població- i es situen sobretot en la segona corona. Bona part d'aquest increment es registra actualment

com a residència secundària, procés a través del qual s'ha introduït la urbanització en una bona part d'aquests nuclis menors de la segona corona metropolitana (PALLARÈS; RIERA, 1991). D'altra banda, bona part dels habitatges considerats abans secundaris esdevenen principals. La millora de les comunicacions, de la urbanització i dels equipaments o els nous mercats de treball que van sorgint en l'arc de la segona corona metropolitana han impulsat aquesta transformació. La pressió de les activitats terciàries als centres urbans (EARHA 1993; FERRER; NELLO, 1991) ha estat també decisiva en la dispersió de la construcció de vivendes.

#### **4.3.3. Noves polítiques d'habitatge**

Les noves polítiques d'habitatge semblen haver seguit tendències contradictòries: si d'un cantó, la intervenció d'institucions democràtiques ha estat un factor important en la racionalització de les polítiques d'habitatge, a través del control i de la recerca de noves fórmules de finançament, d'altra banda, la política econòmica desaconsellada durant força anys la inversió en el sector, fet que a la llarga ha incidit en un dèficit notable d'habitatges assequibles als sectors amb menys poder adquisitiu.

La política d'habitatges protegits anterior als vuitanta es basava en el límit dels 90 m<sup>2</sup> de superfície útil i en uns preus de venda regulats (RÀFOLS, 1992), però no tenia en compte les característiques dels compradors, i no plantejava mesures de tipus financer. Els diferents plans projectats ja sota l'administració democràtica assajaren diferents mecanismes en aquesta línia. Sobresurten dos plans plurianuals. El Pla Trienal de Vivenda (1981-83) assegurava un volum de crèdits mitjançant convenis entre el MOPU i les entitats financeres (principalment caixes d'estalvi), a més d'ajuts complementaris per a famílies amb menys ingressos. Posteriorment, el Pla Quatrienal de Vivenda (1984-87) mantenia l'esquema dels convenis anteriors, establia tres graus d'ajuts complementaris i establia ajuts a la rehabilitació d'habitatges. En aquesta etapa la Generalitat de Catalunya ja va assumir l'administració de les mesures que l'estat continuava regulant. El 46% dels habitatges fets entre 1981 i 1987 eren de Protecció Oficial.

A la segona meitat dels vuitanta es donà un gir radical de la situació. Seguint RÀFOLS (1992), els incentius des de 1985 a l'IRPF per a l'adquisició d'habitatges van provocar l'increment de la demanda i van relançar la producció d'habitatge, tot incrementant els preus del sòl. El procés es va agreujar per la restricció del volum de crèdit convingut amb les caixes, de manera que es va frenar la producció d'habitatge protegit. En el període 1988-91, a més, es passà a l'elaboració de programes anuals, degut als elevats preus del diner i a problemes de competències amb les comunitats autònomes. Tot plegat va acabar dificultant extraordinàriament l'accés al finançament.

En una visió panoràmica de la política d'habitatges en la dècada de 1982 a 1992, TRILLA (1993) es mostra d'acord amb Ràfols en la progressiva millora i diversificació de l'oferta d'habitatge protegit, i també en la necessitat d'aprofundir-hi. Destaca també els avenços i les dificultats en les relacions entre administració central i autònoma, i critica que les polítiques d'habitatge estiguin sovint més destinades a la regulació del sector de la construcció que a atendre racionalment les necessitats de la demanda.

La pressió de la demanda -i la necessitat de reactivar la construcció, com deia Trilla, en aquesta nova fase econòmica recessiva- ha plantejat un nou pla quadriennal (1992-1995) en el que la Generalitat fixa el nombre d'actuacions anuals i es pretén agilitzar a través de finançament la disponibilitat de sòl pels ajuntaments (vegeu l'anàlisi que en fa l'equip EHARA, 1993). A la vegada es promouen mesures per a la concessió d'ajuts (inclusió del mercat de segona mà, dels promotors privats, i foment de l'estalvi-habitatge). Sembla, d'altra banda, que després de la fita del 92', amb la fase de recessió, hi ha una reducció de l'activitat constructiva, i els preus del mercat lliure s'han estabilitzat i, fins i tot, han vist algun lleuger descens.

Finalment, cal indicar que entre aquestes demandes, la literatura recent sobre polítiques d'habitatge fa èmfasi en el sector de població que busca el seu primer habitatge. Un altre estudi de l'equip EHARA (1994) ha posat de manifest que el perfil de gent jove -de 20 a 35 anys, sovint solters i a punt de formar una parella-, i a més amb baixos ingressos econòmics, és el que predomina entre les demandes fetes a diverses institucions que fomenten la construcció d'habitatge protegit. L'estudi afirma

que aquest col·lectiu supera el 50% de les demandes analitzades, les quals es situen sobretot en el cinturó industrial o primera corona metropolitana de Barcelona. També es veu que els habitatges de règim especial de protecció són els que menys cobreixen la demanda. Finalment, als joves els segueixen després famílies més establertes, que opten preferentment per habitatges unifamiliars i disposen d'un millor nivell d'ingressos.

#### **4.4. La població i el procés de desconcentració residencial**

El conjunt de factors analitzats tenen un efecte molt important en l'evolució demogràfica i socioeconòmica de la població de l'àrea de Barcelona, així com en la seva distribució, que en síntesi consisteix en un intens procés de desconcentració des de l'aglomeració central cap a l'exterior de la regió metropolitana, en la mateixa línia que altres ciutats del món desenvolupat han experimentat, com s'exposava a la revisió teòrica.

##### **4.4.1. El canvi en l'estructura d'edats i la seva repercussió a les diferents corones**

Cap a mitjans anys setanta es produí al conjunt de l'estat espanyol un canvi d'orientació en les tendències de la població, tant en les components del moviment natural, com en els fluxos migratoris.

Entre les variacions que incideixen en el creixement vegetatiu hi ha sobretot una caiguda de les taxes de nupcialitat i fecunditat, que resulten en un procés d'envelliment de la piràmide de població a tot Espanya, però sobretot a les àrees urbanes. Com a causa general sembla predominant l'acostament als nivells de qualitat de vida dels països més industrialitzats, que a la vegada han anat lligats a la urbanització d'una gran part de la població i la incorporació de la dona al món del treball (CABRÉ, 1985). El canvi de tendència arriba al punt en que les taxes de fecunditat de Catalunya i Espanya es troben entre les més baixes del món (vegeu, per a Catalunya, CABRÉ; PUJADAS, 1992). Pel que fa a Catalunya, aquest efecte es va



accentuar amb la caiguda de les entrades per immigració, tradicionalment composta sobretot per població activa jove.

Respecte als grans moviments migratoris de les àrees rurals a les urbanes, els fluxos van disminuir a mitjans setanta considerablement, mentre s'accentuaven els moviments de retorn cap a les regions d'origen. La crisi econòmica contribuï a aquest canvi de tendència: els mercats laborals de la indústria i serveis es trobaven estancats degut als efectes de la crisi econòmica. D'altra banda, les zones rurals havien descarregat una bona part dels efectius que no podien mantenir. En aquest sentit, Catalunya registra un notable saldo negatiu el quinquenni 1981-86 (CABRÉ; PUJADAS, 1990, p. 73), tot i que encara poc significatiu en relació a l'atur d'aquell període (mig milió de persones). D'altra banda, el període 1976-80 havia estat encara positiu, però el gruix dels migrants ja no era població activa, sino joves i gent gran.

A l'àrea de Barcelona, la piràmide d'edats venia condicionada pels següents trets (CABRE, 1991: p. 17): generacions buides nascudes entre 1937 i 1945; generacions plenes (entre 1962-78) i generacions molt buides als anys vuitanta. Es constata, però, un major envelliment al municipi central, més joventut a la primera corona metropolitana, i un grau intermedi a la segona. La població de l'àrea continua sent força jove respecte al conjunt europeu. En aquest sentit, les generacions del 1962 al 1978, que en la primera meitat dels anys vuitanta va reclamar l'increment d'equipament escolar -ara en fase de nova reducció-, necessitaven a l'entrar els noranta una ampliació de la capacitat dels estudis superiors, més suport per a poder entrar en el mercat laboral i, també, unes condicions assequibles d'accés a l'habitatge. És la joventut de la primera corona -on hi ha el gruix dels fills de la immigració de l'etapa anterior, i en la qual s'inclou Santa Coloma de Gramenet, la qual es veu més necessitada d'aquestes atencions, no només pel seu volum sinó també per les seves possibilitats econòmiques en general més baixes.

#### **4.4.2. Canvis socioeconòmics**

Per a l'avaluació dels nivells socioeconòmics de la població, una variable essencial són les rendes salarials. En aquest sentit, la crisi econòmica va afectar a Catalunya

a la majoritària població assalariada de la indústria i els serveis. Les elevades xifres d'atur van donar lloc a una reducció proporcional dels costos salarials en la producció, fet que va repercutir en les rendes d'una gran part de la població (SANROMÀ 1990). L'atur es va reduir a partir de 1986, fruit sobretot de la recuperació internacional, però després dels Jocs Olímpics va créixer bruscament, com a conseqüència de la nova recessió. La recuperació havia elevat les rendes del conjunt de la població, però remarcava les disparitats entre aquells que mantenien una situació laboral més estable dels que es trobaven en un mercat laboral precari o d'economia submergida (MIGUELEZ, 1988). Aquesta situació es donava especialment a l'àrea de Barcelona, on requeia el pes de la reconversió industrial.

Recentment, NELLO (1994) ha posat de manifest els principals efectes que la reestructuració productiva han tingut sobretot en la població relacionada amb el sector industrial: pèrdua d'ingressos generalitzada; dificultat de trobar feina; pèrdua d'antiguetat en l'empresa; necessitat de nova formació; pèrdua de salut i conseqüències en les famílies; reducció del consum; i pèrdua de cohesió i identitat del grup entorn de l'activitat desapareguda (p. 77).

El conegut estudi d'OLIVER, BUSOM, TRULLÉN (1989) avaluava per als municipis de l'antiga AMB la renda disponible per càpita l'any 1985, a partir d'un model que integrava diferents variables sobre despeses, ingressos i consums realitzats en cada municipi. Barcelona resultava el de renda més alta, seguit per Castelldefels, Tiana i Santa Coloma de Cervelló; a l'altre extrem es trobava Santa Coloma de Gramenet, força per sota de Sant Adrià de Besòs i el Prat de Llobregat. S'ha de dir, però, que el model utilitzat penalitzava municipis amb poca activitat econòmica, com Santa Coloma, distorsionant el que podria ser la referència a la renda de la població. El mateix estudi qualificava també els districtes de Barcelona: Ciutat Vella i Nou Barris eren els de més baixa renda i Sarrià-Sant Gervasi i Les Corts els de més alta. Aquests resultats coincidien amb els d'un estudi posterior de l'Ajuntament de Barcelona (ALUJA, 1991) per al municipi, que utilitzava un mètode semblant, canviant algunes variables. Finalment, el mapa de nivells socioeconòmics de Josep Serra sobre Barcelona i la primera corona (SERRA, 1992), localitzava els nivells inferiors sobretot en la perifèria urbana que creix seguint els cursos baixos de Besòs i Llobregat, mentre la població més benestant és a la meitat oest del municipi de

Barcelona, i també a Sant Cugat, al litoral de Castelldefels i Gavà, o al de Tiana i Montgat.

L'Enquesta Metropolitana de 1990 (MIGUÉLEZ; TORNS, 1992) obtenia una valoració directa dels ingressos familiars dels entrevistats, per a l'àmbit de tota la RMB. Establerts 5 nivells d'ingressos, el resultat era que el municipi de Barcelona tenia una proporció més alta de població amb ingressos Mitjans a Molt Alts (el 55,7%); la primera corona metropolitana resultava, en canvi, ser la més pobre (56,9% entre Baix i Molt Baix); la segona corona es situava en una posició intermèdia (MIGUÉLEZ; TORNS, 1992, pp. 80-81). L'Enquesta assenyalava notables canvis a la dècada dels vuitanta. Respecte a les classes socials (SUBIRATS, SÀNCHEZ, DOMÍNGUEZ, 1992), destacava la consolidació de les classes mitjanes (43% de la població) al costat de les treballadores (56%), distribuïdes de la següent manera: "Barcelona concentra una major proporció de la classe mitjana que la resta de la Regió, mentre que la resta de l'antiga àrea metropolitana concentra els treballadors manuals. La segona corona metropolitana (...) té una composició més equilibrada." (p. 108). Pel que fa al treball (vol. 2), sobresurtia la incorporació dones i joves al mercat laboral (l'atur és també més alt entre ells) i el recurs a l'economia submergida, tot i que havia disminuït. Es constatava també la inestabilitat de feina per a molts.

En aquest creixement de les disparitats, s'ha posat èmfasi en el coneixement de la població afectada per la pobresa, i de les causes que hi condueixen i, sovint, perpetuen els individus en aquesta situació. Així, PASCUAL (1988) assenyalava quatre grups de nous pobres a les àrees urbanes i localitzats en les anomenades bosses de pobresa: els aturats, la gent gran que viu sola, les famílies monoparentals i els immigrants estrangers. És el que CANDEL (1988) ha anomenat la nova pobresa. D'altra banda hi ha els joves, un grup amb dificultats d'incorporació al mercat de treball i, per tant, d'accés a l'habitatge. El "mapa de la pobresa a Catalunya" (ESTIVILL, 1991) constatava que el municipi de Barcelona s'allunyava més de la pobresa que el conjunt de Catalunya.

En conjunt, tanmateix, sembla prevaler l'augment general de la qualitat de vida, tant a través dels ingressos com pel sistema general de benestar ja descrit i, per tant,

sembla vàlid l'argument de CASTELLS (1990) que no veia a les grans ciutats de l'estat una tendència a una societat dual, tal com l'havia presentada per al model americà de ciutats dels anys vuitanta. També SUBIRATS (1991) confirmava un notable equilibri social propiciat pel predomini de les classes mitjanes com a resultes de la forta terciarització.

#### **4.4.3. L'emigració del centre a la perifèria metropolitana: un procés de contraurbanització**

Si la immigració massiva havia reulat considerablement a finals dels anys setanta, la característica més important pel que fa als moviments migratoris a la regió de Barcelona és l'increment de la mobilitat intrametropolitana, amb una marcada tendència a la desconcentració de població. En aquest sentit, diversos autors (CABRÉ 1979, RECOLONS 1979) havien indicat aquests canvis abans fins i tot de que les dades del Cens de 1981 els mostressin de forma contundent.

Pel que fa a la frenada immigratòria, CABRÉ (1985, p. 12) indicava "les previsions demogràfiques literalment explosives que indicaven per a la Catalunya de l'any 2000 una població superior als 15 milions de persones (...) no s'han fet realitat". Fins i tot, en el quinquenni 1981-86 Catalunya tingué una pèrdua migratòria al voltant dels 100.000 habitants, dels que la major part procedien de l'àrea de Barcelona. La província de Barcelona va créixer entre 1981 i 1991 tan sols en 31.203 persones.

Un temps després, Llach escriu: "Estretament vinculada a la situació del mercat de l'habitatge -però amb evidents relacions també amb aspectes com la qualitat ambiental, les despeses de funcionament i la pressió fiscal local, a més dels més genèrics de la desocupació i expectatives de treball- apareix la qüestió de la davallada demogràfica, al darrer quinquenni generalitzada a quasi tots els municipis de la comarca." (LLARCH 1987, vol. 2, p. 584).

Respecte a les migracions internes, van resultar en una nova distribució de la població. Tot i que sembla que la proporció entre el municipi de Barcelona i el

conjunt de Catalunya es manté constant al voltant del 30% malgrat la pèrdua de població d'aquest municipi, pel que fa a la Regió, els canvis són més significatius. Seguint les dades del cens del 1991 sobre les variacions en la distribució de la població al llarg dels vuitanta, es posa de manifest que els creixements més importants s'han produït a la segona corona metropolitana (vegeu la taula 4.3.), mentre Barcelona i la primera corona romanen estancades i fins hi ha pèrdua de població. Tanmateix, encara és possible distingir més. És pròpiament la conurbació del Barcelonès la que perd realment població dins l'àrea de la primera corona, mentre la resta de l'àmbit de l'antiga comarca del 1953 en guanya.

Dins el mateix Barcelonès, en canvi (taula 4.4), es fa prou evident que el procés és comú als cinc municipis, els quals desprenen població en condicions similars. I a la resta de la primera corona metropolitana els comportaments són molt desiguals, de manera que s'observen diferències que semblen molt relacionades amb la dimensió dels municipis, tal com reflecteix la taula 4.5. Aquesta tendència es confirma si s'observa el mapa 2, sobre el conjunt de la Regió metropolitana, en el que es poden situar molts petits municipis de la segona corona que figuren entre els que registren un major creixement.

De la comparació de les taules i el mapa de què parlàvem es desprèn que les àrees que perden població són concretament aquelles que suportaven unes fortes concentracions. Això es manifesta més clarament quan s'analitza amb un cert detall la primera corona, on els contrastos entre uns municipis molt poblats i d'altres que havien restat sense urbanitzar fins a aquesta etapa són evidents. D'aquesta manera apareix un àmbit ben definit, format pràcticament pel Barcelonès i les ciutats més grans de l'entorn, que coincideix amb l'espai ocupat sobretot per les fortes migracions produïdes entre els anys 1950 i 1975 i que, de fet, responien a la culminació de tot el creixement urbà paral·lel a tot el període de la industrialització, com s'ha anat describint al llarg d'aquest apartat. En aquest sentit, Santa Coloma de Gramenet és un cas paradigmàtic d'aquestes àrees en procés de desconcentració actual. Com a conclusió cal recordar que aquesta era una de les característiques indicades com a definidora d'un procés de contraurbanització.

#### **4.5. La transformació de la Regió de Barcelona com a condicionant dels fluxos residencials**

L'anàlisi de la regió de Barcelona ha permès veure els diferents components de la seva transformació. D'una banda, el nou marc polític de la democràcia i l'estat del benestar ha estat decisiu pe a l'increment general de la qualitat de vida de la població, que en l'espai residencial de les ciutats s'ha traduït en nombroses mesures urbanístiques, d'equipaments i de serveis. És en aquest nou marc que s'ha d'entendre des de la recuperació de llibertats en tots els ordres -inclòs el restabliment de l'administració autònoma, amb poder per a incidir en el territori- fins a una iniciativa de gran abast i dificultat, com han estat els Jocs Olímpics.

En segon lloc el context de l'economia internacional ha estat igualment incisiu, influint tant en la quantitat de recursos a invertir per l'administració en temes cabdals com les infraestructures i l'habitatge, com en la dinamització general de les economies urbanes: mentre la crisi forçava a la reconversió en tots els sectors, el nou dinamisme inversor va activar la renovació tecnològica i també la terciarització la qual, com s'ha vist, ha repercutit profundament en l'estructura del parc de vivendes.

Respecte a aquest darrer, les dades examinades han mostrat el procés de desconcentració en l'oferta de nous habitatges construïts, i han posat de relleu que els nuclis petits i distants tendien a forts increments dels seus parcs d'habitatges locals. També s'ha vist que les polítiques públiques no han cobert suficientment les noves necessitats de la demanda, especialment dels sectors menys afavorits, com són els joves o els estrats socials amb menors recursos.

Pel que fa a la població, és clar l'increment general de la qualitat de vida, malgrat que l'atur o les situacions de treball precari han contribuït a un augment de les disparitats socioeconòmiques, sense que es pugui parlar d'una situació extrema o de societat dual. Aquestes diferències, però també aquestes possibilitats generals, són també un condicionant per a la mobilitat dels residents. Les estadístiques publicades evidencien també la tendència a la desconcentració, que afecta a població d'edats i nivells socials força diversos.

Cal concloure, doncs, que són nombrosos els elements de coincidència entre les tendències recents manifestades a la regió de Barcelona que expliquen la tendència centrífuga del poblament, i els arguments exposats pels diversos analistes del fenomen de la contraurbanització en el context internacional. Resta encara, però, aprofundir en les característiques específiques del terme de Santa Coloma de Gramenet, ja que del seu coneixement se'n derivaran encara causes i efectes concrets dels fluxos residencials que tenen per destinació o per origen aquest municipi.

#### 4.6. Referències bibliogràfiques

AJUNTAMENT DE BARCELONA (1990b), *Text del document final del Pla Estratègic Econòmic i Social Barcelona 2000*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

AJUNTAMENT DE BARCELONA (1992), *Impacte econòmic dels Jocs Olímpics de Barcelona 92*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1989a): *Santa Coloma de Gramenet Ciutat Singular. Dimensió econòmica dels desequilibris de la ciutat*, Document marc del Pla Estratègic Santa Coloma 2000, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.

ALUJA, T. (1991), *Index de capacitat econòmica familiar a la ciutat de Barcelona*, Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona/Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

BOHIGAS, O. (1985), *Reconstrucció de Barcelona*, Edicions 62, "Llibres a l'abast", Barcelona.

BORJA, J. i altres (1972), *La gran Barcelona*, Alberto Corazón, Madrid.

BUSQUETS, J. (1974), *La urbanización marginal en Barcelona*, 3 vols., Laboratorio de Urbanismo de Barcelona, Barcelona.

BUSQUETS, J. (1992), *Barcelona, la formación urbanística de una ciudad compacta*, Mapfre, Barcelona.

CABRÉ, A. (1979), "Reflexions sobre l'evolució de la població a Catalunya fins a l'any 2000", in DD.AA., *Catalunya cap a l'any 2000*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill, pp. 9-36

CABRÉ, A. (1985), "Crisi econòmica, canvi demogràfic i tendències de poblament a Catalunya", *Papers de Demografia*, 7.

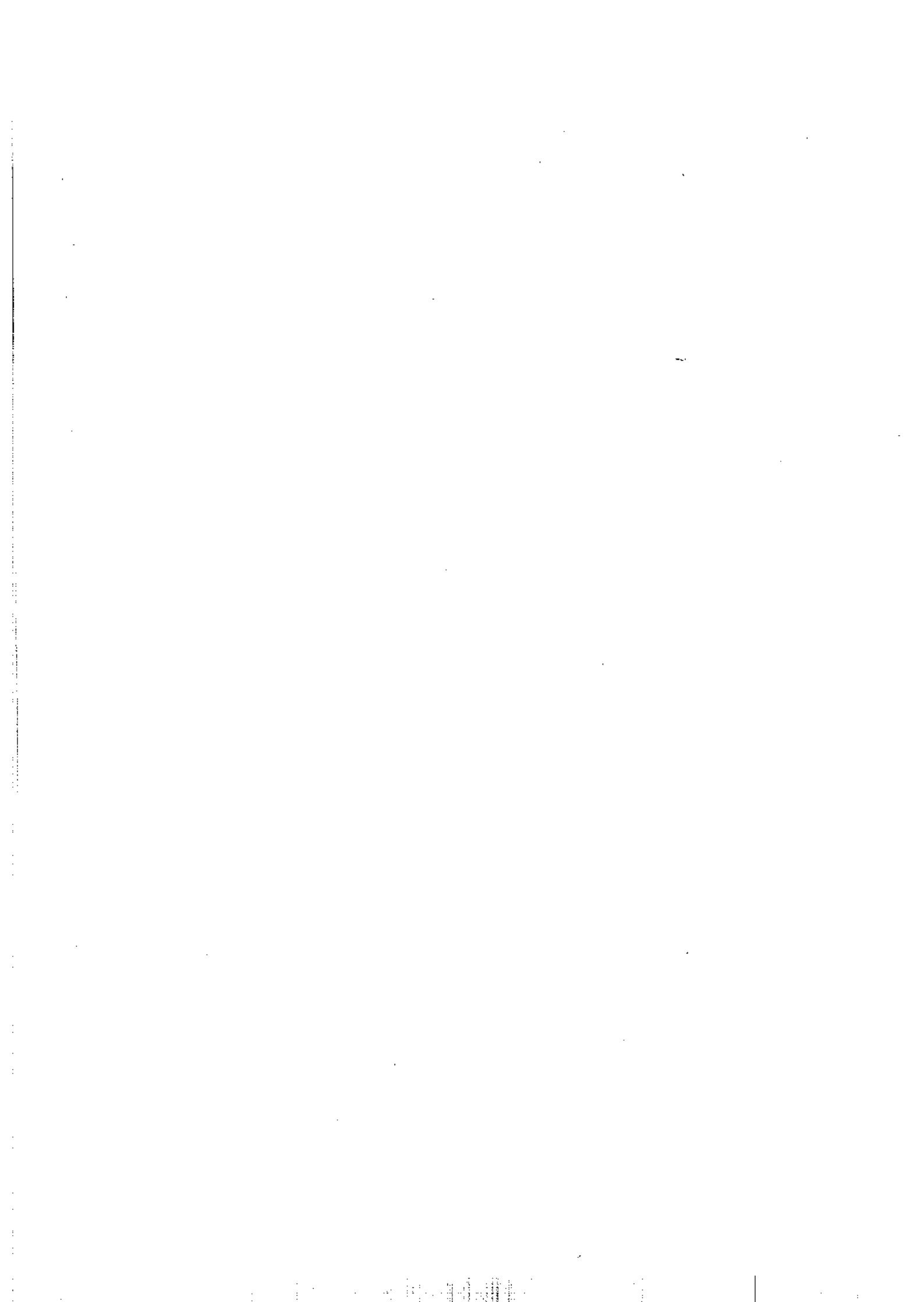
- CABRÉ, A.; PUJADAS, I. (1990), "La población. Crecimiento y estancamiento", in Parellada, M. (dir) *Estructura económica de Cataluña*, Espasa Calpe, Madrid.
- CABRÉ, A.; PUJADAS, I. (1992), "La població de Barcelona i els seus possibles futurs. Informe per al pla estratègic Barcelona 2000", *Papers de Demografia*, 29.
- CAMPALANS, R. (1931), "La Pàtria", *Justícia social*, 8 d'agost de 1931
- CANDEL, F. (1964), *Els altres catalans*, Edicions 62, Barcelona.
- CANDEL, F. (1988), *La nova pobresa*, Edicions 62, "Llibres a l'abast", 240, Barcelona.
- CASASSAS, LI. (1990), *La ciutat metropolitana i la unitat de Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- CASTELLS, M. (1990), "Estrategias de desarrollo metropolitano en las grandes ciudades españolas: la articulación entre crecimiento económico y calidad de vida", in BORJA, J.; CASTELLS, M.; DORADO, R.; QUINTANA, I. (eds.), *Las grandes ciudades en la década de los noventa*, Sistema, Madrid, 1990, pp. 17-64.
- CAU (1973) "La Barcelona de Porcioles", *CAU*, 21, monogràfic.
- CLUSA, J. (1992), "La distribució territorial de la indústria i els serveis a la Regió Metropolitana de Barcelona als sis anys de la recuperació econòmica", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 12; pp. 9-39
- COMISIÓN DE URBANISMO Y SERVICIOS COMUNES DE BARCELONA Y OTROS MUNICIPIOS (1966b), *Plan director del Area Metropolitana de Barcelona*, CUSCB, Barcelona.
- EARHA (1993), *L'habitatge a Catalunya*, col.lecció "Polítiques", 4, Barcelona, Fundació Jaume Bofill
- EARHA (1994), *Una demanda social dels joves: els habitatges protegits*, Fundació Jaume Bofill, col. Polítiques, 8, Barcelona (Equip d'Assessorament per a la Rehabilitació d'Habitatges).
- ESTAPÉ, F. (1968), "Vida y obra de Ildefonso Cerdá", "Anexo documental y bibliografía", Cerdá, I., *Teoría General de la Urbanización*, vol. 3, Instituto de Estudios Fiscales, Madrid.
- ESTEBAN, J. (1992), "Els objectius territorials per a la Regió Metropolitana", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 2, pp. 9-20.
- FERRER, A. (1989), "El planejament urbanístic", in Nel.lo, O. (ed.), *10 anys d'ajuntaments democràtics* Federació de Municipis de Catalunya, Barcelona, cap. 4, pp. 131-179.



- FERRER, A. (1991) "Àmbit i contingut del planejament metropolità", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 2; pp. 59-63
- FERRER, A. (1992a), "El teixit edificat i el seu potencial de pervivència", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 9, pp. 37-44.
- FERRER, A.; ESTEBAN, J. (1993), "El planejament físic del continu urbà barceloní: implicacions supramunicipals", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 13, pp. 9-18.
- FERRER, A.; NEL.LO, O. (1991), "Barcelona: la transformació d'una ciutat industrial", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 3, pp. 9-30.
- FOLCH, R. (secc. ed.) (1976), *Natura ús o abús. Llibre blanc de la gestió de la Natura als Països Catalans*, Ed. Barcino, Barcelona.
- HERCE, M. (1975), "El consumo de espacio en las urbanizaciones de segunda residencia en Catalunya", *Ciudad y Territorio*, 4, pp. 45-56.
- JOVER, A. (1992), "Breu incursió en els problemes de l'habitatge", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 9; pp. 9-14
- LLARCH, E. i altres, (1987), *Dimensió econòmica i territorial del Barcelonès*, 2 vol., Caixa d'Estalvis de Catalunya, col. Catalunya Comarcal, Barcelona.
- MALUQUER, J. (1960), "Aspectos de la asimilación cultural de los inmigrados", *Estudios Geográficos*, 105, pp. 607-624.
- MALUQUER, J. (1965), *Població i societat o l'àrea catalana*, A.C., Barcelona
- MIGUÉLEZ, F. (1988), "Economia submergida, economia precària", *Barcelona metròpolis mediterrània*, quadern central 7, pp. 77-81. Subirats, M. (dir), *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990*, vol. 1 de l'Informe General
- MIGUÉLEZ, F.; TORNS, M.T. (1992), "Treball, condicions econòmiques i formes de consum", in Subirats, M. (dir), *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990*, IEMB, Barcelona, vol. 2 de l'Informe General
- MIRÓ, J.; SERNA, F.; MIRALLES, F. (1974), *La Catalunya pobra. Introducció a una nova anàlisi territorial de la pobresa*, Nova Terra, Barcelona.
- NADAL, J. (1962), "Cataluña 1961. La población", *Información Comercial Española*, febrer.
- NADAL, J. (1965), "Pròleg", in Maluquer, J., *Població i societat o l'àrea catalana*, A.C., Barcelona
- NEL.LO, O. (ed.) (1989), *10 anys d'ajuntaments democràtics* Federació de Municipis de Catalunya, Barcelona

- NEL.LO, O. (1994), "L'impacte social de la reestructuració industrial a la regió metropolitana de Barcelona", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 18. pp. 65-81.
- OLIVER, J; BUSOM, I; TRULLÉN, J. (1989), *Estimació de la renda familiar disponible per càpita de Barcelona, els seus districtes i els 27 municipis de la Corporació Metropolitana de Barcelona (1985)*, Ajuntament de Barcelona/ IEMB, Barcelona.
- PALLARÈS, M.; RIERA, P. (dirs.) (1991), "La residència secundària", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, num. 8, monogràfic.
- PASCUAL, A. (1970), *El retorno de los emigrantes*, Nova Terra, Barcelona.
- PASCUAL, J.M. (1988), "La nova pobresa urbana", *Barcelona metròpolis mediterrània*, quadern central 7, pp. 99-102.
- PERMANYER, LI. (1990), *Història de l'Eixample*, Plaza & Janés, Barcelona.
- PLA ESTRATÈGIC BARCELONA 2000 (1994), *Primer esborrany del II Pla Estratègic Barcelona 2000*, Documents de treball, 18; 20 de juliol de 1994).
- PUJOL, J. (1976), *La immigració, problema i esperança de Catalunya* Nova Terra, Barcelona.
- RÀFOLS, J. (1992), "El finançament de la política d'habitatge", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 9, pp. 15-26.
- RECOLONS, L. (1979), "Els habitants" in Recolons, L. i altres *Catalunya, home i territori*, Fundació Jaume Bofill-Blume, Barcelona; pp. 9-77.
- RIQUER, B. de; CULLA, J-B. (1989), "El franquisme i la transició democràtica. 1939-1988", in VILAR, P. (dir), *Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, volum setè.
- ROCA, F. (1977), *El pla Macià. De la Gross Barcelona al Pla Comarcal*, La Magrana, Barcelona.
- SÁNCHEZ, J.E. (1991), "Transformació en l'espai productiu a Barcelona 1975-90", *Revista Catalana de Geografia*, 15, pp. 32-50.
- SERRA, J. (1992), "La ciutat metropolitana: delimitacions, desconcentracions, desequilibris" in *Primer Congrés Català de Geografia. Vol. II: Ponències*, Societat Catalana de Geografia, Barcelona; pp. 307-332.
- SUBIRATS, M. (1991), "Característiques socials i formes d'acció a Barcelona i la seva àrea metropolitana", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 5, pp. 23-34.

- SUBIRATS, M.; SÀNCHEZ, C.; DOMÍNGUEZ, M. (1992), "Grups i classes socials a la Regió Metropolitana de Barcelona", in Subirats, M. (dir) (1992), *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990*, IEMB, Barcelona, vol 5 de l'Informe general.
- TARRAGÓ, S. (1978), *En defensa de Barcelona* Aedos, Barcelona.
- TATJER, M. (1973), *La Barceloneta, del siglo XVIII al Plan de la Ribera*, Saturno, "Los libros de la Frontera".
- TERAN, F. (1982), *Planeamiento urbano en la España contemporánea (1900/1980)*, Alianza Universidad, Madrid.
- TERMES, J. (1983), "La immigració a Catalunya: política i cultura", in DD.AA., *Reflexions crítiques sobre la cultura catalana*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983.
- TRILLA, C. (1993), *Un nou marc per a la política d'habitatge a Catalunya (1982-1992)*, Fundació Jaume Bofill, col. Polítiques, 6, Barcelona.
- VANDELLÓS, J.A. (1935), *La immigració a Catalunya*, Concursos Patxot i Ferrer, Col. leió (Biblioteca d'Autors Independents), Barcelona.
- VIDAL BENDITO, T. (1970), "El reverso de la urbanización: la despoblación del campo en Cataluña", *Estudios Geográficos*, XXI, pp. 159-163.
- VILAR, P. (1929), "La vie industrielle dans la région de Barcelone", *Annales de Géographie*, vol. XXXVIII, 214; pp. 339-365.
- VILAR, P. (1964), *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Edicions 62, Barcelona, 4 volums.



## **Capítol 5. Santa Coloma de Gramenet: l'evolució d'un municipi de la primera perifèria metropolitana**

Dins el marc de la gran ciutat que és la regió de Barcelona, Santa Coloma té unes característiques i una funció específiques. A la introducció ja es ressaltava el caràcter de ciutat residencial perifèrica sorgida en poques dècades per l'arribada de la immigració, per la qual cosa el conjunt de la població és força homogènia des del punt de vista socioeconòmic. L'estructura urbana, el mercat de l'habitatge o l'economia local han estat moldejats per aquest origen. Aquests aspectes, a la vegada esdevenen uns condicionants específics que fan que el procés de descongestió, o desurbanització, que s'està donant a Santa Coloma s'hagi d'interpretar amb matisos diferents respecte al que succeeix en altres zones del nucli metropolità -el districte de l'Eixample de Barcelona, per posar un exemple-, pel que fa a les causes, als processos o a les conseqüències d'aquest fenomen. Per això es fa necessària una aproximació a la formació i situació actual del municipi, en aquells aspectes més rellevants respecte a les noves pautes migratòries que s'hi donen.

### **5.1. El medi físic i l'evolució històrica com a factors**

La referència inicial al medi físic és obligada, ja que és la localització concreta de Santa Coloma, a poca distància de Barcelona, però a la vegada una mica desplaçada dels principals eixos de comunicació i amb un relleu complicat dins el terme, el que explica que les seves terres es destinessin a la residència dels treballadors immigrants. La forma concreta en que sorgí el teixit urbà s'explica sobretot pel context polític de l'etapa franquista, però també pels precedents històrics que hi havien posat els primers fonaments.

#### **5.1.1. El medi físic: un condicionant històric en vies de superació**

Pel que fa al medi físic, es poden assenyalar els principals trets que han influït de forma realment decisiva en la formació de l'actual estructura urbana, sobretot en

relació amb les comunicacions que lliguen Santa Coloma i el seu entorn, així com en la capacitat d'acollida de poblament i activitat.

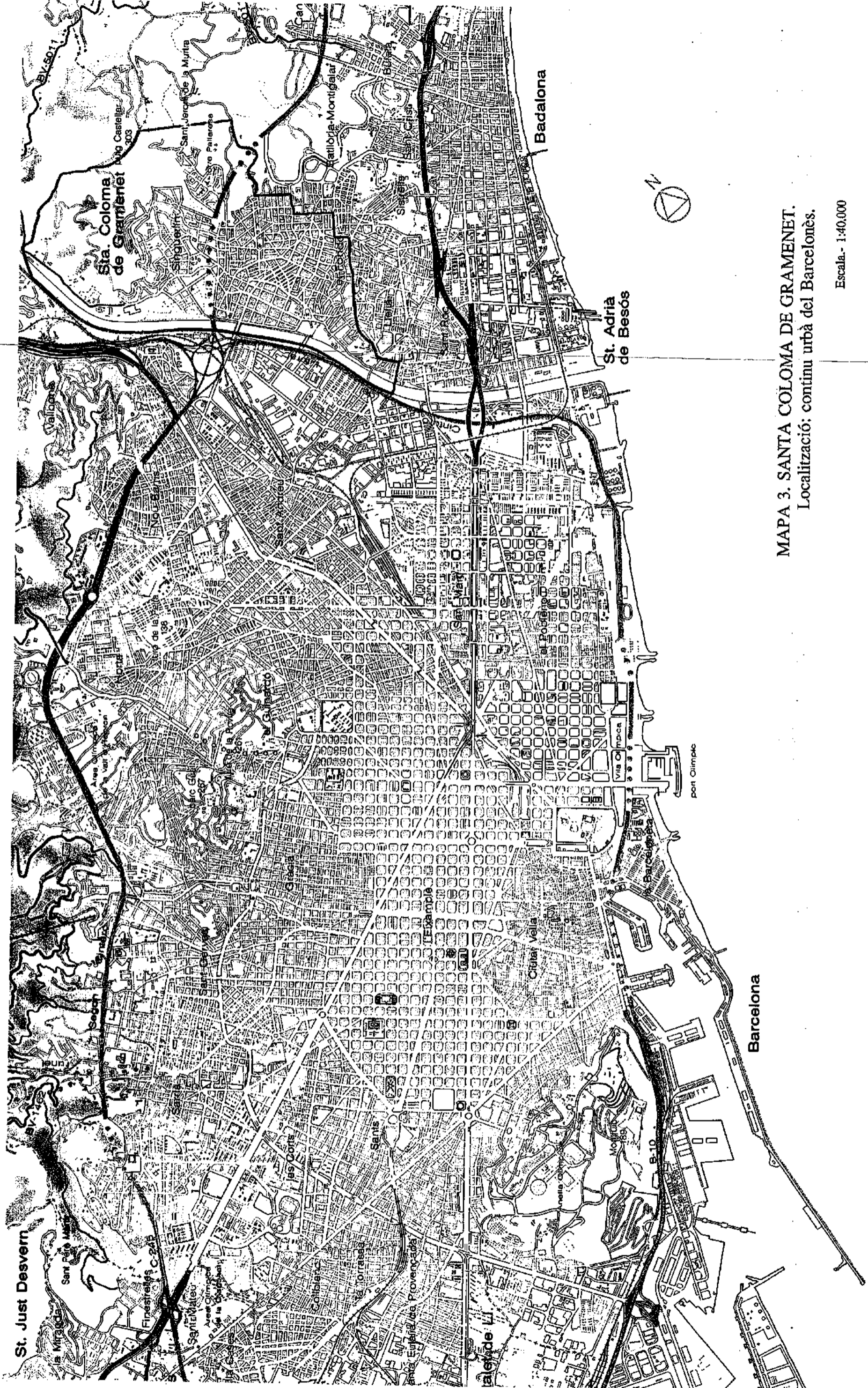
Cal referir-se primer a la localització: el municipi, situat a l'estribació de la Serralada de Marina (o Serra de Llevant en aquesta franja), que talla el riu Besòs, queda encarat de fet cap al Pla de Barcelona i a la Mediterrània (vegeu el mapa 3). Aquest fet, doncs, predispesa a una relació intensa amb una àrea històricament molt activa.

Tanmateix, hi ha d'altres condicionants que han limitat aquestes possibilitats inicials i que es podrien agrupar en tres aspectes:

a) El reduït tamany del municipi (7,05 km<sup>2</sup>). La superfície actual és la delimitada des de 1945, després que el municipi de Barcelona comprés per un escàs valor les terres que posseïa a l'altra banda del Besòs, on actualment hi ha el Baró de Viver i part de Sant Andreu (al mapa 4 es pot trobar el plànol de l'actual casc urbà, sobre el qual se superposen els noms dels barris i la divisió municipal en districtes, així com la presència del medi físic en el municipi).

b) El riu Besòs, que actua com una barrera entre Santa Coloma i la resta del Pla ja que, si bé el cabal normal és escàs, el llit té una gran amplada, capaç de recollir les riuades ("besossats") que periòdicament es produeixen.

c) Un relleu amb pronunciats pendents ocupant gairebé la meitat del territori municipal, fet que dificulta l'establiment d'activitats i població. Les darreres estribacions de la Serra, en aquest tram es subdivideixen en tres braços. La carena principal -Sant Mateu- separa Santa Coloma de Badalona i Montcada i té la cota més alta en el Puig Castellar (303 m), on s'hi emplaçà al neolític un nucli ibèric i que s'alça avui com a rerefons de la ciutat. Després davalla de forma pronunciada cap al Besòs. Una branca menor -la Serra de Sistrells- es separa seguint el límit de Badalona fins a trobar el de Sant Adrià al Turó del Puigfred, on hi ha el Sanatori de l'Esperit Sant, i esdevé així una barrera natural entre Santa Coloma i aquests nuclis del litoral. El tercer braç, la Serra de Mosques d'Ase, se separa de la de Sistrells en direcció al Besòs i parteix el terme en dues petites valls: la Carcerenya i la del Fondo de



MAPA 3. SANTA COLOMA DE GRAMENET.  
Localització; continu urbà del Barcelonès.

Escala.- 1:40.000

Font: Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, 1990.

Sistrells. Així s'acaba de configurar el terme amb un relleu especialment dificultós per a les comunicacions i la urbanització.

S'ha escrit sovint (OLIVÉ, 1973a i b, AJUNTAMENT, 1987a, DURÀ, 1990; 1991-92) sobre la influència negativa d'aquests condicionants per a Santa Coloma. L'argument és que, tot i la proximitat a Barcelona i als eixos de comunicació que entren per l'estret de Montcada procedint del Vallès (hi conflueixen el ferrocarril, dues carreteres i dues autopistes) o per la línia litoral a través del Maresme (també ferrocarril, carretera i autopista), tots ells passen a una certa distància del municipi, on el camí és més planer. Només la carretera de la Roca del Vallès a Badalona, de caràcter secundari, creua el nucli d'un extrem a l'altre. Aquestes característiques expliquen que en el període industrial s'hi ubiquessin molt poques fàbriques i que, posteriorment, el mercat del sòl valorés molt poc la zona, per la qual cosa esdevindria un dels indrets d'acollida de la immigració, arribada majorment sense capacitat d'adquirir habitatge.

Tanmateix, si aquests elements han condicionat en gran mesura l'evolució de Santa Coloma fins l'actualitat, sens dubte no són determinants. Si en el passat recent el context ja analitzat en l'apartat anterior permet entendre el desenvolupament del suburbi, el canvi actual ha actuat d'una forma positiva sobre el territori i és possible efectuar una nova lectura en alguns aspectes:

a) En primer lloc, la barrera del riu ha estat progressivament superada per les noves infraestructures, que minimitzen l'aïllament històric del municipi: cal destacar l'accés a la "pota nord" del segon cinturó, l'arribada del metro, la construcció de tres nous ponts i ampliació de l'existent, la millora de la xarxa d'autobusos, l'ordenament del tràfic intern... Tot i que resten temes pendents, el canvi en termes d'accessibilitat i connectivitat ha estat radicalment positiu. En aquest sentit, Santa Coloma és ara molt més cèntrica que fa quinze anys.

b) D'altra banda, la qualificació de serveis ha ajudat a trencar l'esmentat aïllament en un sentit invers, fent innecessaris molts desplaçaments a d'altres municipis, i permetent deixar enrera l'epítet de "ciutat dormitori": des de l'equipament escolar a la sanitat o un comerç de més qualitat. Cal afegir un esforç per preservar i millorar



l'economia (molt precària encara). Poc a poc, doncs, es basteix un territori menys dependent de l'exterior.

c) En conjunt, s'apunta a que Santa Coloma redueix la seva condició perifèrica i augmenta lentament però irreversiblement una major centralitat.

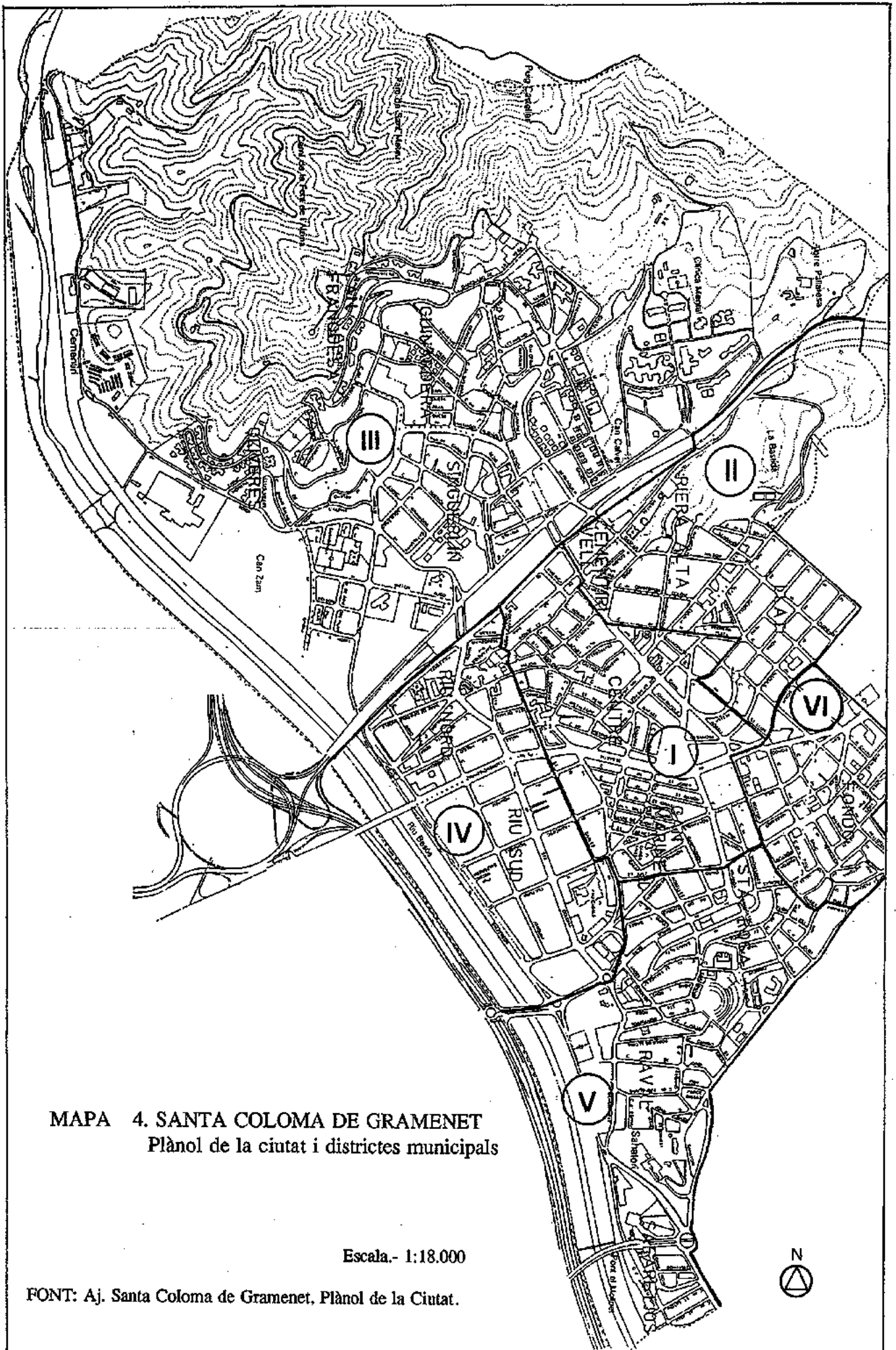
Tot i així, resten encara llacunes. La principal és la saturació espacial, la qual repercuteix en la dificultat d'establir noves activitats i de renovar un parc d'habitatges defectuosos. S'ha dit que les opcions entre un aprofitament o altre durien cap a models d'una ciutat més residencial, o amb més diversitat d'usos.

### **5.1.2. La tardana formació del nucli urbà: evolució fins 1939**

Durant segles, Santa Coloma ha estat una petita vila rural, abocada al pla de Barcelona, però recollida en la seva posició a l'altra banda del Besòs i en la vida interna de tants pobles del món rural català. Ha calgut esperar l'entrada del segle XX perquè aquest sistema de vida quedés transformat fins a desaparèixer sota l'abrumadora pressió del suburbi aixecat al seu entorn.

El poblament de que es té una primera notícia escrita, a l'edat mitjana, estava format per alguns masos dispersos, als que s'afegí un nucli a l'entorn de l'ermita de Santa Coloma. Aquesta era vora el riu, a la cruïlla dels camins que anaven de Sant Adrià i de Badalona -pel Fondo- cap a la Roca. Cap al 1057 -any en que l'ermita és donada pels comtes de Barcelona a la Seu d'aquesta ciutat- es compten una trentena de cases, dedicades al conreu de la terra. A l'altra banda de Besòs, els nuclis que seguien el Rec Comtal -Sant Andreu del Palomar, Sant Martí de Provençals- ja tenien millors oportunitats de creixement.

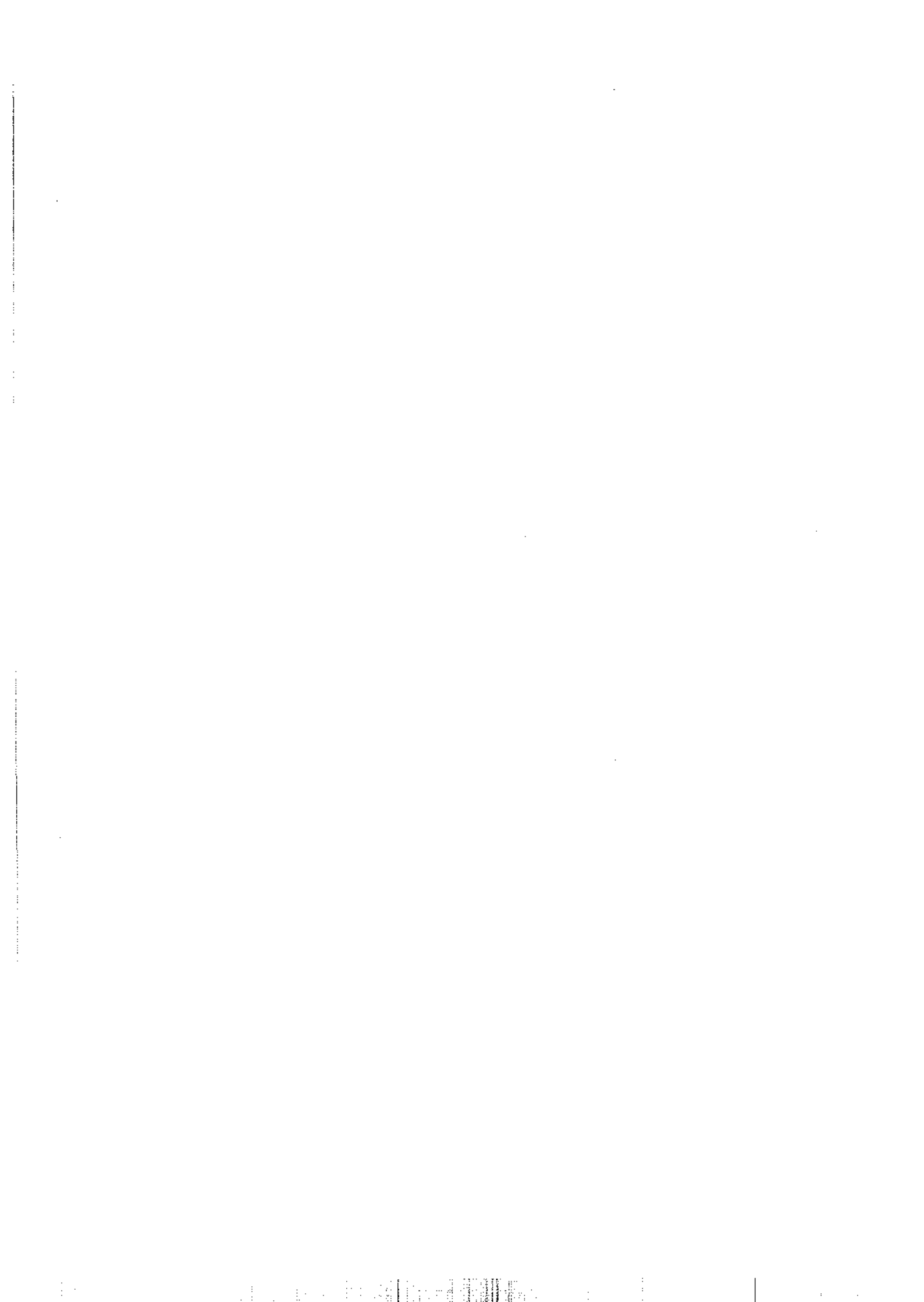
En segles posteriors (entre el XIV i XVI) sorgien algunes famílies de propietaris destacats, com els Pascali, els Carcereny o els Pallarès. El 1416 s'establí el monestir de Sant Jeroni de la Murtra a l'actual terme de Badalona, al que es concedí una part important de les terres de regadiu de Santa Coloma, mentre el camí cap al monestir



MAPA 4. SANTA COLOMA DE GRAMENET  
Plànol de la ciutat i districtes municipals

Escala.- 1:18.000

FONT: Aj. Santa Coloma de Gramenet, Plànol de la Ciutat.



esdevenia un altre eix de comunicació del poble. A partir del nucli inicial el poble s'estengué cap a muntanya, tot seguint els camins, per tal d'evitar els aiguats del riu.

L'impuls de l'economia catalana al s. XVIII arribava també a Santa Coloma, que va intensificar els conreus per la creixent demanda de Barcelona. El resultat va ser l'augment de la població de la petita vila, que el Cens de Floridablanca situava en 731 habitants l'any 1787. Ara bé, tot i que es reforçava el vincle amb Barcelona, les comunicacions eren encara difícils. El poble no tenia un pont per anar a Sant Andreu, i el camí a Sant Adrià era tan sols de ferradura, situació que es mantindria encara entrat el segle següent.

La població continua creixent al segle XIX. El padró de 1841 indica 1.331 habitants per al terme -incloses les cases disperses i el Raval de Sant Adrià- i el cens del 1857 comptava 1.304 colomencs (mentre Badalona arribava als 10.485 habitants). La desamortització de Sant Jeroni el 1835 va donar lloc a l'establiment d'un grup de grans propietaris, residents a Barcelona, i que concentraven la major part de la terra -entre ells la família Sagarra, avantpassats de l'escriptor-. També s'instal·laren algunes fàbriques de teixits de cotó (VILASECA, 1985: p.151).

A finals del segle, l'Ajuntament es traslladava al Pedró, centre del terme, on es va fer la nova Plaça de la Vila, nou punt de referència del futur creixement urbanístic. El poble esdevenia en aquests anys, gràcies al seu atractiu rural, lloc d'estiueig dels "senyors" de Barcelona, que hi varen fer algunes cases notables. També algunes noves indústries (seda, teixits, paper, aprests) es localitzaren als terrenys a banda i banda del riu, bé que molts treballadors anaven a Sant Andreu, Sant Martí o Badalona.

Amb el començament del segle XX el ritme de creixement demogràfic s'accelerava, sota els efectes de les primeres migracions de fora de Catalunya (valencians i aragonesos) que arribaven al pla de Barcelona. El nomenclator del 1910 indicava 1869 habitants en 364 cases. Però és a la dècada següent quan es produí un creixement espectacular: de 2.728 habitants el 1.920 a 12.930 el 1930. En aquest interval es multiplicava per cinc la població mantinguda al llarg del segle XIX. La raó era que les obres de l'Exposició internacional i el metro de Barcelona havien atret

nous treballadors. Els barraquistes de Montjuïc foren expulsats per a urbanitzar la muntanya i instal·lats a les Cases Barates del Baró de Viver i Milans del Bosch, en aquell temps encara de Santa Coloma. Als anys de la República va continuar el creixement, però amb la guerra, la població es va estancar.

La urbanització del poble va tenir una nova fita amb l'Església nova, feta a la part alta, i fins a la qual s'estengué un nou passeig -avui Jaume Gordi. Al seu entorn i baixant cap al riu (on s'establí el mercat de Sagarra) s'hi projectà un primer eixample, pensat segons la pauta de la ciutat-jardí d'influència britànica. Tanmateix, les illes i les parcel·les eren molt estretes. Una entitat local -la "Empresa Nacional de Tierras" d'Anselm del Riu- va destacar en aquest procés, fent petites parcel·les assequibles de preu i fent-ne publicitat a Barcelona. El sistema, que aviat fou imitat, repercutiria anys més tard en un parc d'habitages de superfície mitjana excessivament petita.

També es produí un canvi profund en les infraestructures i els equipaments. L'alcalde Llorenç Serra, pertanyent a la Lliga, impulsava l'electrificació i l'asfaltat, i el 1915 un pont i una carretera unien per fi Santa Coloma amb Sant Andreu. El 1917 es fundava el sanatori de l'Esperit Sant, i el 1922 la Mancomunitat comprava els terrenys per a la Clínica Mental.

Els anys trenta suposen pocs canvis en la demografia i el territori del poble. En canvi, és notable el dinamisme social relacionat amb un estil de vida més urbà i també en el nou marc polític de la República i l'Estatut. Aquest procés, però, queda estroncat amb la guerra i el canvi de règim.

### **5.1.3. La desfiguració del nucli: el suburbi (1939-1979)**

Els anys posteriors de la guerra varen ser de penúria i estancament. A partir dels anys cinquanta, però, es va produir en poques dècades l'aparició i densificació de nous barris al voltant del nucli vell, fruit de l'arribada de milers d'immigrants com succeïa a tot l'entorn de Barcelona, sense cap més ordre que l'imposat per l'especulació i la negativa actuació de l'ajuntament franquista. El procés només es va

aturar quan pràcticament coincidiren en el temps alguns factors: la saturació de la ciutat, la fi de la immigració massiva, i l'arribada dels ajuntaments democràtics.

#### **5.1.3.1. L'etapa d'immigració creixent (1939-1965)**

Els anys quaranta tenen lloc dos fets que disminueixen les capacitats del territori. El 1943 una riuada s'emportà el pont que anava a Barcelona. El nou pont no es va inaugurar fins el 1953. El 1945, a més, es produí la venda a l'Ajuntament de Barcelona dels terrenys del terme situats a la dreta del Besòs per un baix preu. La cessió va significar a la llarga la pèrdua d'un important espai d'ús industrial, però, tal com diu FERNÁNDEZ (1992), va ser una sortida millor per als barris de cases barates ubicats en aquella àrea.

L'arribada d'immigrats a Santa Coloma es fa especialment notòria des dels primers anys cinquanta i, per orígens, els andalusos són el col·lectiu més destacat, seguits d'extremenys, gent de les dues castelles i gallecs. Al llarg d'aquesta dècada la població es duplicà, passant dels 15.281 habitants de 1950 a tenir-ne 32.590 el 1960, amb una "taxa de creixement acumulatiu" del 7,87 durant l'interval. Aquesta dinàmica s'accelerà als seixanta i el 1965 la xifra gairebé s'havia tornat a duplicar, arribant als 58.165 habitants.

L'establiment dels nous arribats es donà en una primera etapa en forma de barraquisme i autoconstrucció ja que, no tan sols no tenien poder adquisitiu per adquirir una vivenda, sinó que tampoc no existia oferta privada -OLIVE (1972, 1973a) mostra que el 1950 la major part eren habitatges unifamiliars-, i encara no s'havien endegat polítiques públiques d'habitatge per atendre la massiva demanda que s'acumulava.

La resposta més destacada en l'urbanisme del moment havia estat el Pla Comarcal de 1953 (vegeu el capítol anterior). A Santa Coloma el pla regulava les densitats futures de poblament, destinant gran part dels terrenys urbanitzables a ciutat-jardí, a més de preservar importants espais com a zones forestals. Els Plans Parcials que havien de desenvolupar-lo van ser l'eina de l'Ajuntament per a la seva desvirtuació,

elevant contínuament les intensitats edificatòries. Al de Llorenç Serra (1959) següiren el de la Bastida (1960), el del Nord-oest (1964) i el de la Torre Balldovina (1967). S'obria així una etapa de desenvolupament cadètic. Al costat dels habitatges d'autoconstrucció feien aparició els primers blocs, amb dimensions de les vivendes sovint molt reduïdes, degut en part a l'antiga parcel·lació. A la densitat de població s'afegia la manca d'infraestructures: aigua, enllumenat, clavegueram, asfaltat. També els equipaments eren del tot insuficients. Faltaven els mínims serveis sanitaris i escolars. Fins el 1964 no es va fer un segon mercat, el del Fondo, per a complementar el de Sagarra. Els transports públics eren també del tot insuficients.

D'aquest període, l'única font d'assistència social que es pot considerar eren les parròquies. El 1965 s'afegien les noves del Fondo, Singuerlín, Raval i Sant Josep Oriol a la ja existent, fet decisiu en l'estructuració social de la ciutat i en el procés reivindicatiu que s'iniciaria uns anys després.

#### **5.1.3.2. L'etapa de saturació (1965-1979)**

A mitjans anys seixanta ja s'havien constituït la major part dels actuals barris de la ciutat, sobre una trama anàrquica i desbordant les previsions del Pla Comarcal. Les arribades dels immigrants estaven en el seu moment més intens, mantenint una taxa de creixement acumulatiu del 12,9% en el segon quinquenni, resultant una població de 106.711 habs. el 1970. La major part dels edificis d'aquest període són blocs entre mitjaneres, de 3 o 4 plantes, i amb vivendes de dimensions molt reduïdes (són molt freqüents les de 50 o 60 m<sup>2</sup>). Tenint en compte l'elevada fecunditat d'una població jove i amb tradició demogràfica de tipus rural, s'expliquen les elevades densitats que s'assoleixen en molts barris, sobretot en el de Can Mariné, el Fondo o el barri Llatí.

En la darrera fase del creixement, els barris enfilats a les estribacions muntanyoses esdevenen la màxima expressió de la irracionalitat urbanística d'aquests anys. Les constructores varen aprofitar la desvinculació territorial del sector per elevar blocs aïllats, segons la tipologia que s'havia anat imposant en la perifèria de Barcelona. Els primers foren els blocs del barri de la Guinardera, iniciats el 1965 per la cooperativa privada VIPES, que actuava també a Ciutat Meidiana i Can Serra

(Hospitalet). Van ser motiu d'escàndol per l'estafa de la constructora i la cooperativa. Més tard sorgien els barris de les Oliveres i de Can Franquesa, a càrrec del Patronat Municipal de la Vivenda de Barcelona, sobre terrenys que el Pla Comarcal de 1953 considerava forestals i que, prèviament requalificats, als primers setanta donaren lloc a conjunts de blocs aïllats mal construïts, sense equipaments ni comunicacions amb el nucli urbà. En tots els casos, l'adquisició dels habitatges, plena d'irregularitats, va suposar llargs processos judicials.

Tanmateix al llarg dels setanta es constata un alentiment del ritme d'arribades - taxa del 5,21% el primer quinquenni- fins al punt del pràctic estancament del saldo migratori, amb un 0,43% de creixement entre 1976 i 1981: de 137.579 a 140.588 habitants. Es pot afirmar que, a les condicions generals que expliquen la davallada de les migracions camps-ciutat a Espanya, s'afegeix en el cas dels municipis perifèrics com Santa Coloma, la completa saturació del terme. Els dèficits acumulats en aquest període van desencadenar un intens moviment veïnal, que es va sumar al més ampli corrent per assolir la democràcia.

### ***5.1.3.3. Moviment reivindicatiu i proposta de ciutat***

Les transformacions succeïdes a Santa Coloma als anys vuitanta, i el pes exercit per l'Ajuntament com a motor local, s'han d'explicar tenint en compte la formació d'un moviment ciutadà durant el franquisme que va anar prenent consciència dels greus dèficits acumulats, a la vegada que va anar formulant solucions alternatives i reclamant una política democràtica per dur-les a terme. EntroncaVA així amb els canvis que es produïen arreu de l'estat.

La formació de nous barris als anys cinquanta va topar amb la dificultat afegida de que no era possible cap tipus d'associació que no mostrés una estricta lleialtat al règim. L'escletxa va ser oberta per l'activitat de les noves parròquies i l'arribada de capellans obrers a l'estil francès, fet que va suposar una cobertura i estímul per a l'organització veïnal i, més tard, política (vegeu OLIVES, 1972). A part de la multitud d'accions concretes, les parròquies impulsaren dues institucions de més volada: el moviment de la JOC, molts líders de la qual militarien més tard en partits



polítics, i els Centres Socials. Aquests, en principi sota el control de l'Estat i l'Església, aviat van derivar en actituds més compromeses. A Santa Coloma (LÓPEZ RÓDENAS, 1982) s'organitzaren als anys seixanta: els de Raval-Santa Rosa, Singuerlín, o el Fondo foren dels més actius. El següent pas fou l'aparició de Comissions de Barri, als primers setanta, on de fet molts dels seus membres pertanyien a partits polítics d'esquerra radical. Les Comissions organitzaren les protestes dels anys següents i, més tard, es van estructurar en les Associacions de Veïns, en les que els partits anaren guanyant en influència. El 1969 es crea també la revista "Gramà", que esdevingué portaveu de les demandes veïnals (MADUEÑO, 1988a, DURÀ, 1990).

El 1971 marca l'inici d'una etapa reivindicativa. L'incendi de l'únic consultori públic havia deixat la ciutat pràcticament sense assistència sanitària (LÓPEZ RÓDENAS, 1982). L'hospital de l'Esperit Sant era privat, només tenia 175 llits -per a 88.000 habitants- i cap especialista. Les manifestacions de protesta tingueren gran ressò, i el 1972 es construí un ambulatori. L'èxit de l'acció donà lloc a noves protestes per reclamar tot tipus d'equipaments, serveis i infraestructures. En aquests anys hi hagué moltes altres mobilitzacions: el 1968, el precedent del boicot a l'augment del preu de la línia 3 d'autobús; més tard la llarga reclamació dels solars de Can Zam i el "Motocross"; els conflictes per l'habitatge a les Oliveres, Can Franquesa i la Guinardera, i demandes d'asfaltat, enllumenat, escoles, transport públic i molts altres serveis.

Per organitzar el conjunt de demandes es va elaborar finalment l'anomenat "Pla Popular" de 1978 (VALLS; OLIVÉ i altres, 1978). Dirigít per l'arquitecte colomenc Xavier Valls, amb la participació veïnal va fer un detallat inventari de dèficits, els va quantificar i estructurà una proposta per a la ciutat alternativa al planejament vigent (el PGM del 1976), que posteriorment seria a la base dels programes polítics de molts partits.

Entre els grups polítics actius cal assenyalar el PSUC -el més ben organitzat d'aquells anys- l'OEC, el MC, l'OCE-BR, o el sindicat CCOO. Als anys setanta s'anaren incorporant altres partits amb fort pes a Catalunya: el PSC -amb un tipus de votant molt semblant al del PSUC- i en menor grau, CDC (CiU des del 1978) -que

va canalitzar la Santa Coloma autòctona, menys polititzada-. El 1975 es denunciava al "document dels 51" la manca de democràcia a l'Ajuntament. Els partits es van agrupar el 1976 en l'Assemblea Democràtica, que el 1977 esdevé Comissió Municipal de Partits Polítics de seguiment de l'Ajuntament. La implicació de les parròquies explica que l'alcalde elegit el 1979, Lluís Hernández, fos rector de les Oliveres i militant del PSUC.

## **5.2. Santa Coloma avui (1979-1994). La recuperació de la ciutat**

Tal com el passat explica l'estructura suburbial de Santa Coloma, els canvis recents sota el nou marc polític són decisius en la millora de les condicions urbanístiques, econòmiques i de la qualitat de vida general de la població. Tot i així, hi ha aspectes que demanen un llarg procés de modificació. És el cas de l'actual parc d'habitatges, al qual actua, com ja s'ha dit, com a condicionant directe dels moviments migratoris actuals.

### **5.2.1. Canvi polític i transformacions urbanístiques i econòmiques del municipi**

L'arribada de l'ajuntament democràtic, amb una voluntat de transformació de la ciutat forjada en l'etapa de reivindicacions, va suposar l'inici d'una política de profunda rehabilitació en el camp urbanístic i de serveis i equipaments. Sobre aquesta base es van produir millores en el teixit econòmic local, especialment el comercial i terciari, al mateix temps que l'escassa industrialització (sobretot en la confecció) entrava en una etapa d'economia submergida enfront de les pressions de reconversió que afectaven el sector.

#### ***5.2.1.1. La democratització de la política local a Santa Coloma i la millora de la percepció de la ciutat***

Les eleccions de 1979 establien el primer ajuntament democràtic. Guanyades pel PSUC, es va formar un pacte d'unitat amb la resta de partits que havien obtingut

regidors (PSC i CDC), davant de les urgents necessitats del municipi i en un moment en que tot just es disposava de nova Constitució (1978) i s'estava aprovant l'Estatut d'Autonomia (1979). Les eleccions de 1983 i 1987 tornaren a donar la victòria al PSUC, sempre amb poca diferència amb el PSC, i amb presència de CiU al consistori. Finalment, les eleccions de 1991 van portar els socialistes al capdavant del govern local, amb Manuela de Madre com a nova alcaldessa. Cal valorar que en totes les etapes s'ha mantingut el pacte d'unitat, malgrat les lògiques tensions periòdiques.

Un dels fets més rellevants és que al llarg dels ja més de quinze anys de mandat democràtic es constata un canvi notable de mentalitat en la política local, donat pel pas d'una actitud fortament reivindicativa dels dèficits existents a una altra en que es valoren cada vegada més els potencials, fins arribar a propostes pròpies del "city marketing" en voga des dels darrers vuitanta. El canvi va ser gradual -tot i que és possible indicar algunes fites- i, de fet, es pot considerar un procés paral·lel a l'evolució de la ciutat.

Les reformes urbanístiques aconseguides a meitat dels vuitanta feien més visible la rehabilitació de la ciutat. Entre aquestes, la recuperació del patrimoni arquitectònic (algunes cases rurals, torres d'estiuejants del tombant de segle, la Torre Balldovina d'origen medieval...) va contribuir a una certa millora de la imatge urbana (AJUNTAMENT S.C.G., 1987a), al mateix temps que es reclamava el passat històric i, de passada, els lligams de la immigració amb Catalunya (DURÀ 1990). La requalificació de molts espais públics seguint l'estètica del nou disseny urbà de Barcelona hi contribuïa.

Però al mateix temps que es constatava la millora -no sols en l'urbanisme: també en l'escolarització, associacionisme, oferta comercial, etc.-, creixia la consciència de l'estigmatització de la ciutat des de l'exterior: els sistemàtics reculls de premsa així ho demostraven contínuament. D'aquesta presa de consciència sorgí la contradicció entre continuar donant la imatge d'una Santa Coloma carregada de dèficits o bé canviar-la per la d'una ciutat que prospera. Durant la segona meitat dels vuitanta les idees sobre el canvi d'imatge que calia a la ciutat es podien trobar, per exemple, en forma de campanyes: "Santa Coloma, ciutat jove", "ciutat viva" o d'altres per l'estil. Però la formulació més clara d'aquest desig de canvi la va constituir el "Pla

Estratègic Santa Coloma 2000" (AJUNTAMENT S.C.G. 1989a), elaborat entre 1989 i 1990 encara sota el mandat d'IC, on s'exposaven al costat dels dèficits, els potencials de la ciutat i les propostes de futur. El mateix logotip del Pla tenia un disseny clarament futurista.

El debat no era gens banal, i la prova és que es va situar al centre de les eleccions municipals de 1991. El PSC va apostar més decididament per la imatge d'una Santa Coloma moderna enfront de la històrica "Santa Coloma dels pobres", i la seva victòria en les eleccions de 1991 l'ha afermat en aquesta línia. Cal dir, però, que el canvi de mentalitat ha impregnat tots els partits locals del consistori, a la qual cosa ha contribuït la -de vegades difícil, i per això més meritòria- unitat política mantinguda des del 1979. Però més enllà dels propis partits -i és aquí on té més a veure amb la qüestió de la mobilitat residencial- és notable un efecte general de millora de la percepció i l'autoestima ciutadana respecte a Santa Coloma (així ho mostren les enquestes municipals (AJUNTAMENT S.C.G. 1993 i 1994), fet que en última instància pot influir en les decisions dels potencials migrants.

#### ***5.2.1.2. La transformació urbanística, de serveis i equipaments***

En el terreny urbanístic, la planificació ha tingut per marc, com a la resta de la comarca metropolitana, el Pla General Metropolità de 1976, el qual va permetre reservar espais per a equipaments i zones verdes, encara que les disposicions sobre grans eixos circuladors tal com s'havien projectat (l'eix del marge esquerre del Besòs, per exemple, AJUNTAMENT S.C.G., 1986c) eren, en canvi, excessivament impactants en el territori. Les mobilitzacions dels darrers anys setanta havien evitat les accions de l'ajuntament per desvirtuar aquestes garanties (com ara la zona de Can Zam, o l'àrea de l'actual parc del "Motocròss").

El planejament va anar avançant des d'una munió d'intervencions molt concretes que responien a les múltiples urgències -habilitació de petits solars per a espais verds, rehabilitació d'habitatges en pèssimes condicions, establiment dels primers equipaments sanitaris, escolars, esportius...- cap a una actuació més àmplia. Aquesta es plasma en l'elevat nombre de Plans Especials i projectes menors realitzats a

mitjans anys vuitanta, a partir de la creació del Servei d'Urbanisme i Habitatge el 1984 (vegeu AJUNTAMENT S.C.G, 1987b, per a la realització urbanística entre 1984 i 1987). Les intervencions es refereixen -seguint els autors- als grans eixos viaris (marge del Besòs, segon Cinturó); parcs i places (Motocross, Esperit Sant i Pont del Molinet, places del Relotge i Pau Casals, parcs de la Bastida i Sant Mateu); equipaments escolars i sanitaris; els plans de reforma i millora dels barris i el patrimoni arquitectònic. Cal dir que en el desenvolupament dels projectes ha estat decisiva la intervenció d'altres administracions (CMB, Generalitat, Estat), especialment en les aportacions econòmiques, però també per les actuacions que els corresponen. És el cas de l'arribada de la línia 1 del metro a Santa Coloma, el 1983 i la seva ampliació (estació del Fondo) més recent. Negociacions com l'adquisició de Can Zam, la construcció coberta del segon cinturó o la construcció de nous ponts sobre el Besòs han estat molt complexes, alentint les intervencions. La construcció d'equipaments, sobretot la xarxa escolar i sanitària, ha suposat també una profunda requalificació del teixit urbà (AJUNTAMENT S.C.G., 1984a). Finalment, una altra línia molt important d'actuació al llarg del període ha estat la disciplina urbanística, que ha suposat una molt notable ordenació del teixit de la ciutat. En conjunt, doncs, els darrers anys vuitanta i fins el 1992 les transformacions urbanístiques es poden qualificar d'espectaculars, fruit d'una banda d'un treball preparatori d'anys i dels efectes de la recuperació econòmica, que s'havia de concretar en la gran operació olímpica.

#### **5.2.1.3. Cap a una economia lentament més autocentrada**

Partint de la seva condició de ciutat-dormitori de les dècades anteriors, un lleuger increment de l'activitat econòmica és un altre indicador de les positives transformacions del municipi. Aquesta millora és notable sobretot en l'estructura comercial, fet lògic en un espai residencial. Però també s'observa en altres terrenys, com és l'ocupació entorn del sector de la confecció, el manteniment de petits tallers d'altres sectors (metall, mecànica), la presència de constructores, o el conjunt de serveis i equipaments públics. L'ajuntament i altres administracions han efectuat inversions importants en el terreny urbanístic, d'impuls empresarial, formació, prestacions socials, etc., que han contribuït a aquesta millora.

És cert, de tota manera, que molta d'aquesta activitat mou escassos capitals, que els llocs de treball són sovint precaris -de fet, la confecció es manté bàsicament dins l'economia submergida- i que les recessions econòmiques han causat un atur elevat entre molts colomencs (aquells ocupats en indústries o en la construcció, sobretot, els quals són majoria). D'altra banda, la major part de la població continua treballant fora del municipi, mentre que certes ocupacions -en els serveis, sobretot- les cobreix gent de fora. Encara es pot apuntar que augmenta el nombre de colomencs que, mantenint la feina a Santa Coloma, van a viure ja fora del terme.

L'estructura comercial, a principis dels vuitanta molt precària, ha anat evolucionant notablement (BRAÑAS, 1983; AJUNTAMENT S.C.G., 1990a). L'actuació urbanística permet la vertebració d'eixos comercials allà on s'intuïa més dinàmica. Entorn dels mercats del Fondo, també Singuerlin, i especialment al Centre, a l'entorn del mercat de Sagarra i el casc antic. S'adequen carrers per a vianants. Els mercats ambulants, d'articles de qualitat baixa i mitjana, tenen encara un gran dinamisme. Un dels problemes és la manca de locals adequats, i els preus excessius dels mateixos.

Pel que fa a la indústria, el sector que ocupa més colomencs continua essent la construcció. Existeixen també nombrosos tallers vinculats al metall. Respecte al tèxtil, les fàbriques que s'havien instal·lat al municipi al llarg del segle es van traslladar o van tancar als primers anys vuitanta. Tanmateix, en va restar un gran nombre de tallers vinculats al sector de la confecció, que ocupa actualment un nombre de treballadors notable, en gran part en l'economia submergida, única manera de poder comercialitzar la producció (JÓDAR; MENDOZA; SANZ, 1994). Abocats a l'atur, però amb una certa experiència tècnica i amb contactes en el sector, molts colomencs establiren petits tallers en el municipi. D'altres sense experiència s'apuntaren a la iniciativa. La facilitat per aprendre la tècnica i instal·lar una màquina de cosir a casa contribuïren a l'expansió d'una xarxa a l'entorn d'unes quantes empreses, i també a la feminització de la mà d'obra. Actualment hi ha projectes de reflatament d'aquesta activitat, que es troben amb la dificultat dels estrets marges de benefici sobre els que es treballa.

### **5.2.2. El mercat i la política local d'habitatge**

L'habitatge és, probablement, un dels aspectes que més condicionen el futur del municipi, del que ja s'ha destacat el seu caràcter residencial. En aquest sentit, el parc de vivendes està des de fa anys limitat per la saturació del sòl disponible per a construir. El diagnòstic del Pla Estratègic (AJUNTAMENT S.C.G. 1989a) assenyalava que per al 1989 quedaven tan sols 46 solars de possible construcció en tot el terme. No hi ha marge, doncs, per a una política d'habitatge més enllà de la renovació del parc construït, i aquest procés és lent. Les xifres exposades al capítol anterior (taula 4.2.) també mostraven l'escàs ritme de construcció de la ciutat. Per tant, des dels primers anys vuitanta tan sols era possible atendre una molt petita part de la nova demanda que es genera al municipi, i l'oferta es concentra, en gran part, en el mercat de segona mà. Les característiques del parc són el tamany reduït i la poca qualitat de la major part dels habitatges.

#### **5.2.2.1. La congestió del parc d'habitatges**

L'adquisició de vivendes per part de les famílies immigrades ha estat un procés llarg i costós. Als anys setanta, la majoria de colomencs havien tendit a comprometre's en la compra d'habitatges, basant-se en una certa seguretat dels llocs de treball. Les xifres d'atur dels primers vuitanta varen suposar una situació dramàtica per a molts, que es trobaven sense recursos per continuar pagant els pisos, i sobre els quals van recaure processos de desnonament (ALABART; SOLSONA, 1984), fins que les protestes portaren a la intervenció municipal per pal·liar el problema.

La demanda interna posterior es podria agrupar principalment entorn de dos sectors de població: la gent jove que cerca el primer habitatge, i la població adulta que desitja millorar-lo. En tots dos grups la pressió és elevada. Les generacions joves que arriben a finals dels vuitanta a l'edat d'establir-se són les generacions "plenes" de la població colomenca; en quant als adults, la gradual millora -en conjunt- del poder adquisitiu contrasta amb un parc d'habitatges petits i de mala qualitat. Així, la demanda és notable en tots dos grups. A la demanda interna, però, cal afegir la que

prové d'altres municipis, sobretot Barcelona i també Badalona, buscant habitatges assequibles. El resultat va ser un fort desequilibri entre oferta i demanda. A aquest procés específic que afectava també altres municipis de la perifèria igualment saturats, s'afegia la situació general a l'àrea de Barcelona degut a la recuperació econòmica i la pressió dels usos del sòl sobre el centre metropolità (vegeu el capítol anterior). Tot plegat va repercutir en un fort increment dels preus dels habitatges, i en un desajust final entre les qualitats i els preus que s'oferien.

Un informe recent del CENTRE DE POLÍTICA DE SÒL I VALORACIONS (1994) compara el mercat d'habitatges nous i de segona mà per a 25 municipis de l'entorn metropolità (aproximadament la 1a corona, amb Barcelona exclosa) el 1993, seleccionant mostres de cada tipus de mercat en tots els municipis. En comparació amb la resta de municipis, els resultats per a Santa Coloma estableixen el següent:

- la mostra recollia 45 operacions plurifamiliars de segona mà per 11 de nova planta, proporció similar a la mitjana metropolitana, encara que la nova planta té molt menys pes que en municipis on la població creix.
- la tipologia plurifamiliar és molt present en les operacions de mercat, mentre la unifamiliar molt menor. L'estudi es centra en la plurifamiliar:
- en la nova planta, la superfície útil s'acosta a la mitjana de l'àrea (82 m<sup>2</sup> a Santa Coloma sobre 84 m<sup>2</sup> de mitjana), mentre a la segona mà, està clarament per sota (65 sobre 70 m<sup>2</sup>).
- la segona mà és més vella: l'any mitjà de construcció és 1971, quan a l'àrea és 1975.
- respecte als valors de venda, la nova planta es situa molt poc per sobre de la mitjana (16,7 sobre 15,8 milions), cosa que ve condicionada per un superior preu del sòl (202.000 sobre 188.000 pts./m<sup>2</sup>). En canvi, la segona mà és per sota, tan en el preu total mitjà (9,2 sobre 10,6 milions) com en m<sup>2</sup> (144.000 sobre 153.000 pts./m<sup>2</sup>).

L'estudi també analitzava altres aspectes, com la qualitat de les peces, presència de calefacció, etc., que es deixen aquí de banda. Es pot concloure que Santa Coloma té un parc de segona mà de menor qualitat que la mitjana de l'àrea, fet que repercuteix en els preus, mentre que la qualitat de la nova planta és perfectament



equiparable a la mitjana de l'àrea. En tot cas, l'escàs volum d'habitatge nou seria el que repercutiria en l'increment de preus, fet que apartaria bona part de la demanda.

Un altre estudi, aquest sobre el mercat immobiliari als barris de Barcelona (AJUNTAMENT de BARCELONA, 1993) permet establir també una certa comparació econòmica amb els preus indicats per a Santa Coloma, malgrat que en aquest cas es barrejava obra nova i mercat secundari. Els valors per a Santa Coloma (s'ha dit 202.000 pts/m<sup>2</sup> l'obra nova i 144.000 pts/m<sup>2</sup> l'altra) podrien ser comparables -de forma atrevida- amb els barris que indiquen al voltant de les 175.000 pts/m<sup>2</sup> de mitjana. Es poden esmentar el Poblenou (171.000), la Barceloneta (173.000), Vilapiscina-Turó de la Peira (176.000), Horta (181.000) o el Clot o Sants (tots dos 186.000); Molt per sota hi hauria Ciutat Meridiana (110.000), la Trinitat Vella (122.000), el Raval (131.000) o Roquetes-Verdum (149.000); finalment, molt per damunt, els barris benestants de Barcelona: Pedralbes (375.000), Sarrià (335.000), Sant Gervasi (293.000), o Les Corts (261.000). Cal dir que aquesta informació és tan sols orientativa, i demanaria una comparació molt més exhaustiva. Tanmateix, és un argument força decisiu per comprendre la distribució dels fluxos migratoris entre els dos municipis, com es veurà al capítol sisè.

En la nostra recerca, d'altra banda, es va efectuar una exploració sobre les característiques dels habitatges en construcció al terme en els darrers anys. L'avantatge era que es podien conèixer actuacions que no sortien a mercat. La font va ser l'arxiu d'expedients de llicència de construcció oberts ("Arxiu vivent") de l'Ajuntament de Santa Coloma. La consulta es va realitzar durant el gener de 1993. Es varen considerar únicament els expedients referits a obra nova sobre habitatges, obtenint un total de 73 expedients, iniciats tots ells entre 1988 i 1992. Cal dir que moltes d'aquestes operacions -especialment les unifamiliars- no surten a mercat, ja que sovint es fan en la mateixa família. Els resultats es mostren a la taula 5.1.

Les xifres són un clar exponent, en primer lloc, del baixíssim nombre d'habitatges en construcció, en comparança amb etapes anteriors. D'altra banda es manifesta un més elevat percentatge de vivendes unifamiliars del que l'estudi de mercat feia suposar, mentre que l'escàs volum d'activitat plurifamiliar reflectit s'ajustaria més a les situacions de saturació urbanística, que ha portat també a una normativa

urbanística restrictiva respecte les capacitats edificatòries. La lectura dels expedients mostrà que en molts casos es tractava de substitucions o afegits en habitatges d'autoconstrucció dels anys 50 i 60. També són nombroses les operacions que inclouen places de garatge i locals comercials, responent a les creixents possibilitats d'aquest sector econòmic. En general, a més, de la lectura dels projectes es despenia una preocupació per la qualitat, donant més amplada i nous espais als habitatges, que sovint ocupaven dues plantes (dúplex).

La pressió de la demanda planteja al municipi la revisió dels nivells d'edificabilitat, molt restrictius fins ara, que podrien comportar a mitjà termini la renovació o la rehabilitació de força habitatges. Aquesta seria la tendència que apunta el pla per al nucli antic, i que podria estendre's a altres barris.

#### ***5.2.2.2. La política d'habitatge: rehabilitació del parc***

Pel que fa a la política local d'habitatge, l'ajuntament no s'ha plantejat la construcció d'habitatge públic dins el municipi per atendre la demanda interna. La raó esgrimida -avalada sobradament pels fets- és la manca de solars per a construir, a la qual caldria afegir els elevats costos que comporten aquestes operacions.

El Pla Popular de 1978 va marcar ja aquesta línia d'actuació, seguida posteriorment, fet que reflecteix la saturació del terme ja en aquells anys. A la memòria (VALLS; OLIVÉ i altres, 1978), no hi ha propostes de nou habitatge públic entre les alternatives que es plantegen (vegeu el capítol cinquè del Pla). La proposta número 10, que fa referència a la vivenda, diu: "(...) más que una [política de vivienda] de nueva creación de asentamientos de población, deberá ser una política de rehabilitación del parque existente que permita la sustitución de las obsoletas, y a la vez, operaciones de remodelación urbana para la recuperación de espacios libres y servicios. (...)"

Al llarg dels anys vuitanta i primers noranta només s'han fet habitatges de promoció pública de forma complementària a les accions de remodelació dels diferents plans urbanístics, que sovint comporten el reallotjament en el mateix barri

dels afectats pels canvis en el nou ordenament. Les actuacions, per tant, són molt escasses. La consulta de diversos documents de planejament ho posa de manifest:

a) *El Pla Especial d'Ordenació del Parc del Motocròs* (AJUNTAMENT S.C.G., 1984) preveia l'edificació en tota l'àrea afectada d'un edifici d'habitatges de promoció pública "per garantir la permanència en el barri dels veïns afectats per les actuacions previstes al P.E.R.I." (p. 17 de la Memòria).

b) *El P.E. de la fàbrica "CIBA"* (AJUNTAMENT S.C.G., 1990b) establí la construcció d'un edifici d'habitatges públics "per a real·lotjar les famílies afectades per l'execució del Pla del Marge Esquerre del Besòs" (p. 4).

c) *El P.E. del Sector Singuerlín* (AJUNTAMENT S.C.G., 1989) és ben explícit en la limitació d'objectius: "El P.E. no té entre els seus objectius la formulació d'una política de sòl per habitatge públic, més que de forma complementària a la resta d'actuacions. Aquestes en algun cas generen afectacions per vialitat, espai lliure o equipament, amb el corresponent problema social. La voluntat municipal de donar solució a aquest problema i de fer-ho dins del mateix barri, reconeixent el dret dels veïns afectats a ésser real·lotjats, ha provocat la realització d'un petit nombre d'actuacions públiques d'habitatge" (AJUNTAMENT S.C.G., 1989d, cap. 4). El pla preveia 80 habitatges més una residència per a gent gran, amb 20 apartaments.

d) *El PERI del Barri de Safareigs* inclou en l'objectiu cinquè la rehabilitació d'habitatge antic i, en el sisè, la construcció d'habitatges de promoció pública per als afectats per la construcció del Parc de la Torre Roja i de vials i altres obres a la zona.

e) *El PERI de Riera Alta, Cementiri Vell i Llatí*, una àrea on es preveu practicar un fort esponjament, assenyala: "Per fer front al real·lotjament de les famílies afectades per l'execució dels elements públics del PERI, aquest fa la reserva de tres terrenys per a destinar-los a habitatge públic."

S'ha d'assenyalar igualment que, malgrat que molt escassos, els habitatges de protecció oficial són en tots els casos de bona qualitat, molt superior en general a la dels habitatges que substitueixen. El finançament s'ha repartit normalment entre l'Ajuntament i la Generalitat.

D'altra banda, a principis dels anys vuitanta hi hagué un projecte per a construir habitatges al terme de Badalona, als terrenys del polígon de Montigalà. El projecte, en el qual s'havien de posar d'acord els dos ajuntaments, la CMB i la Generalitat, contemplava l'elaboració d'un PERI per a poder situar 1.000 habitatges de protecció oficial destinats a la demanda generada en ambdós municipis. La proposta, tot i els acords inicials, no va quallar. Probablement cal entendre-ho en el context de la davallada general en la construcció d'habitatges protegits, degut als costos, i al desig per part de Badalona d'ubicar en el polígon activitats generadores de riquesa. A la llarga, Montigalà ha acollit la Vila olímpica de premsa, reconvertida en habitatges de renda lliure, i una gran superfície comercial, molt utilitzada pels colomencs. També hi ha un controvertit projecte de construcció d'un camp de golf. S'ha de dir, encara, que Santa Coloma ha reclamat des de fa anys que es tinguessin en compte les seves necessitats en l'únic gran espai urbanitzable que limita amb el seu terme. És discutible si l'opció actual és la millor. Cal lamentar en tot cas les servituds imposades per uns límits municipals que no responen a les estructures territorials actuals, però que tan difícils són de canviar.

Si es tenen en compte, doncs, les tendències constructives en els darrers anys, es pot considerar que es va cap a una lenta però continuada millora del parc, que a un termini mitjà podria repercutir en la qualitat de vida de molts barris. És evident, tanmateix, que no és possible conciliar les actuals necessitats d'habitatge de la població i que, per tant, el factor habitatge esdevé una causa decisiva en l'emigració de molts colomencs, fet que es demostrarà en l'anàlisi empírica exposada al capítol següent.

### **5.2.3. Estabilització i canvi en la població**

El conjunt de transformacions esmentades es produeixen en una població que també ha canviat moltes pautes que la caracteritzaven. La clau de la nova situació es pot considerar la fi del gran moviment immigratori, fet que suposa en primer lloc

l'estabilització i cert envelliment de l'estructura demogràfica -la qual tendeix a canviar el seu comportament- i, després, una millora en conjunt de les condicions de vida (econòmiques, socials, de qualitat en general...) dels colomencs. Tanmateix, és cert que la població manté una estructura jove, i que en l'ordre social existeixen les anomenades "bosses de pobresa", bé que molt més vinculades al sistema social resultant de la democràcia.

### **5.2.3.1. El canvi demogràfic i socioeconòmic**

La característica més significativa de la població en els darrers anys és la seva estabilització numèrica, gràcies a la fi de la immigració massiva, bé que al llarg de la dècada s'observa una certa pèrdua poblacional, que és objecte de la present recerca. El primer quinquenni la taxa de creixement (negativa) era de -0,86% i el segon, de -0,57%, uns ritmes de disminució molt inferiors als de les creixences anteriors. La població de dret baixava a 135.589 el 1986 i a 133.138 el 1991 (vegeu la taula 4.. Aquest fet ha permès, d'altra banda, concentrar els recursos en la millora general d'una població estabilitzada, a la vegada que es rebaixaven lleugerament les densitats.

L'altre canvi destacable és el que es produeix en aquests anys en les tendències del moviment natural de la població. Les taxes de fecunditat davallen després d'anys de mantenir-se a ritmes molt elevats. Tot i que el conjunt de la població es manté més jove que la mitjana metropolitana, la piràmide de la població tendeix a un cert envelliment, provocat per un major percentatge de gent gran, mentre el total de naixements es redueix (es poden comparar al respecte els reculls estadístics municipals AJUNTAMENT S.C.G. 1986a, 1992).

La clau dels canvis de tendència és, com s'ha dit, l'estancament de la immigració, que aportava població en edats fecundes. Pel que fa a les pèrdues de població, poden contribuir lleugerament a l'envelliment, ja que bona part dels migrants estan també en edats fecundes o són nens i joves, tot i que el volum de sortides no són tan elevats com per a canviar significativament aquesta dinàmica.

Pel que fa a l'estructura socioeconòmica, s'ha posat èmfasi en el nivell d'instrucció de la població ja que, com es deia en la metodologia, reflecteix bé les possibilitats d'accés al món laboral i als béns i serveis. En aquest sentit, és rellevant constatar que hi ha hagut una evolució molt positiva, afavorida especialment per l'escolarització general de la població jove, així com per les noves possibilitats d'accés a estudis superiors. Igualment, al llarg dels anys vuitanta s'han fet notables esforços d'alfabetització i formació d'adults. De les 10.090 persones de més de 10 anys que el 1986 declaraven no saber llegir (7,44% de la població), el 1991 la xifra havia baixat a 4.504, menys de la meitat, i tan sols un 3,78% de la població d'aquest any (de nou AJUNTAMENT S.C.G. 1986a, 1992). La tendència a la reducció de la xifra és clara, si es té en compte que gairebé la meitat dels analfabets de 1986 tenien més de 65 anys. La relació és inversa si es mira els ciutadans amb estudis superiors, passant de 1.569 (1,16%, incloent-hi diplomatures) a 2.818 persones (2,35%). Però el més significatiu és que també s'ha incrementat el nombre de persones en totes les categories intermèdies i, també, que les xifres queden notablement equilibrades per sexes, encara que s'arrossega un cert desequilibri envers les dones.

L'accés al treball ha estat un element decisiu en les diferències econòmiques de la població. Les xifres han oscil·lat al llarg del període estudiat, dintre d'unes pautes sensiblement elevades ja que molts col·lectius treballen en la construcció (on es donen variacions molt notables) o en sectors industrials que han estat afectats per les diferents onades de reconversió. Un estudi recent sobre els escenaris de la pobresa al terme (CIREM, 1992) indicava que els col·lectius més afectats eren persones aturades o amb feina precària; membres d'ètnia gitana; els nous migrants; o bé gent gran amb pocs recursos, especialment dones vídues, entre altres.

### *5.2.3.2. Canvi de signe migratori*

Com s'ha dit, el lleu descens de població es deu fonamentalment al canvi de tendència en els fluxos migratoris. Com s'ha vist anteriorment, Santa Coloma està participant de la tendència de la primera corona metropolitana a perdre població en favor de la segona corona. En els darrers anys les estadístiques oficials s'han

interessat per concretar les característiques d'aquests moviments, de manera que és possible conèixer amb algun detall què ha succeït a Santa Coloma.

D'una banda, les rectificacions anuals aprovades per l'Ajuntament de Santa Coloma donen una certa llum sobre els fluxos del primer quinquenni, malgrat que les dades en aquesta etapa són encara poc fiables. Per a l'interval 82-85 les dades són les que s'han reproduït a la taula 5.2. de l'Annex d'estadístiques. És a dir -malgrat la possible inexactitud de les dades- és palès que surt aproximadament el doble de població de la que entra, tal com ja s'apuntava al capítol anterior.

S'han recollit també les dades totals publicades per l'INE per al període 1988-1992 (INE 1991a i b; 1992; 1993a i b), extretes de l'Estadística de Variacions Residencials (la qual depura les informacions dels ajuntaments). Des de 1988 es publiquen dades sobre les migracions produïdes en municipis de més de 100.000 habitants, tot i que no inclouen els intercanvis amb l'estranger (vegeu la taula 5.3.). A part de la major precisió que es suposa al recompte, és prou clar que el ritme i els volums migratoris es mantenen molt similars al llarg de tota la dècada dels vuitanta i els primers noranta, si no es prenen en compte petites oscil·lacions.

D'altra banda, l'explotació que l'IEC realitza de les dades de l'INE des de 1988 (IEC, 1991a i b; 1992) permet situar a grans trets les destinacions i orígens dels migrants. La taula 5.4. mostra aquesta localització per al període 1990, el darrer publicat. Queda clar, com ja s'havia indicat també en l'anàlisi de l'àrea, que els fluxos amb origen o destinació en la pròpia comarca -i en el cas de les baixes, seguits per les destinacions a la província-, són els principals i que, per tant, el caràcter de migració residencial prima per sobre de la laboral, que tanmateix continua existint, però en cotes molt més baixes que en etapes anteriors.

La publicació de l'INE desglossa també les dades dels migrants -de forma separada- segons sexe, edats i nivells d'instrucció. S'ha posat atenció en les dues darreres variables. Els perfils obtinguts per edats (taula 5.5.) donen un paper preponderant als migrants entre 15 i 34 anys, però seguits d'aprop pels grups més joves i també pel grup adult (de 35 a 44) i amb presència de gent gran. Les dades confirmen, doncs, un component de mobilitat familiar important. Els nivells

d'instrucció (taula 5.6.) fan una altra aclaració important: no sembla que l'impacte sobre el conjunt de la població pugui ser gaire negatiu, ja que, de fet, per als anys 1991 i 1992 les pèrdues es produeixen en totes les categories de forma força proporcional a l'estructura social de Santa Coloma. L'anàlisi empírica ha de posar de manifest si aquesta ha estat la tendència al llarg dels anys vuitanta.

Les xifres sobre els fluxos fora de Catalunya indiquen d'una banda que continua una certa entrada de migrants. Però és difícil establir-ne el caràcter, ja que no es disposa de les edats -es troben en edat laboral?, o es tracta de familiars, joves o grans?- ni tampoc dels orígens precisos -provenen d'àrees rurals o urbanes? El Padró de 1991 (AJUNTAMENT S.C.G, 1992) mostra que les Comunitats Autònomes que anteriorment enviaven més migrants són les que ho continuen fent. En tot cas, aquesta és una de les qüestions que planteja l'anàlisi empírica.

Una altra constatació són els escassos intercanvis entre Santa Coloma i la resta de Catalunya, més enllà de la regió metropolitana, fet que mostra que les àrees ja més allunyades són massa lluny encara per a moviments residencials per motius d'habitatge, i que tampoc les motivacions laborals són raó d'atracció per a la població colomenca.

Finalment, pel que fa a les migracions de l'estranger cap a Santa Coloma, les xifres no són molt elevades, però la seva presència social és notable. També el Padró de 1991 (AJUNTAMENT S.C.G., 1992) permet reconèixer els orígens i destinacions dels migrants. Si es descompten les entrades de països d'Europa occidental, que són majorment antics emigrants retornats- es fa evident l'existència d'un corrent d'immigrants del Tercer món, del qual les dades en són tan sols una estimació. Hi ha una presència molt destacada de marroquins, tot i que també hi ha sudamericans, asiàtics i altres africans. Un estudi sobre les condicions de vida dels nous migrants a Santa Coloma (SANZ, 1994) indicava que part del col·lectiu marroquí està establert des de fa dècades i en situacions més legalitzades. D'altra banda, els motius generals de la vinguda al terme dels migrants són en primer lloc l'existència de l'activitat submergida, que suposa que els immigrants venen sovint cridats des dels llocs on hi ha feina per oferir-los, com és el cas de Santa Coloma. Influxa també el desig de donar-se suport col·lectivament, l'interès per trobar-se prop del centre -però al mateix



temps apartats de les àrees més controlades- i, també -bé que en menor grau- l'habitatge (compartit i convertit sovint en taller).

Un material complementari a les estadístiques el va aportar l'Enquesta Santa Coloma 2000 (ALABART i altres, 1987), dirigida a la població colomenca amb motiu de l'elaboració del Pla Estratègic Municipal. En ella es demanava per les preferències de localització en cas de trasllat i dos terços de les entrevistes afirmaven desitjar quedar-se, mentre dels que es traslladarien a un altre municipi, gairebé la meitat esmentaven Barcelona. L'enquesta relacionava les rendes baixes amb un major desig de quedar-se a la ciutat.

### **5.3. L'evolució de Santa Coloma i la descongestió urbana**

De l'anàlisi sobre els diferents aspectes de la transformació de Santa Coloma en els quinze anys de la seva etapa democràtica, es desprèn que s'ha invertit clarament el procés de degradació que en els anys precedents, com s'ha explicat, havien convertit una vila rural en ciutat-dormitori. Degut a una forta intervenció de les administracions -i també a una història de reivindicacions veïnals que pressionaren per una nova situació- els canvis en l'urbanisme, els equipaments, transports, atenció social, estructura econòmica, etc. han estat globalment favorables. El conjunt de canvis es podrien resumir en les següents línies:

a) D'una banda, el medi físic, que històricament ha vingut limitant el desenvolupament de l'estructura urbana tan com a element aïllant com pel seu relleu, es veu ara progressivament superat per una xarxa de comunicacions cada vegada més densa, en la que cal destacar el segon cinturó, els quatre ponts i la línia de ferrocarril metropolità. La pràctica urbanística va suavitzant igualment les barreres que suposen els desnivells i pendents.

b) El marc polític local ha estat un factor decisiu de canvi, per la voluntat decisiva de millora de l'entorn -heretada d'una previa etapa d'intensa reivindicació- i per l'esforç cada vegada més notable per promoure la imatge de la ciutat, tant entre la pròpia població com a l'exterior.

c) La població ha recobrat una notable estabilitat demogràfica des de la fi de la immigració intensiva, fet que ha conduït a un cert envelliment d'una banda -tot i el perfil jove del conjunt si es compara amb el centre de Barcelona. Un altre resultat, reafirmat pels canvis polítics i econòmics, ha estat una millora en la qualitat de vida del conjunt de la població, reforçada per l'increment espectacular d'equipaments i serveis. Tot i així, es mantenen notables bosses de pobresa. Un altre aspecte crític és la mateixa densitat, provocada com s'ha dit per la quantitat d'habitatges reduïts. Paradoxalment, l'única solució al problema és la sortida d'una part dels residents.

d) L'economia s'ha anat desenvolupant lentament a través del terciari, mentre es mantenen activitats lligades a la indústria en un estat més precari, sobretot al tèxtil, fet que dóna incertesa a una part dels residents.

e) En darrer lloc, el mercat de l'habitatge es manté com un escull en aquesta reforma intensa de la ciutat, degut als desequilibris indicats entre oferta i demanda, els quals repercuteixen en la relació qualitat-preu. La dificultat de renovació del parc i la manca de nous espais apareixen com un motiu important de desplaçament de població.

D'altra banda, la revisió de les dades publicades sobre els moviments migratoris confirma el caràcter predominant de la mobilitat residencial intrametropolitana, que s'havia detectat com a fet general a la regió de Barcelona, malgrat que apareixen barrejats amb altres tendències. La dispersió d'edats abona la idea d'unes migracions de caràcter familiar, mentre els nivells d'instrucció indiquen que tant les altes com les baixes es correlacionen força amb l'estructura del conjunt de la població.

Cal concloure, finalment, que, aparentment com una contradicció, és quan el municipi coneix una requalificació profunda que es produeix un canvi de signe migratori i s'entra en una pèrdua lleu però contínua de població. Ara bé, s'han apuntat ja alguns arguments per explicar-ho. Si al capítol anterior es mostrava que el fenomen era general a Barcelona i la primera corona, a Santa Coloma es podrien apuntar de forma general causes específiques, relacionades amb la densitat, les dificultats d'obtenció d'habitatge, la densitat, dificultats de treball, etc. Tot i així, són hipòtesis que convé confirmar i també detallar. Quins són els sectors que emigren?

A quins llocs i com es dona la desconcentració residencial? Per què, si hi ha dificultats d'obtenir habitatge, també hi ha població que entra a Santa Coloma, no sols de terres llunyanes, sinó també de l'àrea més propera? Les dades publicades sobre migracions donen ja una informació força apreciable dels fluxos migratoris recents al municipi de Santa Coloma. S'apunta clarament el predomini d'un procés de descongestió del municipi cap a la segona corona metropolitana, procés que es dona amb un ritme força constant, tenint en compte que es tracta de fluxos sempre reduïts.

Queden encara notables llacunes per omplir, que permetin explicar millor de quins tipus de migracions es tracta: queda per conèixer els orígens i destinacions dels migrants amb més detall, els seus perfils segons les zones d'on provenen o a on es dirigeixen i, també, els motius que les persones que es desplacen addueixen per a efectuar els canvis. Per a aprofundir en aquests aspectes, als capítols següents s'exploraran alguns estudis recents sobre aquests temes, i s'efectua a més una anàlisi empírica que permeti avaluar, quantitativament i qualitativament, l'abast d'aquest fenomen, així com les seves tendències futures i les seves relacions amb l'evolució general de Santa Coloma exposada al llarg del present capítol.

#### **5.4 Referències bibliogràfiques**

AJUNTAMENT DE BARCELONA (1993), *El mercat immobiliari de Barcelona 1992*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.

AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1993a), *Programa Nouvinguts*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.

AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1993b), *Enquesta d'imatge i serveis*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.

AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1994), *Enquesta d'imatge i serveis*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.

AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1984a), *Criteris per al desplegament del Mapa Sanitari de Santa Coloma de Gramenet*, desembre, document intern, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.

- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1984b), *Pla Especial d'Ordenació del Parc del Motocròs*, Memòria, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1986a), *Introducció a l'estudi de la població de Santa Coloma de Gramenet segons el Padró d'Habitants de 1986 i estadístiques poblacionals*, document intern, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1986c), *Pla Especial Marge Esquerre del Riu Besòs*, Memòria, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1987a), *Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic de Santa Coloma de Gramenet*, Memòria, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1987b), *Perifèria o marginalitat*, Servei d'Urbanisme, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1989a): *Santa Coloma de Gramenet Ciutat Singular. Dimensió econòmica dels desequilibris de la ciutat*, Document marc del Pla Estratègic Santa Coloma 2000, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1989d), *P.E. del Sector Singuerlín*, Memòria, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1990b), *P.E. de la fàbrica "CIBA"*, Memòria, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1992), *Santa Coloma de Gramenet. Dades estadístiques de la ciutat padrons municipals 1991-1992*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- ALABART, A.; SOLSONA, M. (1984), *Los desahucios en Santa Coloma de Gramenet*, dossier de treball, juny, document intern, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- ALABART i altres (1987), *Enquesta Santa Coloma 2000*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- BRAÑAS, J.M. (1983) "Santa Coloma de Gramenet. Localització, equipament comercial i hàbits del consumidor", Brañas, J.M. (dir.), *Estructura comercial del Barcelonès Nord*, vol. IV., Generalitat de Catalunya, Barcelona.

- CENTRE DE POLÍTICA DE SÒL I VALORACIONS (1994), *Estudi del mercat immobiliari de l'àrea metropolitana de Barcelona*, Barcelona.
- CIREM (1992), *Escenarios de evolució de la pobresa en Santa Coloma de Gramenet*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Barcelona.
- DURÀ, A. (1990), "Santa Coloma de Gramenet: evolució de la ciutat i percepció dels canvis del paisatge (1969-1989)", Memòria de Recerca de Tercer Cicle, mecanografiat inèdit, Dept. Geografia UAB, Bellaterra.
- DURÀ, A. (1991-92), "Moviment urbà, premsa local i canvi en la percepció del paisatge a Santa Coloma de Gramenet", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 19-20, pp. 57-79.
- FERNÁNDEZ, R. (1992), "A l'altra banda del Besòs. Els terrenys segregats de Santa Coloma el 1945", *Puig Castellar*, 3-4; pp. 120-135.
- IEC (1991a), *Moviments migratoris 1988. vol. 1. Dades municipals*, Institut d'Estadística de Catalunya, Barcelona.
- IEC (1991b), *Moviments migratoris 1989. vol. 1. Dades municipals*, Institut d'Estadística de Catalunya, Barcelona.
- IEC (1992), *Moviments migratoris 1990. vol. 1. Dades municipals*, Institut d'Estadística de Catalunya, Barcelona.
- INE (1991a), *Migraciones. Año 1988*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- INE (1991b), *Migraciones. Año 1989*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- INE (1992), *Migraciones. Año 1990*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- INE (1993a), *Migraciones. Año 1991*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- INE (1993b), *Migraciones. Año 1992*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- JÓDAR, P.; MENDOZA, R.; SANZ, G. (1994), *La confecció submergida. Característiques socioeconòmiques del sector de la confecció a Santa Coloma de Gramenet*, Eumo Editorial/ Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- LÓPEZ RÓDENAS, M. (1982), *Historia social de la Santa Coloma moderna. 1954-1979*, regidoria de cultura, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- MADUEÑO, E. (1988a), *Xavier Valls. L'arquitecte de la solidaritat*, CEUMT, Barcelona.

- OLIVÉ, M. J. (1972), "Santa Coloma de Gramenet. Los déficits de equipamiento colectivo e infraestructuras", *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, 93, pp. 65-75.
- OLIVÉ, M. J. (1973a), *La génesis del conflicto urbano en Santa Coloma de Gramenet*, Tesi de Llicenciatura, mecanografiat, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- OLIVÉ, M. J. (1973b), *Los efectos sociales y urbanos del crecimiento urbano en Santa Coloma de Gramenet*, Servei d'Estudis del Banco Urquijo, Barcelona, 1973.
- OLIVES, J. (1972), "Movimientos reivindicativos en los barrios de Santa Coloma", *Cuadernos de Arquitectura*, 93, Nov.-Dic. 1972.
- SANZ, G. (dir.) (1994), *La población marroquí de Santa Coloma de Gramenet: condiciones de vida y trabajo*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- VALLS, X.; OLIVE, M. J. i altres (1978), *Estudio sobre la situación social y urbana de Santa Coloma de Gramenet, y plan de alternativas*, mecanoscrit, Casal de Cultura de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- VILASECA, J. (1980), *Història de Santa Coloma de Gramenet durant el segle XIX*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.



## **Capítol 6. Caracterització dels fluxos migratoris: anàlisi de les estadístiques sobre els moviments residencials de Santa Coloma**

Amb l'anàlisi de les estadístiques sobre els fluxos migratoris de Santa Coloma es pretén obtenir una imatge tan definida com sigui possible de les seves característiques, tant respecte a llur distribució territorial, com pel que fa als perfils dels migrants. En aquest sentit, es parteix de l'estudi més extens de les dades més recents -les actualitzacions padronals de Santa Coloma per al període 1986-1993-, que ofereixen una bona visió general i a la vegada un gran detall. Després el panorama es va completant amb l'aportació d'altres fonts, com l'obtenció dels perfils professionals del Cens de 1991; les tendències migratòries en el quinquenni anterior a partir del Padró de 1986; i el detall territorial extret de les actualitzacions dels padrons municipals de Barcelona i Badalona. La riquesa de matisos obtinguda per la proliferació de dades s'ha sintetitzat finalment en les línies principals que s'han destilat al final del capítol.

### **6.1. Altes i Baixes de Santa Coloma segons l'actualització del Padró de la Ciutat de Santa Coloma de Gramenet (1986-1993)**

Les dades més recents sobre el conjunt i el detall de les migracions que han tingut lloc a Santa Coloma s'obtenen de les actualitzacions dels padrons de 1986 i 1991. Per això es presenten en primer lloc i amb una atenció més gran. En primer lloc es presenta el detall per àmbits territorials, sobretot de la regió metropolitana, i seguit després per l'estudi del perfil dels migrants, que es comparen segons els esmentats àmbits de procedència o destinació.

#### **6.1.1. Les xifres globals i per àmbits territorials**

Una primera aproximació a les xifres permet confirmar en primer lloc que el moviment migratori és una causa important de la davallada de la població a Santa



Coloma, segons es desprèn de les dades obtingudes per anys (Taula 6.1. de l'Annex d'estadístiques), i com les estadístiques publicades (vegeu el capítol anterior) ja posaven de manifest. Pràcticament, les baixes del municipi són el doble que les altes: la diferència és de 11.662 baixes més que altes. No cal oblidar que els canvis de domicili interns del municipi són també molt importants, tot i que les baixes arriben a superar-los, dada prou significativa de la importància de l'emigració. D'altra banda, si s'observa l'evolució de les altes i baixes per anys, el fet més destacable és la constància del fenomen any darrera any, en unes proporcions que es mantenen tant per a les entrades com per a les sortides.

Es fa necessari, abans d'entrar en els perfils dels migrants segons les seves característiques personals (sexe, edat, nivell d'instrucció), veure com es reparteixen els volums globals segons orígens i destinacions, per així poder examinar la mobilitat produïda en la regió de Barcelona, que ja s'ha evidenciat en els capítols anteriors com la modalitat més important pel que fa a volum de fluxos. Degut a aquest interès, s'ha enfocat l'anàlisi territorial organitzant-lo en unes "corones" a l'entorn de Santa Coloma, la més exterior de les quals es considera l'àmbit fora de l'estat espanyol, mentre les més properes serien els municipis de Badalona i Badalona (els mapes 1 i 2 especifiquen els límits dels àmbits més interns). La Taula 6.2. informa de l'àmbit de cadascuna de les corones, amb les xifres d'altes i baixes, així com de la mobilitat interna del municipi. Lògicament, les corones incloses dins la regió urbana s'han definit amb un major detall, tant per ser l'objecte central d'estudi, com perquè és en elles on es donen la major part dels fluxos.

La distribució general reflecteix en primer lloc, abans de contrastar les vuit corones definides, que els canvis de domicili interns de Santa Coloma (19.394 canvis) cobren importància respecte a qualsevol altre àmbit (la taula 6.2.). Dit això, interessa entrar en les diferències entre corones, segons es tracti d'altes o baixes. Comparant els totals d'altes i baixes per corones (taula 6.2. i gràfics 6.1. i 6.2.), es pot observar el següent:

a) Les baixes són superiors a les altes en totes les corones, excepte en la corona "estranger", on les altes són molt més elevades que les baixes. Cal tenir en compte

que les xifres sobre moviments de l'estranger estan subestimades -només hi ha els empadronats- i, per això mateix, és pràcticament segur que la diferència entre altes i baixes ha de ser molt més gran en realitat.

b) Dins les altes, és evident que els moviments dins la regió urbana de Barcelona són els predominants. De fet, destaquen molt les xifres d'entrades desde Barcelona (25,8%) i Badalona (22%), és a dir, que gairebé 1 de cada 2 arribats a Santa Coloma prové d'aquests dos municipis. A aquestes altes cal afegir, per ordre d'importància, les de la corona quarta -l'anella metropolitana exterior- amb un 9,1%, i les de la corona tercera - resta de l'antiga AMB- amb gairebé el 8%. Sumades les quatre, doncs, s'obté el 64,9% de les entrades a Santa Coloma. Si s'hi afegeix encara els volums menors de les corones 5a i 6a, es constata que el total d'entrades provinents de Catalunya suma 8.637, que suposa el 70,09% del total.

El pes restant de les altes es troba gairebé tot a la corona 7, que són les arribades de la resta de comunitats de l'estat, amb un 25,72%. Per tant, es pot parlar encara d'una immigració encara significativa -almenys en proporcions- d'aquest tipus de migració. A l'anàlisi per Comunitats Autònomes es podrà avaluar millor aquest fenomen.

Finalment, els estrangers suposen la xifra no menyspreable de 515 entrades (4,18%), sobretot pensant en que és només una mostra de la xifra real. S'avança aquí que en gran part està formada per arribades del Marroc, com es detalla més endavant.

c) Pel que fa a les baixes, en canvi, la distribució és certament diferent. En primer lloc les xifres són més elevades, com s'ha dit, en gairebé totes les corones. Però el fet veritablement significatiu és que, de totes elles, i a diferència de les altes, la corona quarta és la que té un pes més rellevant, superant ella sola la quarta part de les sortides. Si a ella s'hi afegeix el 7,76% de la corona tercera, es veu que el 36,47% (més d'1/3) de les sortides es dirigeixen a la regió metropolitana. És en aquesta àrea, doncs, on hi ha un pes decisiu de la pèrdua de població per emigració, tal com es plantejava en les hipòtesis de la investigació. Encara caldria afegir-hi aquí les sortides cap a Badalona (18,50%), que força més altes que les entrades des

d'aquest municipi. Les sortides cap a Barcelona (14,68%) són també molt nombroses, però s'equilibren molt més, en canvi, amb les arribades d'aquest municipi.

La suma de les corones primera a quarta és de 16.686 baixes (69,75%). I pel que fa a la resta de Catalunya, es troba un pes molt petit en la resta de comarques de Barcelona, però un percentatge (6,78%) més significatiu que en les altes a la corona sisena. La suma de baixes al conjunt de Catalunya seria, doncs, de 18.591, el 77,51% del total: és a dir, un pes encara superior al de les entrades.

La xifra de sortides cap a la resta d'Espanya (corona setena) és també superior a la de baixes (2118 més), però és destacable, en canvi, que la proporció sobre el total de baixes és menor (21,91%). Per tant, doncs, si en xifres absolutes és un factor de pèrdua, de fet és molt més petit que el que condueix els colomencs cap a la resta de Catalunya i, en especial, cap a la regió metropolitana.

Finalment, els moviments cap a l'estranger suposen el 0,56% de les baixes. Malgrat el probable subregistre, cal dir que 156 emigrants en vuit anys és una xifra insignificant.

d) Per concloure, doncs, es podria dir aproximadament que 2 de cada 10 persones que marxen de Santa Coloma, ho fan per anar cap a fora de Catalunya, i dins de l'estat. Pel que s'ha explicat anteriorment, cal pensar que en bona part siguin moviments de "retorn" a comunitats d'origen -entre elles en un passat recent és prou sabut que Andalusia hi tenia un pes molt important-, amb tota la complexitat que el concepte comporta. L'anàlisi més detallada de l'àrea donarà una mesura de fins a quin punt això és cert.

D'altra banda, les 8 restants marxarien a algun punt de Catalunya, tal com s'apuntava en les hipòtesis. D'aquestes 8 -i simplificant percentatges- 3 anirien a la regió metropolitana de Barcelona, 2 al municipi de Barcelona, 2 al de Badalona, i, finalment, 1 a la resta de Catalunya. Tanmateix, es pot conèixer amb més detall la distribució per a cadascuna d'aquestes grans àrees, tal com s'exposa en els següents apartats.

### **6.1.2. Altes i baixes a les corones exteriors: la resta de l'estat i l'estranger**

En aquest apartat s'inclouen els fluxos de fora de Catalunya i de l'estranger amb Santa Coloma, entenent, com ja s'ha dit, que el canvi de territori té uns factors laborals, socials i culturals prou diferenciades de les de caracter intraurbà, com per a fer-ne la distinció. Pel que fa a la resta de l'estat, s'analitzen les xifres per comunitats autònomes, i després, veient les províncies i municipis que prenen més relleu. Dels estrangers s'estudien els estats d'origen o destinació, agrupant-los en unes regions que permetin una millor explicació als fluxos d'aquest tipus.

#### **6.1.2.1. Fluxos migratoris amb la resta de l'estat: les dades per Comunitats autònomes**

De l'anàlisi per Comunitats autònomes (taula 6.3. i gràfics 6.3. i 6.4.) es poden extreure algunes consideracions importants:

a) Els volums de les arribades no són en cap cas, ni de bon tros, els que s'havien assolit en les dècades dels 50 fins als 70, amb el que es reitera el que s'exposava en els dos capítols anteriors.

b) Dins d'aquestes proporcions més reduïdes, les dues comunitats que en el passat havien aportat més migrants -sobretot Andalusia, i també Extremadura- continuen sobresortint respecte la resta. Andalusia acapara efectivament gairebé el 50% dels moviments de la resta de l'estat, tant d'alta com de baixa, fet que, com s'apuntava, enllaça amb la tradició immigratòria fonamentalment originada en aquesta regió, dins el conjunt de població arribada a Santa Coloma en les dècades anteriors. Sembla que aquest seria un procés clar de "retorns", ja que les baixes són gairebé el doble de les altes. Una anàlisi detallada ha de mostrar possibles diferències entre orígens i destinacions dins aquest territori. Extremadura, en un procés similar, suposa un 12,02% de les arribades a Santa Coloma, i una mica menys del 9,8% en les baixes. Igualment es fa patent la superioritat de les baixes.

c) La distribució per a la resta de Comunitats Autònomes és molt més dispersa, no arribant ni en altes ni en baixes cap d'elles al 7%. A més, els pesos varien força segons es tracta en cadascuna d'altres o baixes.

Per altes, el tercer lloc l'ocupa Castella-la Manxa (6,56%), el quart, les Balears (6,24%) i el cinquè Castella-Lleó (5,01%). Segueixen, amb una certa significació, el País Valencià (4,95%), Galícia (4,78%), i Madrid (4,17%). Sembla destacable, d'altra banda, l'insignificant 0,42% d'altres de Múrcia, terra de tradició immigratòria a Catalunya, com és sabut. Les arribades de les Balears, en canvi, es podrien interpretar com a "retorns" a la Península de part d'aquells que hi anaren per buscar treball. Madrid, l'altra gran àrea urbana de l'estat, havia de tenir forçosament un pes significatiu.

Les baixes, per ordre del seu pes, es dirigeixen -a més d'Andalusia i Extremadura- cap al País Valencià (6,69%), Castella-la Manxa (5,9%), les Balears (5,71%) i Madrid (5,2%). Encara les segueixen Galícia (4,41%), i Aragó (4,24%), ja amb xifres més baixes.

En conjunt, doncs, es poden destacar les relacions en ambdós sentits amb les comunitats tradicionals d'origen immigratori, sobretot Andalusia i Extremadura, però també Castella-la Manxa o, força menys, Galícia o Aragó. En totes elles és evident el canvi de signe migratori respecte al passat recent. D'altra banda, apareix un flux d'intercanvis amb altres Comunitats Autònomes, com la dinàmica àrea de Madrid, o les també dinàmiques i properes comunitats de les Balears i el mateix País Valencià -aquest darrer també havia estat, d'altra banda, font d'immigració. També les baixes cap a aquestes comunitat superen les altes. Finalment, es manté l'escassa relació amb comunitats del nord peninsular, com ara el País Basc, Navarra, La Rioja, Cantàbria o Astúries.

#### ***6.1.2.2. Fluxos migratoris amb la resta de l'estat: el detall per províncies i municipis destacats***

S'han seleccionat els municipis de la corona setena ("resta de l'estat") on es registren 25 o més altes o baixes, per a obtenir amb precisió quins són els orígens o

destinacions amb una certa significació (taules 6.4. i 6.5.). En aquesta fase més detallada d'anàlisi, destaca de nou el cas d'Andalusia.

Si s'observen les províncies, 7 de les 13 que contenen municipis amb 25 o més altes són d'Andalusia (totes menys Huelva, la més distant). Per a les baixes, la proporció és de les mateixes 7 sobre 17. A les andaluses, cal afegir les dues províncies extremerques, per a les baixes, i només la de Badajoz, per a les altes. Resten, per a les altes, les províncies de Madrid, València, Balears, Saragossa i Melilla; i per a les baixes, les Balears, Madrid, València, Saragossa, Castelló, Albacete, Las Palmas de Gran Canaria i Osca.

L'aproximació per municipis és força interessant. En el cas d'Andalusia, 9 municipis concentren el 24,3% (342 casos) de les altes de la comunitat, mentre 7 dels municipis són caps de província i només Linares, a Jaén, i Palma del Río, a Córdoba, s'afegeixen també a la llista. La concentració, però, és molt més elevada en les baixes: el 42,02% (1040) del total d'arribades a la comunitat es concentra en 20 municipis, dels quals 7 són els caps de província i els 13 restants superant tots els 5.000 habitants. De fet, alguns tenen poblacions nombroses, com ara Roquetas de Mar, Algeciras, Jerez de la Frontera, Linares, La Línea, Sanlúcar de Barrameda, Vélez-Málaga o Ecija. Aquest fet abonaria la hipòtesi de "retorns" desviats cap a les àrees més urbanitzades de les comunitats d'origen, on el mercat laboral i les condicions de vida són molt millors.

Les altes provinents de les 6 províncies restants parlen poc també dels antics moviments camp-ciutat: els 2 municipis més destacats, amb més de 50 immigrants, són Madrid (65 casos), i Palma de Mallorca (62). Mentre que a les baixes de les 10 províncies restants sobresurten exactament els 2 mateixos municipis amb més de 50 emigrants: Madrid (122), i Palma (116). A més, els dos municipis següents són Maó (46) i Eivissa (40), fet que reforça la hipòtesi de la concentració d'aquest tipus de fluxos, en totes dues direccions, en àrees més urbanitzades.

### **6.1.2.3. Altes i baixes fora de l'estat**

El desglossament de les xifres d'altes i baixes de l'estranger (taules 6.6 i 6.7) és també força significatiu del que Santa Coloma està experimentant en els darrers anys.

Si les xifres són tan sols orientatives en quant a volums, en canvi es poden considerar molt clares pel que fa a tendències.

Les altes, 515, tripliquen la xifra de baixes (135). Són, de fet, les úniques que mereixen un cert comentari. La lectura dels orígens de les altes és molt il·lustrativa d'un fenomen avui percebut habitualment als carrers de Santa Coloma, el de les noves migracions. La xifra de 237 marroquins empadronats és la dada més significativa, encara que, com mostra la taula, d'altres col·lectius del Tercer Món tenen un cert pes, especialment Sud-amèrica i el Sud i Extrem Orient d'Àsia. No tan visibles són els "retorns" de migrants espanyols des de l'Europa Occidental (sobretot Alemanya i França)<sup>7</sup>.

De les baixes, val la pena esmentar en tot cas els moviments cap a Andorra, el que per a molts, més que un paradís fiscal, era una de les darreres "mines" riques en llocs de treball.

### **6.1.3. Altes i Baixes a Catalunya**

Una vegada conegut el que succeeix a les corones exteriors, s'estudia ara el que es considera la part central d'aquest estudi, els fluxos de Santa Coloma dins de Catalunya, entesa aquesta com a conjunt territorial estructurat a l'entorn de la regió urbana de Barcelona. En aquest sentit, es continuarà el procés des de les corones més externes fins a les més properes -els municipis de Barcelona i Badalona-. Una visió de les xifres per províncies no deixa dubte de l'ordre establert, tant per altes com per baixes (taula 6.8.).

Ja s'ha explicat el pes preponderant de Barcelona, tant en els municipis ara mateix esmentats com en els anells metropolitans. La resta de Catalunya s'ordena d'igual manera tant en l'emigració com en la immigració colomenca: la província de Girona és la segona més afectada, seguida per Tarragona i, amb molt poc pes, per Lleida.

(7) De fet, la condició d'espanyols d'aquests immigrants no es desprèn de les xifres, sino de l'accés a dades de Padró explotades per a conèixer la situació dels estrangers a Santa Coloma i que, amablement, se m'ha deixat consultar per part dels responsables del Programa Nouvinguts que du a terme l'Ajuntament.

La interpretació pot ser que es tracta de les àrees més dinàmiques -la línia de la costa en sentit ampli- i, en el cas de Girona, ajudada per una major proximitat territorial.

#### **6.1.3.1. La mobilitat residencial amb la resta de Catalunya**

Es pren ara com a àmbit d'anàlisi les corones cinquena ("resta província Barcelona"), i sisena ("resta de Catalunya"). El detall municipal en aquesta àrea (taules 6.10. i 6.11.) posa de manifest de nou, pel que fa a les baixes, un grau de concentració important en determinants punts del territori: 18 municipis de 25 i més baixes acullen 872 casos, que suposen, sobre les 1905 baixes de les dues corones, el 45,77% del total.

Dels 18 municipis, destaquen els 13 que es troben a les comarques de Girona, on sobresurt Maçanet de la Selva -135 casos- molt per sobre de tants municipis de la mateixa àrea de Barcelona. També a la comarca de la Selva, es troba Blanes, amb 90 arribades. Comptant els dos esmentats, 8 municipis destacats pertanyen a la Selva, 2 al Gironès -Girona sobresurt amb 77 casos-, 2 al Baix Empordà i 1 a l'Alt Empordà. És inevitable pensar en la importància de l'activitat turística en aquestes comarques, sense oblidar el dinamisme industrial i de serveis que ajuden a entendre el seu creixement recent i que seria el motiu d'atracció de migrants.

De les comarques de Tarragona, sols 4 municipis passen de 25 casos i cap sobresurt especialment. El tret comú és que tots pertanyen a la línia de costa, 3 al Baix Penedès -Cunit, Calafell, el Vendrell, formant un continu urbà de marcat aire turístic-residencial- i 1 és la mateixa ciutat de Tarragona. Tots 4 sumen 207 arribades de Santa Coloma. Pel que fa a Lleida, tant sols la mateixa ciutat de Lleida passa el llistó amb 37 casos, fet que accentua la hipòtesi de que es cerca un espai més proper, que satisfaci les necessitats de residència. Aquesta idea es reafirma també amb les comarques de la corona cinquena, on també 1 sol municipi de la corona supera els 25 casos d'arribades: Sant Salvador de Guardiola, amb 40 casos.



Respecte a les altes, el poc pes d'aquestes corones es posa ben de manifest: A la corona sisena només es troba el municipi de Tarragona, amb 31 altes, i a la 5a no n'hi ha cap que compleixi el requisit.

Per tant, probablement el més significatiu és l'expansió de l'emigració de gent de Santa Coloma cap a les comarques més dinàmiques de Girona i, en segon lloc, de Tarragona. El continuat procés d'urbanització de tot l'eix litoral fa pensar que aquesta tendència es mantindrà en el futur.

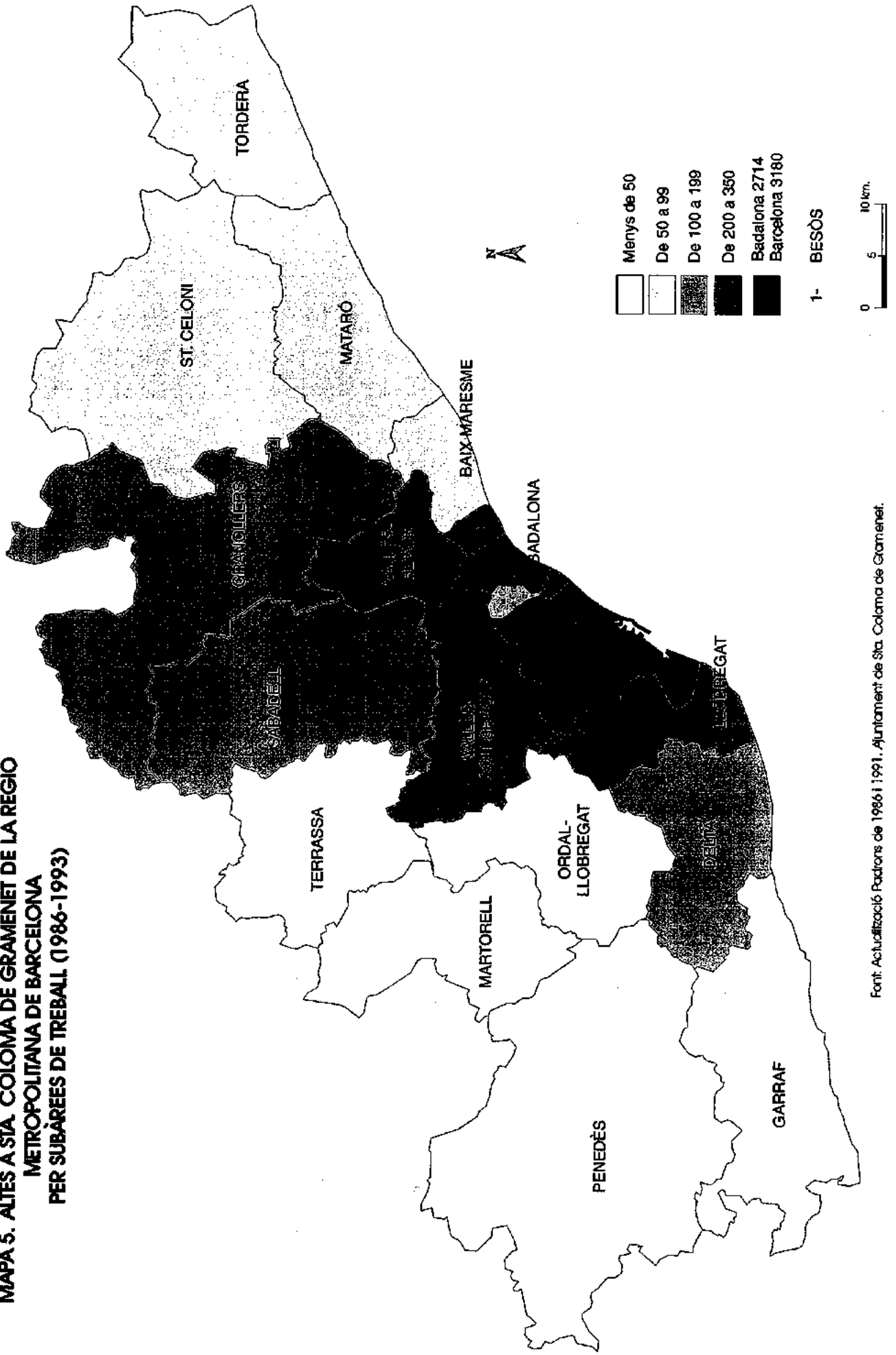
#### **6.1.3.2. La mobilitat residencial dins la Regió Metropolitana de Barcelona: les dades per subàrees de treball**

Una vegada reconeguts els fluxos amb la resta de Catalunya, s'examina ara llur distribució dins la regió de Barcelona. En primer lloc es presenten els resultats agrupats per subàrees de treball i després el detall municipal. S'obtenen així dues perspectives relativament diferents, que poden ajudar a una millor interpretació de les dades. S'han pres les subàrees de treball com a divisions útils tant pel seu tamany - entre la comarca i el municipi- com sobretot pel criteri que les conforma: es defineixen pels fluxos quotidians de treball cap a centres amb un cert grau d'atracció dins la regió metropolitana<sup>8</sup>. La subàrea de Besòs s'ha dividit en aquest cas en 3 parts: Santa Coloma, Badalona i la resta (Sant Adrià de Besòs, Tiana i Montgat). L'avantatge d'aquesta escala d'anàlisi és que compensa el fet de fixar-se només en municipis destacats, subvalorant el possible efecte de la suma de municipis d'una mateixa àrea. També és evident que s'obté un detall més ric que el que ofereix la comarca.

Examinant els resultats, en l'estudi de les altes i baixes per subàrees (Taula 6.9.) es posa de manifest el pes de les baixes, que són superiors a les altes en totes les 18 subàrees definides.

(8) Al capítol metodològic s'ha detallat l'objecte d'aquestes àrees, i els àmbits es troben als mapes 5 i 6.

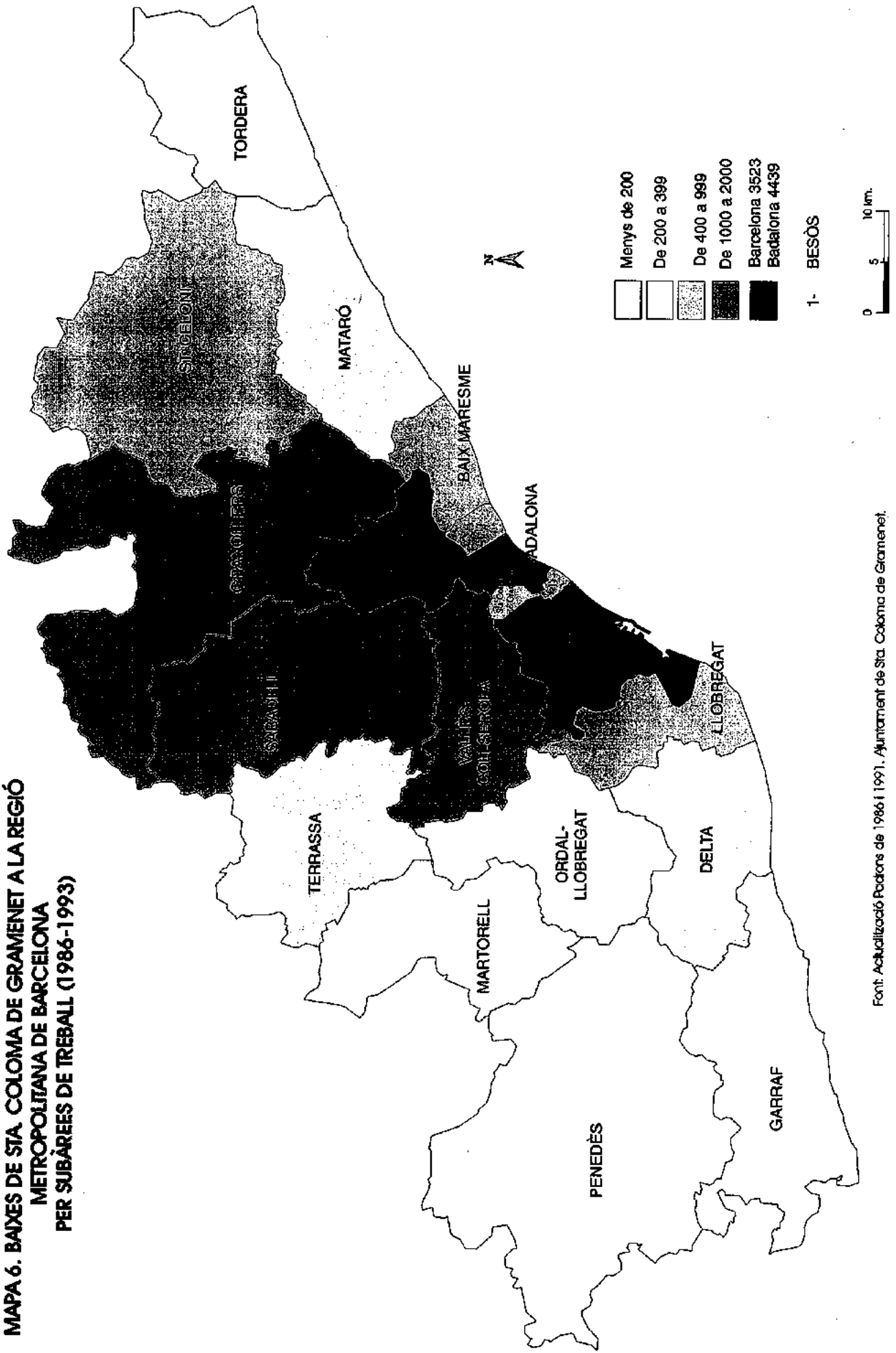
**MAPA 5. ALTES A STA. COLOMA DE GRAMENET DE LA REGIÓ  
METROPOLITANA DE BARCELONA  
PER SUBÀREES DE TREBALL (1986-1993)**



Font: Actualització Radons de 1986 i 1991. Ajuntament de Sta. Coloma de Gramenet.



**MAPA 6. BAYES DE STA. COLOMA DE GRAMENET A LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA PER SUBÀREES DE TREBALL (1986-1993)**



Font: Actualització Padrons de 1986 i 1991. Ajuntament de Sta. Coloma de Gramenet.



Respecte a les altes (també el mapa 5), a part del conegut pes de Barcelona i Badalona, es poden distingir quatre nivells segons la quantitat de fluxos: al primer, hi ha les subàrees entre 200 i 350 altes, que són Llobregat, Besòs, Vallès-Collserola i Vallès-Besòs, per ordre del seu pes; en segon lloc, de 100 a 199 altes, es troben les àrees de Sabadell, Granollers i Delta; el tercer lloc -50 a 99 altes- l'ocupen Baix Maresme, Mataró, St.Celoni, i Tordera; i finalment, amb menys de 50, es troben Ordal-Llobregat, Garraf, Martorell, Terrassa, i Penedès. El mapa permet veure clarament com la zona predominant d'origen de les altes es troba compactada entorn de Barcelona. El fenomen s'expandeix després cap a les comarques dels dos Vallès i Maresme. D'altra banda, l'efecte de barrera del Llobregat sembla també manifestar-se.

Quan s'observen les baixes, els pesos estan més distribuïts (mapa 6), ja que totes les subàrees superen les 100 arribades, a excepció del Penedès, que de fet arriba a 99. A part, tres d'elles, a més de Barcelona i Badalona, superen les 1.000 arribades, fet realment destacable. S'han establert 5 nivells per poder descriure els diferents pesos, tal com es descriu: 1, subàrees amb més de 1.000 casos: a més de Barcelona i Badalona, hi ha, per ordre, Vallès-Besòs, Sabadell, i Granollers; 2, subàrees de 500 a 999 casos: Vallès-Collserola, Baix Maresme; 3, subàrees de 200 a 499 casos: Sant Celoni, Llobregat, Besòs, Tordera, Mataró, i Delta; 4, subàrees de 150 a 199 casos: Terrassa, Garraf, Martorell, i Ordal-Llobregat; 5, subàrea del Penedès, amb 99 casos.

Es dibuixa, doncs, seguint el mapa 6, el major pes de l'eix central de la regió, expandint-se sobretot cap a les comarques del Vallès i Maresme, direcció Girona, però també, saltant la barrera física del Llobregat i l'Ordal i Garraf, camí de Tarragona. En tot cas, l'àrea del Penedès queda encara més distant.

### ***6.1.3.3. La mobilitat residencial dins la Regió Metropolitana de Barcelona: les dades per municipis***

L'estudi per municipis ha de permetre caracteritzar amb més precisió el fenomen, distingint quins són els que realment contribueixen a acollir o aportar migrants a Santa Coloma, i esbossar-ne algunes de les seves característiques. S'han seleccionat de nou només els municipis que arriben als 25 casos d'altes o de baixes, encara que

la representació cartogràfica permet situar els valors corresponents a tots els municipis. Per a la Regió Metropolitana, es registren 24 municipis que compleixen la condició per a les altes, i 78 per a les baixes.

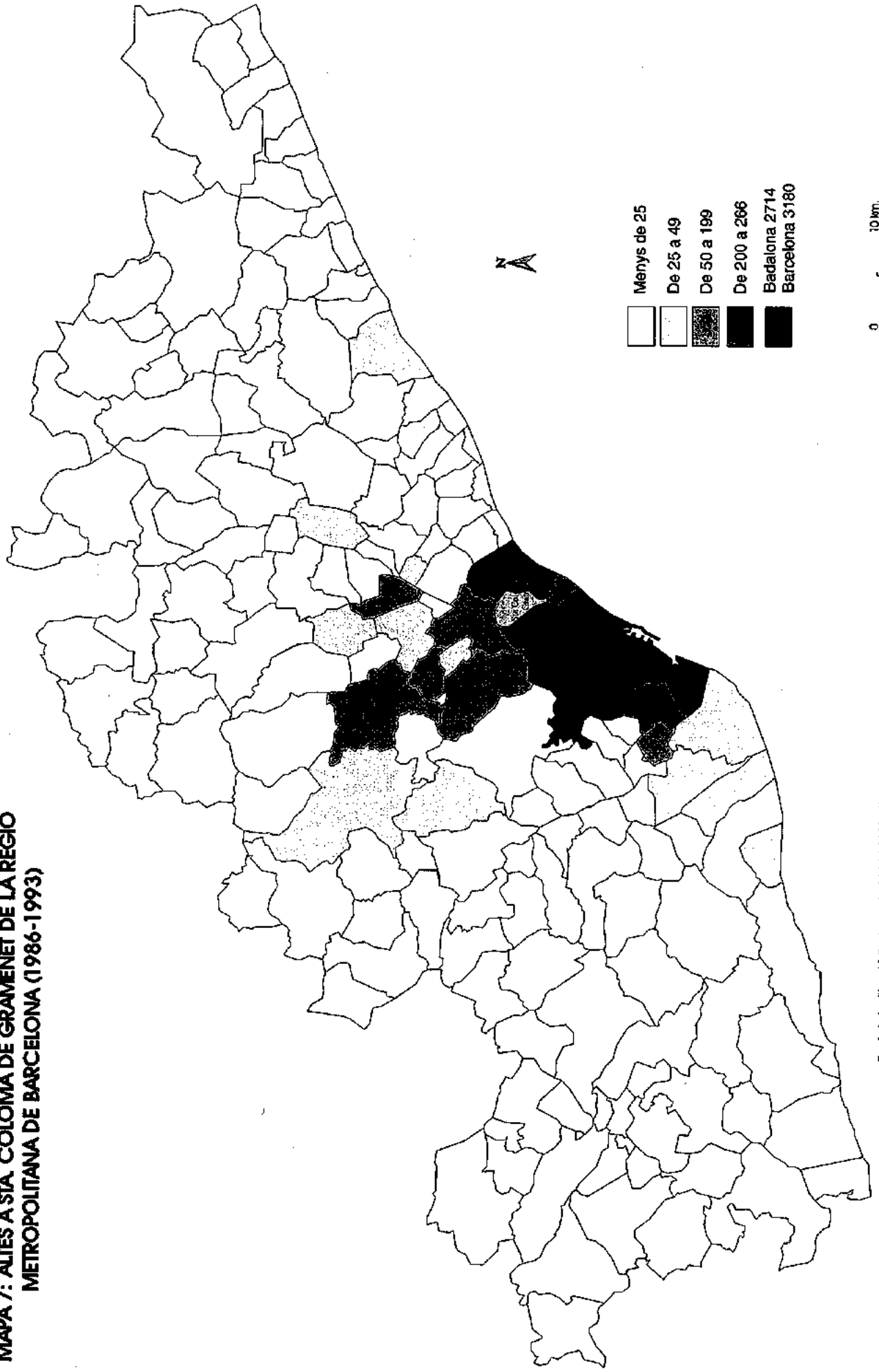
Les altes mostren en aquesta escala d'anàlisi un grau de concentració més elevat encara del que s'havia pogut comprovar. Fins i tot els intervals definits per a classificar els municipis mostren talls importants. La taula 6.12 els ordena per volums i el mapa 7 en mostra la distribució). En la relació de municipis es posa de manifest que, en general -i sobretot en les categories més altes- es tracta de municipis grans (Hospitalet, Sabadell, Terrassa, Cornellà, Rubí, Cerdanyola...) i molts d'ells formant part de l'aglomeració urbana més compacta (sobretot les categories segona i tercera). D'altres, tot i de dimensió menor, també destaquen per la seva proximitat i el grau d'urbanització (sobretot Sant Adrià de Besòs).

És el moment de destacar, també, la similitud del tipus de població en aquests municipis, en gran part d'origen immigrat, fet que pot contribuir en gran manera a la intensa mobilitat entre aquestes àrees, per diverses raons (des d'un parc d'habitatges amb uns valors del sòl similars a l'existència d'afinitats socials i culturals).

D'altra banda, a la llista s'hi troben dos caps de comarques més allunyades (Mataró i Granollers) i uns pocs municipis que, precisament, s'han caracteritzat pel seu creixement recent degut a la desconcentració metropolitana: Palau de Plegamans, Premià de Mar o Pineda. Martorelles, tot i la seva proximitat, podria ser un d'aquests casos. El fet que apareixen força destacats també a la classificació de baixes, fa pensar que es pot tractar de retorns, al cap d'alguns anys de sortida de Santa Coloma. Ajuda a pensar-ho el fet que, en el cas de les altes, el seu pes és molt menor que en el de les baixes.

Per a les baixes, els 78 municipis que acollien el mínim de 25 immigrants s'han classificat a la taula 6.13. -també per ordre d'importància- i al mapa 8. La llargada mateixa de la llista de baixes per municipis és, sens dubte, la millor expressió del fenomen de descongestió produït els darrers anys a Santa Coloma de Gramenet. I la primera lectura evidencia també que hi ha municipis de totes les i de característiques

**MAPA 7: ALTES A STA. COLOMA DE GRAMENET DE LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA (1986-1993)**



Font: Actualització Poblers de 1986 i 1991. Ajuntament de Sta. Coloma de Gramenet.





funcionals ben diverses. Ara bé, precisament la gran novetat respecte a la llista anterior -i probablement com un fenomen històricament del tot nou- és la gran quantitat de municipis pertanyents a la segona corona metropolitana (sobretot de les comarques dels dos Vallès i el Maresme, però ara també de les de més al sud del Llobregat) i l'elevat pes que assoleixen molts d'ells, tot i ser nuclis petits o mitjans en quant a població.

A la vista de la classificació, sorprèn d'entrada que el municipi amb més arribades de Santa Coloma, darrera les dues grans ciutats de la categoria primera, és Lliçà d'Amunt -amb 495 casos!-, municipi amb una població de 5.417 habitants el 1991. Les dades dels Censos expliquen com el municipi pràcticament ha doblat la seva població en el període intercensal (2.655 habitants el 1981). Hom pot imaginar repercussions de tot ordre en l'estructura i dinàmica d'aquest poble del Vallès Oriental.

En la mateixa categoria, altres municipis molt destacats que presenten trets similars són: Palau de Plegamans -també al Vallès Oriental-; Sant Fost de Campcentelles -un municipi que, tot i molt pròxim a l'aglomeració urbana, fins fa poc s'havia preservat del creixement, gràcies a trobar-se relativament enfilat a la Serra de Marina-; i Premià de Mar, un municipi del Maresme marcadament residencial. Mollet, Sta. Perpètua, Barberà o Cerdanyola, municipis que ja havien rebut en dècades anteriors notables contingents immigratoris, ara viuen una segona fase d'expansió amb aquest procés. Granollers és un bon exemple del nou creixement de la segona corona. El cas d'Hospitalet respon a la seva dimensió i a les connexions de l'aglomeració urbana, i el de Sant Adrià a la proximitat òbvia a Santa Coloma. Cal veure que cap d'ells es troba més enllà del Llobregat.

El repartiment comarcal dels 17 municipis de la tercera categoria és també significatiu: 8 del Vallès Oriental (tots petits o mitjans pel que fa a població, entre els que hi destaquen Martorelles pel nombre i Cardedeu pel seu paper de subcentre comarcal); 4 de l'Occidental (amb els municipis més grans de Sabadell, Terrassa i Rubí, però també Ripollet i Montcada, propers a Santa Coloma); 3 del Maresme (Masnou, Mataró, i el de Pineda, vora Blanes, que sortia com un dels municipis més destacats de Girona) i 1 del Baix Llobregat (Viladecans, en fase d'expansió).

La quarta categoria agrupa 18 municipis més, dels quals 6 corresponen al Vallès Oriental i són també poblacions petites; 4 més són del Maresme (Alella i Montgat ben propers a Santa Coloma, tot i que l'estructura socioeconòmica de llurs poblacions són força distintes d'aquesta ciutat); 3 del Baix Llobregat (només Esparreguera es pot considerar d'expansió recent); i 2 ja del Garraf (Vilanova i St. Pere de ribes són municipis mitjans). D'altra banda, no n'hi ha cap del Vallès Occidental.

Finalment, la cinquena categoria agrupa 30 municipis més, on es produeix un fet interessant: el Baix Llobregat, amb 10 municipis (força d'ells de creixement recent) i el Maresme, amb 9 (també de caràcter residencial), superen el Vallès Oriental (5 municipis) i el Vallès Occidental (4 municipis). A més, apareixen Sitges, al Garraf i Vilafranca, a l'Alt Penedès. Sembla, doncs, apuntar-se també una certa tendència cap a les comarques al sud de Barcelona.

#### **6.1.3.4. *Els intercanvis de fluxos per districtes de Santa Coloma***

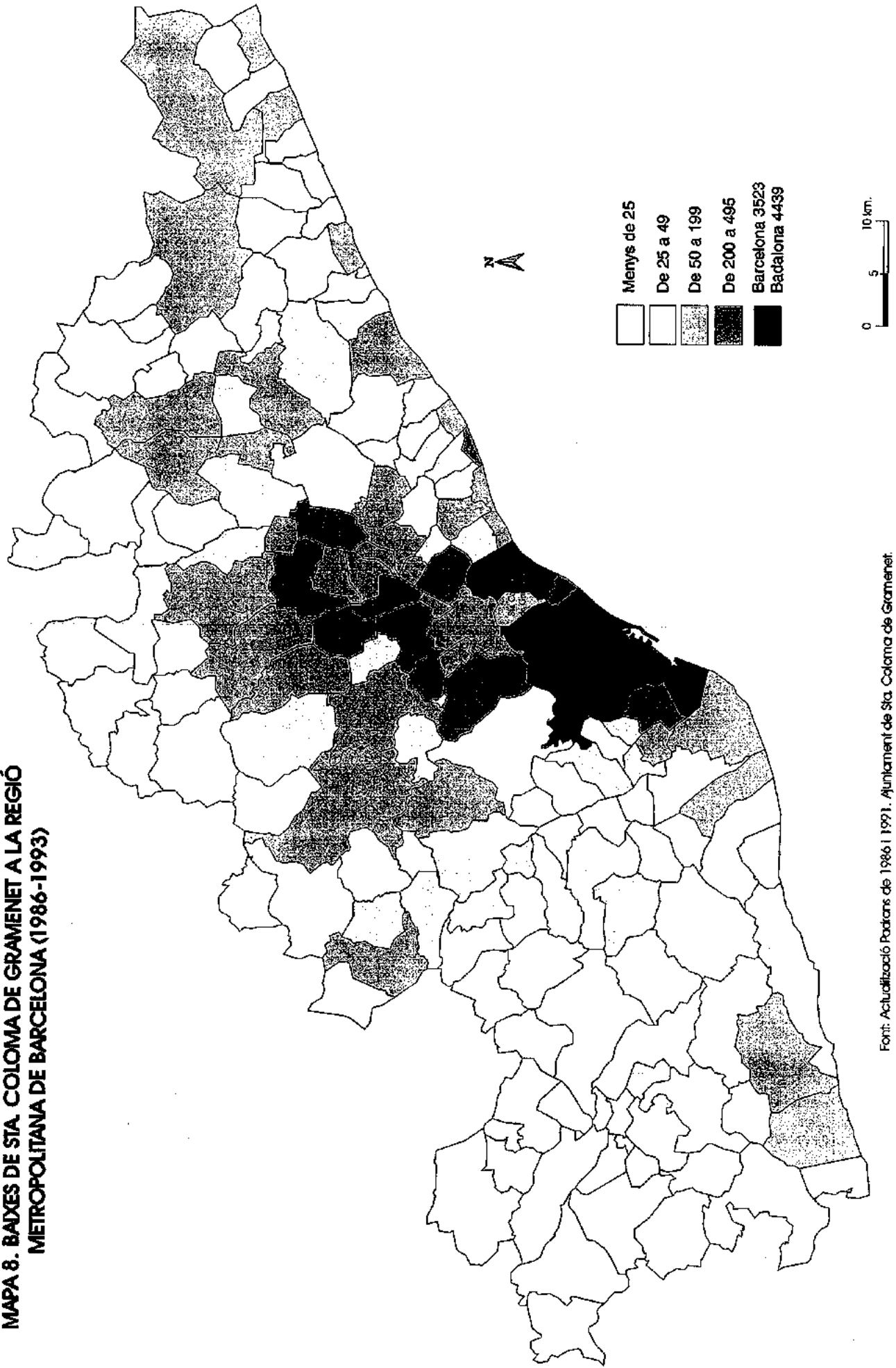
Finalment es presenta el desglossament dels moviments per districtes de Santa Coloma (vegeu el mapa 4), tant respecte a la resta de la Regió Metropolitana, com dins el municipi.

En primer lloc, els canvis de domicili interns es mesuren veient per a cada districte les altes i baixes que es produeixen respecte el conjunt de Santa Coloma. Això significa que la destinació de les baixes o l'origen de les altes pot ser també el propi districte.

Es desprèn de les dades (taula 6.16) que hi ha un gran equilibri en els moviments interns entre districtes, resultant molt similars les dades d'altes i baixes. Es poden assenyalar en tot cas uns lleugers saldos favorables cap als districtes més centrícs (districtes I i IV), mentre el II i el III es mantenen i el V i el VI pateixen una mínima pèrdua en aquest intercanvi intern.

Pel que fa a la resta d'àmbit territorials, s'observa com afecten a cada districte tant les altes (taula 6.14 i gràfics 6.5. a 6.7.) com les baixes (taula 6.15. i gràfics

**MAPA 8. BAIXES DE STA. COLOMA DE GRAMENET A LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA (1986-1993)**



Font: Actualització Padrans de 1986 i 1991. Ajuntament de Sta. Coloma de Gramenet.



6.8. a 6.10.). En alguns casos, les diferències són significatives. El fet més destacat és l'elevada proporció de baixes dels districtes V i VI, propers a Badalona, cap a aquest municipi. En canvi, malgrat que els percentatges de baixes dels districtes I i II cap a Barcelona són una mica més alts que a la resta, no sembla que la proximitat sigui més decisiva per a ells que per als altres districtes. Els principals grups de baixes cap a fora de Catalunya (corona 7) es produeixen als districtes IV i VI, però tampoc gaire significativament.

Les altes, en general, queden més repartides entre tots els districtes entre totes les corones. Els districtes I, V, i VI semblen ser els preferits pels estrangers, però tampoc gaire marcadament.

#### **6.1.4. Les variables personals**

Tot seguit es presenten els resultats segons les variables que caracteritzen els migrants. En primer lloc es distingeix la mobilitat residencial per sexes, per edats i per nivells d'instrucció. Després, les dues darreres variables serveixen per a construir una tipologia, segons s'ha explicat al capítol metodològic.

##### **6.1.4.1. La mobilitat residencial per sexes**

S'ha volgut saber, en primer lloc, si les xifres per sexes podien tenir en general algun biaix destacable. Les dades mostren una gran similitud tant per altes com per baixes, fins i tot excloent els menors de 20 anys, tal com es desprèn de la (taula 6.16.). Si s'observen a la mateixa taula les altes i baixes per corones, s'aprecia que les xifres gairebé en cap corona mostren diferències notables. L'excepció són les altes provinents de l'estranger, on els homes tenen un pes més destacat, gairebé el doble si es contempen totes les edats i més del doble si s'agafen els majors de 19 anys. Cal pensar en aquest cas que es dona un procés d'immigració protagonitzat per homes en edat de treball en primera instància, i que porten llurs famílies en un segon moment, en cas de consolidar la seva situació laboral, legal, etc. Probablement, degut a que

les dades es refereixen a immigrants ja legalitzats i, per tant, més estables, el desequilibri per sexes pot restar parcialment amagat.

A part d'aquest fet, tampoc l'anàlisi per corones mostra un valor significatiu per a la variable sexe, que es reprèn en tot cas creuant-la en algun moment amb altres variables personals.

#### **6.1.4.2. La mobilitat residencial per edats**

Les dades sobre les edats s'han agrupat de dues formes: primer en grups de 10 anys, on el grup 30 a 39 està partit en dos, i els majors de 80 anys són un sol grup. En segon lloc, s'han fet quatre grans grups d'edat: 0-19 (nens i joves), 20-34 (adults joves), 35-59 (adults grans) i 60 i més (gent gran). La divisió en aquests quatre grups respon de forma genèrica a diversos estadis del Cicle de vida, concepte ja presentat en la revisió teòrica, del qual ja s'han vist els seus efectes sobre les motivacions dels migrants. En aquest sentit, s'intenta veure si algun grup d'edat predomina per algun tipus de flux (per exemple, gent jove, o bé jubilats...), i si aquestes diferències es concreten en algun àmbit territorial determinat.

En el detall dels grups d'edat, a més de les dades de la taula 6.18, els gràfics 6.11. i 6.12 comparen les edats dels migrants amb les de la població colomenca de 1986. Es pot veure que el grup més nombrós, el de 20-29 anys, ho és tant per a les altes com per a les baixes i, a més, els histogrames mostren per a aquesta categoria unes proporcions molt superiors a la de la població total. Els dos primers grups d'edat també són importants, tot i que, en canvi, la proporció del grup de 10 a 19 respecte a la població total és força inferior. I pel que fa als de 30 a 39 anys, és clar que el pes recau en els primers cinc anys i que és a les baixes, juntament amb la categoria 40-49 (10,13% del total), on adquireix proporcions superiors a la de la població. La resta de grups va decaient segons l'edat -fet proporcional a la pròpia estructura de la població-. Per tant, doncs, hi ha una migració força més jove en el conjunt d'altres que en el de les baixes.

Una vegada agrupats en grans grups (taula 6.19), l'ordre es manté de forma similar: predomini general del grup de 20-34 anys (adults-joves), seguit del primer

(0-19, joves), però més relleu del grup tercer (35-59, adults-grans) quan es tracta de les baixes, mentre la gent gran, encara que menys nombrosa, és també una part notable del conjunt (7,9% de les altes i 8,1% de les baixes).

Es pot deduir, per tant, que el component d'edat dels migrants és essencialment d'adults joves tant per altes com per baixes, seguits del grup de joves i sobretot nens, però que el nombre d'adults grans que marxen de Santa Coloma s'ha de tenir en compte. També sembla rebutjable que les jubilacions siguin un factor molt important en el conjunt de fluxos, tot i que també té un cert pes, amb la qual cosa les dades mostren en general una àmplia distribució en la piràmide d'edats.

Els grans grups d'edat s'han creuat amb les corones territorials, fet que ha permès detectar alguns aspectes significatius. En les altes (taula 6.20), el predomini del grup d'edat 20-34 (adults-joves) és absolutament preponderant en totes les corones: en el cas dels estrangers arriba significativament al 50,29%, però també passa aquest límit en les corones més properes (primeraa, segonaa i tercera). La xifra absoluta i el percentatge més alt de gent gran, en canvi, es donen a la corona setena (resta d'Espanya), fet que fa pensar en l'arribada de familiars dels que havien immigrat anteriorment.

Respecte a les baixes (taula 6.21.), es produeixen variacions notables. L'estructura general descrita es manté a les tres primeres corones metropolitanes. Però a la corona quarta, el pes dels adults-grans augmenta fins el 27,55%; i a la corona setena, a més d'augmentar aquest grup (26,78%), ho fa també el de la gent gran (14,89%), on es localitzaria un grup de persones jubliades -o prejubilades- que retornaria previsiblement a la comunitat d'origen. Tanmateix, la xifra absoluta (783 persones) dóna idea del lleuger pes d'aquest col·lectiu.

#### **6.1.4.3. La mobilitat residencial segons nivell d'instrucció**

Com en les edats, s'ha establert una divisió detallada dels nivells d'instrucció i, sobre ella, s'han construït tres grans grups (baix, mitjà i alt) per a obtenir una impressió més de conjunt. Els nivells d'instrucció s'han definit tenint en compte els



migrants amb edat superior al 19 anys, amb la qual cosa la major part han passat l'edat mínima per acabar llurs estudis.

S'ha volgut conèixer quines són les categories que tendeixen a marxar o venir, i si hi ha algun biaix important entre altes i baixes.

Les dades per altes i baixes es mostren a la taula 6.22 i als gràfics 6.13 i 6.14, on de nou es fa la comparança amb l'estructura de població de Santa Coloma per a 1986. El pes de la majoria dels migrants recau en els nivells inferiors de l'arc educatiu: no tant els analfabets, un grup més reduït, com els qui tenen com a màxim l'EGB o Batxillerat elemental complets. Són francament petits, en canvi, els percentatges de les categories més altes, tot i que per a les baixes la proporció augmenta una mica respecte les altes. De fet, no ha de sorprendre si es contrasta en els histogrames amb l'estructura de la població colomenca. És molt interessant el fet que el conjunt de la distribució mostra un grau de formació superior al que és la pròpia de la població resident. D'altra banda, les baixes tendeixen a doblar les altes en gairebé totes les categories. Per tant, el conjunt d'intercanvis es pot considerar força equilibrat en quant a proporcions.

L'anàlisi dels grans grups de nivells d'instrucció (taula 6.19.) acaba de reflectir aquesta visió, on pràcticament es pot afirmar que altes i baixes mantenen les mateixes proporcions, tot i que es podria considerar que, en termes absoluts, la pèrdua de 617 persones de la categoria tercera enfront de les 253 altes del mateix nivell d'instrucció té significació.

El detall de les corones (taula 6.24) pot ajudar a perfilar aquests aspectes. S'ha volgut creuar també aquesta variable amb els diversos àmbits territorials, per esbrinar possibles diferències. Començant per les altes, el nivell baix d'instrucció supera el 50% a totes les corones, i arriba al 60% a les corones "exteriors". El màxim és a la corona setena (resta d'Espanya), on arriba al 66,97%. Els nivells mitjans, que a les primeres quatre corones es troben entre el 40 i 45% del total, a les restants baixen considerablement. Finalment, Barcelona i la corona setena són els orígens una mica més destacats per xifres totals de les categories superiors, però la categoria

"estranjer" destaca molt en percentatge (10,57%). És obvi que, de nou, el subregistre deforma els resultats, que a més suposen una xifra molt petita<sup>9</sup>.

Respecte a les baixes, apareix força clarament que els percentatges del nivell d'instrucció més baix s'accentuen en el cas de la població es dirigeix a la segona corona metropolitana, i també a la resta de Catalunya i d'Espanya (la corona sisena arriba al 57,04%, i la setena al màxim del 68,54%). En el cas de les baixes cap a la resta d'Espanya semblaria adient interpretar que hi ha un col·lectiu que troba dificultats a entrar en el mercat laboral, el qual buscaria sortida en altres llocs, fos la comunitat d'origen o altres àrees amb dinamisme. A aquests caldria afegir població la població d'edat, que faria un "retorn" residencial.

El cas de la categoria segona per a les baixes és l'invers en proporcions al de la primera. De fet, per a les corones primera, segona i tercera hi ha un equilibri notable entre les dues categories. És possible que calgui relacionar aquí nivells d'instrucció amb tipus de professions de caràcter terciari (serveis de mitjana qualificació), que estarien ubicats a les àrees més centrals de la metròpoli i, per tant, l'habitatge es procuraria tenir a prop. Tanmateix, aquesta afirmació no passa de conjectura.

El nivell alt d'instrucció no segueix exactament la mateixa pauta de distribució que el nivell mitjà, ja que, després de Barcelona, és a la corona quarta ("resta Regió Metropolitana") on es registra el major nombre absolut d'aquests emigrants i, per tant, estaria en segon lloc en les seves preferències.

#### **6.1.4.4. Una tipologia dels migrants residencials**

A partir dels grans grups d'edat i d'instrucció s'ha elaborat una tipologia de migrants, en la que es creuen ambdues variables i de la que s'espera, com s'ha dit, poder acabar de definir els perfils dels migrants. Apareixen, doncs, 9 tipus formats per: els tres nivells d'instrucció dels adults joves; els tres dels adults grans i els tres de la gent gran. Finalment, el tipus 10 es refereix als nens i joves (0 a 19 anys). Els

(9) S'ha comprovat els orígens d'aquests estrangers, i la majoria corresponen a Europa i Amèrica del Sud. Tanmateix, no és el propòsit entrar-hi en més detall.

perfils obtinguts s'analitzen encara segons les corones territorials, amb la qual cosa s'ha pogut definir amb força detall el caràcter de les migracions que han tingut lloc a Santa Coloma en els darrers anys.

Els resultats de la tipologia, certament d'interpretació una mica complexa, es mostren a la taula 6.25, i en els gràfics circulars 6.15 i 6.16. En primer lloc, el més significatiu és que tant les altes com les baixes tenen el pes més gran en el tipus 2: adults joves amb un nivell d'instrucció mitjà. Es pot considerar que aquest fet respon, en gran part, a la mateixa estructura de la població de Santa Coloma -sobretot en el cas de les baixes- tal com es comentava en els apartats anteriors. D'altra banda, l'edat correspon a un dels moments del Cicle de vida amb més mobilitat, sigui per motius de residència o de treball, mentre que el nivell d'instrucció és el més abundant no només a Santa Coloma, sinó també, per exemple, a bona part de la regió de Barcelona (tingueu present, al respecte, també el capítol 4).

Més enllà d'aquest tret comú als dos sentits migratoris, es marquen algunes diferències. En el cas de les altes, el tipus 1 (adults joves amb nivell baix) és el següent en percentatge, amb 28,62%, i el tipus 4 ve a continuació amb el 18,31%. En canvi, per a les baixes aquest ordre s'inverteix: al tipus 4 correspon el 25,82% i a l'1, el 19,44%. De fet, però, hi ha coincidència en els nivells d'instrucció i varia en tot cas l'edat, que, com s'ha vist anteriorment és superior de mitjana en les baixes.

Als tipus 1 i 4 cal afegir el 7, on es troba ja la gent gran amb poca instrucció. Pràcticament la totalitat de la gent gran pertany aquest tipus, que és per a les altes (10,94%) i baixes (10,75%) una proporció pràcticament idèntica. Novament aquesta característica lliga amb la de l'estructura de població colomenca, on l'analfabetisme es concentrava en aquestes edats.

Els adults grans amb nivell mitjà (tipus 5) tenen un pes lleugerament superior també en les baixes (6,03%) respecte les altes (3,31%), fet que fa inclinar una mica la balança d'un major nivell d'instrucció una mica cap a les baixes. Dels tipus amb nivell superior, el 3 i el 6 també tenen proporcions lleugerament superiors a les baixes, tot i el poc pes que es denota en aquest col·lectiu. Finalment, els tipus 8 i 9 són pràcticament insignificants.

Quan es fa l'anàlisi de la tipologia per corones, que és el grau màxim de detall al que s'arriba en aquesta explotació, es poden comprovar encara matisos destacables entre altes i baixes. En primer lloc, i s'exposen les altes, que es mostren a la taula 6.26, i també als gràfics 6.17 a 6.24. Aquests darrers comparen cada corona amb el total. Dades i gràfic mostren que el tipus 2 (adults joves amb formació mitjana) es manté el primer en els àmbits territorials 1 a 6: en el cas de les corones primera a tercera (l'aglomeració urbana), el tipus 2 supera el 40%; mentre en la quarta (resta RMB) és del 36,3%. Aquest tipus va seguit en les tres corones esmentades pel tipus 1 i, amb força menys pes, pels tipus 4 i 7. Per tant, hi ha una entrada de població relativament jove de mitjana, i amb un cert nivell d'estudis, provinent d'aquestes corones.

En canvi, per a les altes de la resta de l'Estat i els arribats de l'estranger, altres categories passen al davant: a la corona setena el tipus 2 baixa fins el 27,63%, mentre la categoria 1 assoleix el 30,93% i la 4 es situa en un 20,28%. El tipus 7 és el de pes més gran de totes les corones, amb un 15,78%. Per tant, es pot dir que els tipus provinents d'aquesta corona es caracteritzen per una baixa formació, que es reparteix entre els diferents grups d'edat, tot i que l'edat d'adults és de destacar, no només pel seu major volum en xifres, sinó per la major repercussió que representa en el conjunt de població.

Les diferències pel que fa a les baixes (taula 6.27 i gràfics 6.25 a 6.32) són igualment interessants. El tipus 2 (adults joves amb formació mitjana) predomina de nou en les sortides a les tres corones més properes (l'aglomeració urbana), però s'equilibra amb el tipus 4 (adults grans amb poca formació) a la corona quarta (resta RMB), la qual és ara numèricament molt més important. Finalment, el tipus 2 retrocedeix pel que fa als migrants cap a la resta d'Espanya, on els tipus 4 i 7 (adults i gent gran amb poca formació) incrementen el seu pes.

De la comparació de les tipologies segons altes i baixes es pot destacar finalment el següent:

a) predomini dels joves amb formació mitjana (tipus 2) per a les corones més properes (primera, segona, i tercera), tant en altes com en baixes.

b) major equilibri dels tipus 2 i 4 (adults joves amb formació mitjana, i adults grans amb poca formació) en les baixes a la resta de la Regió Metropolitana, les quals són en xifres totals molt significatives.

c) Respecte la resta d'Espanya, la proporció de gent jove i mitjanament formada (tipus 2) és superior per a les entrades que per a les sortides, on el pes dels emigrants adults-grans i grans, tots amb poca formació (tipus 4 i 7) és superior.

## **6.2. Altes i Baixes segons Cens 1991 (Catalunya) (1986 - 1991)**

El propòsit d'aquest apartat és -com s'ha explicat al capítol metodològic- el de contrastar amb les dades del Cens de 1991 la informació obtinguda en l'explotació padronal. En primer lloc, per donar una major fiabilitat als resultats a partir d'una altra font, tot i que de característiques diferents. La segona raó, però no menys important, és que el Cens és la única font que informa de les categories professionals dels migrants, fet que pot donar nova llum a aquests fluxos. Cal recordar, però, que el període abastat per les dades és ara de 1986 a 1991 -tres anys menys- i l'àmbit territorial d'aquesta explotació està circumscribit a Catalunya.

### **6.2.1. Les dades generals i per àmbits territorials**

Les dades totals que el Cens mostra per a per a Catalunya són de 4.087 altes i 8.980 baixes (taules 6.28 i 6.29, respectivament), proporció que recorda perfectament les obtingudes en l'explotació anterior. Però aquesta similitud és més visible quan es comparen les corones territorials.

En el desglossament territorial es posa de manifest (les mateixes taules 6.28 i 6.29) que els volums i proporcions obtinguts a través del cens són força similars als anteriors. Barcelona i Badalona mantenen pesos destacats i, a més, coincideix el fet que les altes de Barcelona són molt similars a les baixes (encara que ara el signe ha canviat), mentre amb Badalona succeeix també que les sortides doblen gairebé les

entrades. Pel que fa a la regió metropolitana, que té una aportació minsa en les altes, supera la meitat de totes les baixes a Catalunya; mentre que a la resta de Catalunya en destaca també l'escàs pes dels dos tipus de flux.

### **6.2.2. Els perfils dels migrants per edats**

Els perfils suggerits per les edats continuen confirmant, com es pot veure, les tendències obtingudes per les actualitzacions padronals. Com ja s'havia vist, apareix (de nou les taules 6.28 i 6.29) el grup de 25-34 com el més important tant a les altes (ara 36,87% per Catalunya), com les baixes (30,26%). També és confirma una lleugerament més alta proporció dels grups adults en les baixes (sobretot grups 35-44, 45-54, per exemple). D'altra banda, del creuament de les edats per corones que s'especifica a les taules, es desprèn la nova confirmació del que s'havia vist anteriorment, actuant les categories d'edats en tots els àmbits de forma similar a la mitjana, tant per a les baixes com per a les altes. Per tant, el fet positiu -perquè sobretot dóna validesa a l'explotació padronal- és que no hi ha novetats respecte a les dades anteriors.

### **6.2.3. Els perfils dels migrants per categories socioprofessionals**

Es aquí on interessa fer una observació més detinguda. L'explotació del cens aportava les dades agregades en 5 categories professionals. De l'observació de les dades globals (les taules 6.30 i 6.31, que es desglossen també per corones) es destaquen aquí els fets més rellevants:

a) Un fet molt significatiu és que tant en les altes com en les baixes hi ha uns percentatges força similars: un predomini de la categoria 3 (indústria), bé que seguida molt d'aprop per la 2 (serveis de categories més baixes). Les categories 4 i 5 són tan insignificants que no mereixen més atenció.

b) En percentatges, la indústria ocupa més del 45% tant d'altres com baixes; els serveis de la categoria 2 suposen el 38,08% de les baixes, i fins el 41,04% de les altes; finalment, les categories més ben situades suposen un 10,77% de baixes i un semblant 9,01% d'altres.

c) Per tant, si pel que fa a la categoria més elevada ja era de suposar que no hi hauria entrades substancials, és un fet força positiu que tampoc es produeix una "fuita" rellevant. Tanmateix, el saldo en aquesta categoria sí que és relativament significatiu: 528 baixes per 215 altes suposa 313 persones en el balanç negatiu, tot i que, s'insisteix, és poc rellevant.

Si s'analitza per corones, les proporcions es mantenen de forma similar, excepte per al cas de Barcelona, on hi ha canvis substancials. A Barcelona, en primer lloc, el grup predominant passa a ser el segon (terciari menys qualificat), per sobre del tercer (indústria), tant per a les altes com per a les baixes. La diferència és, a més, molt més gran que la de les xifres globals de Catalunya. També la categoria 1 (terciari alt) augmenta en proporció per a les baixes fins a un 17,19%, en detriment de les persones ocupades en la indústria, que es situen ara en el 34,16%. Per tant, es reflecteix clarament el paper de Barcelona ciutat com a centre d'activitat terciària i de direcció i on la indústria ha reculat notablement en els darrers temps.

En canvi, a Badalona, el procés sembla clarament l'invers en els dos fets apuntats per a Barcelona. Primerament, la població vinculada a la indústria incrementa en gran manera el seu pes, tan per altes (54,02%) com per baixes (52,11%), ampliant distàncies respecte als migrants vinculats als serveis. D'altra banda, disminueix també la proporció de la categoria 1, també en els dos sentits del flux. Es posa de manifest, doncs, el diferent signe que tenen els moviments cap a Barcelona o Badalona, els quals, com s'ha vist repetidament, són una gran part dels totals.

Pel que fa a la resta de corones, destaca en tot cas, el pes dels emigrants de la categoria "indústria" cap a la resta de Barcelona, arribant en aquest cas al 50,54%.

### **6.3. Altes i Baixes del Padró de 1986 (1981-1986)**

L'anàlisi d'aquesta base de dades, també descrita a la metodologia, permet ampliar la informació sobre les migracions metropolitanes a la primera meitat dels anys vuitanta. Cal recordar de nou que l'explotació és feta només per a l'àmbit territorial de Catalunya, ja que no es disposava de les baixes de Santa Coloma a la resta d'Espanya i l'estranger.

#### **6.3.1. Les dades generals i per àmbits territorials**

Les dades totals d'altes i baixes de Santa Coloma per al període 1981-86 (taula 6.32) permeten confirmar d'entrada que els volums de les migracions dins la regió de Barcelona eren ja importants en aquest primer quinquenni i que, dins de Catalunya, les baixes ja superaven les altes. Aquest fet concorda amb la pèrdua demogràfica experimentada en aquells anys. Les xifres totals per a Catalunya són ja explícites -hi ha 4.800 altes a Santa Coloma, contra 6.499 baixes-, encara que no arriben a les proporcions de la segona meitat dels vuitanta.

L'anàlisi per corones territorials s'ha organitzat a partir de corones similars a les utilitzades anteriorment (a més de la taula 6.32, vegeu els gràfics 6.33 i 6.34), però donades les característiques de la base, la informació s'ha agrupat per comarques, i després per províncies.

La distribució territorial per a les altes mostra una forta concentració de moviments provinents dels 2 municipis propers a Santa Coloma, els ja reconeguts volums de Barcelona i Badalona, cosa que permet constatar que es tracta d'un fet consolidat. De fet, en aquesta fase, és visible que el seu pes encara era superior. La suma de les dues grans ciutats dona 3.948 casos, que són en realitat el 82,25% de totes les altes provinents de Catalunya. La resta del Barcelonès (229 casos, 4,77%) i de la Regió Metropolitana (487 casos i 10,14%) acaben de compondre la majoria d'altes de Catalunya, tot i que amb proporcions ja molt més baixes. La resta del territori suposa un pes del tot insignificant (2,84%).



Per a les baixes la distribució a Catalunya és força diferent i l'interès es troba en que, per al període 1981-86, ja es constata un pes important de les baixes cap a la segona corona. D'una banda, el pes de Barcelona i Badalona sumats s'han reduït a la meitat, respecte les altes (ara és de 40,72%), i la resta del Barcelonès assoleix poc protagonisme. La resta de la Regió Metropolitana, en canvi, ocupa ja ara un paper rellevant, que equival pràcticament a tot el Barcelonès. Per tant, és en aquesta franja de la segona corona metropolitana on es dona ja en aquesta etapa una pèrdua considerable de població de Santa Coloma per emigració. La resta de la província, tot i ser superior a les altes, té menys pes que les comarques de Girona o de Tarragona, tal com succeeix en el període posterior. Dins la resta de Catalunya, el pes de les dues àrees ara esmentades i, sobretot, la de Girona, ja pren també un cert relleu.

Una aproximació als municipis més destacats -en la qual no s'ha cregut necessari detallar unes taules- ajuda a precisar la lectura territorial. S'ha pres per a les altes el llistó de 20 i més sortides per municipi i, per a les baixes, s'ha distingit, per simplificar, les comarques de Barcelona -50 i més arribades-, de la resta de Catalunya (almenys 10 arribades). Ja s'ha assenyalat la forta concentració de les altes en aquesta etapa: a part dels municipis del Barcelonès i Esplugues (actualment del Baix Llobregat), tan sols sobresurten Sabadell i Terrassa, en primer terme, i Barberà i Mollet. Ni tan sols Montcada o Cerdanyola tenen una mínima representació.

Per a les baixes és interessant veure com despunten alguns municipis que després arriben a tenir unes xifres realment elevades, tot i que ara tot just s'inicien els fluxos. De fet, però, després de Barcelona i Badalona, el municipi més destacat és Cerdanyola (366 casos), seguit de l'Hospitalet i Sant Adrià de Besòs. Aparentment, doncs, el pes encara recau dins el que era l'antiga AMB. Però a la mateixa llista ja apareixen Lliçà d'Amunt (125 casos), Premià de Mar (76), St. Fost de Campcentelles (103), Palau de Plegamans (59) o Parets (72). Pel que fa a la resta de Catalunya, tan sols 3 dels 13 municipis llistats superen els vint casos: Reus (42), Maçanet (24) i Lleida (20). S'ha de dir, però, que 8 dels 13 pertanyen a les comarques ja esmentades de Girona.

### **6.3.2. Les dades segons edats**

Pel que fa a les edats, s'ha fet una classificació en 4 grans grups igual a l'utilitzada en l'explotació de les dades del període 1986-93.

Per a les altes (taula 6.33), el perfil general a Catalunya és molt similar al trobat en les altres anàlisis. El grup predominant és el de 20 a 34 anys, i assoleix aproximadament la meitat de casos (47,19%), seguit del grup 0-19 (31,13%). Són molt menys importants els adults grans (13,58%) i especialment el de gent gran (8,1%). Aquest perfil és força similar quan es concreta per al Barcelonès, tot i que es rejuveneix: el grup 2 (41,47%) cedeix percentatge a l'1 (38,8%); el 3 resta gairebé igual que la mitjana i el 4 també perd pes a favor de l'1 (4,9%). En el cas de la resta de corones, les xifres són massa baixes per a poder considerar-les en percentatges.

En essència, es pot dir que el conjunt de baixes (taula 6.34) esdevé més jove que el d'altres. El canvi es produeix per un major pes del grup 0-19, que supera en diversos àmbits territorials el grup 2. Les proporcions són, per a tot Catalunya: el grup 1, 40,26% de les baixes; el grup 2, 37,71%. Vist per corones, també el grup 1 supera el 2 a les corones de la resta RMB, la resta de la província, a Girona, Tarragona i Lleida; i únicament al Barcelonès - grup 1, 40,15%; grup 2, 45,57% - s'inverteix la proporció.

### **6.4. Altes i baixes segons actualització del Padró de la ciutat de Barcelona (1986 - 1992)**

L'anàlisi dels fluxos amb el municipi de Barcelona permet perfilar encara més els resultats obtinguts fins ara. A la vegada fan possible comparar els volums de migrants entre Santa Coloma i Barcelona segons els dos Ajuntaments, així com les edats i els nivells d'instrucció i, sobretot, faciliten un detall territorial -a través de l'anàlisi per les 38 Zones Estadístiques Grans (ZEG), de tamany similar al barri, i dels 10 districtes- per al municipi de Barcelona, tant per altes com per baixes. Aquest és un aspecte de gran interès, donat el gran volum de fluxos i la complexitat del territori de la ciutat.

#### **6.4.1. Dades globals i detall territorial**

Les xifres totals confirmen d'entrada que els fluxos d'altres i baixes entre els dos municipis mantenen un nivell d'equilibri força elevat (taula 6.35), a més de reflectir unes proporcions en els volums molt similars als aportats pel Padró de Santa Coloma (vegeu al respecte també la taula 6.2): les xifres d'altres a Santa Coloma (2.566) i de baixes a Barcelona (2.532) són -de nou- pràcticament iguals. Per tant, caldrà buscar en tot cas les diferències en les variables personals i en la distribució territorial d'uns i altres moviments. En aquest cas, s'exposa l'anàlisi de les dades totals per zones, seguida pel seu desglossament segons les variables personals segons la distribució territorial.

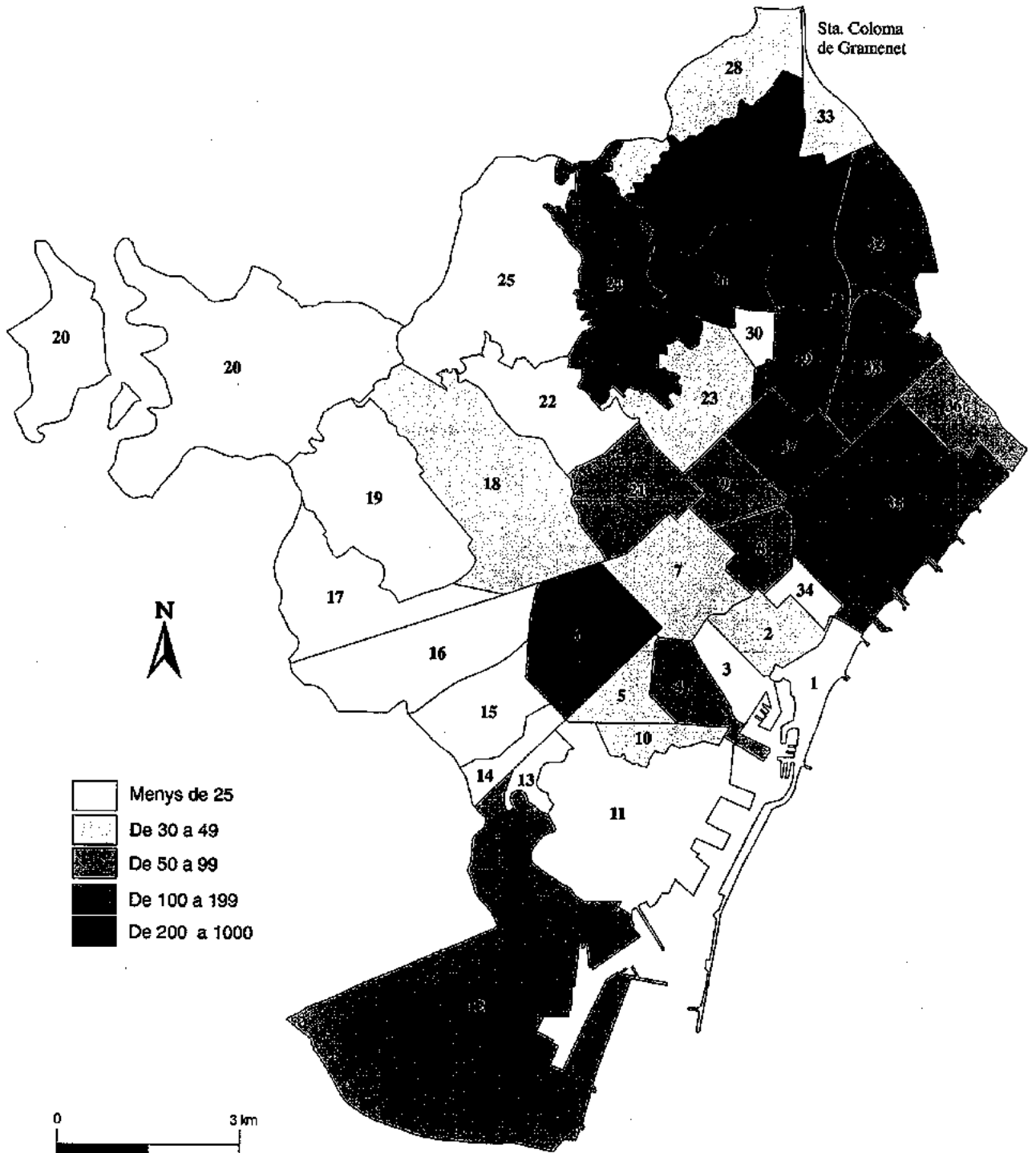
##### ***6.4.1.1. Les altres de Barcelona a Santa Coloma per Zones Estadístiques i per Districtes***

Respecte a la distribució territorial a Barcelona, va semblar molt convenient cartografiar les dades obtingudes. Així, a més de la taula 6.35, el mapa 9 il·lustra amb molta claredat de quines Zones provenen els migrants de Barcelona, i també quins són els espais que no participen en aquest procés. D'entrada, hi ha 3 zones de procedència destacades: la 27 (300 casos), la 32 (198 casos) i la 38 (189 casos). Encara que cap d'elles no arriba als 347 que registrava la zona 37 com a destinació dels colomencs, la suma de les tres sí que posa de manifest un fort grau de concentració (26,75% del total de sortides cap a Santa Coloma).

El panorama general fa evident de nou la divisió est-oest de la ciutat, i encara més pronunciada que per a les arribades, ja que ni tan sols la Zona Franca pren ara significació. S'aprecien encara, però, el pes relatiu de l'esquerra de l'Eixample, i també del Raval (dos barris prou diferents entre sí). El primer potser s'explica pel seu mateix elevat volum de població i d'habitatges; al segon, obviament, s'hi afegix el baix nivell econòmic del conjunt de la població.

a) Els districtes que més aporten migrants són, per aquest ordre, el de Sant Martí (613 casos), on hi ha un repartiment força homogeni, amb l'excepció del Fort Pius;

**MAPA 9. ALTES A STA. COLOMA DE GRAMENET DE BARCELONA  
(1986-1992)**



Font: Actualització dels Padrons de 1986 i 1991. Ajuntament de Barcelona.



Sant Andreu (552 casos), especialment el Baró de Viver, i la part central de Sant Andreu, mentre la Trinitat hi participa menys, i molt poc el Congrés; i el districte de Nou Barris (462 casos), on destaca el barri de Roquetes, seguit de la zona de la Plaça Lluçmajor.

b) Un grup intermedi el formen el districte Horta-Guinardó (224 casos), d'on sobresurten Horta i Carmel i, per sota dels 100 casos, la zona de l'Hospital de Sant Pau; l'Eixample (220 casos), se centra, com en les baixes a Barcelona, en la part alta de la dreta i l'esquerra del districte; Gràcia (81 casos), sobretot la part sud; i Ciutat Vella (183 casos), bàsicament el Raval, mentre la resta hi intervé molt poc.

c) El conjunt restant, amb poques sortides cap a Santa Coloma, representa més de la meitat de l'espai habitat del municipi de Barcelona: els districtes de les Corts (21) i Sarrià-Sant Gervasi (54, la zona de Sant Gervasi és, precisament, la que de nou fa algunes aportacions); el de Sants-Montjuïc (156); i de fet s'hi pot afegir bona part de l'Eixample i de Ciutat Vella, com s'ha dit.

Tenint en compte l'equilibri general d'altres i baixes, es constata, doncs, una superior concentració dels barris d'origen de les altes. La impressió és que el fet de la proximitat territorial pesa encara més en el cas dels ciutadans de Barcelona que marxen. És lògic pensar que la percepció dels barcelonins respecte a Santa Coloma deu ser, en conjunt, molt més sesgada que la dels colomencs respecte a Barcelona, ja que aquesta, com a espai central, evidentment és més utilitzada i coneguda. En canvi, és molt alt el nombre de barcelonins que no ha estat mai a Santa Coloma. De tota manera, de nou les característiques econòmiques dels migrants són un molt bon indicador respecte als llocs de destinació que escolliran, i Santa Coloma n'és un cas força clar.

#### ***6.4.1.2. Les baixes de Santa Coloma a Barcelona per Zones Estadístiques i per Districtes***

Les dades sobre les baixes de la taula 6.35 s'han expressat també en el mapa 10, que igualment ha aconseguit un alt valor explicatiu. Es detecten ràpidament dues

Zones que concentren bona part de les arribades a Barcelona: la 38 i 27. La 38, amb 347 arribats, és al cor del districte de Sant Andreu, en bona part en el que és el nucli històric de l'antic municipi de Sant Andreu del Palomar. La 27, amb 233 casos, és la part central del districte de Nou Barris, aproximadament entre el Passeig Valldaura i la muntanya, excloent el barri de la Torre del Baró. De fet, la suma d'aquestes dues zones suposa (580) una cinquena part del total de baixes de Santa Coloma. Dit això, el panorama general divideix la ciutat en dues meitats seguint una línia des del Tibidabo fins al mar.

a) Si s'examinen els districtes que reben més fluxos, s'obté un grup més destacat, format pels de Sant Andreu, Sant Martí, Nou Barris (tots tres limítrofs amb Santa Coloma) i l'Eixample. En detall, la distribució de les arribades es descriu a continuació:

Sant Andreu -amb 694 casos- on, a més de l'àrea esmentada, destaquen també els barris de la Sagrera i de Baró de Viver, mentre la Trinitat i el Congrés tenen un paper menor.

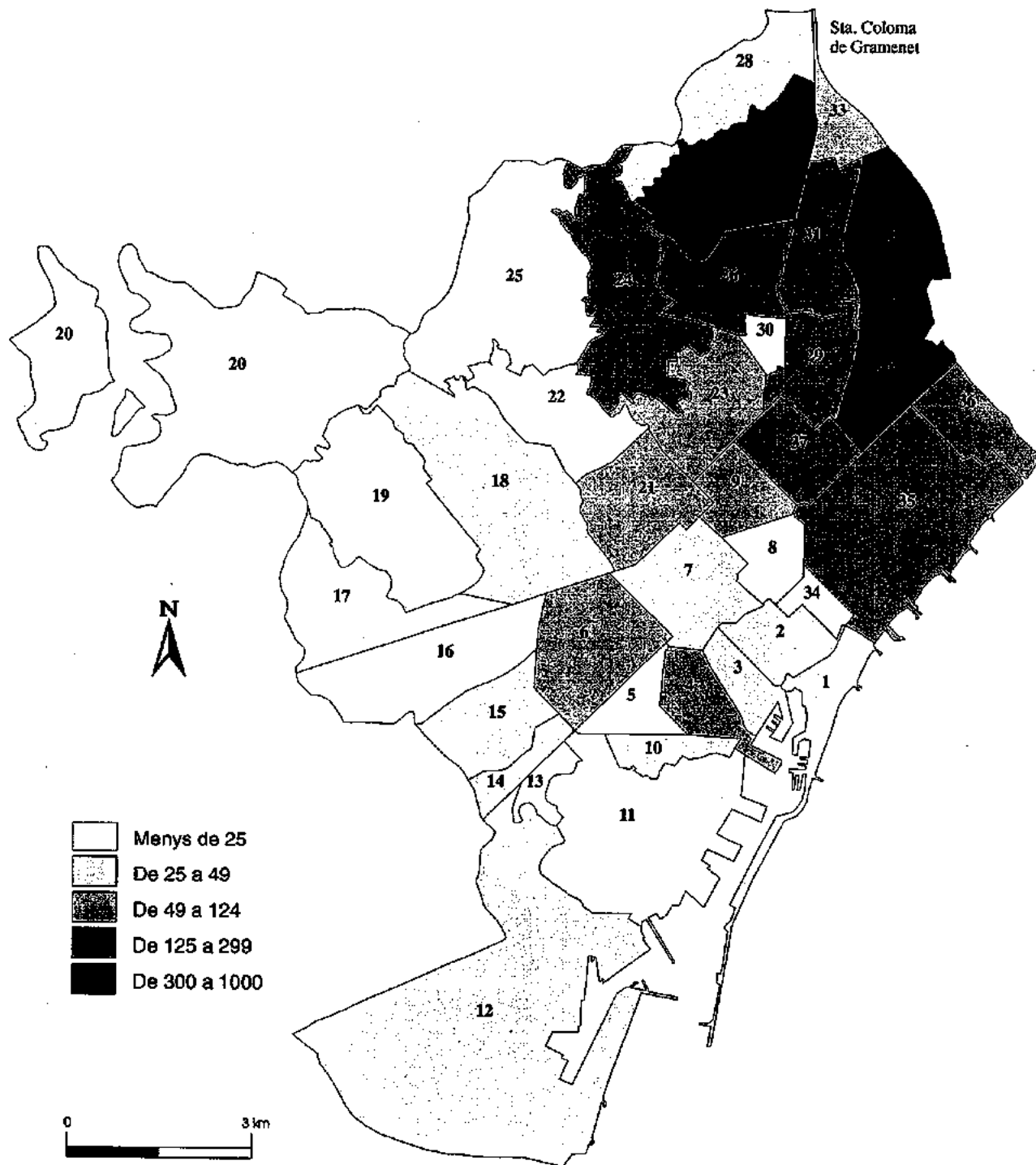
Sant Martí, amb 471 casos, i per davant de Nou Barris. La distribució és molt més homogènia entre el Clot-Camp de l'Arpa, La Verneda, St Martí de Provençals i, també, el Poble Nou. La proporció és menor, en canvi, entorn de l'eix de la Rambla Prim, i encara menys al Fort Pius. No és possible esbrinar com ha influït el sorgiment de la Vila Olímpica en aquestes tendències.

Nou Barris, amb 386 casos distribuïts, a més de per la part central, també cap al Turó de la Peira. Molt pocs, en canvi, es dirigeixen cap a la Torre del Baró.

L'Eixample, amb 304 casos, que es situen a dreta i esquerra, mentre l'eix central (molt terciaritzat) acull molt poques arribades.

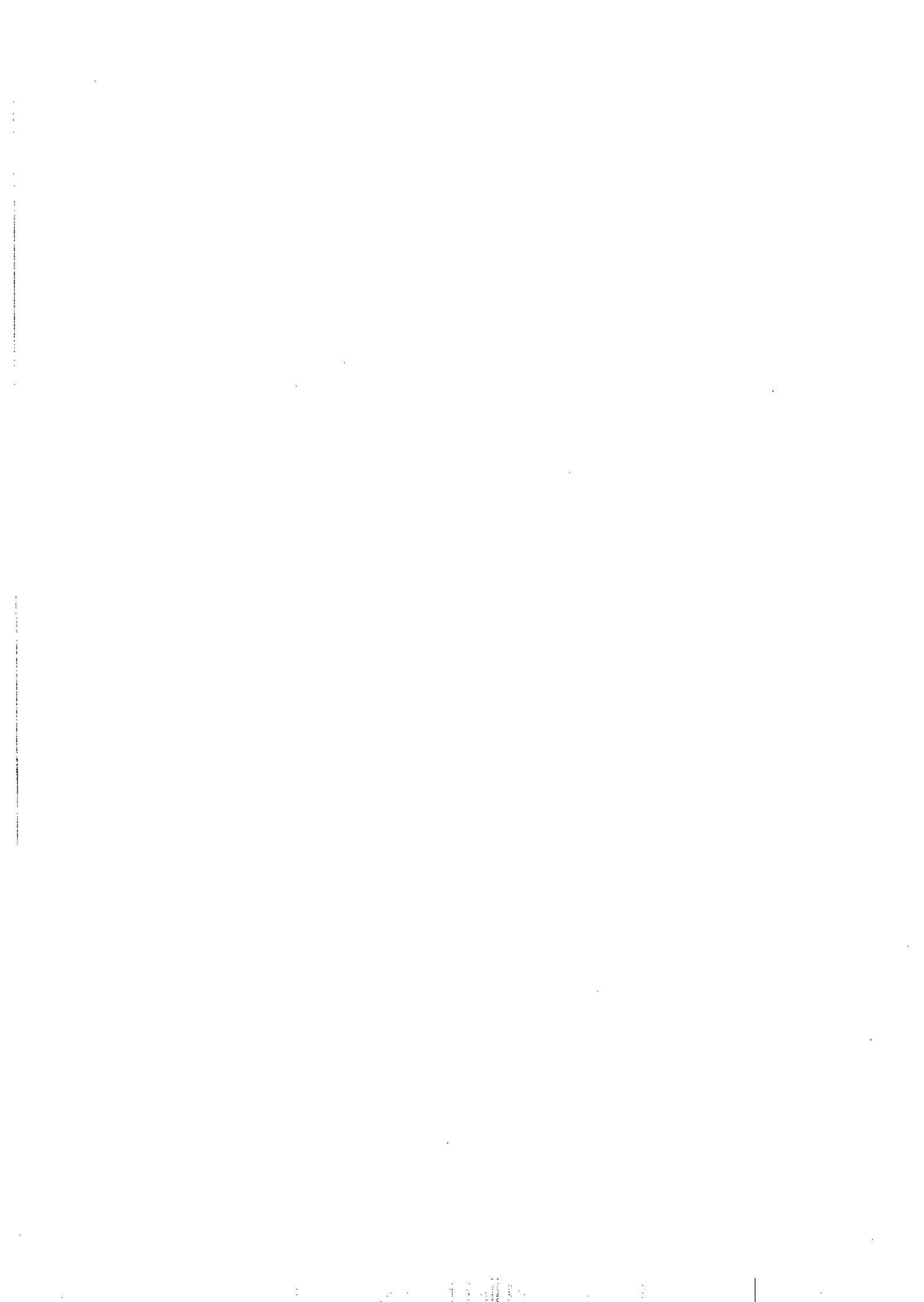
b) A partir d'aquí, uns altres districtes reben volums menors. Sants-Montjuïc (186 casos), ja a més distància, concentra les arribades cap a la Zona Franca i menys al Poble Sec, mentre és ben significatiu que molt poques van al barri de Sants. El districte Horta-Guinardó acull 181 casos, sobretot a les zones del Carmel i Horta, i

**MAPA 10. BAIXES DE STA. COLOMA DE GRAMENET A BARCELONA  
(1986-1992)**



Font: Actualització dels Padrons de 1986 i 1991. Ajuntament de Barcelona.





menys al Guinardó. Després segueix Ciutat Vella, amb 130 casos, la major part localitzats al Raval. I encara Gràcia, amb 84 arribades, que es situen a la banda més baixa del districte.

c) Un tercer subconjunt resta format pels dos districtes amb un nivell socioeconòmic més alt: Sarrià-Sant Gervasi, amb 67 casos, dels quals la meitat s'ubiquen a Sant Gervasi i molt pocs a Sarrià. I en darrer lloc, Les Corts, amb tan sols 3 casos, tots ells situats al barri de les Corts, mentre ningú no arriba al de Pedralbes.

D'altra banda, si es traça una panoràmica de conjunt de les zones, sense tenir en compte llur agrupació en districtes, es posa de manifest la continuïtat d'un espai "buit" d'arribades en tot l'Est/Sud-Est de Barcelona, on participen d'igual manera d'aquesta desconexió barris tan diversos com la Bordeta i Pedralbes. Per tant, si la distància econòmica es fa evident, la física és en sí mateixa també rellevant. L'excepció n'és la Zona Franca, potser explicable per la proximitat a una àrea de treball industrial, característica, com s'ha vist, pròpia de gran part de la població de Santa Coloma.

A les raons de distància física i econòmica, es podrien superposar encara altres elements. L'elecció, dins de l'ampli mercat residencial de Barcelona, de barris més propers, pot venir lligada a una millor percepció d'aquests, o bé al desig de mantenir vincles familiars o d'activitat social, etc. Tanmateix, no hi ha dubte que tots aquests factors es veuen decisivament condicionats per la distribució dels valors del sòl.

#### **6.4.2. Els perfils dels migrants entre Barcelona i Santa Coloma**

Es passa ara a conèixer com es distribueixen les variables personals. Es veuen primer les 3 variables (edat, nivell d'instrucció i tipus) per a les altes provinents de Barcelona, després, per a les sortides a aquest municipi. Les agrupacions de cada variable corresponen a les classificacions en grans grups efectuades en l'explotació d'actualitzacions padronals (1986-93) de Santa Coloma. Cal tenir en compte també que, degut a la divisió en 38 zones, moltes d'elles presenten valors molt poc significatius, per la qual cosa l'anàlisi es centra en aquelles àrees més explicatives.

#### **6.4.2.1. Els perfils de les altes a Santa Coloma de Barcelona**

L'estructura d'edats (taula 6.36) es mostra també força similar quan s'examinen les altes provinents de Barcelona, per les raons ja exposades del Cicle de vida. Destaca molt el grup 20-34, amb més de la meitat dels emigrants. El grup 0-19 suposa el 23,3%, i el de 35-59, un 15,47%.

Els nivells d'instrucció (taula 6.38) sí que presenten una diferència més destacada dels qui venen a Santa Coloma respecte als qui marxen, ja que ara el pes dels nivells inferiors (52,63%) i mitjans (43,65%) suposen gairebé la totalitat dels emigrats, mentre tan sols el 3,72% pertany al nivell superior. Per tant, sembla clar que el nivell d'instrucció marca una certa diferència en l'intercanvi Barcelona-Santa Coloma (podeu comparar-ho amb la taula 6.24).

El conjunt de tipus (taula 6.39) reflecteix l'efecte introduït pels nivells d'instrucció: el grup de joves amb estudis superiors davalla respecte a les arribades. D'altra banda, els grups adults tenen tots tres també menys pes que en les altes. Es pot pensar que l'opció de Santa Coloma s'adequaria millor a gent més jove.

La distribució per Zones de les variables -tan sols es presenta una taula resumida a districtes per a les edats, degut a la complexitat del desglossament- no ofereix canvis substancials. Pel que fa a edats, no hi ha grans diferències entre els barris amb més emigració, sinó que es confirmen les tendències del conjunt, tant en ordre com també en la poca variació respecte a la mitjana. I el mateix succeeix amb els nivells d'instrucció, que no mereixen més atenció. Per als tipus, tot i seguir la mateixa tendència, potser es pot assenyalar una certa concentració dels joves amb estudis superiors a Sagrera, la dreta de l'Eixample, Gràcia alta, Guinardó o Horta. En canvi, de les zones 31 i 32, malgrat els seus volums, no en marxa cap.

#### **6.4.2.2. Els perfils de les baixes de Santa Coloma a Barcelona**

Per a les edats, dels 4 grups definits, el més significatiu és -com ja s'havia vist- el de 20-34 anys (Vegeu-ne la distribució la taula 6.37). L'esmentat grup suposa

gairebé la meitat dels arribats, mentre el de 0-19 (26,42%) i 35-39 (20,81%) el segueixen per un igual. La gent gran assoleix un 6,8%.

Els nivells d'instrucció (taula 6.38), mostren el predomini del nivell baix (52,42%), seguit del nivell mitjà (38,87%). El nivell superior dóna un 8,71% d'arribades, percentatge una mica superior al detectat a les dades provinents de l'arxiu de Santa Coloma (6,45%, vegeu la taula 6.24).

La tipologia edat/nivell d'instrucció (taula 6.39) presenta un major pes en els grups 1, 2 (adults joves d'instrucció baixa i mitjana) i 4 (adults grans d'instrucció baixa), per aquest ordre, que sumen entre ells el 75,55% dels migrants de 20 i més anys. Força per sota, segueixen el tipus 7 (grans d'instrucció baixa) (7,91%), el 5 (adults de formació mitjana) (7,07%) i 3 (adults joves amb formació superior) (7%). Per tant, també una estructura similar a l'observada en l'altra explotació: dominen grups de gent jove amb nivells baix i mig, encara que també el grup adult de poc nivell és significatiu.

L'anàlisi de la distribució per Zones dels perfils tampoc no ha resultat gaire significatiu. Respecte a les edats, les proporcions respecte al conjunt es mantenen força en aquelles zones on els volums són significatius (taula resumida en districtes 6.37), com era d'esperar, tenint en compte l'estructura pròpia del Cicle de vida ja explicada. També els barris amb més significació mostren una classificació dels nivells d'instrucció força similar entre ells, amb algun matís. El nivell superior sobresurt una mica a la zona 31 (Sant Andreu) i també guanya pes cap a la 37 (Clot-Camp de l'Arpa), dos nuclis històrics dels respectius districtes. El nivell baix és el predominant en tots ells, oscil·lant entre el 42,85% (zona 37) i el 66,66% (zona 32), proporcions poc desviades de la mitjana de Barcelona. El nivell mitjà és també el segon en tots els barris escollits i es troba entre el 30,18% (zona 24) i el 41,37% (zona 6), de nou amb poc marge de variació. Potser es pot assenyalar el pràctic equilibri entre els nivells 1 i 2 a l'esquerra de l'Eixample (zona 6).

L'anàlisi de tipus per Zones ha fet patent de nou la tendència comuna de la majoria de zones tot i que, donat el nombre de tipus i barris, l'anàlisi ja esdevé força aleatòria. En el cas de la zona 31 (Sant Andreu), coincideix en general amb les dades

del conjunt de Barcelona, tot i que el tipus 3 -adults joves amb estudis superiors- supera als tipus 5 i 7 i constitueix la "major concentració" de colomencs arribats a Barcelona amb estudis superiors.

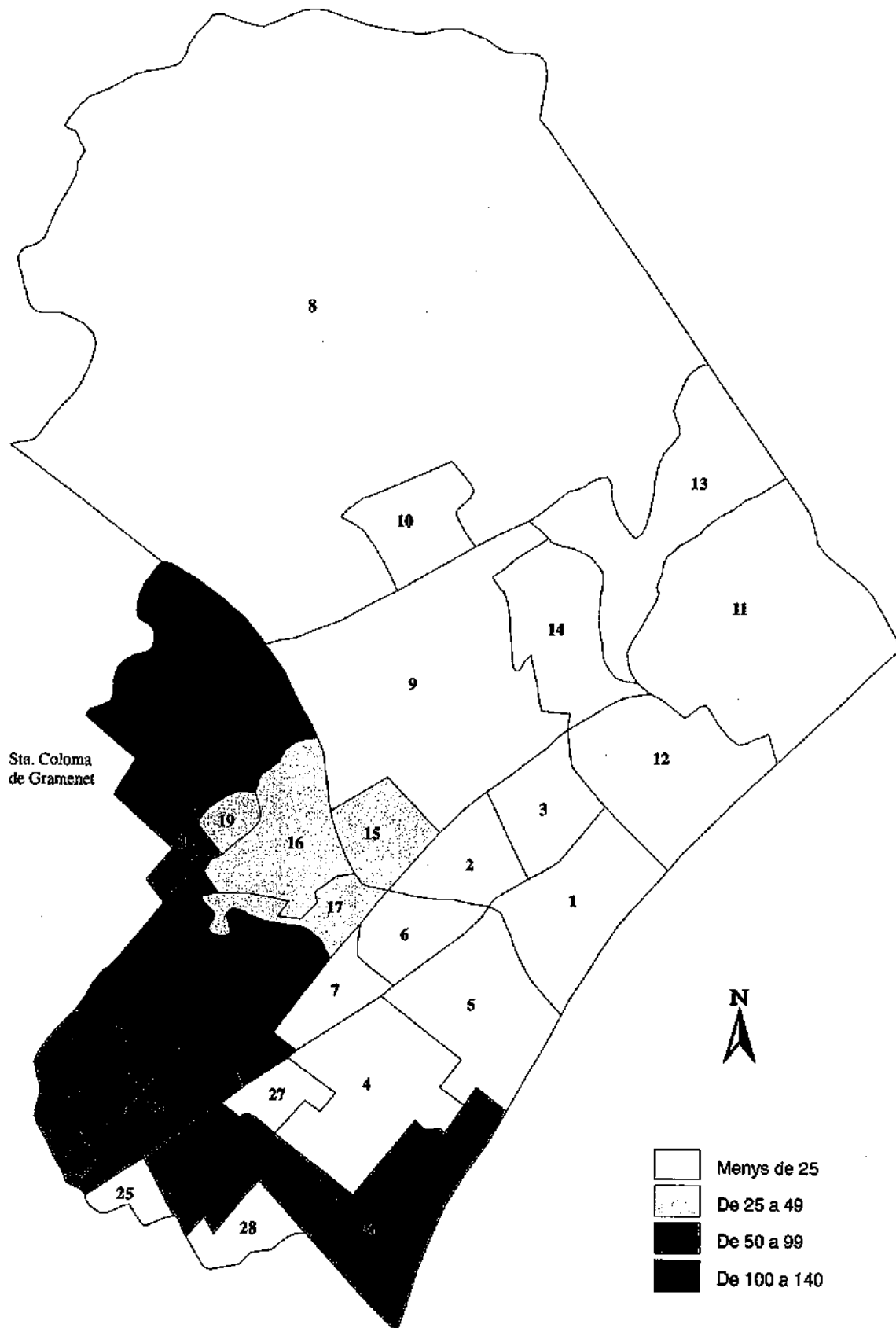
#### **6.4.2.3. Comparació dels perfils de les altes i les baixes**

Dels resultats obtinguts sembla deduir-se el següent: que el fet significatiu és que el moviment migratori es produeixi amb destinació o origen en uns determinats barris i no en altres i, per tant, la distribució territorial del conjunt de la població és el principal fet selectiu. Això és degut a les característiques força homogènies de la major part dels migrants, tant els que provenen de Santa Coloma com els que hi van. El mateix municipi de Santa Coloma és el que condiciona en gran manera tant la població que en surt, com -a través d'un determinat tipus d'oferta (habitatge, urbanisme, entorn...)- la que hi arriba. És per això també que l'anàlisi de les variables personals dona resultats en el fons poc contrastats, que tan sols ajuden a matisar determinades opcions, dins d'un limitat nombre de barris que són accessibles a la majoria.

Tal com revelen les xifres per zones, es confirma ara la hipòtesi avançada a l'inici de la investigació, de que els barris més propers a Santa Coloma són els que mostren un major nombre de fluxos en ambdues direccions. Les raons que s'adduïen eren la proximitat en un doble sentit: de distància física, i també funcional -és a dir, població i mercat de l'habitatge de característiques similars, a més del predomini dels usos residencials del sòl.

En aquest sentit, es volia veure si altres barris menys propers físicament, però amb similars condicions funcionals, també participen en aquests intercanvis, hipòtesi que ha resultat negativa en gran mesura, amb els matisos que s'exposen. En tot cas, pel que fa als barris més benestants de Barcelona, és clara llur exclusió en aquests processos, tant per distància física com econòmica.

**MAPA 11. ALTES A STA. COLOMA DE GRAMENET DE BADALONA  
(1991-1993)**



Font: Actualització del Padró de 1991. Ajuntament de Badalona.



## **6.5. Altes i baixes segons l'actualització del Padró de la ciutat de Badalona (1991 - 1993)**

L'anàlisi desagregat del territori municipal de Badalona és la darrera peça d'aquesta detallada dissecció dels fluxos migratoris colomencs. Cal recordar, com s'explicava a la metodologia, que el període abastat per les dades va de 1991 a 1993; que la desasegració respon a les zones estadístiques de Badalona i que no s'ha explotat aquí la informació sobre dades personals, ja que el volum tractat d'informació feia témer una desviació massa gran. D'altra banda, per a Barcelona s'havia vist que el detall territorial no mostrava grans variacions en edats i nivells d'instrucció, sinó que aquestes s'explicaven segons les àrees on es donaven més o menys fluxos.

### **6.5.1. Les dades generals i el detall territorial**

Es confirma inicialment per al breu període analitzat que les baixes de Santa Coloma cap a Badalona (1.466) són més elevades que les altes (908), i que la diferència, a més, és força notable. Aquests resultats són els que s'han obtingut també a l'explotació padronal de Santa Coloma per a 1986-93 (vegeu la taula 6.40).

De nou els mapes 11 i 12 són la millor expressió de la distribució territorial dels fluxos entre Badalona i Santa Coloma. L'anàlisi per zones estadístiques (les dades són també a la taula 6.40) aporta, com s'ha dit, una informació ben significativa. En aquest sentit, la tendència que mostren les dades observades és prou clara i suficient com per fer creïbles els resultats.

En essència, l'anàlisi per a les 28 zones mostra ben clarament que la major part dels fluxos migratoris en ambdós sentits entre els dos municipis es produeixen principalment amb els barris de Badalona que limiten amb Santa Coloma; i, en segon lloc, amb els que es troben en general a la part interior -més allunyada de la costa- del municipi, però reduint gradualment els volums de fluxos a mesura que s'allunyen de Santa Coloma.



L'explicació per la proximitat física sembla prou clara, però es pot reforçar de nou per l'altra "proximitat", la funcional, ja que en bona part es tracta de barris formats en èpoques recents per la mateixa immigració que arribava a Santa Coloma. D'altra banda, en una part d'aquestes àrees interiors s'han conservat força espais oberts, destinats en els darrers temps a una ocupació residencial de qualitats en general superiors a les anteriors, i prou atractives per explicar el major volum de fluxos des de Santa Coloma.

D'altra banda, cal destacar els grans "buits" en l'espai residencial del municipi badaloní: estan constituïts sobretot pel nucli històric i tota la línia de mar, molt revalorats recentment, a la vegada que més congestionats. Tampoc les zones llindants amb Montgat i Tiana contribueixen gairebé a l'intercanvi migratori.

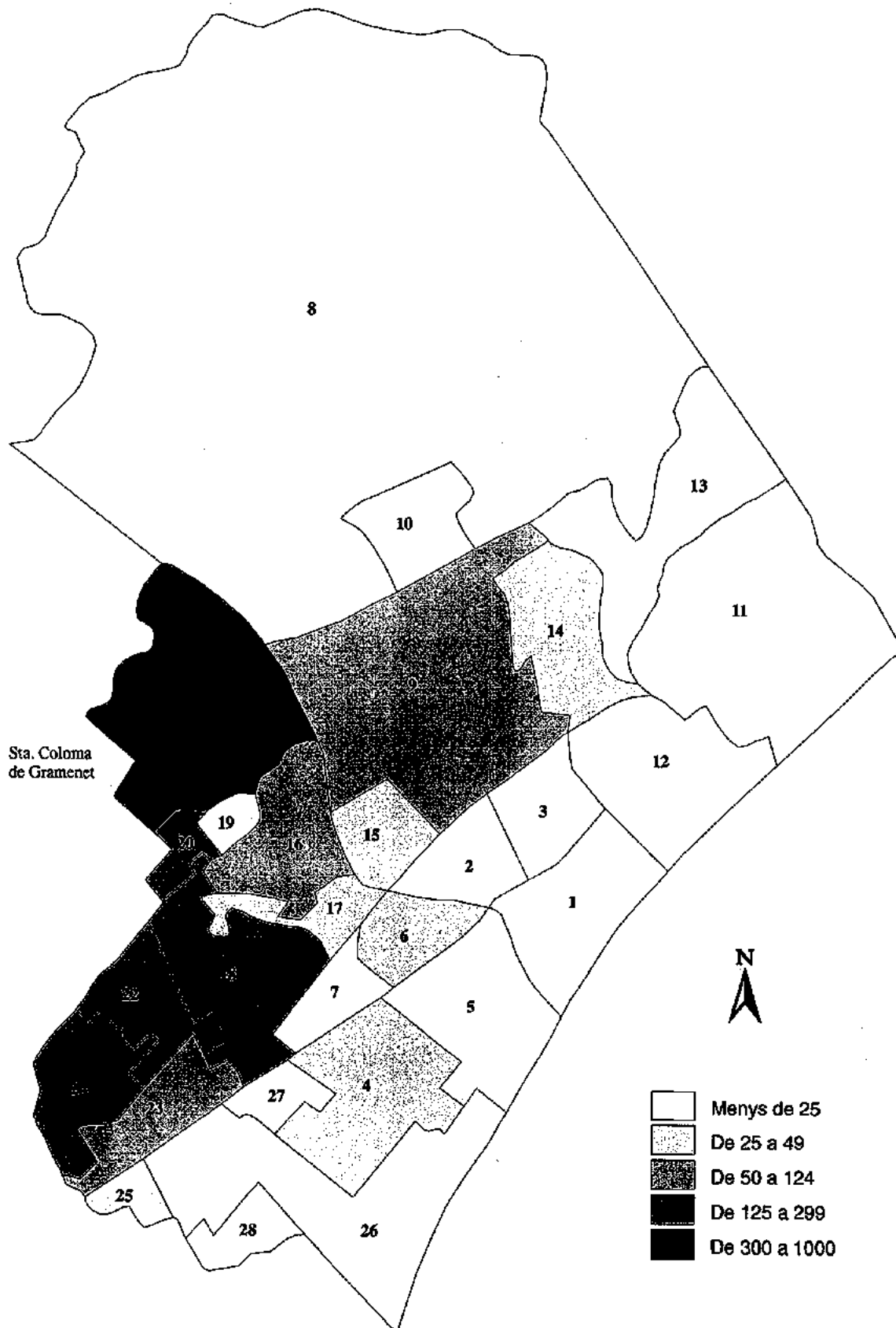
Es constata també que, com a Barcelona, la concentració en uns barris d'origen determinats és més alta que la dels barris de destinació. En el cas de les sortides de Badalona, són sobretot les zones llindants amb Santa Coloma (Puigfred, la Pau, tot Llefià, la Salut i, també, Sant Roc) les que aporten migrants, mentre de la costa i tota la meitat est del municipi no en surten gens.

Respecte a la difusió dels colomencs per Badalona, és una mica més àmplia, tot i que els barris llindants són també els més escollits (Puigfred compta 314 arribades, Sant Antoni de Llefià 125, Sant Joan de Llefià 137, la Salut 171, la Pau 135). En un grau intermedi es troben zones com Bufalà-Montigalà (77 arribades), Nova Lloreda (105) o el Sant Crist (42). La línia de costa i els barris a l'est de Badalona, en canvi, constaten molt poques arribades.

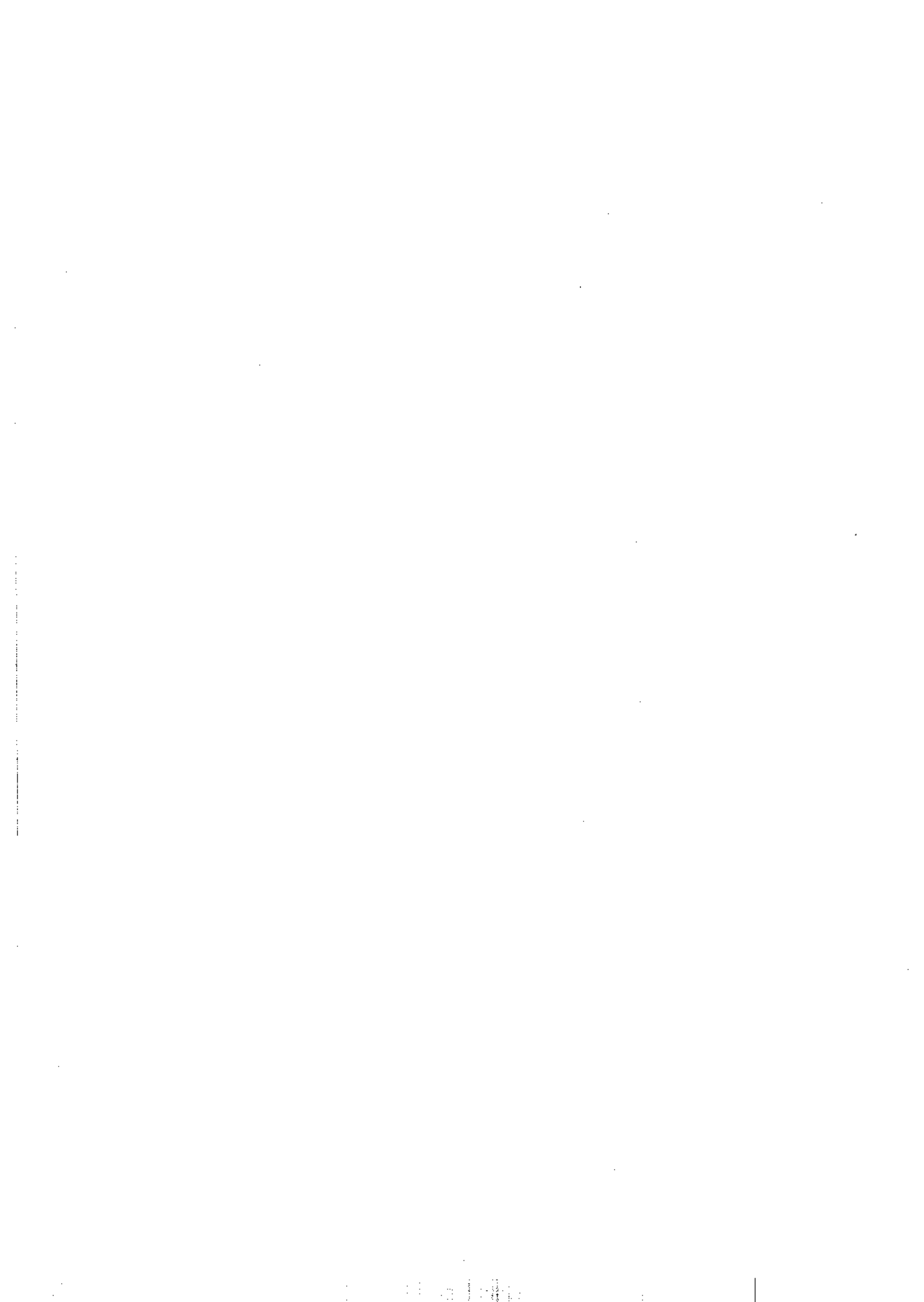
#### **6.5.2. Valoració dels intercanvis entre Santa Coloma i Badalona**

Es pot concloure que, com a Barcelona, la distància i les similars característiques socioeconòmiques propicien l'intercanvi de fluxos entre els barris més propers. En el cas de Badalona, però, aquest efecte sembla més accentuat, probablement perquè el municipi és molt menys diversificat des d'un punt de vista funcional. Val la pena recordar, d'altra banda, que també les diferències entre districtes de Santa Coloma

**MAPA 12. BAIXES DE STA. COLOMA DE GRAMENET A BADALONA  
(1991-1993)**



Font: Actualització del Padró de 1991. Ajuntament de Badalona.



(vegeu les taules 6.14 i sobretot 6.15) eren molt més pronunciades en els seus intercanvis amb Badalona que amb Barcelona. Finalment, cal destacar el paper de Badalona com a espai d'expansió dels residents colomencs al llarg dels anys vuitanta.

## **6.6. Una dinàmica de descongestió complexa: interpretació de les dades sobre mobilitat residencial a Santa Coloma**

L'abundància de dades aportades en aquest capítol demana sens dubte una síntesi que permeti interpretar millor els resultats obtinguts.

En primer lloc, l'explotació del padró de Santa Coloma per al període 1986-93 ha confirmat el pes de la mobilitat interna de la regió de Barcelona en el conjunt de fluxos, tant d'entrada com de sortida del municipi.

A la vegada, però, ha desvetllat les complexes relacions existents amb els àmbits exteriors, des de la permanència de mobilitat amb àrees de tradicional immigració -on es pot descartar un simple moviment de gent gran o un retorn al camp, ja que les destinacions són sobretot municipis urbans- a l'intercanvi amb altres àrees urbanitzades de l'estat (Madrid, les Balears), o la varietat de moviments amb origen (sobretot) o destinació a l'estranger: no només noves migracions del Tercer Món, sinó també retorns d'Europa, o bé noves "sortides", com ara el cas d'Andorra.

La mobilitat intrametropolitana es caracteritza sobretot per la descongestió, orientada en bona part cap a municipis de la segona corona metropolitana, els quals es vertebreren entorn dels nous i dinàmics centres de treball. Si l'expansió s'ha produït sobretot cap a comarques més properes (els dos Vallès i el Maresme) hi ha una tendència a l'expansió tant cap al Sud del Llobregat (Baix Llobregat, Garraf), cap a Girona (seguint la costa i l'eix prelitoral) i, en menor mesura, Tarragona. D'altra banda, s'han evidenciat els estrets lligams amb els municipis de Barcelona i Badalona. I, finalment, cal tenir molt presents les entrades que provenen sobretot de l'entorn metropolità més proper.

En el terreny de les variables personals, s'ha constatat també que els perfils definits per les edats i els nivells d'instrucció s'assemblaven força, en conjunt, als de la propia estructura de població de Santa Coloma. Tanmateix, s'han detectat matisos importants en la tipologia. A grans trets, en les altes Santa Coloma predominen els adults joves, sobretot de formació mitjana si són d'origen intrametropolità, i baixa quan provenen de la resta de l'estat. En les baixes, en canvi, la diversitat d'edats és més pronunciada: els adults joves de formació mitjana predominen en l'entorn metropolità més proper, però en les sortides a la segona corona augmenta el component d'adults de formació baixa. I, encara, entre les baixes a la resta de l'estat el predominen els adults grans de baixa formació i la gent gran també s'incrementa, tot i que és un grup força menor que el dels adults joves. Aquesta darrera constatació donaria consistència a l'argument que molts dels retorns són d'aturats que busquen el recer d'un medi més econòmic.

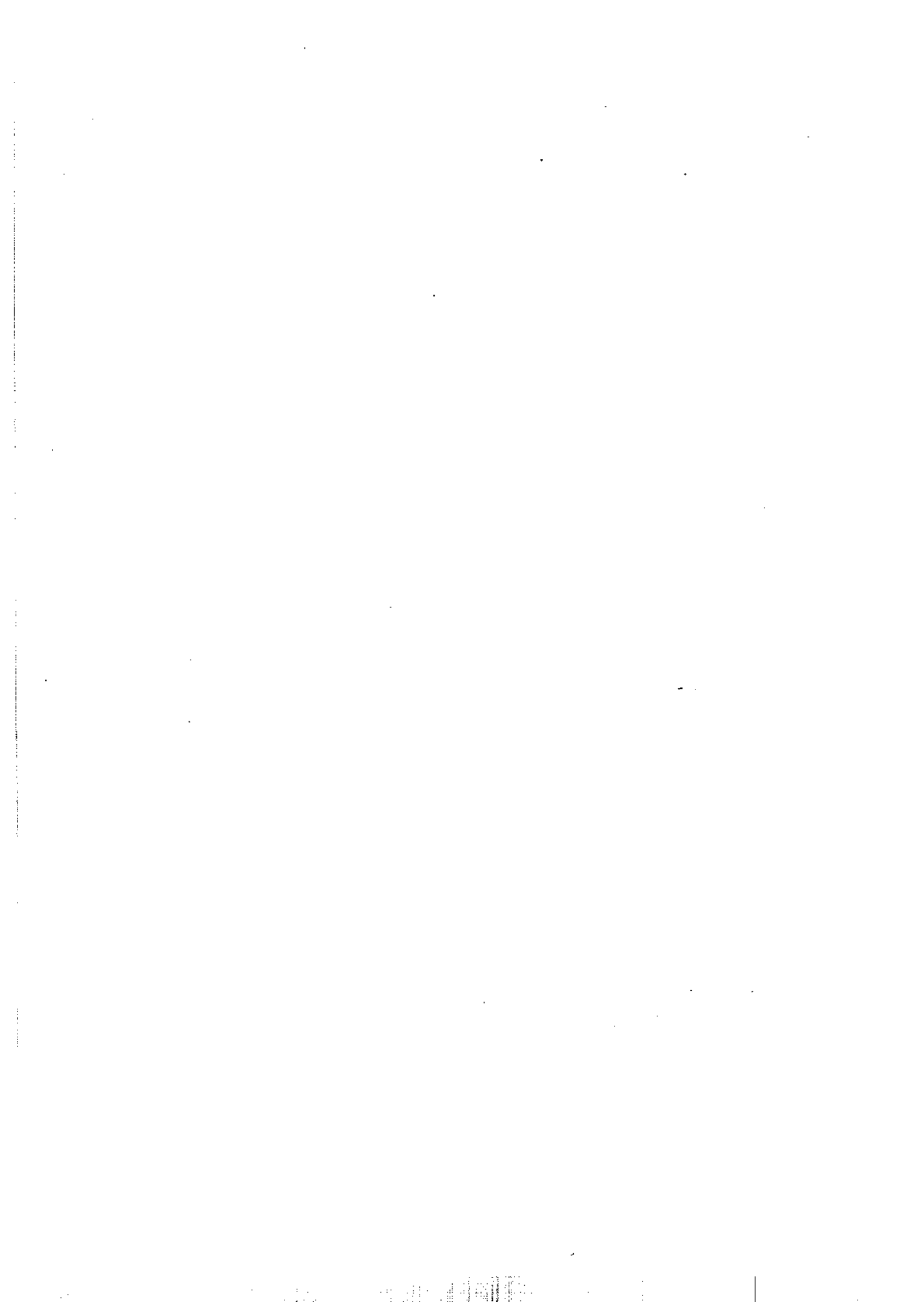
Respecte a les dades aportades pel Cens de 1991, han servit per confirmar l'explotació padronal anterior. Però sobretot, han aportat el coneixement dels perfils professionals dels migrants per a l'àmbit de Catalunya. Si en conjunt es pot parlar de nou d'una similitud respecte als que presenta la població colomenca -amb un fort predomini dels treballadors industrials-, també s'hi han descobert diferències: als intercanvis de fluxos amb Barcelona el sector terciari s'incrementa en ambdós sentits, mentre respecte a Badalona creix el pes dels treballadors de la indústria.

L'explotació del Padró de 1986 ha permès comprovar al seu torn que el fenomen estudiat es remunta -almenys- a la primera meitat dels anys vuitanta. L'anàlisi de les xifres globals, del desglossament territorial i de l'estructura d'edats, ha permès confirmar a grans trets unes tendències similars a les descobertes per al període posterior, pel que respecta almenys a l'àmbit de Catalunya.

Finalment, les explotacions efectuades per als municipis de Barcelona i Badalona han permès acabar de definir el retrat de la mobilitat residencial colomenca. L'equilibri dels volums de migrants intercanviats amb Barcelona ve matisat per algunes -escasses- diferències entre els perfils dels migrants. Però, en canvi, la distinció dels barris d'origen i de destinació dels fluxos és altament aclaridora dels efectes de l'estructura urbana i de les característiques socioeconòmiques dels migrants

com a condicionants de la mobilitat residencial. El mateix succeeix amb Badalona, on es posa de relleu una forta integració dels barris limítrofs dels dos municipis, confirmant el que en realitat és una mobilitat molt endògena. La diferència de volum favorable a Badalona, d'altra banda, evidencia les majors possibilitats d'expansió residencial d'aquest municipi.

Caldrà, per fi, matisar tant com es pugui l'esquema general que aquí s'ha esbossat, amb l'aportació de les opinions i vivències expressades pels mateixos migrants.



## Capítol 7. Entrevistes sobre mobilitat residencial intrametropolitana a Santa Coloma de Gramenet

Al moment d'iniciar l'exposició dels resultats de l'enquesta, s'ha de dir d'entrada que aquesta eina s'ha mostrat d'un gran interès per a poder fer-se càrrec de l'impacte real de la mobilitat residencial en les persones que efectuen els canvis. El fet que, com ja s'ha dit, totes les entrevistes s'hagin fet pel propi investigador, ha permès aprofitar els avantatges que suposa el treball de camp -és a dir, el contacte directe amb les persones afectades i els seus entorns-, una tècnica d'altra banda tan arrelada en la nostra tradició geogràfica.

Dit això, cal recordar alguns aspectes dels objectius i el mètode emprat (vegeu el capítol 3 per a més detall). El propòsit de l'enquesta ha estat el d'aprofundir en les opinions, percepcions i processos seguits pels migrants respecte al seu canvi residencial amb origen o destinació a Santa Coloma de Gramenet. En aquest sentit, l'ús d'un qüestionari obert i força extens s'adapta a la vegada al desig d'obtenir una gran riquesa de matisos en les respostes, i a la necessitat de treballar amb un nombre reduït de persones.

Les quaranta entrevistes realitzades, si bé s'ha explicat que no són estadísticament representatives, esdevenen més rellevants pel fet que els individus no s'han escollit aleatòriament. En efecte, de la mostra intencionada de 26 baixes de Santa Coloma, 10 altes i 4 canvis de domicili interns, els perfils dels migrants es van buscar tenint en compte les dades estadístiques, i matisant-los encara per obtenir-ne la màxima diversitat (vegeu de nou les taules 7.1. a 7.5. de l'**Annex 2: Entrevistes**).

Pel que fa als continguts del qüestionari (vegeu els models 1, 2, i 3 d'entrevistes a l'annex esmentat), les tres versions adaptades als diferents tipus de flux es divideixen en dos grans apartats, desglossats al seu torn en blocs temàtics. El primer apartat permet conèixer quins perfils tenen els migrants; quins són els motius més importants de canvi i quines vies han seguit en el procés de canvi. Al segon apartat s'especifiquen les percepcions dels migrants respecte a diversos aspectes dels llocs d'origen o destinació, amb especial referència a Santa Coloma. Es recull una valoració final una vegada s'ha discutit sobre tots els elements inclosos al guió.



En l'anàlisi de les entrevistes s'ha optat per seguir l'estructura dels blocs temàtics com a línia conductora de la seva interpretació. A cada bloc s'hi han aplicat uns criteris de valoració, que han servit per a revisar sistemàticament totes les entrevistes (vegeu de nou la metodologia). Cal dir que l'esforç de síntesi necessari per a interpretar les respostes té com a contrapartida la necessitat d'apartar del text bona part de l'abundant riquesa d'opinions obtinguda. Per complementar-ho, es fa imprescindible la lectura de l'Annex d'entrevistes, que per sí mateix constitueix un document de gran interès. A més, cadascuna de les entrevistes s'emcapçala amb una breu referència al perfil del migrant i al seu itinerari.

Es passa doncs a l'anàlisi de cada apartat, seguint l'estructura dels blocs temàtics, que es complementen, quan convé, amb la informació localitzada en altres blocs. Per a cada bloc, normalment es tracten primer les baixes -el fenomen majoritari a Santa Coloma-, seguides de les altes i els canvis de domicili interns.

## **7.1. Perfil dels entrevistats, motius de canvi i itineraris**

A partir de la qüestió sobre el motiu principal de canvi, al guió de l'entrevista es desglossen diversos blocs sobre el perfil de l'entrevistat, els possibles motius del canvi i el procés seguit en la recerca de la nova residència. El tema de l'habitatge és prou ampli com perquè el bloc s'hagi dividit en tres parts, que ara s'analitzen també separatament.

### **7.1.1. Motiu principal del canvi**

Per a sintetitzar la informació d'aquest bloc s'han utilitzat els següents conceptes, en aquest cas agrupacions de motius, segons la pauta explicada a la metodologia en la definició de continguts dels blocs: *habitatge; entorn; família; treball; altres.*

Per a la interpretació de les respostes s'ha valorat el fet que l'entrevistat podia considerar diversos motius i, per tant, a la taula base d'anàlisi s'hi han inclòs tots els definits aquí, obtenint la una classificació sistemàtica dels resultats. Com queda

ben patent, són nombrosos els casos que consideren més d'una motivació, i inclús més de dues. Aquesta és una constatació fonamental que justifica per sí sola la validesa del sistema d'entrevista qualitativa utilitzat.

S'ha explicat ja que no és possible interpretar aquests resultats com una mostra estadística representativa, però que, en canvi, sí que es poden apuntar tendències quan les respostes dins el ventall de casos coincideixen amb freqüència. Es pot remarcar que hi ha diferències prou significatives en els entrevistats, referent als motius de canvi, segons es tracta de baixes o d'altres o canvis de domicili:

a) Un primer fet és que l'habitatge és un factor important de canvi per a la major part dels entrevistats, tot i que les respostes fan referència de vegades a la qualitat i de vegades als preus.

b) Es constata la tendència de les baixes a valorar molt més l'entorn -entès de forma genèrica- com a motiu de canvi. A més, tal com es preveia en el guió de l'enquesta, els entrevistats van donant diferents matisos a aquest concepte a mida que es desenvolupa l'entrevista. La idea d'entorn és valorada diferent segons els que marxen de Santa Coloma o els que en venen. Els entrevistats que marxen, en general, busquen tranquil.litat, descongestió. Mentre els arribats aprecien l'ambient actiu de la ciutat (tot i que força ho descobreixen després de venir). És entre els que canvien de lloc dins Santa Coloma que es torna a la recerca de tranquil.litat com a motiu. Dins els que trien Santa Coloma, els canvis de domicili valoren més que les altres l'entorn com a factor per quedar-s'hi, o en la tria d'un barri determinat.

c) Les baixes indiquen, en un grau menor, raons familiars i, en alguns casos, el treball com a raó de canvi. En canvi, la tendència en les altres es prou diferent: l'habitatge i la família influeixen molt més, seguit en els casos estudiats del treball (4 casos) i, en darrer terme, l'entorn en un cas (10 casos).

S'han recollit d'entrada dos testimonis que confirmen la complexitat de motius que porten als entrevistats a canviar de residència. En tots dos casos -una alta i una baixa

de Santa Coloma- es barregen família i treball. En el cas de l'alta, es tracta d'un retorn i, a més, es vol una situació econòmica més estable respecte l'habitatge<sup>10</sup>:

*E23- 6.- "El motiu principal va ser la nena, es tractava de la guarderia. És una nena problemàtica, ha estat malalta molts cops. Un altre motiu va ser que a Barcelona vivíem en un pis de lloguer i volíem tenir un pis de propietat. A Barcelona, on jo vivia eren caríssims.*

*10.- Vam decidir anar a viure a Santa Coloma per la feina, jo la tenia aquí."*

Per a la baixa, en canvi, el nou entorn significa sobretot més qualitat de vida (potser seguretat) per al fill:

*E28- 7.- "Primer, perquè necessitava una casa amb un garatge pel meu treball, on guardar el gènere, ja que jo treballo al mercat, i també pel nen, perquè l'ambient no és l'adequat, l'escola és diferent, és un altre ambient i estil de vida."*

És clar, doncs, que una tipificació dels motius massa simplista pot arribar a amagar el que són les veritables raons d'un canvi, si més no en una part. En els blocs següents d'aquest apartat es fa una lectura més profunda del paper de cadascun d'aquests factors.

### **7.1.2. Tipus de família, origen familiar i influència del factor familiar en el canvi**

Per a valorar aquests aspectes, s'han emprat les següents 4 claus, que sintetitzen els continguts del bloc: *Composició familiar; Lloc d'origen familiar; Llengua habitual; Factor de canvi.*

De fet, les preguntes referides als 3 primers conceptes es deriven de la necessitat de caracteritzar els entrevistats amb un cert detall. La importància donada pels entrevistats a les raons familiars com a factor de canvi residencial justifica prou aquest interès.

(10) Els textos que es reproduïxen d'ara en endavant venen referenciats pel número de l'entrevistat i, després, per la numeració de preguntes de l'entrevista.

En primer lloc, la distribució de la *composició familiar* respon a un desig previ de trobar casos en edats segons les proporcions obtingudes en la quantificació (vegeu capítol 6). Per tant, els entrevistats responen sobretot al perfil de gent jove i madura, tot i que també hi ha alguna persona gran. El fet que bona part dels entrevistats siguin parelles -algunes recents, d'altres més grans i amb fills- és també volgut, partint de la mateixa estructura de població de Santa Coloma i de la hipòtesi de la influència de les teories sobre el Cicle de vida com a factor de canvi.

Pel que fa a l'*origen familiar* i als *hàbits lingüístics* dels entrevistats, el criteri d'elecció va ser que majoritàriament fossin castellano-parlants -entenen amb això que el seu origen (ells o els seus pares) seria de fora de Catalunya, com així ha estat-, però deixant espai també per als de parla catalana. Les respostes sobre l'origen familiar reflecteixen força aquesta diversitat d'origens dels migrants a Santa Coloma i a l'àrea de Barcelona, amb el predomini d'arribades d'Andalusia, i seguida d'Extremadura, les Castelles, Galícia... A més, també hi ha reflectida la immigració de principis de segle (murciàns, aragonesos, valencians...), que sovint s'expressen ja en català.

Pel que fa als hàbits lingüístics, el grau de comprensió del català és molt elevat en general (amb poques excepcions) i, en quant a l'ús, força castellanoparlants l'utilitzen, sobretot en el terreny laboral -alguns d'ells inclús desitgen fer l'entrevista en català.

Un factor que s'ha revelat d'importància en l'enquesta és el conjunt de vincles derivats de l'estructura familiar. En el cas dels entrevistats que declaren raons familiars, s'han classificat llurs respostes. Es fa patent la força de l'estructura familiar, en primer lloc pel nombre de casos que hi fan referència, encara que sovint no es declari com el motiu més important (al qüestionari de l'Enquesta metropolitana de 1990 hagués pogut quedar amagada sota el concepte "canvi d'habitatge" en molts casos). Bé que gairebé no es pot parlar de tendències, es pot pensar que la formació de parelles noves (E12, E21, E22, E34, E36, E8, E19, E10) i l'ampliació familiar amb nous fills (E25, E7, E35) són realment dues causes estadísticament destacades, si ens atenem a l'estructura d'edats dels migrants. Els moviments per "arrossegament" -és a dir els pares es desplacen prop dels fills (E11), (E17); o bé la família completa,

amb més d'una generació "activa" (E32)- també hi són presents; i es donen casos de retorns o establiment de parelles prop dels pares, relacionats amb l'ajut familiar en una direcció o altra (E30, E8, E3, E33). Hi ha significatives barreges de motius familiars i de treball (E23, E30) en que es retorna per tenir els fills prop de la feina de les mares -com ja s'ha destacat abans-, i tenir, a més, els avis a la vora. Quan es declara que la parella és de Santa Coloma o del lloc de destinació, s'intueixen també raons familiars que influeixen en l'elecció del lloc (E4, E10). Un cas, (E1), canvia per independitzar-se dels pares. No es pot oblidar encara la intervenció familiar en la recerca d'habitatge. Per exemple, quan l'entrevistat (E3) declara la intervenció d'un germà, explica de quina manera algú del Prat acaba descobrint Santa Coloma com a lloc de residència.

L'entrevista (E25) mostra com l'ampliació familiar demana un nou habitatge, però també fa plantejar les condicions de l'entorn:

*E25.- 7.- "Pels metres quadrats de l'habitatge, i per buscar un lloc amb una mica més d'espai lliure per jugar, per respirar i per tot.*

*8.- Sí, tres o quatre anys. Més que res perquè hem tingut una nena que ara té tres anys, abans teníem ja dos nens, i en ampliar-se la família necessitàvem una casa amb una habitació més.*

*22.- Sí va influir, i també perquè ja necessitàvem més espai, estàvem vivint en una ciutat amb molta aglomeració de gent i necessites estar en un lloc més ample."*

El marit de l'entrevistada (E11) exposa també amb molta claredat el procés de decisió del canvi per arrossegament, originat per la dispersió dels fills. La posterior coneixença de l'entorn, els convenç de donar el pas:

*E11.- 21.- (\*)- "La filla gran es casa, es casa la petita i el mateix dia el petit se'n va a la mili. Llavors ens trobem que de ser quatre persones ens trobem dos i això ens feia... La filla, la gran, ens va proposar de venir cap aquí, i sí, vam venir. A més, ella portava molts anys dient: 'Antonio, per què no busquem alguna cosa fora de Santa Coloma?'. Però clar, moltes vegades no pots fer el que desitges perquè no tens 'calers' i arriba una edat en la que embarcar-te en una hipoteca de milions de pessetes... Aleshores vam estar aquí un any amb la meua filla, vam veure el poble, que ens va agradar, no hi havia l'aglomeració aquella de persones de Santa Coloma, jo arribava al vespre i podia aparcar on volia, al matí porto el nét a l'escola, i la gent encara diu bon dia i adéu. Tot això a Santa Coloma no passava. Vam començar a buscar una vivenda de segona mà, però ens demanaven més diners que per una nova..."*

L'entrevistada (E30) és un retorn a Santa Coloma en el que l'ajut familiar pesa considerablement, i s'entrelliga amb la feina, ja que ella treballa a Santa Coloma:

*E30. - 23.- "De fet, sí que hi ha un fet relacionat amb la família. Valorava molt la proximitat als meus pares, ja que nosaltres treballem tots dos, i així poden cuidar el nen quan fa falta. Badalona quedava massa lluny."*

### **7.1.3. L'habitatge**

L'habitatge és també un motiu important de canvi amb independència del flux, ja sigui per a accedir al primer o per millorar (en general) respecte al que es tenia. Ara bé, les possibilitats i les preferències, així com les formes de recerca, sí que semblen variar segons el tipus de moviment. D'altra banda, l'elecció d'habitatge afecta tant aquells que ho declaren com a motiu, com els que no ho fan. Aquest és l'objecte d'aquest bloc d'anàlisi. El bloc, com s'ha dit, s'ha desglossat en tres parts, que són les següents: a) Tipus d'habitatge; b) Sistema de recerca; c) Grau de satisfacció i altres aspectes.

#### **7.1.3.1. Tipus d'habitatge**

Les preguntes permeten veure quines són les preferències dels entrevistats, fins i tot amb independència del resultat final -tot i que de vegades ho identifiquen. S'han demanat tant característiques físiques com preus.

Els paràmetres avaluats respecte el tipus d'habitatge que es buscava són els següents: *primera o segona mà; antiguitat; interval de preus; mida (m<sup>2</sup>, nombre d'habitacions.); característiques específiques; entorn.*

Respecte al desig d'un habitatge de *primera o segona mà*, hi ha molta diversitat tant si es tracta d'altres, baixes o canvis de domicili interns. Lògicament, moltes respostes ho vinculen als pressupostos propis. D'altra banda, sovint s'acaben produint

canvis de criteri, donades per "oportunitats" no conegudes abans o, pel contrari, per la manca de les oportunitats esperades. Respecte a Santa Coloma, és freqüent aquest desajust entre l'habitatge desitjat i l'oferta existent. Per tant, és clar que el tema queda lligat al de l'economia de cadascú.

*Preus:* són lògicament un factor essencial al moment de triar habitatge i, com es veu, a l'hora de triar la zona on buscar. Per a alguns, en aquest sentit, Santa Coloma ofereix certes oportunitats; mentre força d'altres manifesten gran dificultat pels preus. Sobretot, però, es tracta d'una relació qualitat-preu, ja que la queixa principal és la de no trobar coses millors a un preu més baix, i això acaba duent fora de Santa Coloma fins i tot persones que en principi desitjaven quedar-s'hi.

Bé que els preus de lloguer i de compra resulten difícils de comparar, es van analitzar els preus previstos i els finals, agrupats segons els àmbits territorials definits en la tipologia d'entrevistats. Tanmateix, la dificultat de valorar els diners i valors dels habitatges de fa anys al costat dels actuals ha impedit fer una bona comparació dels resultats obtinguts. En tot cas, es desprèn del conjunt que es tracta d'una demanda d'habitatge de qualitat entre mitjana i baixa, amb alguna excepció, com és (E18), que va a viure a la Vila Olímpica.

A l'entrevista (E15) es descriu magníficament el joc de preus i condicions de l'habitatge al moment de triar, a la vegada que queda molt ben reflectida la dificultat de trobar-lo a Santa Coloma en una bona relació de preu i condicions:

*E15. 49.- "També vam buscar a Santa Coloma, però la relació de preus sempre de Santa Coloma-Mollet o Santa Coloma-Martorelles és bastant diferent, és a dir un pis que a Santa Coloma et pugui costar 10 milions de segona mà, allà et pot costar 8, és més barat.*

*50.- L'habitatge que tenia abans a Santa Coloma estava molt bé però era petit, i també era molt important el tema de l'aparcament.*

*53.- Hem millorat bastant, malgrat que el pis de Martorelles era molt ampli, tenia molta llum, tenia una vista preciosa ja que eren tot muntanyes el que tenia davant. Ara és una casa, una casa unifamiliar, i és clar, és teva. No he d'entrar per la mateixa porta que la resta de veïns, tinc garatge propi.*

*És una casa comprada, unifamiliar amb garatge propi i més gran. La relació de preu, al preu que la vam comprar, vam considerar que estava molt bé. Després, comparant, hem vist que hem tingut molta sort, vam fer una bona compra."*

*Característiques:* es comenten aquí la mida i la tipologia d'habitatge. En primer lloc, la major part dels entrevistats aspiren a un habitatge més gran, si ja en posseïen. Les noves parelles escullen en general amb més modèstia. I una tendència destacada és també l'elecció o desig d'habitatges unifamiliars: gairebé sempre, la vivenda unifamiliar significa no només un tipus, sinó també el desig d'un entorn determinat.

D'altra banda, mida o tipus d'habitatge és, de fet, el motiu al·legat per moltes baixes per sortir de Santa Coloma i per l'elecció del lloc de destinació. Hi ha un desig de mida que volta les 3-4 hab. i els 90-100 m<sup>2</sup>. Per tant, la majoria de les demandes es situen en un nivell mig, tot i que en el cas de les baixes es demana una mica més que en els que trien Santa Coloma. Es reflecteix, doncs, una tendència normal, i és que els qui trien Santa Coloma presenten unes aspiracions més modestes.

S'ha fet en el següent exemple la relació entre l'origen de l'entrevistat (E39), descrit per ell mateix, i el tipus de demanda que busca a partir de la seva capacitat, ajustant progressivament les condicions, i que troba ben resolta a Santa Coloma:

*E39. 1.- "Estaba en el Prat, en el Barrio de San Cosme. Yo soy de Soria, vine a los dos años, pero primero estuve en Montjuïc. Antes de venir a Santa Coloma estuvimos unos meses en el Barrio de Gracia, en Barcelona.*

*33.- De segunda mano porque de primera no nos alcanza.*

*34.- De compra. Que no pasara de nueve millones.*

*35.- Queríamos tres habitaciones, pero finalmente nos hemos quedado con dos habitaciones porque era más económico.*

*36.- Si hubiésemos alcanzado para uno nuevo, mucho mejor.*

*37.- Era importante la situación, que tuviera ascensor y claridad."*

Un bon exemple d'adaptació de la casa -i del funcionament familiar- al treball, el proporciona l'entrevistat (9). A més de raons de tranquil·litat, l'habitatge unifamiliar en una urbanització els proporciona un nou espai de treball. Aquest fet comporta a la vegada que la dona mantingui en el mateix lloc l'activitat domèstica i la feina:

*E9. 37.- "Un buen garaje, nuestro pequeño taller . El taller tenía que estar incluido con la casa para que así mi señora pudiera atender igual a la casa que al taller, y que yo no tuviera que andar constantemente con el coche arriba y abajo."*



La descripció d'una casa unifamiliar des del punt de vista de l'entrevistada (3) -en aquest cas, una de les cases d'aquest tipus que recentment s'han aixecat a Santa Coloma!- no té pèrdua, tenint en compte que ella treballa, té cura de la casa i la perspectiva de que hi vingui a viure la mare. El problema del tamany de les parcel·les, molt accentuat a Santa Coloma (vegeu el capítol 5) també s'hi reflecteix:

*E3 - 53.- "Sí y no... Porque te haces la idea de una casa y llega un momento que tienes una idea formada con plantas de habitaciones arriba, con las escaleritas... una idea un poco de 'película'. Aquí el Ayuntamiento no te dejaba edificar de otra manera por los metros, si no, esto quedaba muy pequeño. Ahora que llevo dos años viviendo aquí, a otras personas les encanta, pero para mí el inconveniente es la escalera. Mi próxima casa o lo que encuentre será del mismo nivel, amplio espacio, un buen salón, pero al mismo nivel. Ahora tengo 37 peldaños y, la verdad! De cara también a tener algún familiar mayor o criaturas pequeñas yo lo veo bastante inconveniente. Subiendo del garaje tengo 37. Cuando me pongo a hacer la limpieza es horroroso, en el caso que viniera alguien a hacerla, la señora supongo que me cobraría más porque es como hacer la vivienda y luego como la escalera de cualquier bloque, porque 37 peldaños entre pasar el aspirador y fregar es una 'pasada'. Yo comprendo que es un gran inconveniente. Compañeras de trabajo que se han buscado unifamiliares están encantadas y con la perspectiva de que se van a poner un ascensor para cuando sean mayores: esto es muy triste. Y para las criaturas tienen que poner puertecitas para evitar que se caigan..."*

*Entorn:* aquest paràmetre s'explica en les preguntes que demanen el motiu principal, les característiques de l'habitatge i si la recerca descarta o inclou municipi propi. Es manifesta en diferents aspectes: tranquil·litat, menys soroll, intimitat, manca de males olors, ambient rural de la gent o de l'estructura del nucli, poc trànsit... En conjunt reflecteix un desig general de descongestió, entre tots aquells que ho declaren. Molts consideren que aquesta demanda no és prou assequible.

L'entrevistat (1) descriu bé el que pot ser un ideal d'entorn tranquil. Va llogar una casa a Premià de Mar quan va independitzar-se de casa:

*E1 - 50.- "Sí, bueno a parte de que con mi familia estaba bien, buscaba un cambio: es aquello de que a los 27 años, bueno, tampoco tengo una pareja estable, buscas un poquito un cambio que dé un rumbito a tu vida, y Santa Coloma no me parecía cambio, y después tengo más ambiciones que en Santa Coloma no puedo cumplir: me gusta mucho la playa, tengo bicicleta, no quiero pagar una plaza de parking, me parece absurdo... Sobretudo es básico lo del cambio, una terraza*

*con sol, la playa, que llegues a tu casa y estés descansado, que salgas a la calle y estés tranquilo, que no veas mucha gente circulando, la inseguridad un poquito también."*

Dins de Santa Coloma, el Centre és, en general, l'espai més valorat. Els que trien la ciutat, tant altes com canvis de domicili, coincideixen en aquest criteri, encara que no tots. Hi ha qui valora l'apartament de la perifèria, malgrat l'urbanisme poc acondicionat, per raó de tranquil·litat. (Fa pensar en la vocació d'espai residencial poc dens de la Santa Coloma dels anys 20', espai que avui és el més degradat urbanísticament).

### **7.1.3.2. Sistema de recerca**

Per avaluar els camins seguits pels entrevistats, al qüestionari s'han tingut en compte els mecanismes habituals de recerca d'habitatge, preguntes que seveixen com a paràmetres d'avaluació: *coneguts/familiars; agència; premsa; protecció oficial; directament als llocs, sistema més utilitzat i més eficaç*. En la (TAULA) es varen classificar els resultats obtinguts sobre els mètodes més seguits i la freqüència en l'ús d'una o més vies.

Crida l'atenció d'entrada l'escassa utilització de la *protecció oficial*. Força casos no ho contemplen. D'altres, malgrat tenir-ho present, ho descarten. Tan sols 1 cas (E34) s'hi acull, a través d'una cooperativa sindical. Es oportú fer ara referència a l'escassíssima oferta d'aquesta modalitat en tota la dècada dels 80', com ja s'ha dit anteriorment.

La *resta de mitjans* són tots força utilitzats, i inclús és clar que molts casos els utilitzen tots. D'una banda, s'ha comentat ja la influència de l'ajut familiar, al que cal afegir amistats. Les agències i la premsa (de vegades publicacions especialitzades) també s'usen sovint. Finalment, és bastant comú el fet d'anar a veure llocs personalment i informar-se, a través de veïns, oficines establertes en l'edifici o urbanització, etc.

Dins d'aquests trets generals, s'apunta que en el cas de les unifamiliars, els contactes informals són més freqüents que els realitzats a través d'agència o premsa. Es pot interpretar com una forma d'oci, però també per una necessitat d'explorar l'entorn, que ja s'ha vist que s'associava estretament a aquesta tipologia.

En aquest grup de preguntes es demanava finalment quin *sistema* havia funcionat, i en quins àmbits territorials s'havia produït la recerca. De fet, l'agència apareix com a solució en molt pocs casos: el cas de la Vila Olímpica (E18), els que eren en origen segona Residència (E29, E40), i (E26), (E30), (E8), els tres darrers són altes. Tampoc la premsa ha donat gaire resultat -hi ha els casos (E1) a Premià, i (E16) al Masnou. En canvi, les vies més informals (família, amics, directament...) es revelen en aquests casos les més eficaces. Tanmateix, l'ús general de premsa i agència mostra la coneixença i confiança en aquests mitjans, com a mínim com a canals orientadors respecte a l'oferta.

La pregunta sobre si es descartava d'entrada el municipi propi mostra en molts casos que Santa Coloma es té en compte fins i tot per a molts dels que acaben marxant. Força dels que marxen han buscat a Santa Coloma sense trobar el que volien, encara que també hi ha alguns casos que tenen com a prioritat -per motius diversos- marxar de Santa Coloma; i els menys, marxen perquè apareix directament una oportunitat fora. Les sortides per arrossegament s'expliquen pel desig d'altres d'abandonar el municipi. Les altes, molt centrades en orígens urbans, generalment també han buscat abans de venir. I els canvis de domicili tenien tots com a referència prioritària Santa Coloma.

*E8. 38.- "Fue por casualidad. Fue el hablar con una especie de promotora, que había un interés en comprar unos terrenos en aquel momento muy baratos porque era una zona casi inhóspita, por Puig Castellar, y había unos terrenos que lo que necesitaban era juntar seis personas que con su dinero comprarán los terrenos y posteriormente se construirán la casa. En aquel momento, cuando yo me acerqué al proyecto ya había cuatro personas interesadas, de hecho casi nada más llegar yo, se cumplió la cuota."*

### 7.1.3.3. Grau de satisfacció i altres

Els conceptes demanats han estat el *grau de satisfacció*, l'opinió sobre la promoció d'*habitatges de Montigalà* (Badalona) i el *règim de propietat* dels habitatges.

*Grau de satisfacció*: En general és elevat. Cal tenir en compte que en principi es canvia per a millorar, excepte en alguns casos en que expressen una necessitat. Però en general, el canvi és sinònim de millora, tant si són baixes, com altes o canvis de domicili.

Entre els casos que pensen en propers canvis, hi ha gent amb perspectives d'anar a millor. Un dels canvis de domicili (E4) forma part d'aquest grup. Les altes, però, es mostren en general força satisfetes. Només són tres (E19), (E23), (E39) les que parlen de marxar, tot i que dues (E19) i (E39) es mostren contentes de Santa Coloma.

*E19. 54.- "De momento no, por que no podemos, no por que no estamos a gusto, sino por que aspiramos a..."*

*(\*).- Sí, tenemos idea de cambiarnos en la misma zona, pero algo un poquito más grande."*

*Habitatges nous de Montigalà*: Es tractava de sondejar una oferta important propera a Santa Coloma i feta molt recentment com a Vila de Premsa dels Jocs Olímpics del 92 (vegeu capítol **Santa Coloma**). S'ha demanat l'opinió, malgrat que molts ja havien canviat quan es varen fer. El resultat han estat crítiques força generals, referides als materials prefabricats i, sobretot, a la relació qualitat-preu. Alguns també critiquen la zona, que troben massa densa. Finalment, hi ha unes excepcions favorables (E5) (E18) i (E14), que valoren positivament la qualitat i l'oportunitat de la promoció. Es presenten unes mostres d'aquesta diversitat:

*E4 - 56.- "No m'agrada, primer perquè la meua idea és marxar a fora per la tranquil·litat i Montigalà està al costat d'un centre comercial, està ple de gent; molt ben comunicat i estructurat però com diuen allò sembla un 'formiguer'; i a part el preu. No ho vaig mirar perquè no m'atreia gens."*

E5 - 56.- "*La verdad, diré lo que siempre le he dicho a todo el mundo: no está mal, son pisos que tienen mala fama, de estructura de hormigón y todo lo demás es prefabricado lo que no significa que sea malo, lo que pasa es que no están acostumbrados a este tipo de construcción. Ventajas: sales un poco de la aglomeración, zona nueva, calles anchas, y en cuanto a los precios, son los del mercado y hay de todo un poco.*"

E34 - 55.- "*Si, pero por unos conocidos sé que están hechos de material prefabricado, que le das una patada y lo tiras. Eran caros por la zona donde estaban, pero los pisos en sí no creo que valgan lo que pedían. Los he visto, son bonitos, pero nunca he ido a preguntar el precio, lo sé por conocidos, pero nunca he tenido la curiosidad de ir a preguntar el precio para comprarlos; primero, que no me interesaban por la distancia al trabajo, y segundo, que no son pisos con una estructura como por ejemplo estos.*"

**Règim de propietat:** La pregunta sobre el règim de propietat es referia a l'habitatge anterior, mentre a la fitxa oberta a cada enquestat es recollia la situació actual. El resultat sembla poc significatiu. Mentre entre les baixes predomina la propietat del pis anterior i es manté en l'adquisició del nou, en les altes la presència del lloguer és més elevada. No així en els canvis de domicili interns.

#### 7.1.4. Treball i economia

Sobre aquest bloc temàtic s'han considerat els següents aspectes: *el tipus d'ocupació* (i qui el realitzava); els *ingressos*; el pes dels *motius econòmics* i la *distància a la feina*.

**Tipus d'ocupació:** Els tipus de feina, com s'ha pogut veure a la tipologia d'entrevistats (taules 7.4 i 7.5.), es van triar prèviament dins d'una classificació genèrica prou àmplia en proporció similar a la quantificada. En tot cas, hi ha un cert biaix en les altes terciari serveis, justificat pel desig de conèixer millor motius dels col·lectius més qualificats que arriben a Santa Coloma.

D'altra banda, de les respostes es desprèn que la majoria dels entrevistats treballen, i alguns ja estan jubilats. En la major part dels qui treballen, ho fan els dos membres de la parella. D'entre la resta, són les dones qui no ho fan, excepte en casos de situació temporal pels fills.

*Nivell d'ingressos:* De nou es fa difícil una comparació precisa de nivells d'ingressos, declarats d'entrada amb poca precisió, ja que és un tema sensible (sous bruts, nets, anyals o mensuals, ingressos per comerç, treballadors autònoms...), tot i que en general es tracta d'ingressos entre mitjans i baixos. D'altra banda, la majoria disposa de feines estables, encara que no tots, i també hi ha els jubilats. En conjunt, es tracta d'una situació que per a la majoria suposa esforços notables al moment d'adquirir vivenda. Tanmateix, en algun cas aquesta dificultat està resultant insuperable (E37), o si més no és realment gravosa per als migrants.

L'entrevista E17 és un cas d'arrossegament, en que una parella jubilada va fer el pas d'adquirir una casa, pensant en la salut del pare, però la mantenen amb el suport econòmic dels fills:

*E17 - 30.- "Nosotros estábamos bien allí [Santa Coloma], pero ya que veníamos aquí [Ripollet], no la vimos cara y pensamos en vender el piso.*

*(\*).- A él le gusta mucho el huerto, y queríamos darle vida porque como estaba siempre encerrado en el piso, y como no podía salir porque no podía andar mucho... Aquí, él se sienta y ve crecer las plantas y le da vida porque como está enfermo... Por eso nos vinimos mayormente.*

*32.- Nos daba igual. Un piso nos hubiera dado lo mismo, pero vimos la casa a un buen precio, era casi el precio de un piso en Santa Coloma, nos costó 17 millones y allí por el nuestro nos dieron 9,6 millones, cerca de diez. Pusimos un poco más y así vive uno más apartado que allí.*

*58.- Tenemos una pensión pequeña, cuando dejé de trabajar me quedó 11.000 pesetas de paga, ha ido subiendo y cuando me dió la embolia ya me dieron la absoluta y subió algo más. Con cincuenta y algo que me dan no hay ni para pagar la contribución de la casa. Porque está mi hijo, sinó no teníamos ni para comer."*

En el cas de E20, és el fet de començar precipitadament una parella el que porta a la migració cap a Santa Perpètua i la situació es sosté de forma precària. Del sector de la construcció, l'entrevistat mostra els vaivens econòmics de molts colomenes lligats a aquesta activitat:

*E20 - 57.- "Estable no. Yo tuve mucho trabajo durante las olimpiadas, cobraba bien la hora, facturaba bastante dinero y estaba soltero. Pero ahora la mitad de los días estoy parado, se revientan precios... todo lo que es la construcción está igual.*

*58.- Ahora sacamos una media de 300.000 brutas al mes, y antes eran 600 o 700. Pero los autónomos tenemos que pagar maquinaria, mantenimiento, combustible... Antes el mantenimiento no me representaba tanto coste, en proporción, pero ahora sí. Y ella no trabaja.*

59.- *Influyó más que en el cambio en la opción de domicilio, al ser autónomo no tienes la seguridad de cobrar si no puedes trabajar.* "

**Distància al treball:** Diversos casos declaren que la distància al treball ha influït com a factor de canvi. Per a les baixes, sembla relacionat amb l'expansió de l'activitat econòmica a l'eix prelitoral: feina als dos Vallès, la zona de Martorell, la Selva... (E9), (E15), (E20), (E28), (E29), (E31), (E32), (E37), (E38). En el cas de les altes, també es tracta de feina a Santa Coloma, algunes d'elles relacionades amb l'increment de serveis (sanitat, ensenyament) a la mateixa ciutat. D'altra banda, els qui es queden tenen la feina a Santa Coloma o l'entorn, excepte (E33) que declara que per la feina marxaria, però en canvi el reté la família. En altres casos es manifesta de nou el lligam feina-família-habitatge. Ja s'ha vist que la casa unifamiliar permet establir un taller (E9). També hi ha el cas d'un magatzem (E28), o una botiga (E32).

Per acabar, es veuen dos exemples en que la proximitat a la feina ajuda a fer el canvi. L'entrevistada (E26) ve de Barcelona a Santa Coloma, i acaba per veure-ho avantatjós:

*E26 - 65.- "En un principi no m'ho vaig plantejar, però em va acabar de decidir, en cap cas se'm va ocórrer buscar pis a l'Hospitalet. Marxar de Barcelona per anar a Santa Coloma, vaig pensar que tenia la compensació d'anar a dinar a casa, tenir més temps..."*

La (E31) aprofita, sortint de Santa Coloma a Sant Fost de Campcentelles, per acostar-se al seu segon lloc de treball, Granollers:

*E31 - 67.- "Tengo una distancia mayor, porque antes mi residencia estaba a 50 metros del centro de trabajo, pero el posible inconveniente ya lo tenía previsto. He mejorado porque estoy más cerca del segundo centro de trabajo."*

## **7.2. Visions de Santa Coloma i dels llocs d'origen o de destinació**

S'ha fet una selecció de característiques de Santa Coloma i els llocs d'origen o destinació dels migrants, entenent aquests llocs com a espai residencial, com s'ha

explicat a la metodologia. En aquest apartat, a més, els tres models es diversifiquen una mica degut a la seva temàtica més territorial.

Bé que s'ha insistit prou en que no són estadísticament representatius, sí que els resultats tenen una significació notable, ja que hi ha opinions unànimes respecte a temes clau respecte Santa Coloma, com ara l'urbanisme, el tràfic, etc.

### **7.2.1. Una visió general**

L'interès d'aquest apartat és la possibilitat d'obtenir una visió de conjunt de la ciutat, en que es defineixen quines són les prioritats de cada entrevistats, segons el tema més destacat per ell. A la taula es van recollir els temes que van sobresortir en aquesta visió general i la seva valoració favorable o negativa.

Per a les baixes, el guió de l'entrevista va posar èmfasi en la seva *visió de Santa Coloma*, més que en el municipi de destinació. De llurs respostes es desprèn que les crítiques de tipus urbanístic els arguments més freqüents, sovint barrejats amb conceptes com la densitat, aglomeració i similars. Des d'un punt de vista afectiu, però, hi ha un aprecí majoritari pel tipus de població de Santa Coloma -amb algunes excepcions-, fins i tot per part d'aquells que reconeixen problemes de costums, educació, conflictes, etc.

Les altes van aportar a aquesta pregunta una valoració diferent. Els que han escollit Santa Coloma com a destinació mostren visions més diversificades. Hi ha qui aprecia les millores urbanístiques (sobretot en els darrers anys). La densitat es continua valorant de forma molt negativa i es parla també de tranquil·litat respecte a alguns llocs d'origen. L'opinió sobre la gent és favorable en general, tot i algunes queixes. I també algú verbalitza el seu apassionament per la ciutat: de fet, aquest és un fenomen digne d'atenció, que es dona sobretot entre gent molt participativa.



Vet aquí tres exemples on es barreja aquest afecte amb la queixa sobre el deficient urbanisme. (E16) és mestre, i va conèixer un dels sectors més actius de la vida de la ciutat. Ara viu al Masnou:

*E16 - 73.- "Santa Coloma és una ciutat bastant horrible urbanísticament i poc habitable des de el punt de vista de la gent que ens agrada la filosofia anglesa de treballar a la 'city', agafar un tren i anar-se a un comtat, a viure al camp. I això no es pot fer perquè és una ciutat molt poblada, molt lletja, cadúica, és una desgràcia com a urbanisme. Però enganxa molt, té molta activitat, a nivell d'associacions de veïns, com activitats culturals, com el 'Gramma' -una revista local-, és molt més assequible, i tens una vida social molt més intensa que la que pots tenir al Masnou."*

L'entrevistada (E6), ara a Badalona, es lamenta que s'hagi deixat fer malbé el que ella va conèixer com un poble:

*E6 - 73.- "Jo sóc de Santa Coloma, m'agrada Santa Coloma, però està molt mal feta, i ara volem arreglar-ho dins del què podem, però no es pot fer gaire més, Santa Coloma està molt mal feta. És una pena perquè podria ser molt maca, era un poble i podríem haver fet meravelles aquí. Jo hi he nascut i l'he vist canviar molt."*

La visió del tercer cas (E5) és un lament més general -la "mala fama" es pot atribuir al conjunt de la situació- acompanyat també d'un sentiment d'estima cap a la ciutat:

*E5 - 73.- "Es una ciudad a la que quiero mucho, aunque tiene bastante mala fama. Mucha gente que se va de Santa Coloma procura evitar comentar que ha vivido en Santa Coloma."*

El defectuós urbanisme es veu reflectit en la densitat dels blocs de pisos. L'entrevistat (E2) explica el motiu del canvi de Santa Coloma a Badalona, de fet en una distància molt curta, però que suposava accedir als espais oberts de la zona de Montigalà:

*E2 - 71.- "Estábamos un poco cansados de la gente, de los vecinos de la escalera. Eran pisos muy pequeños y además habíamos sido presidentes y la verdad, estábamos ya un poco cansados. 93.- (\*).- Había gente de todo tipo, pero los problemas de la escalera sí que influyó en el hecho de cambiar, la mayoría era de propiedad, pisos pequeños, mucha gente en casa, pero para vivir una familia en casa es difícil."*

Respecte al *lloc de destinació* de les baixes, depèn molt de quin és aquest lloc i quines les condicions de cadascú, a la vegada que es manifesten diferents graus de satisfacció. La tranquil·litat com a contrast de la intensitat d'una ciutat densa com Santa Coloma sembla el lligam comú a gairebé tots els qui han triat una destinació en una zona de suburbi o un nucli menor de la segona corona metropolitana (que són majoritaris en la mostra). Es complementa amb altres qualitats de l'entorn escollit: bellesa del lloc, ambient de poble, poca densitat... Els casos que han marxat cap a Barcelona o una zona més urbana ho valoren amb més fredor: (E12) a la Trinitat, (E22) a la Sagrada Família.

Reprement l'entrevista E16, es troba una descripció breu, però plena d'elogi, del Masnou:

*E16 - 74.- "És una cruïlla entre vivenda habitual i torreta de cap de setmana. És un pis, però està al costat de la platja, té arbres... Abans feia vida al Resguard i no coneixia el Masnou. Ara el conec una mica més, tant el Masnou com Alella, són molt semblants. Per fora el Masnou és una mica lleig, però per dins es un poble increïble, és preciós, tot són torres."*

En canvi, la descripció de Sant Fost per (E31) associa tranquil·litat amb seguretat per als fills, i també amb l'amplitud de la casa:

*E31 - 74.- "Sant Fost es tranquilo, es amplio en el aspecto de tener anchura para todo. Los críos están más sueltos, más libres. El hecho de estar en un hogar más grande también hace que se encuentren más a gusto."*

Per a la parella de l'entrevista (E74), emigrats a Esparreguera a una casa unifamiliar, i amb una filla petita, la tranquil·litat és sortir de la densitat de gent i trànsit, però també una vida més casolana:

*E38 - 74.- (\*) - (...) "Lo que valoramos de aquí es la tranquilidad."*

*.- Encara que mai no m'havia angoixat, ara quan arribo allà, tanta gent, molts cotxes, ara sí que comença a angoixar-me.*

*(\*) - Aquí la vida es mucho más tranquila, el parking sí que era un problema.*

*.- Tot això ho trobaves a faltar. És una manera de viure especial, bona per una família completa, jo no li recomanaria a una parella jove. El que passa és que el què valorem és la tranquil·litat,*

*encara que aquests 50 km fins arribar a aquí costen, però per nosaltres que tenim família ho valorem."*

D'altra banda, hi ha algunes queixes notables respecte als llocs suburbans: manca de serveis, infraestructures, preus cars, poca vida social... L'entrevista (E15) retroba a Mollet els alicients de la vida urbana de Santa Coloma, després d'una experiència a Martorelles:

*E15 - 74.- "Mollet ho conec molt poc, és una ciutat que es pot semblar a Santa Coloma per la gent, però de moment em sento encara molt sola allà i no puc fer una valoració perquè segurament m'equivocaria: surto al carrer, veig botigues, serveis, i això m'omple una mica, sempre que puc intento adaptar-me al municipi, intento integrar-me, conèixer una mica la història d'aquest municipi, quines són les entitats que hi ha..., està bé... Martorelles és molt maco per a la gent que li agradi la muntanya. És un poble molt maco, amb un aire estupend i amb una visió perfecta, però jo allà em moria perquè sortia al carrer i no hi havia ningú, o donava una volta i ja estava a casa meva... Sí, Mollet m'ha donat més vida perquè surto i hi ha cotxes... si vull anar on són els cotxes, hi ha cotxes, i puc anar caminant a qualsevol lloc. (...)"*

La (E9), a la urbanització de Sant Pere de Vilamajor, troba a faltar el transport públic:

*E9 - 74.- "El mayor problema es el transporte, porque aquí no tenemos autobuses; y los más positivo, la tranquilidad, el relajamiento y, bueno, que no hay contaminación de ningún tipo."*

I la (E40) es troba reivindicant serveis i infraestructures de la mateixa manera que es va haver de fer a Santa Coloma anys abans:

*E40 - 74.- "Aquí los ayuntamientos siempre se quejan de que no hay dinero para hacer parques y no avanzamos. De esta urbanización no hay mucha queja. Antes teníamos un problema con el agua, pero se hizo un depósito grande a través de la AA.VV., se llegó a un acuerdo entre el Ayuntamiento y la junta de propietarios."*

Pel que fa als *llocs d'origen* dels arribats a Santa Coloma, són molt més urbans, bàsicament de l'àrea de Barcelona, volent reflectir (com es despren de les taules 7.1. a 7.5.) el que mostraven les estadístiques en el capítol anterior.

Les seves valoracions són diverses: algunes persones que han deixat barris que estaven en bones condicions, o millorant, els abandonen per una barreja de raons familiars, de treball, i per la pressió econòmica del mercat habitatge: (E23), (E26), (E30); d'altra banda, gent que ve de zones més deficitàries, com ara (E39) que ve de Sant Cosme, el Prat; (E10), de la Torrassa, a l'Hospitalet; (E24), de la Zona Franca; o (E8), de prop de la Plaça Cerdà, pensen que a Santa Coloma han millorat respecte als barris anteriors; finalment, dins Santa Coloma, en canviar o no de barri, els entrevistats aprecien una millora.

*Les expectatives:* En alguns casos es declara que el lloc de destinació ja els era familiar abans d'anar-hi a viure, sobretot allà on es tractava de segona residència. En canvi, en altres hi ha hagut canvis de percepció: el poc canvi a Premià de Mar (E16), l'aïllament a Martorelles (E15) o St Pere Vilamajor (E9), Lliçà de Munt (E29), l'ambient de Granollers (E34)... I és realment interessant que també la sorpresa es dona respecte a Santa Coloma. Així és com ho explica l'entrevistat (E8):

*E8 - 74.- "Yo tenía una perspectiva más desagradable, yo tenía la visión típica de una ciudad muy lejana a Barcelona, cuando oía hablar de Santa Coloma anteriormente a mi llegada aquí, me parecía una ciudad típica de dormitorio, lejana a Barcelona, un poco sin infraestructuras... Por algunas personas que yo había tratado y que residían en Santa Coloma, yo la veía más que ciudad, como un pueblo lejano y sumido en la miseria, una visión que tenía yo y un poco toda la gente de Barcelona."*

### **7.2.2. Integració**

Els criteris de valoració seguits en aquest bloc temàtic són els següents: *períodes i horaris viscuts a Santa Coloma; grau d'associació/participació; interès per la ciutat i valoració del canvi* en aquests aspectes.

*Períodes i horaris:* Si és cert que bona part de gent respon que a Santa Coloma només hi és a l'acabar la jornada laboral, també és ben visible que això no es pot actualment interpretar en el mateix sentit de fa uns anys, quan dominava el concepte de Ciutat dormitori: jornades laborals molt llargues i manca absoluta de serveis ni d'activitat social. El grau de coneixement de la ciutat pels entrevistats és elevat.

Alguns casos, a més, estableixen la seva relació amb la ciutat sobretot a partir de la feina.

En aquest punt, el *grau de participació* que bona part dels entrevistats mostra en un aspecte o altre fa pensar d'entrada en l'esbiaixament de la mostra, especialment de persones trobades per contacte personal. Tanmateix, els entrevistats localitzats a través de fulls de Padró, i casos aparentment sense lligams d'activitat, expressen que en un moment o altre participaren en el moviment reivindicatiu (una escola, un carrer..) o que estan vinculats a alguna associació. Hi ha força casos, però, que no compleixen aquests requisits.

La *valoració del canvi* per als que varen marxar de Santa Coloma és interessant, ja que remarquen l'apreci per la gent i la vida de la ciutat, com ja s'ha vist anteriorment. Alguna gent gran reconeix que la ciutat és per a gent jove, amb ganes de treballar. Les altes veuen amb bon ulls el grau d'activitat, i els canvis de domicili assenyalen el contrast intern.

El pare de família emigrada recentment a Barberà del Vallès (E25) explica el seu procés d'integració:

*E25 - 86. - "Penso que bé, ara tenim les instal·lacions municipals [esportives] allà al davant i, clar, el primer que fas és apuntar als nanos, i de cara a l'estiu imagino que ens farem l'abonament la família, que surt més econòmic, i un cop que estàs allà ficat jo crec que t'integres més amb la gent. Aquest any a més, m'han posat de president de la comunitat de propietaris."*

### **7.2.3. Entorn social**

Aquest és un aspecte ja valorat per molts entrevistats en l'apreciació general del municipi. Les pautes de valoració per a les preguntes són ara: *opinió de la gent de Santa Coloma; opinió del propi barri; ús i percepció de l'ídiona i valoració del canvi en aquests aspectes.*

En general apareixen concepcions positives, en alguns casos ratllant els tòpics. Les opinions de les baixes són normalment positives i, de vegades, a la defensiva

respecte a les acusacions de mala fama de Santa Coloma, que alguns atribueixen a etapes passades.

La barreja d'origens és l'element que (E9) fa sobresortir com a més definitiva de la *gent de la ciutat*, treient ferro a una possible crítica:

*E9 - 88.- "Yo encuentro que como la gente de Santa Coloma somos cada uno de un punto de España, bueno, pues hay un abanico impresionante de gente, yo la encuentro bastante bien. Lo único que pasa que, como en todas las ciudades, hay siempre de todo."*

L'entrevistat (E21), per la seva banda, encerta a remarcar el salt generacional en el nivell cultural dels colomencs:

*E21 - 88.- "La gente de Santa Coloma es buena como todos, hasta que nos tocan lo nuestro, que dejamos de ser buenos y somos un poco malos. En sí la gente de Santa Coloma es buena. El nivel cultural e intelectual está un poco atrasado. La gente joven será como toda la juventud de Barcelona, pero los padres de 50 años, pues el nivel cultural bastante... hay mucho analfabeto."*

Les altes i els canvis de domicili també fan una bona valoració general: una ciutat jove, gent senzilla, oberta, amb similar o inclús millor ambient que el que deixaven. Tot i així, algú diu clarament que falta molta cultura.

En general, tant altes com baixes, troben que el seu *barri* té un nivell mitjà o més alt que els altres, tot i que entre tots dibuixen una imatge de conjunt: hi ha una percepció molt millor del Centre -lloc de pas gairebé obligat, com ells mateixos reconeixen l'apartat sobre freqüentació de llocs- i pitjor de les àrees més apartades d'aquest centre.

En el tema de la *llengua* no es declara cap mena de rebuig explícit, ni entre els que venen ni en els que marxen i, tot i les diverses sensibilitats en el tema, predomina un to d'entesa i tolerància.

L'entrevistat (E5), que encara treballa a Santa Coloma, diu de forma ben planera quina és la situació:

E5 - 19.- *"En el trabajo generalmente hablo el castellano, aunque llevo mucho tiempo en Santa Coloma. Santa Coloma es una ciudad en la que el idioma mayoritario es el castellano."*

En canvi, (E30), que retorna a Santa Coloma després d'un temps al Centre de Badalona i és catalanoparlant, pren una posició molt pròpia del qui se sent minoria a casa seva:

E30 - 72.- *"Al barri de Badalona on vivia, que és el barri del centre es nota més la diferència amb els altres barris, de més qualitat, un nivell cultural diferent, sents a la gent parlar català pel carrer,..."*

73.- *Santa Coloma en general és,....hi ha tanta gent, tanta immigració, tanta barreja de comunitats, que no saps ben bé on estàs. Es nota la immigració, es nota la gent d'una determinada edat que podria estar integrada a Catalunya i encara no ho està, amb unes arrels molt profundes amb la seva terra d'origen... Els seus fills sí que es poden identificar més amb Catalunya, però hi ha molta gent que viu a Santa Coloma, i encara no té consciència que Santa Coloma és Catalunya. Ara, n'hi ha d'altres que sí, van al seu poble i són els catalans i estan contents de ser-ho."*

L'actitud de (E13), fill d'immigrats i ara catalanoparlant, és molt més temperada en aquest aspecte:

E13 - 95.- *"No, La gent de fora tenia un gran interès que els seus fills parlessin català, també hi ha hagut famílies més reàcties a parlar el català, però això són les excepcions."*

La família de l'entrevista (E32) seria un cas de segona adaptació d'antics immigrants a Santa Coloma, que ara entren en un entorn de poble -Santa Coloma de Farners-, on el català és habitual i a més tothom es coneix i les noves arribades es noten. La seva valoració és positiva, malgrat les dificultats:

E32 - 74.- *"(...).*

*(\*).- Estamos muy a gusto en el pueblo. Me cuesta un poco hablar en catalán, pero nos han aceptado muy bien y estamos muy contentos.*

*88.- Aquí hay más tranquilidad.*

*(\*).- Yo, la gente de aquí la veo muy maja, más cerrada pero en el momento que te conocen, que saben quien eres, te aceptan.*

*(\*\*).- En el momento que te conocen están por ti, se ofrecen en todo. Primero cuando vienes parecen que te observan, a medida que pasan los días te van saludando más y te empiezan a hablar, a explicar cosas.*

*(\*).- También depende el carácter de la persona. Hay mucha gente de la que está en las urbanizaciones que les cuesta mucho abrirse, se encierran y no quieren hacer nada. Por otro lado, las dependientas de las tiendas a veces se ponen a despachar y no te dicen nada, lo encuentro frío. En cambio, entre ellas que se conocen, hablan más. Es muy diferente de Santa Coloma."*

Les baixes troben millora en *el canvi*, un entorn social més tranquil -aquí s'explica part de la difusa idea de tranquil.litat-, i altres veuen un nivell més elevat en la nova residència, encara que força ho veuen molt similar. Hi ha qui troba a faltar el "caliu" (E15) de Santa Coloma, la familiaritat, i qui es declara aïllat.

Com en l'anterior cita, els emigrats a Esparreguera (E38) troben també una certa dificultat d'entrada en l'ambient del poble:

*E38 - 92.- (\*).- "Aquí hay de todo, depende de las zonas. Aquí se nota mucho la diferencia entre los de aquí y los de fuera, la gente se arregla mucho, funciona mucho el mundo de las apariencias. La gente no es abierta, lo que pasa es que llevas a la niña a la escuela y conoces a las mamás, sinó sería muy difícil establecer una relación. Son gente muy de su pueblo, los demás son los de fuera, lo que pasa que al ir al cole.... La gente de la urbanización es más abierta que la del pueblo, cada uno hace su vida, pero si te encuentras el vecino en la puerta hablas un poco con él. Seguramente ésto en Santa Coloma sería impensable, aquí vives de otra manera.*

*- Tothom busca la seva manera de relacionar-se, com que ets nou..."*

Per a les altes el factor de l'entorn social normalment no ha estat motiu de canvi, tot i que diversos casos ho valoren després de l'arribada. Algun canvi de domicili (E7) també ho va tenir en compte en canviar de barri, altres estaven bé. I un altre (E35) nota la diferència d'ambient després del canvi a una zona més benestant de Santa Coloma, on ja aprecia que es perd el caliu de barri:

*E35 - 93/95.- "En Santa Rosa era como más barrio, aquí la gente está más en su casa, son más individuales, aquí conozco a pocos, hay menos trato."*

A través de les coneixences, el contacte pot millorar. És el cas de (E10); o el de (E24), que troba parella a Santa Coloma i, malgrat preferir residència a Barcelona, a través d'ell s'integra en un grup actiu d'amistats:



*E24 - 26.- "Era més fàcil que jo vingúés cap aquí, que ell cap allà, perquè jo no volia estar més on vivia. Jo vivia a Barcelona a la Zona Franca: és un barri amb problemes, molt deixat, i tenia ganes de sortir-ne. Si hagués pogut, possiblement m'hagués agradat anar a viure a algun barri centre de Barcelona, per tots els serveis que potser aquí no tens i per l'atractiu que té Barcelona que no té Santa Coloma. Finalment vaig venir a viure a Santa Coloma perquè vam trobar una vivenda on ens hi trobàvem a gust. L'anterior estava a una zona propera del metro, era una zona molt ben comunicada, molt tranquil·la, força agradable, amb un edifici de pocs veïns, on la relació podia funcionar força bé i que no costava gaire integrar-se.*

*(\*).- També va influir el fet de tenir aquí els meus amics.*

*27.- Sí, sobretot els amics d'ell, més que amics seria el grup on ell s'ha mogut per la quantitat de gent que ell coneixia, ell tenia una arrel, jo no."*

Per acabar el bloc, s'ha de dir que hi ha, també, una forta identificació de les baixes amb la seva ciutat d'origen, malgrat que hi hagin marxat fa uns anys.

#### **7.2.4. Seguretat/ conflictivitat**

Aquest espai complementa la percepció de l'entorn social. No s'hi han especificat uns conceptes específics. Els conflictes sovint s'atribueixen a la densitat, el mal urbanisme, la barreja de gent d'arreu... Les queixes entre les altes posen èmfasi en la nit, els sorolls en espais públics; De les 26 baixes, la majoria coincideixen a treure importància a l'estigma de Santa Coloma en matèria de conflictivitat, bé que s'expliquen algunes experiències en aquest sentit (robatoris, baralles, gent conflictiva...), o certa inseguretat en zones que coneixen poc.

La visió de (E5) és la d'un cas que ha viscut molts anys a Santa Coloma:

*E5 - 98.- "No lo es.*

*99.- No más que otras ciudades de las mismas características. El problema viene dado porque en poco espacio vive mucha gente, en proporción al número de habitantes no hay menos conflictividad en Premià que aquí."*

Aquest aspecte lliga amb la freqüentació de barris, més endavant explicat: barris considerats per alguns com a més insegurs, són defensats per altres que els coneixen millor o hi residien, com s'explica a l'entrevista (E15):

E15 - 102.- "Una mica depèn de l'entorn, jo he viscut sempre al barri de Santa Rosa i per a mi aquest barri, malgrat les seves deficiències, és un bon barri, per la gent i per l'entorn que tens. Jo, per exemple, per la meva desconeixença, a les Oliveres, o al Fondo, no hi aniria mai."

Una altra visió favorable és la d'una parella jove que ha marxat a Barcelona (E12). L'entrevistat posa l'èmfasi entre passat i present:

*E12 - 98.- "Conociéndola para mi es tranquila, si viniera de un pueblecito tranquilo diría: 'esto es peligroso', Santa Coloma ha dado un adelanto en el tema de seguridad ciudadana, es decir, cuando yo estaba era como Chicago, es que había necesidades por todas partes, era un ambiente demacrado."*

D'altra banda, sí que algunes persones manifesten haver sentit por a Santa Coloma, tot i que semblen referir-se també a un passat encara recent, com (E11):

*E11 - 99.- "Yo he pasado miedo en Santa Coloma. Yo cogía el metro a las cinco de la mañana, de la calle donde vivía al metro iba corriendo porque yo sentía miedo.*

*102.- El [barrio] bueno era donde yo vivía, esto de la Avenida, el centro, era el mejor y sentía miedo."*

En canvi, el cas provinent de la Torrassa (l'Hospitalet) dóna una visió oposada:

*E10 - 98.- "Aquello es más conflictivo, ahora se ha calmado un poco pero cuando yo llegué era peor. Hay gente que habla mal de Santa Coloma, que hay bandas, drogas o traficantes, pero la verdad es que yo aquí no lo he visto, aunque yo tampoco salgo tanto."*

Una altra qüestió és la vinculació de la presència de gitanos i migrants estrangers (especialment marroquins) a la inseguretat, cosa que algú esmenta, bé que molt pocs, i sense especificar cap experiència de conflicte. Ho explica (E21), que ha marxat a Barcelona venint d'un dels barris més difícils de Santa Coloma, les cases de la muntanya sobre el Singuerlín:

*E21 - 51.- "Porque no me gustaba, bueno no me desagradaba, pero en todos los sentidos, como trabajo, como vivienda, como todo, está muy mal y va a peor. Hay una delincuencia muy alta, porque supongo que más de uno habrá oído en la prensa y en la televisión los problemas que*

*hubo en las Viñas. Había una cantidad de inmigración de moros, que yo no tengo nada en contra de ellos, pero era como una invasión. (...)"*

Coincideix en la seva por amb (E9), que també venia d'un barri perifèric del municipi:

*E9 - 101. - (\*) - "Cuando nos fuimos de Santa Coloma en nuestro barrio -el Barrio Latino- había mucho cambio porque se había venido mucho gitano. Fue en los últimos años, venían de la parte baja de Barcelona, que se dedicaban del comercio ambulante, y eso nos daba más inseguridad. 102. - Igual que en Santa Rosa, donde vive mi suegra, pasa lo mismo."*

### 7.2.5. L'entorn urbà

Els paràmetres valorats en el bloc de l'entorn urbà són: *la ciutat* en el seu conjunt; *llocs preferits o rebutjats*; *grau de canvi a Santa Coloma*; *frequència de barris*; *moviment entorn*; i *valoració del canvi*.

Respecte l'aspecte urbanístic de *la ciutat*, les baixes la troben sense excepció lletja, bruta, incòmoda, desagradable. Algú destaca, però, que està millorant. Les altes coincideixen força en aquestes apreciacions, així com els canvis de domicili intern, però potser posant més èmfasi en les millores.

Una opinió sobre la millora és la de (E14), tot i que accepta les dificultats del procés:

*E14 - 107. - "Es una ciudad que se está mejorando, no es bonita pero tampoco es tan fea como hace 15 años. El problema de Santa Coloma no tiene solución porque hay que cargarse toda la ciudad y edificar la mitad. Pero esto no se puede hacer, y por tanto, se está mejorando lo que se puede."*

L'entrevistat (E40) s'expressa en termes similars:

*E40 - 106. - "Ha ido cambiando, pero pasarán muchos años hasta poder tener espacios libres, que es lo que se necesita. Santa Coloma ha mejorado mucho, pero queda mucho por hacer."*

L'entrevistada (E6) és, en canvi, més escèptica respecte aquesta millora:

*E6 - 107.- "Es lletja, el que passa és que últimament la volem posar una mica macà, però clar en el que es pot, perquè no es pot massa."*

*Llocs preferits o rebutjables:* Tant altes com baixes destaquen sobretot elements del centre: el casc antic, la Plaça de la Vila, l'Església Major i el seu entorn. També valoren molt bé el Parc Europa, -que gairebé tothom coincideix a destacar entre les seves preferències- i troben a faltar més zones verdes. (E36) és un dels que valora el nou parc Europa:

*E36 - 119/120.- "On sí que anem també és al parc Europa, està molt bé. Això sí que ho han arreglat, ha estat el gran canvi. Em sembla 'brutal'. A més, ha coincidit que teniem la nena, i almenys tens un lloc per passejar, que està molt bé. Quan fa bon temps hi anem sovint. A l'hivern, no gaire, però estem esperant que torni el bon temps per tornar-hi.*

*Tot el que és la part de l'Ajuntament, de botigues del centre, a mi m'agrada moltíssim."*

També s'esmenten la Plaça Pau Casals, o la del Relotge. Alguns valoren bé el Passeig de la Salzereda, però altres (E33) critiquen la pudor que riu Besòs fa arribar a aquest passeig, i a tota una part de la ciutat que hi voreja:

*E33 - 121.- "Por el Ayuntamiento, la Plaza de la Vila... por la zona del río en verano no se puede pasear porque se nota mucho el olor, lo ideal sería canalizarlo, cubrirlo. Tenemos pocos sitios donde ir y esa zona que más o menos está bien, tenemos ese problema. La parte de la Plaza del Reloj está bien, pero ya nos queda más lejos."*

Més en general, es critica els carrers estrets, la brutícia o altres elements de tipus visual.

Finalment, la valoració sobre *el canvi ocorregut a Santa Coloma* en els darrers anys es pot considerar unànimement positiva, fet que evidencia la rotunditat dels canvis ocorreguts a la ciutat.

*Freqüentació:* existeix una àrea comuna a tothom, tant els que hi residien com els nouvinguts: es tracta del Centre urbà, espai que en general és molt apreciat. Després, segons s'ha viscut en un lloc o un altre, depèn força. Els barris més perifèrics són, en general, els més mal vistos. Els usos exclusivament residencials de la major part

de la perifèria -amb l'afegit de que el relleu els fa difícils per a passejar-hi- els fa desconeguts per a la major part dels que no hi viuen, fet que lliga amb la impressió sobre llur inseguretat, tal com ja s'ha comentat. L'entrevistat (E31) ho expressa així:

*E31 - 109.- "No me gusta Santa Rosa, la parte del Raval... y realmente poco más. Lo demás es bastante similar, el barrio Latino es muy parecido al Fondo, Singuelín es muy parecido a la Pallaresa. El barrio que menos me gusta es el Raval."*

*L'entorn:* força casos tenen -o tenien- Barcelona i Badalona com a espais de l'entorn que freqüentaven. A Barcelona, al centre, o zones atractives; a Badalona, Montigalà i Sant Jeroni, o el casc antic i la línia de mar. Es va poc a Sant Adrià. Dos llocs d'atracció de l'entorn són les dues grans superfícies (Pryca i Continente), fet que indica un important canvi d'hàbits en el sector, i que es pot mantenir entre aquells que obten per destinacions fora de nuclis urbans. D'altra banda, no hi ha una relació entre els contactes amb l'entorn i la destinació dels qui marxen, tot i que pot influir.

A manera de resum pot servir la visió de (E38), que distingeix entre la primera impressió que dóna Santa Coloma i una millor coneixença del lloc:

*E38 - 106.- "De Santa Coloma, el que fa por és com es veu des de fora, entres i veus aquella església al mig i veus tota aquella invasió de cases, t'espantes bastant, una vegada hi has viscut tants anys veus que ha evolucionat, o ha tingut la idea d'evolucionar, i la gent de Santa Coloma això ho valora molt. (...)."*

#### **7.2.6. Equipament escolar**

En el present bloc es valoraven les *escoles utilitzades*; l'*oferta escolar de Santa Coloma*, i, també, *el canvi*. El resultat és que el tema escolar depèn molt de l'edat dels migrants i del moment del canvi. De fet, s'aprecia en general que l'oferta de Santa Coloma ha millorat molt, sobretot en el terreny públic. Hi ha uns quants casos de fills ja educats fora de Santa Coloma, especialment en llocs privats, per recerca de qualitat. L'escola pública mostra la rigidesa del sistema d'elecció d'escola, que provoca queixes en cas de disgust, com ara el cas següent:

E38 - 126.- (\*).- *"De las públicas había algunas que estaban bastante bien, pero por zonas, las que me tocaban no me gustaban de cara a la niña y de cara a como funcionaban. Cuando digo que está mal es a nivel de equipamientos y a nivel de material. Entonces el planteamiento era llevarla a una privada y como en Santa Coloma no hay muchas, la hubiésemos llevado a Badalona.*

134.- (\*).- *Yo ya me había informado de las escuelas de aquí, aquí había públicas que estaban bien, pero el problema es que no había párvulos, y finalmente nos decidimos por una privada."*

Les altes entrevistades fan servir els nivells inferiors i hi troben pocs inconvenients. Algú porta el nen a una guarderia de Barcelona, gràcies a la rapidesa de la Ronda de Dalt (E8). La gent gran recorda la precarietat passada i l'evolució recent. Les comparacions són odioses, però inevitables, com la que fa (E30), retornada de Badalona:

E30 - 134.- *"Badalona té més oferta escolar, perquè aquí el bo és la pública, i a Badalona tens molt centres privats que tenen certa fama i aquí no, aquí les acadèmies són d'allò més 'cutre', i a Badalona hi ha centres privats de molta qualitat, no vull dir que estigui d'acord amb els privats,..."*

La situació de la destinació és molt millor per a força baixes: més bon accés, instal·lacions, ambient, tant per als que trien la segona corona com Barcelona. D'altres troben que l'ambient ja era molt bo a Santa Coloma.

### 7.2.7. Equipament mèdic

Es valorava aquí la *qualitat* de l'equipament abans i després del canvi. La percepció és també força diversa. Hi ha qui es queixa d'aglomeracions i, de fet, es nota un canvi en els darrers anys. El mapa sanitari està encara en procés de desplegament. Tot i així, són força les baixes que aprecien la millora i també les altes i canvis de domicili ho veuen bé.

D'altra banda, l'atenció sanitària és un dels aspectes que aquells que han anat a urbanitzacions de la segona corona metropolitana han trobat més desatès, amb dificultat en transport, especialment en casos d'urgència -cal anar als centres comarcals-, tot i que molt recentment es noten millores. D'alguna manera, en

aquestes àrees es baixa de qualitat en equipaments respecte a les zones més urbanes. El canvi en aquest aspecte l'explica (E36):

*E36 - 138. - "L'Eixample en casos d'emergència estava espectacularment dotat, i és clar que era molt millor que el que es podia trobar aquí fa uns anys. Ara bé, a Santa Coloma s'ha millorat molt. Entre l'Esperit Sant, que és un hospital molt ben dotat, i Can Ruti, que queda a deu minuts, doncs queda equiparat. No em sento més desprotegit sanitàriament aquí que allà. Jo, en la medicina privada tampoc hi crec, i com que soc metge, encara menys.*

*139. - L'oferta sanitària a Santa Coloma ha anat millorant, i crec que ara està bé.*

*143. - Els problemes de Santa Coloma en matèria de medicina pública són els mateixos que tenim a tot arreu, no ens diferenciem en això."*

En canvi, (E11) dóna la imatge contrària:

*E11 - 94. - "Aquí [Ripollet] es muy diferente.*

*(\*)- Per exemple quan anava al metge a Santa Coloma, hi havia un xivarri d'espant.*

*- En Santa Coloma me dolía la cabeza, un día me encontraba tan mal que me fui para el médico, y estaba todo aquello lleno y me arrimé a la puerta a un sitio que había vacío, y me gritaron: oiga, señora, no piense en colarse!*

*(\*)- Aquí vas al metge i si et veuen venir que no et trobes bé i et diuen: 'que no es troba be?, passi, passi...'. Es un canvi total.*

*- Yo digo que aquí en Ripollet me han salvado la vida, porque allí me estaban curando de una inflamación de oído, llevaba cinco años, aquí vine y se lo expliqué a la doctora, y me encontró otra cosa muy diferente, y me ha ido bien."*

I (E18) hi afegeix un matis interessant:

*E18 - 139. - "Hi ha un problema sociològic, ja que la gent de Santa Coloma té massa necessitat d'anar al metge. Penso que és un problema cultural, i això es convertia en una cua d'hores."*

Cal pensar que en l'equipament, com en tantes altres coses, Santa Coloma es troba doncs en una fase de millora important.

### 7.2.8. Comerços

Els criteris de valoració eren el grau d'ús; alimentació; comerços especialitzats; valoració del canvi. En aquest sentit, aquest és un dels aspectes de Santa Coloma

millor valorats respecte a moltes destinacions de les baixes, per la creixent diversitat de productes i per l'oferta de qualitat i de preus mitjans, adequats als desitjos de bona part dels migrants. En alimentació hi ha satisfacció i s'aprecien diferències de preu notable entre el mercat central i els més perifèrics. Hi ha baixes que continuen comprant a Santa Coloma quan venen amb la família o perquè treballen a Santa Coloma. Altres aprofiten per dur la família a les grans superfícies. En el canvi, moltes baixes troben haver anat a pitjor, ja que en àrees petites hi ha menys competència i tot és més car.

Vet aquí els hàbits d'un entrevistat -(E33) és canvi de domicili-dins el ventall d'ofertes de Santa Coloma i el seu entorn:

*E33 - 159.- "Cada semana a la plaza, una vez al mes al 'Pryca', y por las tiendas de la zona de Jacinto Verdaguer."*

I el més interessant, l'hàbit d'algun dels que ja no viu ni treballa a Santa Coloma:

*E34 - 154.- (\*) - "Mal."*

*- Actualmente todavía vamos a comprar a Santa Coloma. Aquí no se puede comprar.*

*(\*) - En este barrio no hay nada, tienes que irte a la parte del centro que es lo que más cerca nos queda y es muy caro. En este sentido hemos ido a peor."*

No és un cas aïllat, sino que se'n troben d'altres:

*E31 - 144.- "En Santa Coloma lo tienes todo. Viviendo allí [Sant Fost] venimos a comprar aquí [Santa Coloma]."*

*147.- En Santa Coloma como hay tantos centros puedes escoger, allí estás más limitado o te desplazas a las grandes superficies.*

*154.- Todavía compramos en Santa Coloma, al menos en un 70% de las compras."*

Un altre cas de canvi de domicili també veu amb bons ulls l'oferta comercial de la ciutat, però critica l'efecte de les grans superfícies:

*E4 - 154.- "Hi ha moltes i moltes botigues."*



155.- *Sí, hi ha de tot, uns dels millors mercats és el de Singuerlín, però la gent no va al mercat. Una cosa que ha fet molt mal a Santa Coloma ha estat la construcció del 'Continente' a Montigalà.*"

Tanmateix, hi ha qui ve de Barcelona (E26) i manté també els antics hàbits, lògicament lligats a l'oferta abundant del centre de la ciutat:

E26 - 150.- *"Actualment sí que n'hi ha, són comerços petits, però sí que n'hi ha. Jo compro molt poc a Santa Coloma, estic acostumada a comprar a Barcelona, hi vinc molt. A Barcelona, anava a comprar a la Boqueria, ara ja compro al mercat de Santa Coloma.*

152.- *La Boqueria està més bé de preu que Santa Coloma.*

153.- *De qualitat també.*

154.- *A Santa Coloma hi ha força 'pret a porter' de temporada, i amb això hi ha pràcticament les mateixes botigues que a Barcelona. De botigues de confecció de qualitat potser n'hi ha alguna. Les coses de menjar les compro a Santa Coloma, però les coses de roba, a Barcelona."*

#### 7.2.9. Altres serveis i equipaments

Es tracta de serveis que s'utilitzen menys sovint (biblioteques, centres per a gent gran...); o bé que es troben a tot arreu (serveis bancaris, mútues...). Per això els comentaris són en general de conformitat entre uns i altres. Tanmateix, es coincideix en conjunt a considerar prou ben dotada Santa Coloma, si s'exceptua alguna queixa per la biblioteca, que de fet se sap que ara ja està en construcció. De nou, a les destinacions suburbanes l'accés a aquest tipus de serveis obliga a desplaçaments en cotxe, en alguns casos al centre comarcal.

Algun cas de queixa, per exemple (E7), és respecte a les prioritats d'equipaments:

E7 - 170.- *"A Santa Coloma falten biblioteques públiques i falta hàbit d'utilitzar la biblioteca pública. Mercats n'hi ha tres, suficients, i van de capa caiguda. Ofertes lúdiques: és una bajanada intentar fer la competència a Barcelona. Mantenir sales d'exposicions a Santa Coloma quan estem a deu minuts de Barcelona és una bogeria, quan hi ha molta gent al llindar de la pobresa."*

També hi ha opinions més favorables respecte a l'evolució de nous equipaments:

E4 - 167.- "Es va fer molta cosa, la Ludoteca, el Museu nou de la Torre Balldovina, i ara el projecte de la nova biblioteca que està aturat des de fa uns mesos. A nivell de centres d'avis suposo que està bé."

Un altre aspecte d'interès és l'impacte favorable dels emigrats a nuclis petits, on es disposava de pocs serveis. (E40) opina respecte a Lliçà d'Amunt, que:

E40 - 157.- "Aquí está la 'Banca Catalana', 'la Caixa',... hay cuatro cajas. A esto le dio vida las urbanizaciones, porque hay más gente en ellas que en el pueblo mismo."

En aquestes zones, però, encara queda molt més per fer que en la pròpia Santa Coloma, com ho explica (E29):

E29 - 161.- "Aquí [de nou Lliçà d'Amunt] no hi ha res. No s'han posat d'acord per fer res, ni tampoc es veu que la gent tingui ganes que n'hi hagi. Es va fer alguna instal·lació esportiva, però no hi ha res a part d'això. El que es va fer està en molt mal estat. No hi ha cap local per als joves i per tant se'n van a Granollers."

#### 7.2.10. Transport

El transport és un dels temes més criticats entre els migrants, i ha contribuït a que molts casos decidissin marxar de Santa Coloma. Tanmateix, dins el tema, les preguntes separaven diverses qüestions, claus per interpretar bé el problema: per separat, es feia referència al *transport públic* i el *privat*, i en el darrer, als *accessos*, el *tràfic intern de Santa Coloma*, i l'*aparcament*.

En general els entrevistats consideren que actualment Santa Coloma està actualment ben comunicada pel *transport públic*, inclús, pel que fa al centre de Barcelona, molt millor que la segona corona metropolitana. L'arribada del metro a Santa Coloma, que avui travessa el municipi fins el Fondo, es valora com un gran salt qualitatiu. Hi ha alguna queixa, de tota manera, sobre els barris perifèrics a banda i banda de l'eix del metro, que resten pitjor comunicats. Per al *transport privat*, la "pota nord" del segon cinturó, es valora com un canvi espectacularment favorable, que permet als ciutadans de Santa Coloma desplaçar-se en molt menys

temps a qualsevol punt de l'aglomeració de Barcelona. A aquest fet hi han contribuït també els 3 nous ponts construïts els darrers anys, com també diuen els entrevistats.

L'entrevistada (E24) es mostra força entusiasta per l'evolució del transport a Santa Coloma, tant pel públic com el privat:

*E24 - 172.- "Sempre transport públic.*

*173.- Faltava, l'única manera d'arribar a algun lloc era amb autobusos.*

*175.- S'ha millorat molt i més que res les dues parades de metro.*

*176.- El metro.*

*177.- El meu company per anar a treballar. Des que han fet tots els ponts de sortida de Santa Coloma meravellós, ha millorat, i ara tenim plaça gràcies a la zona blava."*

La Ronda i la "pota Nord" és apreciada per molts altres, com ara (E6) que fa vida entre Badalona i Santa Coloma i, sovint, va a Barcelona:

*E6 - 169.- "Amb el cotxe Santa Coloma és complicat. Ultimament està molt millor, han fet les vies més, ... d'una altra manera, des de que han fet les sortides, les entrades ha canviat total. El cinturó l'utilitzo cada dia, per mi és el millor i per anar a Barcelona també."*

Respecte al públic, la visió de (E3) és, en canvi, bastant diferent, potser pel fet de trobar-se en un barri allunyat dels eixos de comunicació més importants:

*E3 - 175.- "Creo que hace falta más transporte público, se te escapa un autobús y tienes que esperar un cuarto de hora más, siempre repleto en las horas puntas. Dejan los autobuses, antes de enviarlos a Sudamérica o países del Tercer Mundo, en Santa Coloma. No hay derecho, yo creo que ya se pagan suficientes impuestos para que nos tuvieran un poco más en cuenta. Ha cambiado muy poco. Además esto queda muy alejado del metro, sigue habiendo la misma línea de autobús y no han puesto más. Encuentro una gran diferencia con los servicios que han puesto en Badalona, han puesto más autobuses con más frecuencia."*

Però és el privat, i en especial l'aparcament, l'objecte de més crítica, com diu (E15):

*E15 - 170.- "A Santa Coloma no hi ha manera de trobar aparcament, la grua se'ns ha emportat el cotxe 3 o 4 vegades. Això també influeix en la visió que té la meua parella de Santa Coloma."*

*Ell treballa a Mollet i hauria de venir en cotxe, arribaria a les vuit de treballar i trobar aparcament a Santa Coloma seria horrible."*

En el tema de l'aparcament hi coincideixen tant les baixes -per a moltes de les quals, com s'ha dit, va influir en la seva marxa- com per a les altes. Per exemple (E36) és contundent:

*E36 - 178.- "Problemes, Santa Coloma ha empitjorat moltíssim. Hi ha hagut un augment de tràfic i un problema d'aparcament molt forts. Ha canviat en pocs anys. Abans arribava i aparcava. I ara està pitjor que a Barcelona. I això que a Santa Coloma estan fent pàrkings municipals per tot arreu. Estem davant d'una problemàtica ja sèria. I a sobre fan la zona blava... Això s'ha notat molt als últims anys."*

Es curiós -però simptomàtic de la gravetat del problema, i dels hàbits arrelats- el cas (E34) del que s'arriba a queixar de que ja no es deixi aparcar sobre les voreres:

*E34 - 85.- "Yo creo que en Santa Coloma te dan una de cal y una de arena. Hacen parques, columpios, zonas verdes,... y por otra parte te suben los impuestos, te ponen columnas de aquellas para que no aparquen los coches, o sea de alguna forma le dificultan la vida a la gente."*

El problema del transport es revela, però, també a les urbanitzacions:

*E28 - 173.- "Aquí els transports estan malament perquè no en tenim, pel nen està bé perquè va amb autocar a l'escola. El problema és si jo em quedo sense cotxe, estic perduda. Aquí el cotxe és imprescindible."*

En una situació semblant, (9) es troba que a la urbanització ha resolt l'aparcament i la intensitat del tràfic, però ha perdut en el transport. L'entrevistat ho declara en la valoració final de l'entrevista, per la qual cosa dóna major relevància al problema:

*E9 - 179.- "Lo más positivo, la tranquilidad, tanto a la hora de aparcar como a la hora de vivir y descansar de noche. En contra, a ella se le hace cuesta arriba porque no tiene el carnet de conducir y depende de mí. El problema lo tiene ella más que yo, el cambio a mejor lo he notado yo más que ella."*

### 7.2.11. Relacions entre municipis

El tema de la centralitat, abans esmentat, ara es reprèn, valorant com han canviat les *relacions amb Barcelona i amb Santa Coloma*.

*Relacions amb Barcelona:* Excepte en els casos de baixes que trien com a destinació Barcelona, o els canvis de domicili, bona part de la resta de casos confessa que la seva relació s'ha debilitat. En el cas de les baixes, sobretot aquells que marxen a la segona corona. Per a les altes, la majoria provenien de Barcelona. Entre les baixes, hi ha el cas de l'entrevista (E13), que redueix la freqüència dels contactes familiars:

*E13 - 174.- "Hi anàvem molt sovint perquè jo, com que ja havia viscut a Sant Andreu, tenia amics, família.*

*175.- Visites sí, però més esporàdiques."*

El mateix li passa a (E28) respecte als serveis del centre de Barcelona:

*E28 - 174.- "Sí, perquè el centre m'agrada molt, anar al cinema, anar a comprar al 'Corte Inglés', però podia comprar perfectament a Santa Coloma.*

*175.- Ara hi vaig molt menys, i és pel canvi de lloc."*

La relació actual de les baixes *amb Santa Coloma* també és interessant: n'hi ha força que venen amb freqüència, per la família, amistats, o per venir a comprar, a banda dels que hi mantenen la feina. Per tant, doncs, es mantenen lligams. També els vinguts a Santa Coloma mantenen uns lligams similars amb el seu municipi d'origen. L'entrevistat (E14) manté contacte regular des de Barcelona amb família i amics:

*E14 - 178.- "Toda nuestra familia está en Santa Coloma y algunos amigos, vamos con frecuencia, no cada día pero tres o cuatro veces a la semana seguro."*

També ho fa (E22) des de Barcelona:

*E22 - 178.- "Vaig un cop cada setmana o cada 15 dies per veure a la família."*

### 7.2.12. La valoració final

Aquest apartat és força interessant, ja que al final, una vegada l'entrevistat ha reflexionat sobre els temes exposats fins ara, fa una valoració de conjunt amb més matisos i -també compta-en un ambient més distès. Cal dir que en la majoria d'enquestats el tema va despertar força interès, malgrat que lògicament a l'inici es mostressin escèptics.

Entre les baixes, el que predomina finalment és la idea de la tranquil·litat aconseguida, bàsicament per l'entorn, enfront de la congestió de Santa Coloma, qüestió que sobretot tracten els que surten cap a zones exteriors a l'aglomeració urbana. És el cas fins i tot de qui va a nuclis urbans com Granollers o Ripollet, però que són barris residencials de nova planta, en bones condicions.

Ho resumeix molt bé la parella de l'entrevista (E11):

E11 - 172.- (\*).- "No, va ser tot, era un problema general: els metges, els bars, el caràcter de la gent, el tràfic, que quan venia de treballar no podia aparcar,... o sigui era tot."

L'espai més gran de l'habitatge, que en força casos és de tipus unifamiliar, i la solució del problema de l'aparcament i del trànsit, són dues claus més per entendre el guany. La idea de l'entorn ha anat matisant-se: la baixa densitat és la qüestió clau, tant si hi ha bosc al voltant com si és una zona més urbana; en tot cas, hi ha més parcs i els equipaments són més accessibles. El tema social també es trasllueix, encara que sense molt d'èmfasi: bon ambient a l'escola, menys tensió, etc. Així ho veu (E14):

*E14 - 179.- "Lo más positivo es la tranquilidad, tranquilidad en agobio de gente, en menos coches y tranquilidad nuestra de menos ajeteo para arriba y para abajo. También el ambiente de los niños entre compañeros, que en Santa Coloma no lo tenían."*

L'entrevistat (E31) remarca de nou les característiques de la casa com un element que influeix en aquesta qualitat:

*E31 - 179.- "Estoy satisfecho, por la vivienda propiamente, que es más grande, y más desahogo, más tranquilidad en el aspecto de no tener molestias con los vecinos, y la independencia que te da el vivir en una casa."*

Tanmateix, els matisos també es fan respecte el lloc de destinació: venen donats, per exemple, per l'aïllament de les urbanitzacions, que obliguen a una forta dependència del cotxe i que afecten en especial les dones. A això s'afegeix un trencament de relacions més difícil de restablir en la urbanització. La queixa de trobar a faltar les amistats o la família, afecta també altres dels que van marxar, com alguns desplaçats per "arrossegament", els quals diuen trobar-se ara en barris amb molt poca vida (E17). Finalment, hi ha qui es troba amb dificultats econòmiques per mantenir un habitatge unifamiliar, i no té clar el seu futur:

*E37 - 179.- "Mi mujer estaba mal allí y está mal aquí. Las compras más o menos igual, allí las tenía más a la mano, pero no hay ningún problema. Yo el rato que estoy aquí estoy muy bien, el único problema que tengo es que se me está haciendo muy cuesta arriba pagarlo, aquí pago más de todo: agua, luz, impuestos. Aunque la contribución estaba subiendo en Santa Coloma también."*

Respecte als que han marxat a Barcelona, també manifesten haver guanyat amb el canvi, sobretot per la centralitat i la proximitat al treball, a més d'haver resolt el tema de l'habitatge -encara que de manera més provisional que l'anterior grup. Finalment, hi ha força gent que manifesta enyorança per l'activitat i el tipus de vida de Santa Coloma.

Les altes i els canvis de domicili també demostren una satisfacció general, tot i que posen èmfasi sobretot en l'entorn social, en el que s'hi troben ben acollits. Així ho expressa l'entrevista (E26):

*E26 - 186.- "En principi no m'havia plantejat anar a buscar pis a Santa Coloma, no em sap greu el canvi que he fet, crec que està bé, estic contenta d'haver conegut Santa Coloma, crec que és una ciutat molt interessant i molt especial, és una ciutat que m'agrada, és una ciutat molt jove, molt comunicativa, molt oberta, amb moltes activitats, i jo això crec que és molt important, no estic descontenta de viure-hi."*

La satisfacció ha estat també la nota dels canviats de domicili, com ara (E35), que valora habitatge i també entorn:

E35 - 188.- "Ha sido positivo, ahora estoy más a gusto por la situación del piso a nivel de sol, y por la tranquilidad, esto es bastante más tranquilo. Este piso es bajito y en lugar de tener más ruidos, porque allí vivíamos en el ático, tenemos bastante menos. Por las aceras aquí no te agobias tanto, vienes como paseando, allí era todo más estresante. Para ir a la compra tenía que subir muchas cuestras y escaleras."

L'habitatge és també motiu de satisfacció en general, però moderada, ja que diversos, com ara (E39) intueixen que aquest no serà el definitiu:

*E39 - 187.- "Hemos mejorado, vamos subiendo peldaños, nos hemos metido en este piso para unos cuantos años."*

Algú expressa que més endavant marxarà fora. I algú altre encara (E23) que, tot i haver retornat, no s'hi troba bé a Santa Coloma, mentre que, sorprenentment, la seva parella que no coneixia la ciutat, ara n'està encantat.

### **7.3. Consideracions finals**

L'exhaustiva revisió dels continguts de les entrevistes demana ara una síntesi dels resultats obtinguts. En aquest sentit, la primera constatació és que hi ha tendències descobertes entre els entrevistats que són força extrapolables al que és el conjunt dels fluxos migratoris, ja que es manifesten amb molta freqüència entre els diversos perfils seleccionats, mentre n'hi ha d'altres que difícilment es poden generalitzar.

Una altra conclusió és la complexitat dels factors i les percepcions que condueixen els migrants a fer el canvi i a l'elecció d'una determinada destinació. Sembla clar ara que, en general, no hi ha un sol motiu que empenyi al canvi, sinó que sovint hi ha diverses raons que finalment porten a fer un pas que suposa un bon esforç (no sols econòmic, també de mentalització i de recerca), i que té conseqüències molt importants per als itineraris personals: l'educació dels fills, els canvis de relacions personals, o bé la variació en termes d'ajut familiar.



Entre els diversos factors que empenyen o limiten les decisions, el condicionant econòmic es mostra, com era d'esperar, fonamental, a la vegada que va estretament relacionat amb la qüestió de la vivenda. En primer lloc, cal una despesa important en general per a disposar del nou habitatge, ni que sigui per acondicionar-lo. Després, els preus de mercat de la vivenda delimiten clarament quines són les destinacions a les que cadascú pot accedir. Les xifres analitzades anteriorment mostraven clarament sobre els diferents mapes de l'àrea de Barcelona quins eren els "territoris possibles" per a la majoria de colomencs. A través de l'enquesta també ho han manifestat repetidament tant aquells vinguts a Santa Coloma com els que marxaren.

Al factor econòmic, com es pot veure, se n'hi sumen d'altres, com les valoracions personals (o familiars) sobre quin és el millor entorn, sobre les necessitats d'ajut familiar, d'accés al treball, als serveis, al manteniment o recerca d'unes relacions. I encara aquests elements es combinen amb les percepcions de cadascú sobre el territori, o amb les seves habilitats a l'hora de trobar un nou habitatge, fets que, sens dubte, tenen molta relació amb el nivell i caràcter cultural de cadascú. Tots aquests valors, percepcions i característiques personals, però, troben en darrera instància la limitació de les possibilitats econòmiques. És en aquest punt on es troben els itineraris personals amb el condicionant de l'oferta i la demanda actuant sobre el territori.

La combinació de factors té com a resultat unes tendències sobre el territori, a la llum de les respostes dels entrevistats, que són distintes segons es tracta d'entrades o sortides de Santa Coloma

Entre les baixes, entre els diversos motius de partida, sembla que n'hi ha dos que apareixen amb més freqüència:

a) un és la necessitat d'accés a un habitatge en bones condicions (definició que pot variar per als entrevistats) i a un preu relativament assequible, desig difícil de satisfer a Santa Coloma.

b) l'altre, el desig d'aconseguir un entorn millor, sigui respecte a la densitat, la bullícia, la seguretat, etc. Hi ha l'apel·lació constant a la tranquil·litat, una idea que

divergeix relativament de contingut per a diferents entrevistats. Com s'ha vist, els paràmetres que defineixen l'entorn també varien segons el cas.

Sembla prou clara, a la llum d'aquestes motivacions, la tendència dels entrevistats que emigren de Santa Coloma a una millora en la seva situació, la qual crea noves necessitats que no poden ser satisfetes en aquest municipi, fet que origina l'emigració.

Pel que fa als llocs de destinació de les baixes, sembla que es poden dividir en dos grans grups:

a) aquells que desitgen situar-se en les proximitats del centre urbà de Barcelona, per raons de treball, serveis, etc., i que aposten per uns preus d'habitatge més cars (sigui compra o lloguer), o bé troben oportunitats en l'extensa oferta del municipi - generalment localitzades en barris de menor qualitat.

b) els qui prefereixen fugir de l'aglomeració urbana a la recerca de la repetida tranquil·litat, combinat amb una oferta més assequible, en general, d'habitatges (Dins els municipis escollits pels entrevistats) i, en darrer terme, també per la creixent possibilitat de treball de les àrees exteriors. Per tant, caldria encara aquí separar aquells qui venen atrets només per la vivenda econòmica -situacions que es poden considerar transitòries, i que en la mostra són els menys dels casos- i els que explícitament valoren l'entorn, a part de valorar l'aspecte econòmic. El darrer fet significa que les corones exteriors creixen no només per una competència d'usos al centre metropolità en termes econòmics, sinó també per un desig de qualitat en paràmetres que aquest centre no pot oferir. És en aquest punt decisiu on es pot parlar d'unes preferències, les quals poden venir conduïdes, lògicament, per imatges o influències culturals exteriors.

Per la seva banda, entre els que escullen Santa Coloma com a destinació -les altes- hi ha també diversitat de tendències segons la seva motivació:

a) D'una banda es troben aquells que, provenint de barris de l'àrea urbana barcelonina en mal estat, troben aquí unes condicions que els semblen millors. Amb unes aspiracions d'habitatge inferiors -com a mitjana- a les de les baixes, es troben

en canvi amb un bon grau de satisfacció respecte a equipaments, serveis o infraestructures. El fet de la coneixença prèvia de la ciutat en força casos és també significatiu. Tot apunta a que l'elecció de la zona passa per la superació de cert "estigma" que -com també alguns manifesten- pesa sobre la ciutat. En aquest sentit, és de valorar la diferent impressió d'aquells que visqueren el passat recent de Santa Coloma, d'aquells que hi arriben ara, i la veuen sens dubte amb més bons ulls. No cal oblidar, d'altra banda, que alguns dels arribats venen de buscar, infructuosament, en el mercat de Barcelona. D'altra banda, la relativa oferta d'un habitatge de menor qualitat uneix aquesta demanda a la provinent de les noves migracions (les quals, a més, arriben a municipis com Santa Coloma atrets també per fenòmens com l'economia submergida, que els permet accés a la feina, com s'ha dit).

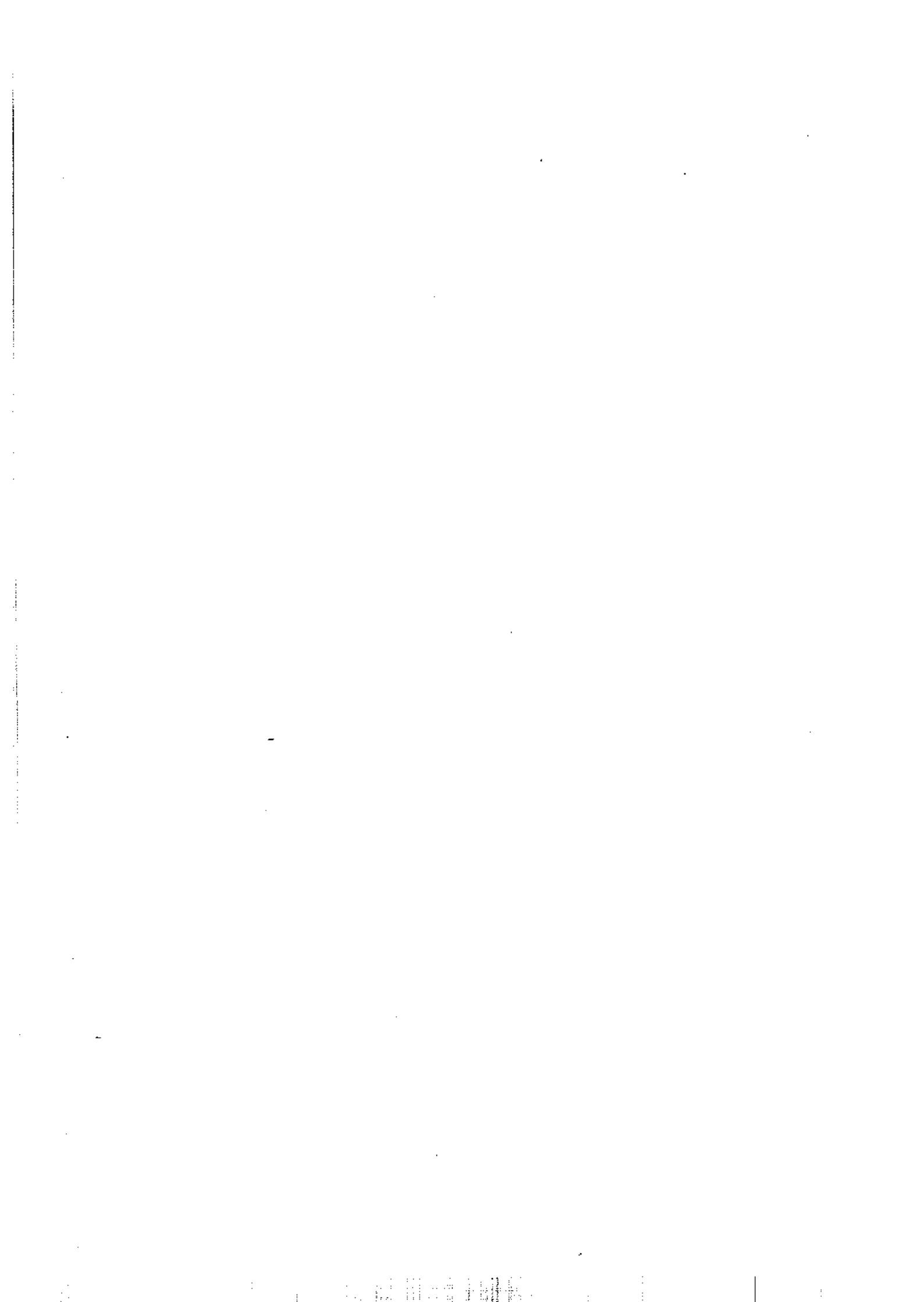
b) El segon grup d'entrades (segurament menor des del punt de vista estadístic) correspondria als anomenats "retorns", persones que per diferents motius -entre ells el vincle familiar ha sobresortit, bé que és fàcil suposar motius laborals, entre altres- tornen a Santa Coloma després d'haver viscut un cert temps fora del municipi. Així, els vincles de l'estructura familiar i local esdevenen de nou condicionants en la localització dels residents.

Finalment, els resultats obtinguts han aportat també, més enllà d'una explicació sobre les experiències migratòries, una perspectiva respecte a la dinàmica de Santa Coloma com a espai residencial. En aquest sentit, les dificultats que s'exposen com a motius de partida de molts colomencs fan pensar que el nombre de baixes es mantindrà en els propers anys i, ben probablement, per damunt de les altes, ja que és difícil que les condicions que els entrevistats plantegen -la forta densitat, la manca d'una bona relació entre qualitat i preus dels habitatges, les necessitats d'aparcament, els problemes urbanístics que encara perduren- puguin canviar en rapidesa. D'entre tots aquests problemes, finalment, el de la mateixa densitat humana no té precisament altra solució que la de l'expulsió d'una part dels ciutadans cap a àrees menys congestionades.

L'exploració de les respostes als qüestionaris ha donat una nova llum a les informacions aportades per les dades estadístiques, suggerint nombroses explicacions a les tendències que revelaven les xifres, a la vegada que mostren l'adaptació dels

migrants als condicionants del context, tant el més ampli de la regió urbana com l'específic del terme de Santa Coloma. L'adaptació ha pres, dins aquest marc, matisos diferents segons les preferències dels residents, les quals es troben mediatitzades per unes referències culturals d'un gran abast, sobretot pel que fa a l'emigració als suburbis de caràcter extensiu. Així es reflecteixen els diferents enfocaments que han posat l'accent en un o altre dels factors esmentats.

Arribats a la part final de l'anàlisi empírica, resta ara apuntar a una interpretació de les tendències de la mobilitat residencial a Santa Coloma de Gramenet, relligant l'abundant informació obtinguda a través de les dades, amb la revisió del context territorial i la reflexió extreta de l'anàlisi teòrica.



## **Capítol 8. Resultats i conclusions**

En aquesta darrera part de la Tesi es tractarà de donar resposta a les hipòtesis plantejades a la introducció. A partir dels resultats que es presenten de forma detallada com a conclusió de cadascun dels capítols precedents, es recullen ara les idees més rellevants, seguint la pauta de les qüestions que inicialment s'havien suggerit. Al seu torn, les consideracions finals serveixen per a fer una valoració general dels resultats obtinguts. En síntesi, apareix una panoràmica del que es pot qualificar com a procés de contraurbanització en el pla de l'espai residencial -i, de fet, de restructuració regional- de l'àrea de Barcelona, on s'ha anat situant la perspectiva específica de Santa Coloma. Pel que s'ha vist al capítol teòric, la tendència sembla generalitzada amb diferents graus i matisos en les grans àrees urbanes del nostre entorn -a Espanya, sobretot el cas de Madrid, però també a França o a Itàlia. Al món anglosaxó, tanmateix, semblen ja produir-se noves dinàmiques cap a una major flexibilització del territori. En aquesta valoració final es vol emmarcar el conjunt dels resultats concrets referits sobretot a Santa Coloma dins aquest context més ampli.

### **8.1. La distribució dels fluxos migratoris: la participació de Santa Coloma a la contraurbanització dins la regió de Barcelona**

En resposta a la primera de les hipòtesis, es confirma el predomini dels moviments interns a la regió, tant d'entrada com de sortida de Santa Coloma de Gramenet, en un grau força superior als que es produeixen amb els àmbits més externs. I també es manifesta la diversitat en les direccions dels fluxos, tant en la mobilitat intrametropolitana com més enllà. Es confirma igualment que les diferències entre les baixes de Santa Coloma i les altes són molt més elevades en les corones de la Regió Metropolitana que en les més externes, tot i que en aquestes la diferència també és favorable a les baixes.

#### *a) En l'àmbit intern de la regió*

S'ha posat de manifest la tendència de les sortides a la desconcentració cap a la segona corona metropolitana, combinada amb una forta mobilitat dins el continu urbà.

Aquesta darrera està especialment centrada en els municipis de Barcelona i Badalona, tot i que altres municipis propers, com ara Sant Adrià de Besòs, mantenen també una relativa fluidesa.

La distribució és força diferent si es comparen els orígens de les altes i les destinacions de les baixes. Les altes procedeixen majoritàriament de municipis molt urbanitzats, sobretot de la primera corona, a més dels esmentats municipis de Barcelona i Badalona. En canvi, les baixes tenen un major grau de dispersió, entre els que tendeixen cap a la segona corona i els que busquen destinacions en el mateix continu urbà.

En les destinacions de les baixes amb tendència a la segona corona metropolitana, hi ha una major tendència a anar cap als municipis del Maresme, del Vallès Occidental i Oriental, seguint els eixos de comunicació litoral i prelitoral més propers a Santa Coloma. Sembla que la tendència s'expandeix cap a les comarques de Girona i, també, pel sud de Barcelona.

Entre els municipis triats, molts d'ells es caracteritzen per escàs volum de població, tot i que darrerament han experimentat creixements notables, precisament per immigració de Barcelona i els municipis de l'entorn. Tot i així, n'hi ha d'altres més urbanitzats, que sovint fan la funció de centres de subàrea de treball.

Les relacions amb Barcelona i Badalona es donen sobretot amb els barris més propers, tant per a les altes com per a les baixes. Aquest fet és més accentuat amb Badalona.

#### *b) Respecte als fluxos externs a la regió*

Són escassos respecte a la resta de Catalunya (amb l'esmentada excepció de Girona) però, en canvi, es mantenen intercanvis amb determinades àrees de la resta de l'estat. D'una banda, és clar que es manté una relació amb les tradicionals regions que aportaren migrants, sobretot Andalusia i Extremadura. Ara, però, els intercanvis es donen en bona part amb nuclis urbans destacats. Per altra banda, també tenen pes les zones urbanes de la resta de l'Estat, com ara Madrid, les Balears (per l'oferta

turística) o València. Encara, amb l'estranger són mínimament rellevants les entrades de magrebins, junt amb les de retornats espanyols d'Europa Occidental.

En resum, la distribució dels fluxos reflecteix la tendència a la contraurbanització, bé que barrejada amb la realitat d'altres fluxos. S'ha pogut constatar que Santa Coloma forma part del nucli metropolità que perd població, mentre els seus emigrants contribueixen al ràpid creixement de nuclis petits o mitjans situats en bona part a les anelles externes de la regió: aquesta és la definició establerta per Fielding, i ara comunament acceptada de la contraurbanització, com s'ha exposat al capítol teòric. Ara bé, l'especificitat de Santa Coloma es manifesta, com han apuntat les estadístiques i han mostrat també les entrevistes, en les limitacions de tipus econòmic que molts dels seus emigrants troben per a escollir destinacions. Altres fets caracteritzen també les migracions actuals de Santa Coloma, com ara el manteniment d'intercanvis amb les regions d'origen i, també, la forta integració en el continu urbà.

## **8.2. La tipologia dels migrants: un contrast més fort en les edats que en els nivells d'instrucció**

La hipòtesi segona plantejava l'aparició de diferències significatives en els perfils dels migrants, segons l'efecte del Cicle de vida en les edats i, també, per les característiques socioeconòmiques. Al marc teòric s'ha posat de manifest la importància d'aquestes variables com a condicionadores de la mobilitat residencial en general, i de les relacions amb el fenomen de la contraurbanització en particular.

En aquest sentit, els resultats obtinguts en la construcció de les tipologies mostren que efectivament aquestes variables són rellevants i que, a més, els perfils dibuixats permeten donar algunes explicacions a les diferents tendències migratòries. Les entrevistes analitzades sobre una selecció de perfils -centrats en la regió de Barcelona- ha permès reforçar algunes de les idees suggerides per les estadístiques.

Respecte a les edats, s'ha posat de manifest que, tot i el predomini clar de determinats grups d'edat, en especial els migrants situats entre els 20 i els 34 anys



d'edat -aquí anomenats adults joves-, el ventall d'edats que participen en aquests moviments és molt ampli. Això és així sobretot per a l'emigració de Santa Coloma cap a les corones exteriors metropolitanes, amb la qual cosa es reforçen les causes relacionades amb la residència com a factor de la contraurbanització actual. Però també és veritat, encara que en un grau menor, en la resta de les tendències migratòries. Són en tot cas les entrades des de la resta de l'Estat i des de la primera corona metropolitana les que accentuen el perfil jove, probablement per raons laborals els primers i d'habitatge assequible els segons -les entrevistes reforçaven aquesta relació del segon cas. Es desmenteix també que siguin sobretot persones en l'etapa de jubilació les que retornen a les regions d'origen.

En els categories socioeconòmiques, examinades a partir dels nivells d'instrucció i socioprofessionals, es produeix de fet una homogeneïtat molt elevada en les xifres generals, i encara força entre les diferents tendències i els àmbits territorials. Aquest fet a la vegada es correspon amb els perfils predominants en la població de Santa Coloma: nivells d'instrucció baixos i mitjans i una escassa representació de les categories superiors; i d'altra banda una presència notable del sector terciari, tot i que encara predominen els treballadors industrials i de la construcció. Tanmateix, també aquí es noten certes diferències. És significatiu que en els intercanvis amb el municipi de Barcelona augmenta la presència dels ocupats en activitats terciàries.

Respecte a la tipologia, la pèrdua migratòria es reparteix considerablement entre totes les categories socioeconòmiques i totes les edats en una relació força proporcionada al que és l'estructura de la població de Santa Coloma, amb un accent més important en tot cas en els tipus inclosos en l'interval d'edats de 20 a 34 anys.

### **8.3. De l'estructura urbana a les preferències individuals com a causes de les actuals tendències migratòries**

La hipòtesi tercera plantejava la importància dels canvis produïts en l'estructura de la regió de Barcelona com un factor principal d'explicació de la tendència a la descongestió, a la vegada que proposava, també, que dins de l'àrea, a Santa Coloma es podien detectar unes causes més específiques. Aquestes afirmacions, confirmades

a grans trets, han estat enriquides amb elements aportats per les diferents parts de la recerca.

En primer lloc, de l'anàlisi teòrica s'han extret tres nivells d'explicació:

a) D'una banda influència de l'estructura urbana, a la vegada condicionada per factors externs. A través del mercat de l'habitatge es regula la relació entre l'estructura urbana i la localització dels residents. En el cas de la contraurbanització, la saturació de l'oferta als nuclis metropolitans tendeix a impulsar la construcció en les anelles exteriors. D'altra banda, la nova localització de les activitats productives -sobretot la producció industrial- també en les àrees externes, impulsa igualment la desconcentració. La combinació de les dues tendències porta a una restructuració de la regió, la qual estarà relacionada també amb la posició que ocupa l'àrea urbana en la jerarquia de ciutats i territoris on s'integra. Finalment, els aspectes polítics han mostrat la seva capacitat de canalitzar aquests processos en una o altra direcció.

b) Dins d'aquest marc, les característiques dels migrants. D'una banda s'han manifestat les que es refereixen als aspectes socioeconòmics -entre els que, si el distint poder adquisitiu del residents és un factor decisiu, també compten molt els aspectes de formació, diversitat cultural, etc. Per altra part es troben les que, a partir del concepte del Cicle de vida, diferencien els migrants segons les necessitats que manifesten en diferents edats.

c) En aquest conjunt de condicionants es mouen les motivacions i preferències dels migrants, que encara poden estar influïdes per factors diversos. En són una prova les tendències a la suburbanització, on molts autors apunten a corrents culturals contraris a la vida urbana, o també l'efecte dels vincles familiars o de coneixences en l'elecció de la localització.

A partir d'aquests factors, l'anàlisi teòrica ha mostrat també que la combinació d'aquests factors ha conduït a un fenomen general de contraurbanització a les grans àrees urbanes dels països industrialitzats.

Respecte a aquesta tendència, al capítol 4 s'ha mostrat a bastament que a Barcelona i la seva àrea s'ha produït una reestructuració regional, emmarcada per noves condicions polítiques i econòmiques. Al nucli metropolità, la substitució d'usos industrials per terciaris ha resultat en una pressió important al sector immobiliari, a través de forts increments de preus. La nova localització industrial, i sobretot una oferta d'habitatges més gran i variada en qualitats i preus a l'exterior, han afavorit l'expulsió d'habitants. Aquest fet vindria ajudat per una situació de congestió real de la població en moltes àrees i la millora de les comunicacions amb la resta de la regió metropolitana. D'altra banda, l'acció política en el nou marc democràtic ha tingut efectes diversos en el procés: ha atenuat els greus dèficits de l'àrea central, però també ha facilitat la terciarització del centre -les reformes impulsades en la preparació dels Jocs Olímpics han tingut en bona part aquest efecte- per tal de dinamitzar l'economia.

S'ha vist igualment que Santa Coloma participava d'aquest procés de descongestió, a partir de la seva específica estructura urbana, com s'exposava al capítol 5. L'elevada densitat, el llast de dèficits urbanístics i de serveis i equipaments, i un fort desequilibri entre qualitat i preus d'habitatges- accentuat des de finals dels anys vuitanta- poden ser causes d'aquesta descongestió específica. Les característiques de la seva població, d'altra banda, explicarien la tria de determinats espais residencials més assequibles. L'efecte de les barreres econòmiques ha estat especialment mostrat en els intercanvis de fluxos amb el municipi de Barcelona, tant per a les baixes com per a les altes respecte a aquest municipi. Les entrevistes també han revelat la importància dels llaços familiars com a factor de localització important, així com la influència de les idees sobre els avantatges de l'entorn natural, explicitades en les preferències dels migrants que han marxat a la segona corona. Finalment, els intercanvis amb la resta de l'Estat semblen motivats per la recerca de situacions econòmiques més favorables, sigui la recerca de feina per part dels qui arriben o els qui van a altres àrees urbanes amb mercats de treball dinàmics; o la d'un entorn més econòmic -i potser culturalment més afi- per part dels qui retornen a les regions d'origen.

#### **8.4. Conseqüències múltiples, en general favorables, de la mobilitat residencial per a Santa Coloma i per als migrants**

La quarta hipòtesi feia una previsió moderadament positiva de quins podien ser els efectes de les actuals tendències de la mobilitat residencial, sobretot pensades en referència al municipi de Santa Coloma, entenent-la com a exemple de determinat espai residencial. Ara bé, dels resultats obtinguts sobre la distribució dels fluxos, els perfils dels migrants, les causes estructurals del context i les experiències dels entrevistats, es poden assenyalar, per un cantó, algunes conseqüències per a Santa Coloma i, d'altra banda, també alguns efectes sobre els propis migrants.

##### *a) Conseqüències per al municipi de Santa Coloma:*

Tot indica la continuïtat de la tendència a la pèrdua per emigració sobretot a la segona corona, en un ritme similar a l'actual. Per tant, una primera conseqüència serà la disminució de la densitat. La constatació de que els fluxos es reparteixen de forma similar per tots els districtes, permet pensar que l'efecte es repartirà força per tot el municipi.

D'altra banda, s'ha vist que els contrastos entre perfils no són molt elevats. La realitat és que la sortida d'emigrants supera en totes les categories socioeconòmiques a les entrades.

En tot cas, es pot produir una certa reducció de minories qualificades. Però el percentatge de pèrdues és petit si es compara amb el conjunt de població jove, que cada vegada té un accés més gran als nivells superiors d'educació i que també té una formació professional més vinculada al sector terciari amb una certa qualificació.

Diversos elements, encara, fan témer pel manteniment d'unes certes bosses de pobresa. Els grups socials amb menys poder adquisitiu probablement tenen una mobilitat interna més elevada, o bé formen una part important de la mobilitat amb barris limítrofs. Tanmateix, com han mostrat les entrevistes, no tota la mobilitat amb l'entorn més proper respon a aquestes característiques. A les zones amb més dificultat

s'hi afegirien els estrats menys qualificats procedents de la primera corona \*metropolitana, o bé de la immigració exterior.

Per tant, es pot afirmar que, en conjunt, el procés essencialment de contraurbanització que es dona a Santa Coloma té repercussions favorables per al municipi, el qual ha d'aprofitar la descongestió general per a millorar la qualitat residencial. Caldrà també vetllar pels sectors estancats originaris de la població i per les entrades menys qualificades, els quals poden tendir a perpetuar les bosses de pobresa al municipi.

*b) Les conseqüències per als migrants:*

La realització de les entrevistes ha permès reflectir algunes situacions dels migrants provinents o amb destinació a la Regió Metropolitana de Barcelona. En general, es pot afirmar que els canvis de residència els han dut a millors situacions de les de partida, però també hi ha alguns elements que en fan dubtar. Donada la diversitat de situacions, se'n poden esmentar algunes.

S'ha detectat en primer lloc una important presència d'emigrants a la segona corona metropolitana, instal·lats en urbanitzacions de segona residència, moltes de les quals es troben en condicions força precàries, malgrat les inversions que amb tota evidència han tingut recentment. Els entrevistats que responien a aquestes situacions donaven fe de que era un fet molt generalitzat, a la vegada que el treball de camp realitzat en diversos municipis així ho ha evidenciat. D'altra banda, alguns dels entrevistats instal·lats en nuclis urbans de municipis aparentment pròspers, es troben en situacions també relativament precàries pel que fa a l'habitatge o el seu manteniment.

Aquests dos elements reforcen la idea de que la contraurbanització des de Santa Coloma pren unes característiques determinades, en les que els seus habitants, optant per la sortida del nucli urbà, en bona part ocupen espais poc qualificats dels nous anells metropolitans. En el cas de les urbanitzacions de segona residència conegudes, es pot afirmar que s'ha anat formant un nou suburbi que en molts aspectes -sanitari, escolar, de transport- és troba amb un grau de precarietat molt superior a la de Santa

Coloma. En contra d'una certa idealització del creixement de la segona corona metropolitana, les dades i les entrevistes mostren una part de la realitat més preocupant: l'aparició d'un suburbi difús amb una important problemàtica, més difícil de conèixer i d'atendre que la de la compacta perifèria contigua a Barcelona.

Són molts, en canvi, els casos reflectits en les entrevistes on es valorava positivament el canvi. Això era així en general tant per a les altes com per a les baixes i, per tant, ajuda a considerar la millora en la qualitat de vida de Santa Coloma, que molts dels entrevistats assenyalen com un fet força recent.

Un altre fenomen interessant reflectit a les entrevistes són els retorns al municipi d'origen, els quals donen idea, d'una banda, de la complexitat dels moviments residencials i, de l'altra, han reforçat la importància dels vincles familiars en la localització dels residents. Tanmateix, aquesta característica no ha de ser pròpia de Santa Coloma, sinó probablement generalitzable a qualsevol tipus de població.

## **8.5. Validesa de la metodologia quantitativa i qualitativa**

A la vista dels resultats obtinguts als capítols 6 i 7, es confirma la bondat de la metodologia i de les fonts emprades en l'anàlisi quantitativa i qualitativa de la mobilitat residencial, qüestió que havia motivat la hipòtesi cinquena de la Tesi.

D'una banda, la contrastació de les bases utilitzades entre sí -i amb dades publicades d'altres fonts- confirma la bondat general de la informació de base utilitzada en l'explotació estadística i, en especial, de les bases informàtiques procedents dels diversos ajuntaments, en els quals el grau de qualitat en la recollida i l'emmagatzematge de dades els converteix en fonts de gran interès per la riquesa de detall de la informació que contenen.

Per altra part, el mètode de qüestionari obert ha aconseguit posar de manifest molts aspectes que altrament haguessin estat més difícils de detectar: s'ha vist que les motivacions dels migrants per a efectuar un canvi sovint són diverses i que els seus itineraris poden ser molt variats; també s'ha aconseguit una acurada visió de les seves

percepcions sobre múltiples facetes de Santa Coloma de gran interès per a interpretar els dèficits i els potencials de la ciutat des del punt de vista dels migrants.

Per tant, doncs, des d'un punt de vista metodològic, es considera que s'han realitzat dues aportacions vàlides i útils per a l'estudi de les migracions residencials a la regió de Barcelona.

### **8.6. La contraurbanització a la regió de Barcelona és una oportunitat per a impulsar Santa Coloma i la perifèria metropolitana**

En primer lloc, sembla obligada una reflexió de tipus general, capaç de situar la descripció i l'explicació de la dinàmica residencial recent a la regió de Barcelona en el context més ampli dels processos urbanitzadors del món industrialitzat. En aquest sentit, a la reflexió teòrica del capítol 2 s'apuntava ja que, mentre en algunes de les grans àrees urbanitzades dels països més desenvolupats -entengui's sobretot el món anglo-americà- els processos de contraurbanització semblen entrar en una transició cap a noves formes de poblament on les jerarquies urbanes adoptarien formes més flexibles, al nostre entorn les grans ciutats són encara en plena etapa contraurbanitzadora. En efecte, els casos reflectits sobre la urbanització a l'Europa continental i mediterrània, amb les lògiques diferències entre sí, semblen mantenir un menor grau de difusió territorial. Probablement cal remuntar-se a factors històrics en les respectives dinàmiques territorials per a explicar aquesta major cohesió i densitat dels teixits actuals encara avui. En tot cas, aquest ha estat al llarg dels anys vuitanta i ho és, encara, als primers noranta, el cas de la regió de Barcelona, com s'ha tingut ocasió de mostrar a partir de les aportacions d'altres estudis i tot al llarg d'aquesta mateixa Tesi.

Dins d'aquest context, s'ha vist com el municipi de Santa Coloma de Gramenet participa plenament d'aquesta dinàmica com a part del cor metropolità -dinàmica en la que el factor habitatge, com s'ha vist, hi juga un destacat paper, però on hi entren en joc altres elements, com ara la redistribució de l'activitat productiva- i d'acord amb les característiques de la seva estructura social i urbana. S'ha pogut mostrar

també que el procés de descongestió que s'hi dona pot tenir en conjunt una repercussió positiva, tot i que cal tenir en compte aquells factors de desequilibri que poden consolidar o fins i tot acreïxer les anomenades bosses de pobresa. Des del punt de vista de la mobilitat residencial, aquests elements poden ser les entrades de població molt poc qualificada -generalment uns perfils de gent jove a la recerca de feina o primers habitatges, provinents sigui de l'entorn metropolità, la resta d'Espanya o inclús l'estranger-; una manca de mobilitat per part de la població interna amb pocs recursos; o encara una certa pèrdua (s'ha vist que era escassa) de població amb un bon nivell de formació. Tanmateix, la dinàmica general de la mobilitat residencial -i la de la mateixa estructura de població- no fan d'aquests elements una causa de greus desequilibris. Es pot pensar, doncs, que la reducció de la densitat de població és el component més destacat del conjunt del procés.

Per tant, es pot concloure que la contraurbanització a Santa Coloma presenta sobretot la tendència favorable de la descongestió. I més encara, tot apunta a que aquesta tendència es mantindrà encara durant alguns anys. Aquest fet suposa que el municipi es troba en una etapa especialment propícia per a continuar el procés de profundes millores impulsat amb l'adveniment de l'ajuntament democràtic, i recolzat en les estructures del recent estat del benestar. Són molts els entrevistats que s'han fet ressò dels guanys aconseguits, alguns d'ells veritablement espectaculars i obtinguts en poc temps. També han formulat ben clarament els dèficits que encara resten per atendre. I, així com les causes del fenomen estudiat es troben en diverses escales territorials, també el seu ordenament demana atenció des de les diferents perspectives, que vol dir des de les diverses administracions. La conclusió final de la Tesi voldria ser un estímul per a continuar la tasca de la transformació de Santa Coloma i de tota la perifèria urbana que amb ella s'ha volgut representar. Si es compten amb els recursos i la voluntat necessaris, és possible imaginar en un futur no gaire llunyà que aquestes àrees, tan densament ocupades per una bona part de la població del país, aniran adquirint una estructura social molt més equilibrada, al mateix temps que un espai urbà més ben encaixat en l'entramat com més va més fortament teixit de la societat i el territori catalans.



## Bibliografia general

- AJUNTAMENT DE BADALONA (1993), *Resultats del padró municipal d'habitants de Badalona de 1991*, Ajuntament de Badalona, Badalona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1988), *Urbanisme a Barcelona. Plans cap al 92*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1990a), *Barcelona, la ciutat i el 92*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1990b), *Text del document final del Pla Estratègic Econòmic i Social Barcelona 2000*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1992), *Impacte econòmic dels Jocs Olímpics de Barcelona 92*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA (1993), *El mercat immobiliari de Barcelona 1992*, Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1984a), *Criteris per al desplegament del Mapa Sanitari de Santa Coloma de Gramenet*, desembre, document intern, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1984b), *Pla Especial d'Ordenació del Parc del Motocròs*, Memòria, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1985), *Pla Especial del Parc de Sant Mateu*, Memòria, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1986a), *Introducció a l'estudi de la població de Santa Coloma de Gramenet segons el Padró d'Habitants de 1986 i estadístiques poblacionals*, document intern, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1986b), *Pla Especial de Reforma Interior Santa Coloma Vella*, Memòria, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1986c), *Pla Especial Marge Esquerre del Riu Besòs*, Memòria, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1987a), *Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic de Santa Coloma de Gramenet*, Memòria, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.

- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1987b), *Perifèria o marginalitat*, Servei d'Urbanisme, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1989a): *Santa Coloma de Gramenet Ciutat Singular. Dimensió econòmica dels desequilibris de la ciutat*, Document marc del Pla Estratègic Santa Coloma 2000, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1989b), *Santa Coloma 2000, Manual per al debat*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1989c), *10 anys millorant Catalunya des de Santa Coloma de Gramenet*, publicació format revista abril 89, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1989d), *P.E. del Sector Singuerlín*, Memòria, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1990a), "El comerç a la ciutat", *Materials per al debat*, març 1990, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1990b), *P.E. de la fàbrica "CIBA"*, Memòria, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1992), *Santa Coloma de Gramenet. Dades estadístiques de la ciutat padrons municipals 1991-1992*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1993a), *Programa Nouvinguts*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1993b), *Enquesta d'imatge i serveis*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- AJUNTAMENT DE SANTA COLOMA DE GRAMENET (1994), *Enquesta d'imatge i serveis*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- ALABART, A. (1980), *Els barris de Barcelona i els moviments veïnals*, Tesi doctoral inèdita.
- ALABART, A.; SOLSONA, M. (1984), *Los desahucios en Santa Coloma de Gramenet*, dossier de treball, juny, document intern, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.

- ALABART i altres (1987), *Enquesta Santa Coloma 2000*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- ALEMANY, J. i altres (1985), "Tendencias económicas y políticas metropolitanas en el área de Barcelona", *Estudios Territoriales*, 19.
- ALONSO, W. (1960), "A theory of the urban land market", *Papers and Proceedings of the Regional Science Association*, 6, pp. 140-158.
- ALONSO, W. (1964), *Location and land use: Toward a general theory of land rent*, Harvard University Press, Massachusetts.
- ALUJA, T. (1991), *Index de capacitat econòmica familiar a la ciutat de Barcelona*, Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona/Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- ALLPORT, C. (1986), "Women and suburban housing: postwar planning in Sydney, 1943-61" in McLoughlin, J.; Huxley, M. (eds.) *Urban planning in Australia: critical readings*, Longman Chesire, Melbourne.
- ANGUERA, J. i altres (1986), *Estudi socio-econòmic de Badalona*, Consell econòmic i social de Badalona, Banca Mas Sardà, Bellaterra.
- ARAGAY, E.; CARRERA, J.M. (1987), "El espacio rural metropolitano CMB 1987", *CEUMT*, 98, pp. 35-44.
- ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA (1986), "Migracions intermunicipals a l'Àrea de Barcelona (1981-85)", mecanografiat inèdit, MMAMB, Barcelona.
- ÀREA METROPOLITANA DE BARCELONA (1991), *Conjuntura demogràfica i socio-econòmica a la Regió metropolitana de Barcelona 1981-1990*, Àrea metropolitana de Barcelona, Barcelona.
- BASSOLS, M. (1983), "Consideraciones sobre el derecho a la vivienda en la constitución española de 1978", *Revista de Derecho Urbanístico*, 85, pp. 13-42.
- BEAUCIRE, F. (1991), "L'évolution démographique et sociale de la couronne périurbaine d'Ile-de-France (1968-1982)" in COLLOQUE DU MANS (1991), "Dynamiques urbaines", *Geographie Sociale*, 11, Monogràfic, Actes du Colloque du Mans (20-21 avril 1989): "Prémiere partie: les mobilités résidentielle, pp. 57-64.
- BEAUCIRE, F. (1992), "Atlas social de la couronne périurbaine de Paris" in BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, monogràfic, juny 1992, pp. 183-210.
- BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, 19, monogràfic, juny 1992.
- BERGER, M. (1991), "Péri-urbains et ex-urbains en Ile-de\_france" in COLLOQUE DU MANS (1991), "Dynamiques urbaines", *Geographie Sociale*, 11, Monogràfic, Actes du Colloque du Mans (20-21 avril 1989): "Prémiere partie: les mobilités résidentielle, pp. 43-56.

- BERGER M. (1992), "La périurbanisation dans les pays développés d'économie libérale; repères bibliographiques" in BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, monogràfic, juny 1992, pp. 167-181.
- BERGER M. ; BEAUCIRE, F. (1992), "Le rôle du logement dans les stratégies de localisation: l'exemple du périurbain d'Ile-de-France, questions a Martine Berger par Francis Beuacire" in BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, monogràfic, juny 1992, pp. 105-113.
- BERGER, M. ; FRUIT, J.P. ; PLET, F. ; ROBIC, M.C. (1980): "Rurbanisation et analyse des espaces ruraux péri-urbains", *L'Espace Géographique*, 1980/4, pp. 303-313.
- BERRY, B.J.L. (ed.) (1976a), *Urbanization and Counterurbanization*, Sage Publications, Beverly Hills.
- BERRY, B.J.L. (1976b), "The counterurbanization process: urban America since 1970", in Berry, B.J.L. (ed.), *Urbanization and Counterurbanization*, Sage Publications, Beverly Hills.
- BERRY, B.J.L. (1973), *The human consequences of urbanization*, Macmillan, Londres.
- BERRY, B.J.L. (1980), "Urbanization and counterurbanization in the United States", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 451.
- BIELZA, V. (1989), "La población", Bielza (coord.) *Territorio y sociedad en España II. Geografía Humana*, Taurus, Madrid.
- BOHIGAS, O. (1963), *Barcelona entre el pla Cerdà i el barraquisme*, Edicions 62, Barcelona.
- BOHIGAS, O. (1978). *Arquitectura i urbanisme durant la República*, Dopesa, "Conèixer Catalunya", Barcelona.
- BOHIGAS, O. (1985), *Reconstrucció de Barcelona*, Edicions 62, "Llibres a l'abast", Barcelona.
- BOIX, R. (1981), "Indústria i vivenda en l'àmbit metropolità de Barcelona", *CEUMT*, 37, pp. 3-5.
- BOLÓS, M. (1969), "La inmigración en Barcelona en los últimos decenios", *Estudios Geográficos*, 75, pp. 209-249.
- BOLTON, N. (1988), "The rural population turnaround: a case study of North Devon", Tesi no publicada, Plymouth Polytechnic, Plymouth.
- BORJA, J. (1990), *Las grandes ciudades en la década de los noventa*, Sistema, Madrid.
- BORJA, J.; FORN, M. (1991), *Barcelona y el sistema urbano europeo*, Ajuntament de Barcelona, Programa Cities-Ciudades, Barcelona.

- BORJA, J. i altres (1972), *La gran Barcelona*, Alberto Corazón, Madrid.
- BOTEY, J. (1986), *Cinquanta-quatre relats d'immigració*, Centre d'Estudis de l'Hospitalet: Diputació de Barcelona, Barcelona.
- BOURNE, L.S. (1980), "Alternative perspectives on urban decline and population deconcentration", *Urban Geography*, 1; pp. 39-52
- BRAÑAS, J.M. (1983) "Santa Coloma de Gramenet. Localització, equipament comercial i hàbits del consumidor", Brañas, J.M. (dir.), *Estructura comercial del Barcelonès Nord*, vol. IV., Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- BROWN, L.A.; LONGBRAKE, D.B. (1970), "Migration flows in intra-urban space: place utility considerations", *Annals of the Association of American Geographers*, 60.
- BROWN, L.A.; MOORE, E.G. (1970): "The intra-urban process: a perspective", *Geografiska Annaler B*, 52, pp. 1-13.
- BURGESS, E.W. (1925), "The growth of the city", in Robert, E. i altres, *The City*, University of Chicago Press, Chicago.
- BUSQUETS, J. (1974), *La urbanización marginal en Barcelona*, 3 vols., Laboratorio de Urbanismo de Barcelona, Barcelona.
- BUSQUETS, J. (1985), "Sobre la revitalización de áreas residenciales", *Estudios Territoriales*, 18, pp. 63-72.
- BUSQUETS, J. (1992), *Barcelona, la formación urbanística de una ciudad compacta*, Mapfre, Barcelona.
- CABRÉ, A. (1979), "Reflexions sobre l'evolució de la població a Catalunya fins a l'any 2000", in DD.AA., *Catalunya cap a l'any 2000*, Barcelona, Fundació Jaume Bofill, pp. 9-36
- CABRÉ, A. (1985), "Crisi econòmica, canvi demogràfic i tendències de poblament a Catalunya", *Papers de Demografia*, 7.
- CABRÉ, A. (1991), "Algunes reflexions sobre el futur de la població de Barcelona", *Papers de Demografia*, 55.
- CABRÉ, A.; MÓDENES, J.A.; PASCUAL, J. (1993-94), *Les migracions internes a Catalunya (1981-1991)*, Centre d'Estudis Demogràfics, Bellaterra (2 vols. mimeografiat).
- CABRÉ, A.; PUJADAS, I. (1990), "La población. Crecimiento y estancamiento", in Parellada, M. (dir) *Estructura económica de Cataluña*, Espasa Calpe, Madrid.
- CABRÉ, A.; PUJADAS, I. (1992), "La població de Barcelona i els seus possibles futurs. Informe per al pla estratègic Barcelona 2000", *Papers de Demografia*, 29.

- CADWALLADER, M. (1982), "Urban residential mobility: a simultaneous equations approach", *Transactions IBG*, 7, pp. 458-473.
- CALVO, J.L. (1993), "La población", in MÉNDEZ, R.; MOLINERO, F., *Geografía de España*, Ariel, Barcelona, capítol 10, pp. 504-533.
- CAMARERO, L. (1993), *Del éxodo rural y del éxodo urbano. Ocaso y renacimiento de los asentamientos rurales en España*, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Madrid.
- CAMPALANS, R. (1931), "La Pàtria", *Justícia social*, 8 d'agost de 1931
- CANDEL, F. (1964), *Els altres catalans*, Edicions 62, Barcelona.
- CANDEL, F. (1985), *Els altres catalans vint anys després* Edicions 62, Barcelona.
- CANDEL, F. (1988), *La nova pobresa*, Edicions 62, "Llibres a l'abast", 240, Barcelona.
- CÀNOVES, G. (1990), *Trabajo, mujer y explotación agraria familiar: una perspectiva desde la geografía del género* Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona; Bellaterra (Tesi Doctoral)
- CANTALLOPS, LL.; RIBAS, M.; ROCA, E. (1993), "El pla del marge dret del Besòs a Sant Adrià", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 13, pp. 49-64.
- CAPEL, H. (1975), *Capitalismo y morfología urbana en España*, Los Libros de la Frontera, col. Realidad Geográfica, 4, Barcelona.
- CAPEL, H. (1977), "Los estudios acerca de las migraciones interiores en España", *Revista de Geografía*, 1/1.
- CARBONELL, J. i altres (1976), *La lucha de barrios en Barcelona*, Elías Querejeta Ediciones, Madrid.
- CARREÑO, L. (1976), "Proceso de suburbanización en Barcelona", *Ciudad y Territorio*, 1, pp. 97-108.
- CARRERAS, J.M.; MARGALEF, J. (1977), "La evolución de las ciudades catalanas entre 1857 y 1975", *Ciudad y Territorio*, 2
- CASASSAS, LI. (1977), *Barcelona i l'espai català. El paper de Barcelona en la formació i en l'ordenament del territori de Catalunya*, Curial, Barcelona.
- CASASSAS, LI. (1990), *La ciutat metropolitana i la unitat de Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- CASASSAS, LI. (1992), "La ciutat metropolitana i la unitat de Catalunya", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 23; pp. 41-58.

- CASTAÑER, M. (1994), "Una nova dimensió de la xarxa de ciutats a Catalunya. Les àrees de cohesió", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 25, pp. 63-77.
- CASTELLS, M. (1972), *La cuestión urbana* (traducció al castellà a Siglo XXI, Madrid, 1974)
- CASTELLS, M. (1985), "Reestructuración económica, revolución tecnológica y nueva organización del territorio", in Hall, P. i altres, *Metrópolis, territorio y crisis*, Asamblea de Madrid, Madrid.
- CASTELLS, M. (1986), *El desafío tecnológico. Las nuevas tecnologías*, Alianza Editorial, Madrid.
- CASTELLS, M. (1989), *The informational city*, Basil Blackwell, Oxford.
- CASTELLS, M. (1990), "Estrategias de desarrollo metropolitano en las grandes ciudades españolas: la articulación entre crecimiento económico y calidad de vida", in BORJA, J.; CASTELLS, M.; DORADO, R.; QUINTANA, I. (eds.), *Las grandes ciudades en la década de los noventa*, Sistema, Madrid, 1990, pp. 17-64.
- CAU (1973) "La Barcelona de Porcioles", *CAU*, 21, monogràfic.
- CHAMPION, A.G. (1985), "Urban-rural differences in population change in Great Britain", *Espace, Populations, Sociétés*, 1985-1, pp. 128-43.
- CHAMPION, A.G. (1987), "Recent changes in the pace of population deconcentration in Britain", *Geoforum*, 18(4), pp. 379-407.
- CHAMPION, A.G. (ed.) (1989a), *Counterurbanization. The changing pace and nature of population deconcentration*, Arnold, London.
- CHAMPION, A.G. (1989b), "Counterurbanization: the British experience", *Geographical Perspectives*.
- CHAMPION, A.G. ; FIELDING, A.J. (eds.) (1992), *Contemporary migration research: progress and prospect*, Belhaven Press, London.
- CHESIRE, P.; HAY, D. (1985), "Problemas de declive y crecimiento en las ciudades de Europa", *Estudios Territoriales*, 19; pp. 31-56.
- CHESIRE, P.; HAY, D. (1989), *Urban problems in Western Europe*, Unwin Hyman, London.
- CENTRE DE POLÍTICA DE SÒL I VALORACIONS (1994), *Estudi del mercat immobiliari de l'àrea metropolitana de Barcelona*, Barcelona.
- CÍRCULO DE ECONOMÍA (1973), *Gestión o caos: el área metropolitana de Barcelona*, Ariel, Barcelona.

- CIREM (1992), *Escenarios de evolució de la pobresa en Santa Coloma de Gramenet*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Barcelona.
- CLARK, W.A.V. (1970), "Measurement and explanation in intra-urban residential mobility", *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 61; pp. 49-57
- CLARK, W.A.V.; DEURLOO, M.C.; DIELEMAN, F.M. (1986), "Residential mobility in Dutch housing markets" *Environment and planning A*, 18; pp. 763-788.
- CLARK, W.A.V.; EVERAERS, P.C.J. (1981), "Public policy and residential mobility in Dutch cities" *Tijdschrift Econ. Soc. Geografie*, 72; pp. 322-333.
- CLARKE, S.D. (1966), *La sociedad suburbana*, trad. castellana a IEAL, Madrid, 1975.
- CLAVAL, P. (1989), "L'avenir de la métropolisation", *Annales de Géographie*, 550; pp. 692-707.
- CLUSA, J. (1992), "La distribució territorial de la indústria i els serveis a la Regió Metropolitana de Barcelona als sis anys de la recuperació econòmica", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 12; pp. 9-39
- COLLOQUE DU MANS (1991), "Dynamiques urbaines", *Geographie Sociale*, 11, Monogràfic, Actes du Colloque du Mans (20-21 avril 1989): "Prémière partie: les mobilités résidentielles aujourd'hui", pp. 21-101.
- COMISIÓN DE URBANISMO Y SERVICIOS COMUNES DE BARCELONA Y OTROS MUNICIPIOS (1966a), *Estudio de descongestión de la comarca de Barcelona*, CUSCB, Barcelona.
- COMISIÓN DE URBANISMO Y SERVICIOS COMUNES DE BARCELONA Y OTROS MUNICIPIOS (1966b), *Plan director del Area Metropolitana de Barcelona*, CUSCB, Barcelona.
- COMISIÓN MIXTA DE COORDINACIÓN ESTADÍSTICA (1970), *Movimientos migratorios de la provincia de Barcelona. 1961-1965*, Serie "Estadísticas", 1 (junio 1970), Barcelona.
- COOMBES, M.G.; DALLA LONGA, R. & RAYBOULD, S. (1989), "Counterurbanization in Britain and Italy: a comparative critique of the concept, causation and evidence", *Progress in Planning*, 32; pp. 1-70
- COURT, Y (1989), "Denmark: towards a more deconcentrated settlement system", in Champion, A.G., *Counterurbanization. The changing pace and nature of population deconcentration*, Arnold, London.
- DD.AA. (1990), "Barcelona. Una nova estructura social", *Barcelona Metròpoli Mediterrània*, Quadern central, núm. 7.
- DD.AA. (1972), "La emigración", *CAU*. número monogràfic.



- DD.AA. (1991), "La Barcelona de 1992", *Barcelona Metròpoli Mediterrània*, Quadern central, 9.
- DEAN, K.; BROWN, B.; PERRY, R.; SHAW, D. (1984), "The conceptualisation of counterurbanization", *Area*, 16; pp. 9-14.
- DEAN, K.; BROWN, B.; PERRY, R. (1984), "The conceptualisation of counterurbanization", *Area*, 16, pp. 9-14.
- DEBATS AULA PROVENÇA (1989), *Ciutat i habitatge: perspectives per als anys 90*, Fundació Jaume Bofill, Barcelona.
- DEMANGEAT, D. ; LEFORT, C. (1992), "Migrations résidentielles et ségrégation sociale dans la couronne périurbaine d'Ile-de-France entre 1968 et 1982" in BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, monogràfic, juny 1992, pp. 47-73.
- DEMATTEIS, G. (1986), "Urbanization and counterurbanization in Italy", *Ekistics*, 53, 316/317, pp. 26-33.
- DEMATTEIS, G.; PETSIMERIS (1989), "Italy: counterurbanization as a transitional phase in settlement reorganization", in Champion, A.G. (ed.), *Counterurbanization. The changing pace and nature of population deconcentration*, Arnold, London, pp. 187-206.
- DENEUX, J.F. (1992), "Les villes nouvelles d'Ile-de-France et leurs flux de migration" in BEAUCIRE, F.; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, monogràfic, juny 1992, pp. 92-103.
- DESPONDS, D. (1992), "La mobilité résidentielle et ses incertitudes: choisir une ville nouvelle ou choisir sa périphérie?" in BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, monogràfic, juny 1992, pp. 115-137.
- DEURLOO, M.C.; CLARK, W.A.V. (1990), "Choice of residential environment in the Randstad" *Environment and Planning A*, 27; pp. 335-351.
- DÍAZ, C. i altres (1993), "Els teixits edificats: transformació i permanència", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 15, pp. 9-58.
- DIPUTACIÓ DE BARCELONA (1990), *Polítiques socials de l'habitatge en l'àmbit local. Jornades a Vilafranca del Penedès*, Diputació de Barcelona, Barcelona.
- DOLING, J. (1976), "The family life cycle and housing choice", *Urban studies*, 13, pp. 55-58.
- DOMINGO, A.; GARCIA, M.; I LLONCH, M. (1989), "Joventut i emancipació a la ciutat de Barcelona: família, parella i habitatge", *Papers de Demografia*, 36.
- DOORN, P.K. (1990), "Lifetime mobility: interrelationships of labour mobility, residential mobility and household cycle", *The Canadian Geographer*, 34, 1, pp. 33-48.

- DROOGLEVER, J. (1994), "Qualitative research methods: interviewing and observation in feminist geographical research" in *Women in Public Space. Experiences from North and South* International Conference, 13-21 April 1994; pp. 37-44
- DROOGLEEVER, J. (1995), "Les dones en entorns urbans i sub-urbans", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 26; pp. 79-92.
- DURÀ, A. (1990), "Santa Coloma de Gramenet: evolució de la ciutat i percepció dels canvis del paisatge (1969-1989)", Memòria de Recerca de Tercer Cicle, mecanografiat inèdit, Dept. Geografia UAB, Bellaterra.
- DURÀ, A. (1991-92), "Moviment urbà, premsa local i canvi en la percepció del paisatge a Santa Coloma de Gramenet", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 19-20, pp. 57-79.
- EARHA (1993), *L'habitatge a Catalunya*, col.lecció "Polítiques", 4, Barcelona, Fundació Jaume Bofill
- EARHA (1994), *Una demanda social dels joves: els habitatges protegits*, Fundació Jaume Bofill, col. Polítiques, 8, Barcelona (Equip d'Assessorament per a la Rehabilitació d'Habitatges).
- ENGELS, F. (1872), *El problema de la vivienda*, ed. castellana de Gustavo Gili, Barcelona, 1977.
- ESTAPÉ, F. (1968), "Vida y obra de Ildefonso Cerdá", "Anexo documental y bibliografía", Cerdá, I., *Teoría General de la Urbanización*, vol. 3, Instituto de Estudios Fiscales, Madrid.
- ESTEBAN, J. (1992), "Els objectius territorials per a la Regió Metropolitana", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona*, 2, pp. 9-20.
- ESTEBAN, M. (1989), *Distribució de la Mobilitat per Treball a la Regió metropolitana de Barcelona*, Àrea metropolitana de Barcelona, Barcelona.
- ESTIVILL, J. (1991), *El mapa de la pobresa a Catalunya*, Gabinet d'Estudis Socials, mecanografiat inèdit 9 vols., Barcelona.
- EVANS, A.W. (1973), *The Economics of Residential location*, The Macmillan Press Ltd., Londres.
- EVANS, M. (1988), "Participant observation. The researcher as research tool" in Eyles, J.; Smith, D. *Qualitative methods in human geography* Polity Press, Cambridge; pp. 197-218
- EYLES, J. (1988), *Research in human geography* Basil Blackwell, Oxford
- EYLES, J.; SMITH, D. (eds.) (1988), *Qualitative methods in human geography*, Polity Press, Cambridge.

- FERNÁNDEZ, R. (1992), "A l'altra banda del Besòs. Els terrenys segregats de Santa Coloma el 1945", *Puig Castellar*, 3-4; pp. 120-135.
- FERRER, A. (1982), *La vivienda masiva y la formación metropolitana de Barcelona*, Tesi doctoral no publicada, ETSAB, Barcelona.
- FERRER, A. (1989), "El planejament urbanístic", in Nel.lo, O. (ed.), *10 anys d'ajuntaments democràtics* Federació de Municipis de Catalunya, Barcelona, cap. 4, pp. 131-179.
- FERRER, A. (1991) "Àmbit i contingut del planejament metropolità", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 2; pp. 59-63
- FERRER, A. (1992a), "El teixit edificat i el seu potencial de pervivència", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 9, pp. 37-44.
- FERRER, A. (1992b), "Problemàtica urbanística del procés de terciarització al centre de la ciutat", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 12, pp. 47-54.
- FERRER, A.; ESTEBAN, J. (1993), "El planejament físic del continu urbà barceloní: implicacions supramunicipals", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 13, pp. 9-18.
- FERRER, A.; NEL.LO, O. (1991), "Barcelona: la transformació d'una ciutat industrial", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 3, pp. 9-30.
- FERRER, M. (1989), "Redistribución espacial y jerárquica de la población española", in Grupo de Población de la AGE, *Análisis del desarrollo de la población española en el período 1970-1986*, Síntesis, Madrid, 1989, pp. 13-27.
- FIELDING, A.J. (1982), "Counterurbanization in Western Europe", *Progress in Planning*, 17; pp. 1-52
- FIELDING, A.J. (1986), "Counterurbanization", in Pacione, M., *Population geography: progress and prospects*, Croom Helm, London.
- FIELDING, A.J. (1990), "Counterurbanization: threat or blessing?" in Pinder, A. (ed.) *Western Europe: Challenge and change*, Belhaven Press, London; pp. 226-239.
- FIELDING, A.J. (1993), "Migration and the metropolis: recent research on the causes of migration to southeast England", *Progress in Human Geography*, 17/2, pp. 195-212.
- FIGUEROLA, L. (1849), *Estadística de Barcelona*, Madrid.
- FIREY, W. (1945), "Sentiment and symbolism as ecological variables", *Sociological Review*, 10; pp. 140-148
- FOLCH, R. (secr. ed.) (1976), *Natura ús o abús. Llibre blanc de la gestió de la Natura als Països Catalans*, Ed. Barcino, Barcelona.

- FREY, (1989), "United States: counterurbanization and metropolis depopulation", in Champion, A.G., *Counterurbanization. The changing pace and nature of population deconcentration*, Arnold, London, pp. 34-61.
- FRUIT, J.P. (1985), "Migrations résidentielles en milieu rural péri-urbain: le pays de Caux central", *Espace, Populations, Sociétés*, 1985-1, pp. 150-59.
- GALERA, M. (1973), *Bibliografia geogràfica de la ciutat de Barcelona*, Ajuntament de Barcelona; Departamento de Geografía del CSIC, Barcelona.
- GALERA, M. (1978), *Bibliografia geogràfica de la ciutat de Barcelona, Tom II, La població*, Ajuntament de Barcelona/Dept. Geografia del CSIC, Barcelona.
- GALTUNG, J. (1966), *Teoría y métodos de la investigación social*, 2 vols., Endeba, Buenos Aires.
- GARCÍA BALLESTEROS, A. (1986), "La geografía de la población: del enfoque regional al pluralismo epistemológico" in García Ballesteros, A. (coord.) *Teoría y práctica de la geografía*, Alhambra Universidad, Madrid.
- GARCÍA RAMON, M.D.; CÀNOVES, G.; PRATS, M. (1994), "Les dones i l'ús del temps a Barcelona. El cas del barri de Sants", *Barcelona Societat*, 2; pp. 95-99
- GARCÍA RAMON, M.D. i altres (1994), *Mujer y agricultura en España. Género, trabajo y contexto regional* Oikos-Tau, Vilassar de Mar
- GARCÍA FERRANDO, M. i altres (eds.) (1986), *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación* Madrid, Alianza Editorial
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1991), *Preferències dels compradors d'habitatges a la ciutat de Barcelona i el seu entorn metropolità*, Generalitat de Catalunya, Dir. Gral. Arquitectura i Habitatge/Consell Col.legis API de Catalunya, Barcelona.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1992a), *Cens d'habitatges 1991, vol.1 Dades municipals*, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (1992b), *Cens de població 1991, vol.1 Avanç de dades municipals*, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- GONZÁLEZ, V.; PALAZÓN, S.(1993), "La distribució actual de la població", in Carreras, C. (dir.), *Geografia General dels Països Catalans*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, pp. 22-43.
- GORDON, I. (1987), "Resurrecting Counter-Urbanisation: Housing Market Influences on Migration from London", *Built Environment*, 13, 4, pp. 212-222.
- GRAVIER, J.F. (1947), *Paris et le désert français*, le Portulan, Paris.
- HÄGERSTRAND, T. (1957), "Migration and area" in Hannerberg, D. (ed.) *Migration in Sweden*, Lund Studies in Geography, Lund.

- HALL, P. (1966), *The world cities*, Weidenfeld and Nicolson, Londres (3a ed. 1984).
- HALL, P. i altres (1985a), *Metrópolis, territorio y crisis*, Asamblea de Madrid, Madrid.
- HALL, P. (1985b), "Capitales nacionales, ciudades internacionales y la nueva división del trabajo", *Estudios Territoriales*, 19, pp. 21-30.
- HALL, P. (1989), *London 2001*, Unwin Hyman, London.
- HALL, P.; HAY, D. (1980), *Growth Centers in the European Urban System*, University of California Press, Los Angeles.
- HALL, P.; HAY, D. (1980), *Growth centres in the European urban system*, Heinemann Educational, London.
- HANSEN, J.Ch. (1989), "Norway: the turnaround which turned around", in Champion, A.G., *Counterurbanization. The changing pace and nature of population deconcentration*, Arnold, London.
- HARVEY, D. (1973), *Social Justice and the City*, Arnold, Londres (trad. cast. *Urbanismo y desigualdad social Siglo XXI*, Madrid, 1977)
- HENDERSON, J.; CASTELLS, M. (eds.) (1987), *Global restructuring and territorial development*, Sage, London.
- HERBERT, D.T. (1973), "The residential mobility process: some empirical observation", *Area*, 5, pp. 44-8.
- HERBERT, D.T.; JONHSTON, R.J. (eds.) (1978), *Social Areas in Cities*, John Wiley, London.
- HERBERT, D.T.; CLARK, W.A.V.; SIMMONS, J.W. (1992), "Classics in human geography revisited: Changing residence in the city: a review of intra-urban mobility", *Progress in Human Geography*, 16/3, pp. 383-392.
- HERCE, M. (1975), "El consumo de espacio en las urbanizaciones de segunda residencia en Catalunya", *Ciudad y Territorio*, 4, pp. 45-56.
- HEROD, A. (1993), "Gender issues in the use of interviewing as a research method", *The Professional Geographer*, 45 (3); pp. 305-317
- HOYT, H. (1939), *The structure and growth of residential neighbourhoods in American cities*, Federal Housing Administration, Washington, DC.
- HOYT, H. (1964), "Recent distorsions of the Classical Models of Urban Structure", *Land Economics*, 40, pp. 199-212.
- HUGO, G.J., (1989a), "Counterurbanization in Australia", *Geographical Perspectives*.

- HUGO, G.J. (1989b), "Australia: the spatial concentration of the turnaround", in Champion, A.G. (ed.), *Counterurbanization. The changing pace and nature of population deconcentration*, Arnold, London, pp.
- ICC (1987), *Les ciutats petites i mitjanes a Catalunya: evolució recent i problemàtica actual*, Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona.
- IEC (1991a), *Moviments migratoris 1988. vol. 1. Dades municipals*, Institut d'Estadística de Catalunya, Barcelona.
- IEC (1991b), *Moviments migratoris 1989. vol. 1. Dades municipals*, Institut d'Estadística de Catalunya, Barcelona.
- IEC (1992), *Moviments migratoris 1990. vol. 1. Dades municipals*, Institut d'Estadística de Catalunya, Barcelona.
- IGLESIES, J. (1966), *La població de Catalunya en la dècada 1950-1960*, Rafael Dalmau, Barcelona.
- INE (1978), *Migraciones interiores en España. Quinquenio 1971-1975*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- INE (1991a), *Migraciones. Año 1988*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- INE (1991b), *Migraciones. Año 1989*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- INE (1992), *Migraciones. Año 1990*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- INE (1993a), *Migraciones. Año 1991*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- INE (1993b), *Migraciones. Año 1992*, Instituto Nacional de Estadística, Madrid.
- JAILLET, M.C.; JALABERT, G. (1982), "La production de l'espace urbain périphérique", *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest*, 53, pp. 7-26.
- JANÉ, A. (1984), *L'habitatge a la Corporació Metropolitana de Barcelona*, Direcció Gral. d'Arquitectura i Habitatge, Generalitat de Catalunya, Cambra Oficial de la Propietat Urbana de Barcelona, Barcelona.
- JANÉ, A. (1991), "El moviment migratori a Sabadell 1986-1988, principals característiques socio-econòmiques i espacials", *Quaderns d'arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach*, Fundació Bosch i Cardellach, Sabadell.
- JANÉ, A.; GARCIA, P. (1992a), "L'emigració de Barcelona: causes i característiques. El mercat de l'habitatge com a factor incentivador de l'emigració", mecanografiat, C.P.S.V./ Ajuntament de Barcelona, Barcelona.
- JANÉ, A.; GARCIA, P. (1992b), "L'emigració de Barcelona: causes i característiques. El mercat de l'habitatge com a factor incentivador de l'emigració", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 32, pp. 133-148.

- JÓDAR, P.; MENDOZA, R.; SANZ, G. (1994), *La confecció submergida. Característiques socioeconòmiques del sector de la confecció a Santa Coloma de Gramenet*, Eumo Editorial/ Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- JOHNSTON, R.J. (1966), "The location of high status residential areas", *Geografiska Annaler* 48B; pp. 23-35
- JOHNSTON, R.J. (1971), *Urban residential patterns*, G.Bell and Sons Ltd., Londres.
- JOHNSTON, R.J. (1972), "Towards a general model of intra-urban residential patterns: some cross cultural observation", in Board, C. i altres (eds.), *Progress in Geography*, vol. 4, Edward Arnold, Londres.
- JOHNSTON, R.J. (1976), "Residential area characteristics: research methods for identifying urban sub-areas, social area analysis and factorial ecology", in Herbert, D.T.; Johnston, R.J. (eds.), *Social areas in cities*, vol. 1, John Wiley, Chichester.
- JOHNSTON, R.J. (1979), *Geography and Geographers. Anglo-American Human Geography since 1945* Arnold, Londres (3a ed. 1987)
- JOHNSTON, R.J. (1987), *Geography and geographers. Anglo-American Human Geography Since 1945* Edward Arnold, London (3a edició).
- JONES, H. i altres (1984), "Counterurbanization in societal context: long-distance migration to the Highlands and Islands of Scotland", *The Professional Geographer*, 36, pp. 437-44.
- JOVER, A. (1992), "Breu incursió en els problemes de l'habitatge", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 9; pp. 9-14
- JUTGLAR, A. i altres (1968), *La immigració a Catalunya*, Ed. de Material, Barcelona.
- KONTULY, T.; VOGELSANG, R. (1988), "Explanations for the intensification of counterurbanization in Federal Republic of Germany", *The Professional Geographer*, 40, pp. 42-54.
- KONTULY, T.; WIARD, S.; VOGELSANG, R. (1986), "Counterurbanization in the Federal Republic of Germany", *The Professional Geographer*, 38, pp. 170-81.
- KRUYTHOFF, H.M. (1991), "Gentrification as a factor in migration" in Weesep, J. van; Musterd, J. (eds.) *Urban housing for the better-off: gentrification in Europe*, Stedelijke Netwerken, Utrecht; pp. 112-123.
- LARROSA, M. (1994), "El Vallès Occidental en el marc metropolità: processos de suburbialització i debilitat de l'estructura territorial", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 17, pp. 13-22.
- LE GOASCOZ (1991), "Itinéraires résidentiels des accédants à la propriété: l'exemple de Rennes" in COLLOQUE DU MANS (1991), "Dynamiques urbaines", *Geographie*

*Sociale*, 11, Monogràfic, Actes du Colloque du Mans (20-21 avril 1989): "Première partie: les mobilités résidentielle, pp. 83-92.

- LIEBER, S.R. (1978), "Place utility and migration", *Geografiska Annaler*, 60B
- LONG, J.F. (1981), *Population deconcentration in the United States*, Special Demographic Analysis, Washington.
- LÓPEZ RÓDENAS, M. (1982), *Historia social de la Santa Coloma moderna. 1954-1979*, regidoria de cultura, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- LLARCH, E. i altres, (1987), *Dimensió econòmica i territorial del Barcelonès*, 2 vol., Caixa d'Estalvis de Catalunya, col. Catalunya Comarcal, Barcelona.
- MADUEÑO, E. (1988a), *Xavier Valls. L'arquitecte de la solidaritat*, CEUMT, Barcelona.
- MADUEÑO, E. (1988b), *Gramma. Una experiència insòlita de periodisme popular*, Ajuntament Santa Coloma de Gramenet/ Diputació de Barcelona/ Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona.
- MALUQUER, J. (1960), "Aspectos de la asimilación cultural de los inmigrados", *Estudios Geográficos*, 105, pp. 607-624.
- MALUQUER, J. (1965), *Població i societat o l'àrea catalana*, A.C., Barcelona
- MARTÍNEZ, J.M.; ODENA, M. (1964), *La immigració a Barcelona*, Rafael Dalmau, Barcelona.
- MARTINOTTI, G. (1990), "La población de la nueva morfología social metropolitana. Reflexiones a partir del caso italiano", in BORJA, J.; CASTELLS, M.; DORADO, R.; QUINTANA, I. (eds.), *Las grandes ciudades en la década de los noventa*, Sistema, Madrid, 1990, pp. 65-139.
- MARTINOTTI, G. (1993), *Metropoli. La nuova morfologia sociale de la città*, Il Mulino, Bolònia.
- MARTORELL, J.M. (1966), "Participació de l'urbanisme a la integració dels immigrants", *Serra d'Or*, novembre 1966.
- McDOWELL, L. (1992), "Doing gender: feminism, feminists and research methods in human geography", *Transactions. Institute of British Geographers*, 17; pp. 399-416
- MÉNDEZ, R. (1990), "Crecimiento periférico y reestructuración metropolitana: el ejemplo de Madrid" *Alfoz*, 71; pp. 47-53.
- MÉNDEZ, R.; CARAVACA, I. (1993), *Procesos de reestructuración industrial de las aglomeraciones metropolitanas españolas*, MOPT, Madrid.



- MENDIZÀBAL, E. (1991), "Les noves tendències del poblament", *Primer congrés català de geografia, vol. II. Ponències*, pp. 159-178.
- MENDIZÀBAL, E. (1992), "Els moviments migratoris a la Regió Metropolitana de Barcelona", in Subirats, M. (dir), *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990*, IEMB, Barcelona, vol. 1 de l'Informe General, pp. 1-23.
- MIGUÉLEZ, F. (1988), "Economia submergida, economia precària", *Barcelona metròpolis mediterrània*, quadern central 7, pp. 77-81. Subirats, M. (dir), *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990*, vol. 1 de l'Informe General
- MIGUÉLEZ, F.; TORNS, M.T. (1992), "Trellall, condicions econòmiques i formes de consum", in Subirats, M. (dir), *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990*, IEMB, Barcelona, vol. 2 de l'Informe General
- MILES, M.; CRUSH, J. (1993), "Personal narratives as interactive texts: collecting and interpreting migrant life-histories", *The Professional Geographer*, 45 (1); pp. 95-129
- MIRÓ, J.; SERNA, F.; MIRALLES, F. (1974), *La Catalunya pobra. Introducció a una nova anàlisi territorial de la pobresa*, Nova Terra, Barcelona.
- MMAMB (1992), "Conjuntura demogràfica i socio-econòmica a la Regió Metropolitana de Barcelona 1981-1990", *Documents d'Anàlisi Territorial (Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona)*, 4.
- MOLLENKOPF, J.H.; CASTELLS, M. (eds.) (1991), *Dual city: restructuring New York*, Russell Sage Fundation, New York.
- MONLAU, P.F. (1841), *Abajo las murallas!!!*, Imprenta Constitucional, Barcelona.
- MOORE, E.G. (1969), "The structure of intra-urban movement rates: an ecological model", *Urban Studies*, 6, pp. 17-33.
- MOORE, E.G. (1971), "Comments on the use of ecological models in the study of residential mobility in the city", *Economic Geography*, 47, pp. 73-84.
- MORENO, J. (1987), *Evolución de la población en la Entidad Municipal Metropolitana de Barcelona 1950-1990*, Corporació Metropolitana de Barcelona, Barcelona.
- MORGAN, B.S. (1975), "The segregation of socioeconomic groups in urban areas: a comparative analysis", *Urban studies*, 12, pp. 47-60.
- MOSELEY, M. (1984), "The revival of rural areas in advanced economies: a review of some causes and consequences", *Geoforum*, 15; pp. 447-456
- NADAL, J. (1962), "Cataluña 1961. La población", *Información Comercial Española*, febrer.
- NADAL, J. (1965), "Pròleg", in Maluquer, J., *Població i societat o l'àrea catalana*, A.C., Barcelona

- NELLO, O. (ed.) (1989), *10 anys d'ajuntaments democràtics Federació de Municipis de Catalunya*, Barcelona.
- NELLO, O. (1994), "L'impacte social de la reestructuració industrial a la regió metropolitana de Barcelona", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 18, pp. 65-81.
- NOGUÉ, J. (1983), "El bosc, element clau d'un paisatge i d'una comunitat", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 2; pp. 23-67.
- NOGUÉ, J. (1985), "Un mètode de treball humanista", *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 6; pp. 67-80.
- OGDEN, P.E. (1985), "Counterurbanization in France: The results of the 1982 population census", *Geography*, 70, pp. 24-35.
- OLIVÉ, M. J. (1972), "Santa Coloma de Gramenet. Los déficits de equipamiento colectivo e infraestructuras", *Cuadernos de Arquitectura y Urbanismo*, 93, pp. 65-75.
- OLIVÉ, M. J. (1973a), *La génesis del conflicto urbano en Santa Coloma de Gramenet*, Tesi de Llicenciatura, mecanografiat, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- OLIVÉ, M. J. (1973b), *Los efectos sociales y urbanos del crecimiento urbano en Santa Coloma de Gramenet*, Servei d'Estudis del Banco Urquijo, Barcelona, 1973.
- OLIVER, J.; BUSOM, I.; TRULLÉN, J. (1989), *Estimació de la renda familiar disponible per càpita de Barcelona, els seus districtes i els 27 municipis de la Corporació Metropolitana de Barcelona (1985)*, Ajuntament de Barcelona/ IEMB, Barcelona.
- OLIVES, J. (1972), "Movimientos reivindicativos en los barrios de Santa Coloma", *Cuadernos de Arquitectura*, 93, Nov.-Dic. 1972.
- OLIVES, J. (1973), *El movimiento social urbano*, Tesi Doctoral, Universitat Barcelona, Barcelona.
- PADUA, J. i altres (1979), *Técnicas de investigación aplicadas a las ciencias sociales*, Fondo de cultura económica, México.
- PALLARÈS, M.; RIERA, P. (dirs.) (1991), "La residència secundària", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, num. 8, monogràfic.
- PARELLADA, M. (dir.) (1990), *Estructura económica de Cataluña*, Espasa Calpe, Madrid.
- PARK, R.E.; BURGESS, E.W. (eds.) (1925), *The city*, University of Chicago Press, Chicago.

- PASCUAL, A.; CARDELÚS, J. (1990), *Migracions i Historia personal. Investigació sobre la mobilitat des de la perspectiva de retorn*, Publicacions d'Antropologia Cultural, 6, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra.
- PASCUAL, A. (1970), *El retorno de los emigrantes*, Nova Terra, Barcelona.
- PASCUAL, J.M. (1988), "La nova pobresa urbana", *Barcelona metròpolis mediterrània*, quadern central 7, pp. 99-102.
- PERMANYER, LI. (1990), *Història de l'Eixample*, Plaza & Janés, Barcelona.
- PERRY, R.; DEAN, K. & BROWN, B. (1986), *Counterurbanization: international case studies of socio-economic change in rural areas* Geo Books, Norwich
- PETSIMERIS (1991), "La mobilité intra-urbaine, dimension cachée de l'organisation des villes", in COLLOQUE DU MANS (1991), "Dynamiques urbaines", *Geographie Sociale*, 11, Monogràfic, Actes du Colloque du Mans (20-21 avril 1989): "Première partie: les mobilités résidentielle, pp. 31-42.
- PICKVANCE, C.G. (1973), "Life cycle, housing tenure and residential mobility: a path analytic approach", *Urban studies*, 11, pp. 171-188.
- PIÉ, R. (1994), "El Vallès: suburbi, corredor, perifèria", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 17, pp. 59-64.
- PILE, S. (1991), "Practising interpretative geography", *Transactions. Institute of British Geographers*, 16 (4); pp. 458-469
- PINILLA, E. (1973-78), *Immigració i mobilitat social a Catalunya*, ICESB (5 vols.), Barcelona.
- PLA ESTRATÈGIC BARCELONA 2000 (1994), *Primer esborrany del II Pla Estratègic Barcelona 2000*, Documents de treball, 18; 20 de juliol de 1994).
- PRECEDO, A. (1986), "El crecimiento demográfico de las periferias urbanas en España", *Actas del IX Coloquio de Geografía*, Tomo II, Valencia.
- PRECEDO, A. (1988), *La red urbana*, "Geografía de España", 18, Síntesis, Madrid.
- PRECEDO, A. (1989), "La transición urbana en España", in Grupo de Población de la AGE, *Análisis del desarrollo de la población española en el período 1970-1986*, Síntesis, Madrid, 1989, pp. 28- 37.
- PRECEDO, A. (1991), "Desindustrialización y reestructuración de los sistemas urbanos regionales en el norte de España", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 31, vol. VI, pp. 97-108.
- PRECEDO, A.; VILLARINO, M. (1991), "Desindustrialización y reestructuración de los sistemas urbanos regionales en el norte de España", *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 31, pp. 97-108.

- PUJADAS, I. (1991), "Població i demografia a Catalunya", *Primer Congrés Català de Geografia, vol. II. Ponències*, Societat Catalana de Geografia, Barcelona; pp. 143-157.
- PUJADAS, I.; MENDIZÀBAL, E. (1991), *La població de Catalunya 1975-1986. De l'explosió demogràfica al creixement zero*, "Perspectives Territorials", 1, D.G. Planificació i Acció Territorial DPTOP, Generalitat de Catalunya, Barcelona.
- PUJADAS, I., i altres (1991), Moviments migratoris intermunicipals a la regió metropolitana de Barcelona, *Papers de Demografia*, 56.
- PUJANA, I. (1993), "Santa Coloma de Gramenet: cap a la normalització", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 13, pp. 65
- PUJOL, J. (1976), *La immigració, problema i esperança de Catalunya Nova Terra*, Barcelona.
- RÀFOLS, J. (1992), "El finançament de la política d'habitatge", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 9, pp. 15-26.
- RECOLONS, L. (1976), *La població de Catalunya. Distribució territorial i evolució demogràfica (1900-1970)*, Laia, Barcelona.
- RECOLONS, L. (1979), "Els habitants" in Recolons, L. i altres *Catalunya, home i territori*, Fundació Jaume Bofill-Blume, Barcelona; pp. 9-77.
- REX, J.A. (1968), "The sociology of a zone transition", in PAHL, R.E. (ed.) *Readings in Urban Sociology* Pergamon, Londres
- RICHARDSON, H.W. (1971), *Urban economics*, Penguin, Harmondsworth.
- RIERA, P. (1989), "La xarxa urbana de Catalunya a partir d'una anàlisi funcional", *Arrel*, 18, pp. 142-150.
- RIQUER, B. de; CULLA, J-B. (1989), "El franquisme i la transició democràtica. 1939-1988", in VILAR, P. (dir), *Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, volum setè.
- ROBERT, S.; RANDOLPH, W.G. (1983), "Beyond decentralisation: the evolution of population distribution in England and Wales 1961-1981", *Geoforum*, 14; pp. 75-102.
- ROCA, F. (1977), *El pla Macià. De la Gross Barcelona al Pla Comarcal*, La Magrana, Barcelona.
- ROCA, F. (1979), *Política econòmica i territori a Catalunya 1901-1939*, Ketres, Barcelona.
- ROSSI, P. (1955): *Why families move*, Glencoe, IL: Free Press.

- ROWLEY, G.; TIPPLE, G. (1974), "Coloured immigrants within the city: an analysis of housing and travel preferences", *Urban studies*, 11, pp. 81-89.
- SALOM, J. (1992), *Sistema urbano y desarrollo regional en la Comunidad Valenciana*, Alfons el Magnànim, València
- SALOM, J.; RIERA, P. (1993), "Les jerarquies urbanes" in Carreras, C. (dir.), *Geografia General dels Països Catalans*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, pp. 64-91.
- SÁNCHEZ, J.E. (1991), "Transformació en l'espai productiu a Barcelona 1975-90", *Revista Catalana de Geografia*, 15, pp. 32-50.
- SANROMÀ, E. (1990), "Mercado de trabajo y distribución de la renta" in Parellada, M. (ed.), *Estructura económica de Cataluña*, Espasa Calpe, Madrid, cap. 5, pp. 85-111
- SANT, M.; SIMONS, P. (1993), "Counterurbanization and coastal development in New South Wales", *Geoforum*, vol. 24, 3, pp. 291-306.
- SANTOS, J.M. (1988), *El modelo de diferenciación residencial del sector suroeste del área metropolitana de Madrid*, Complutense, Madrid.
- SANTOS, J.M. (1991), "Dinámica demográfica en la aglomeración urbana madrileña", *Estudios territoriales*, 37, pp. 85-106.
- SANZ, G. (dir.) (1994), *La població marroquí de Santa Coloma de Gramenet: condicions de vida y treball*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- SASSEN, S. (1991), "Grandes ciudades: transformaciones económicas y polarización social", Rodríguez, J.; Castells, M. i altres, *Las grandes ciudades: debates y propuestas*, Colegio de Economistas de Madrid, Madrid, pp. 61-78.
- SAU, E. (En premsa), "El creixement del sistema urbà de Catalunya" *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 27.
- SCOTT, A.J.; STORPER, M. (1986), *Production, work, territory: the geographical anatomy of industrial capitalism*, Allen & Unwin, Boston.
- SENTÍS, C. (1994), *Viatge en transmiserià*, (recull dels articles sortits a la revista *Mirador*, tardor 1932), La Campana, Barcelona.
- SERRA, J. (1989), *La població de l'Àrea metropolitana de Barcelona l'any 1986*, Àrea metropolitana de Barcelona, Barcelona.
- SERRA, J. (1992), "La ciutat metropolitana: delimitacions, desconcentracions, desequilibris" in *Primer Congrés Català de Geografia. Vol. II: Ponències*, Societat Catalana de Geografia, Barcelona; pp. 307-332.

- SHEVKY, E.; BELL, W. (1955), *Social area analysis, theory, illustrative application and computational procedures*, Stanford University Press, Stanford.
- SHORT, J.R. (1978), "Residential mobility", *Progress in Human Geography*, 1978/2, pp. 419-47.
- SICA, P. (1978), *Historia del urbanismo: el siglo XX*, IEAL, Madrid.
- SILVERMAN, D. (1993), *Interpreting qualitative data*, Sage, Londres.
- SIMMONS, J.W. (1968), "Changing residence in the city: a review of intra-urban mobility", *The Geographical Review*, 58, pp. 621-51.
- SINCLAIR, R. (1988), "Cambio demográfico y redistribución espacial dentro de las metrópolis de Estados Unidos", in DD.AA., *Espacios rurales y urbanos en áreas industrializadas*, Pub. del Gobierno Vasco, Vitoria.
- SMITH, N.; WILLIAMS, P. (ed.) (1986), *Gentrification of the city*, Unwin Hyman, Londres.
- SOBREQUÉS, J. i altres. (1987), *Barcelona, gènesi i consolidació del fet metropolità*, CMB, Barcelona.
- SOJA, E.W. (1986), "Taking Los Angeles apart: some fragments of a critical human geography", *Environment and planning D: Society and Space*, vol. 4, 3, pp. 255-272.
- SPARE, A. (1970), "Home ownership, life-cycle stage and residential mobility", *Demography*, 7, pp. 449-58.
- STILLWELL, J.; SCHOLTEN, H.J. (eds.) (1989), *Contemporary research in population geography*, "The geo-journal library", Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- STORPER, M.; WALKER, R. (1989), *The capitalist imperative. Territory, technology and industrial growth*, Blackwell, New York.
- STORPER, M.; SCOTT, A. (eds.) (1992), *Pathways to industrialization and regional development*, Routledge, London.
- SUBIRATS, M. (1991), "Característiques socials i formes d'acció a Barcelona i la seva àrea metropolitana", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 5, pp. 23-34.
- SUBIRATS, M. (dir) (1992), *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990*, IEMB, Barcelona.
- SUBIRATS, M.; SÀNCHEZ, C.; DOMÍNGUEZ, M. (1992), "Grups i classes socials a la Regió Metropolitana de Barcelona", in Subirats, M. (dir) (1992), *Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990*, IEMB, Barcelona, vol 5 de l'Informe general.

- TARRAGÓ, M. (1976), *Política urbana y luchas sociales*, Avance, Barcelona.
- TARRAGÓ, S. (1978), *En defensa de Barcelona* Aedos, Barcelona.
- TATJER, M. (1973), *La Barceloneta, del siglo XVIII al Plan de la Ribera*, Saturno, "Los libros de la Frontera".
- TAYLOR, S.J.; BOGDAN, R. (1992), *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*, Paidós, Barcelona.
- TERAN, F. (1982), *Planeamiento urbano en la España contemporánea (1900/1980)*, Alianza Universidad, Madrid.
- TERMES, J. (1983), "La immigració a Catalunya: política i cultura", in DD.AA., *Reflexions crítiques sobre la cultura catalana*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983.
- TIMMS, D.W.G. (1971), *The Urban Mosaic: towards a theory of residential differentiation*, Cambridge University Press, Cambridge.
- TOWNSEND, A.R. (1992), "The urban-rural cycle in the Thatcher growth years", *Transactions IBG*, 18, pp. 207-221.
- TRILLA, C. (1993), *Un nou marc per a la política d'habitatge a Catalunya (1982-1992)*, Fundació Jaume Bofill, col. Polítiques, 6, Barcelona.
- TRULLÉN, J. (1990), "Características generales del modelo de crecimiento a partir del decenio de 1960", in Parellada, M. (ed.), *Estructura económica de Cataluña*, Espasa Calpe, Madrid, cap. 2, pp. 41-52.
- TRULLÉN, J. (1991), "El planejament territorial de la regió i des d'una perspectiva econòmica: cap a un model de desenvolupament econòmic i social de l'àrea metropolitana de Barcelona", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 3, pp. 31-44.
- VALLÈS, J. M.; NELLO, O. (1993), "De ciutat a metròpoli. Notes per a una lectura del Pla Estratègic Barcelona-2000 des d'una perspectiva metropolitana", *Barcelona economia*, 18, pp. 7-20.
- VALLS, X.; OLIVE, M. J. i altres (1978), *Estudio sobre la situación social y urbana de Santa Coloma de Gramenet, y plan de alternativas*, mecanoscrit, Casal de Cultura de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- VALLS, X. (1983), *Del medi suburbial a la ciutat possible del Pla Popular*, comunicació a les Primeres Jornades d'Urbanisme de Santa Coloma, mecanografiat, Santa Coloma de Gramenet.
- VANDELLÓS, J.A. (1935), *La immigració a Catalunya*, Concursos Patxot i Ferrer, Col.leció (Biblioteca d'Autors Independents), Barcelona.

- VAN DEN BERG, L. i altres (1982), *Urban Europe: a study of growth and decline*, Pergamon, Oxford.
- VAN DER LAAN, L. (1986), "Residential migrations and spatial policies in mixed economies, a case study of the Dutch Randstad", *Transactions IBG*, 12, pp. 84-96.
- VEROT, P. (1992), "Croissance urbaine et disponibilités foncières en Ile-de-France" in BEAUCIRE, F. ; BURGEL, G. (dir.) (1992), "Les periurbains de Paris", *Villes en parallèle*, monogràfic, juny 1992, pp. 29-43.
- VIDAL BENDITO, T. (1970), "El reverso de la urbanización: la despoblación del campo en Cataluña", *Estudios Geográficos*, XXI, pp. 159-163.
- VIDAL, C. (1993), "Realitzacions i projectes en una àrea clau de la conurbació barcelonina: el Prat del Llobregat", *Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (IEMB)*, 13, pp. 19-30.
- VILA, P.; CASASSAS, Ll. (1974), *Barcelona i la seva rodalia al llarg del temps*, Aedos, Barcelona.
- VILAR, P. (1929), "La vie industrielle dans la région de Barcelone", *Annales de Géographie*, vol. XXXVIII, 214; pp. 339-365.
- VILAR, P. (1964), *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Edicions 62, Barcelona, 4 volums.
- VILASECA, J. (1980), *Història de Santa Coloma de Gramenet durant el segle XIX*, Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet, Santa Coloma de Gramenet.
- VILASECA, J. (1985), *Història general de Santa Coloma de Gramenet*, Metropol, Barcelona.
- VINING, D.R.; PALLONE, R. (1982), "Migration between core and peripheral regions: a description and tentative explanation of patterns of 22 countries", *Geoforum*, 13, pp. 339-410.
- VINNING, D.R.; STRAUSS, A. (1977), "A demonstration that current deconcentration of population in the United States is a Clean Break with the past", *Environment and Planning: A*, 9, pp. 751-758
- WALKER, R. (1981), "A theory of suburbanization: capitalism and the construction of space in the United States" in Dear, M.; Scott, A. (eds.) *Urbanization and urban planning in capitalist society*, Methuen, London.
- WALTER, B. (1985), "Ethnicity and Irish residential distribution", *Transactions IBG*, 11, pp. 131-146.
- WATERMAN, S.; KOSMIN, B.A. (1988), "Residential patterns and processes: a study of jews in three London boroughs", *Transactions IBG*, Vol. 13, 1, pp. 79-95.



- WEEKLEY, I. (1988), "Rural depopulation and counterurbanization: a paradox", *Area*, 20, pp. 127-34.
- WOLPERT, J. (1964), "The decision process in spatial context", *Annals of the Association of American Geographers*, 54; pp. 337-358
- WOLPERT, J. (1965), "Behavioural aspects of the decision to migrate", *Papers of the regional science association*, 15, pp. 159-69.



## **Annex 1: Estadísticas**



**TAULA 4.1. EVOLUCIÓ DEL NOMBRE D'HABITATGES A LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA PER COMARQUES (1981-1991)**

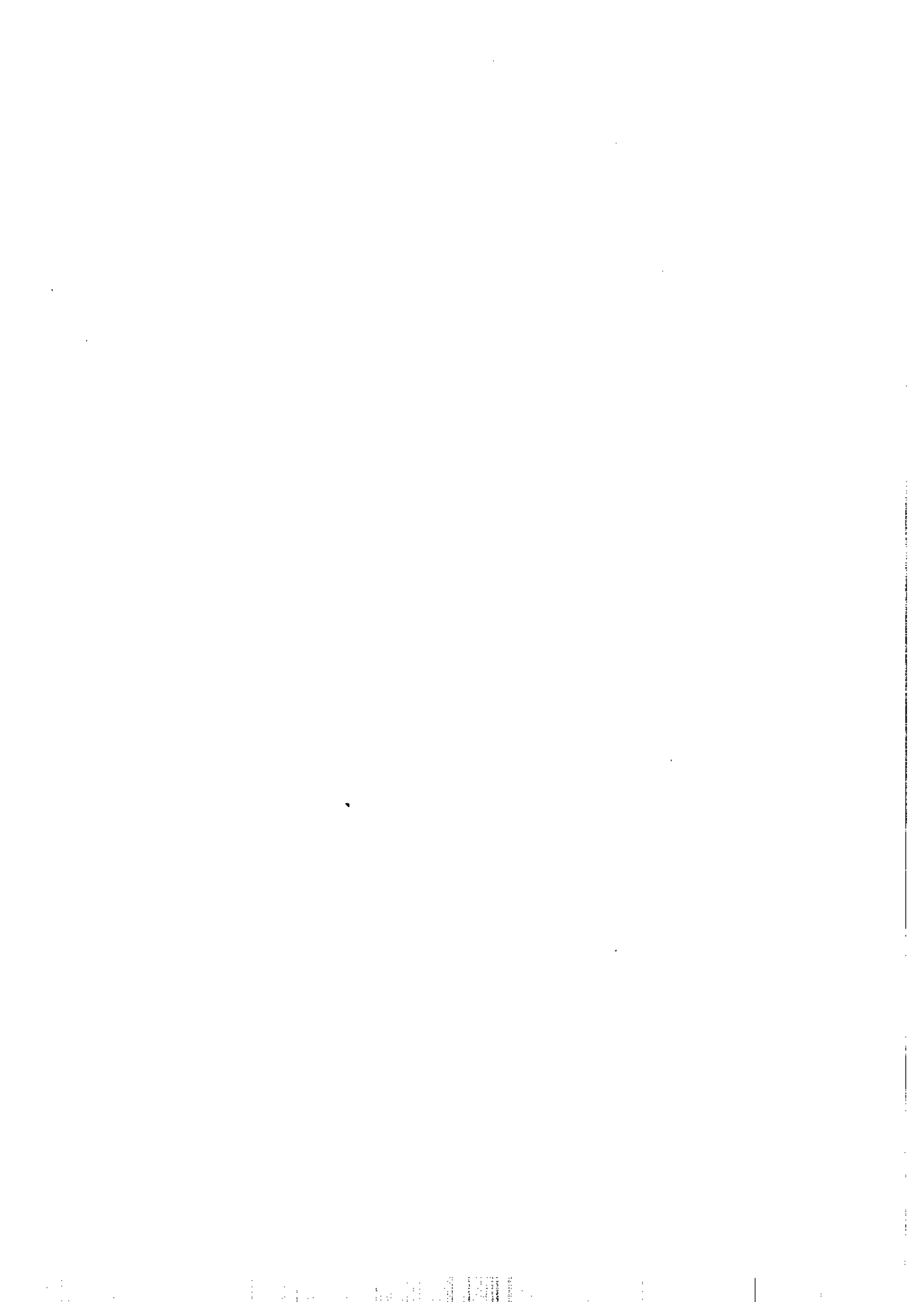
Comarques	Total		Creixement	
	Habitatges familiars 1981	1991	Absolut	(%)
Alt Penedès	25.903	32.105	6.202	23,90
Baix Llobregat	211.935	233.499	21.564	10,10
Barcelonès	896.425	911.995	15.570	1,70
Garraf	39.005	50.568	11.563	29,60
Maresme	120.927	146.441	25.514	21,00
Vallès Occidental	218.267	240.941	22.674	10,30
Vallès Oriental	93.074	108.822	15.748	16,90
<b>Total RMB</b>	<b>1.605.536</b>	<b>1.724.371</b>	<b>118.835</b>	<b>7,40</b>

*FONT: Inst. d'Estadística de Catalunya (1992),  
Cens d'habitatges 1991. Vol. 1: dades municipals*

**TAULA 4.2. EVOLUCIÓ DEL NOMBRE D'HABITATGES AL BARCELONÈS PER MUNICIPIS (1981-1991)**

Municipis	Total		Creixement	
	Habitatges familiars 1981	1991	Absolut	(%)
Badalona	72008	73788	1780	2,47
Barcelona	673514	688225	14711	2,18
Hospitalet de Llob.	96709	95318	-1391	-1,44
St. Adrià de Besòs	11030	11493	463	4,20
Sta. Coloma de Gr.	43164	43171	7	0,02
<b>Total Barcelonès</b>	<b>896425</b>	<b>911995</b>	<b>15570</b>	<b>1,74</b>

*FONT: Inst. d'Estadística de Catalunya (1992),  
Cens d'habitatges 1991. Vol. 1: dades municipals*



**TAULA 4.3 EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ PER CORONES TERRITORIALS A CATALUNYA (1981-1986-1991)**

Corones	Població			Creixement absolut	Creixement (%)
	1981	1986	1991	1981-1991	1981-1991
Barcelona	1.752.627	1.701.812	1.643.542	-109.085	-6,22
Barcelonès sense Barcelona	701.864	674.788	658.596	-43.268	-6,16
Barcelonès	2.454.491	2.376.600	2.302.137	-152.354	-6,21
CMB sense Barcelonès	642.257	655.120	680.640	38.383	5,98
CMB (27)	3.096.748	3.031.720	2.981.645	-115.103	-3,72
RMB sense CMB	1.142.128	1.197.807	1.281.645	139.517	12,22
RMB (162)	4.238.876	4.229.527	4.264.422	25.546	0,60
Catalunya sense RMB	1.717.538	1.749.111	1.795.072	77.534	4,51
<b>TOTAL CATALUNYA</b>	<b>5.956.414</b>	<b>5.978.638</b>	<b>6.059.494</b>	<b>103.080</b>	<b>1,73</b>

FONT: *Inst. d'Estadística de Catalunya (1992), Cens de població 1991. Vol. 1: Avanç de dades municipals*

**TAULA 4.4 EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE DRET PER MUNICIPIS AL BARCELONÈS (1981-1991)**

Municipis	Població		Creixement absolut	Creixement (%)
	1981	1991	1981-1991	1981-1991
Badalona	229.780	218.725	-11.055	-4,81
Barcelona	1.752.627	1.643.542	-109.085	-6,22
Hospitalet de Llob.	295.074	272.578	-22.496	-7,62
St. Adrià de Besòs	36.397	34.154	-2.243	-6,16
Sta. Coloma de Gramenet	140.613	133.138	-7.475	-5,32
<b>Total Barcelonès</b>	<b>2.454.491</b>	<b>2.302.137</b>	<b>-152.354</b>	<b>-6,21</b>

FONT: *Inst. d'Estadística de Catalunya (1992), Cens de població 1991. Vol. 1: Avanç de dades municipals*



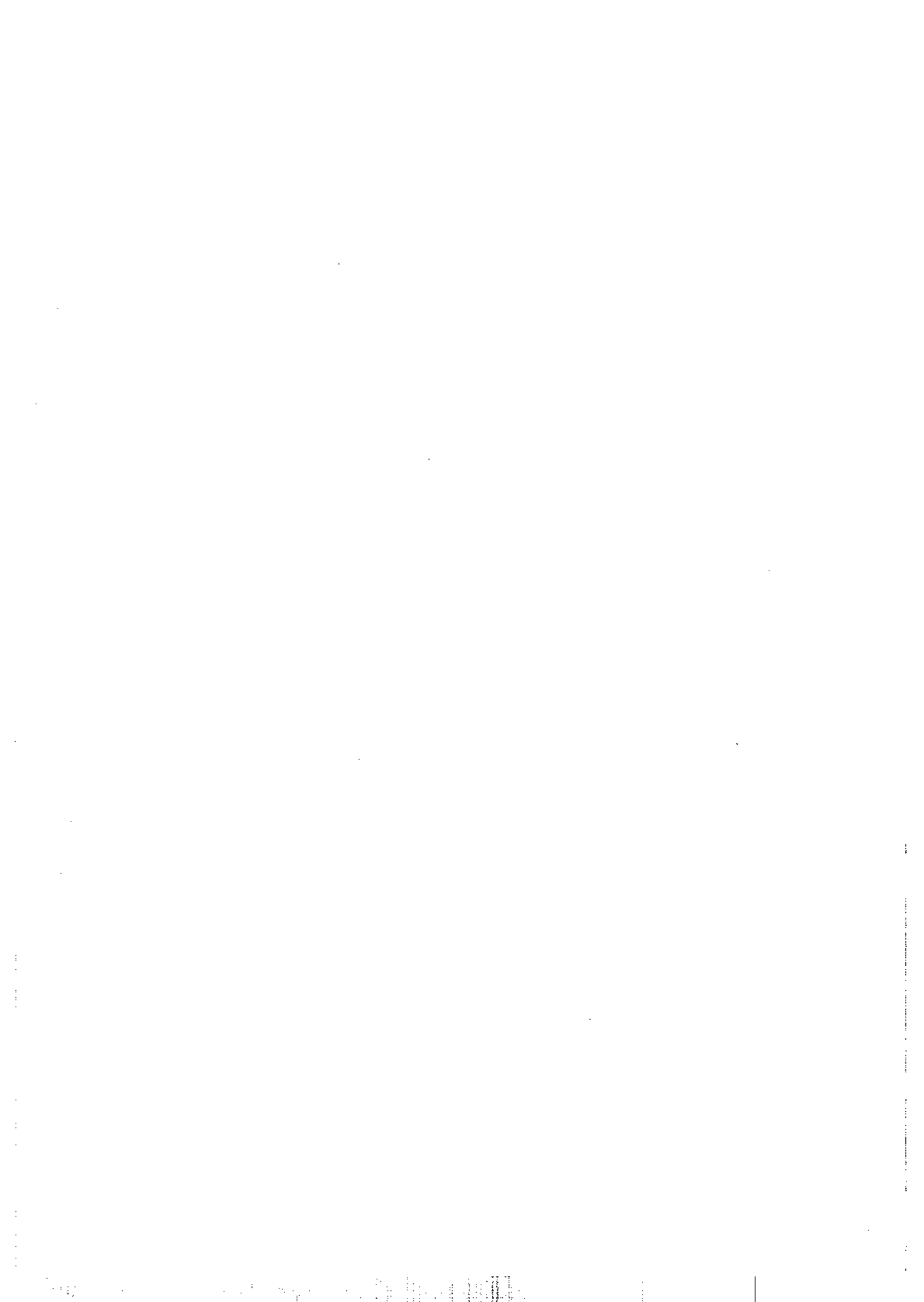


**TAULA 4.5 EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ DE DRET DE L'AMB  
(municipis més destacats) (excepte Barcelonès) (1981-1991)**

<i>Municipis amb més pèrdua</i>	Població		Creixement absolut	Creixement (%)
	1981	1991	1981-1991	1981-1991
Cornellà de Llobregat	91.563	84.927	-6.636	-7,20
Sant Feliu de Llobregat	38.004	36.608	-1.396	-3,60
Molins de Rei	18.308	17.840	-468	-2,50

<i>Municipis amb més creixement</i>	Població		Creixement absolut	Creixement (%)
	1981	1991	1981-1991	1981-1991
Castelldefels	24.697	33.017	8.320	33,60
Sant Cugat del Vallès	30.633	38.937	8.304	27,10
Cerdanyola del Vallès	50.885	56.612	5.727	11,20

*FONT: Inst. d'Estadística de Catalunya (1992),  
Cens de població 1991. Vol. 1: Avanç de dades municipals*



**TAULA 5.1. LLICÈNCIES DE CONSTRUCCIÓ A STA. COLOMA DE GRAMENET**  
(Expedients d'obra nova oberts amb data gener 1993)

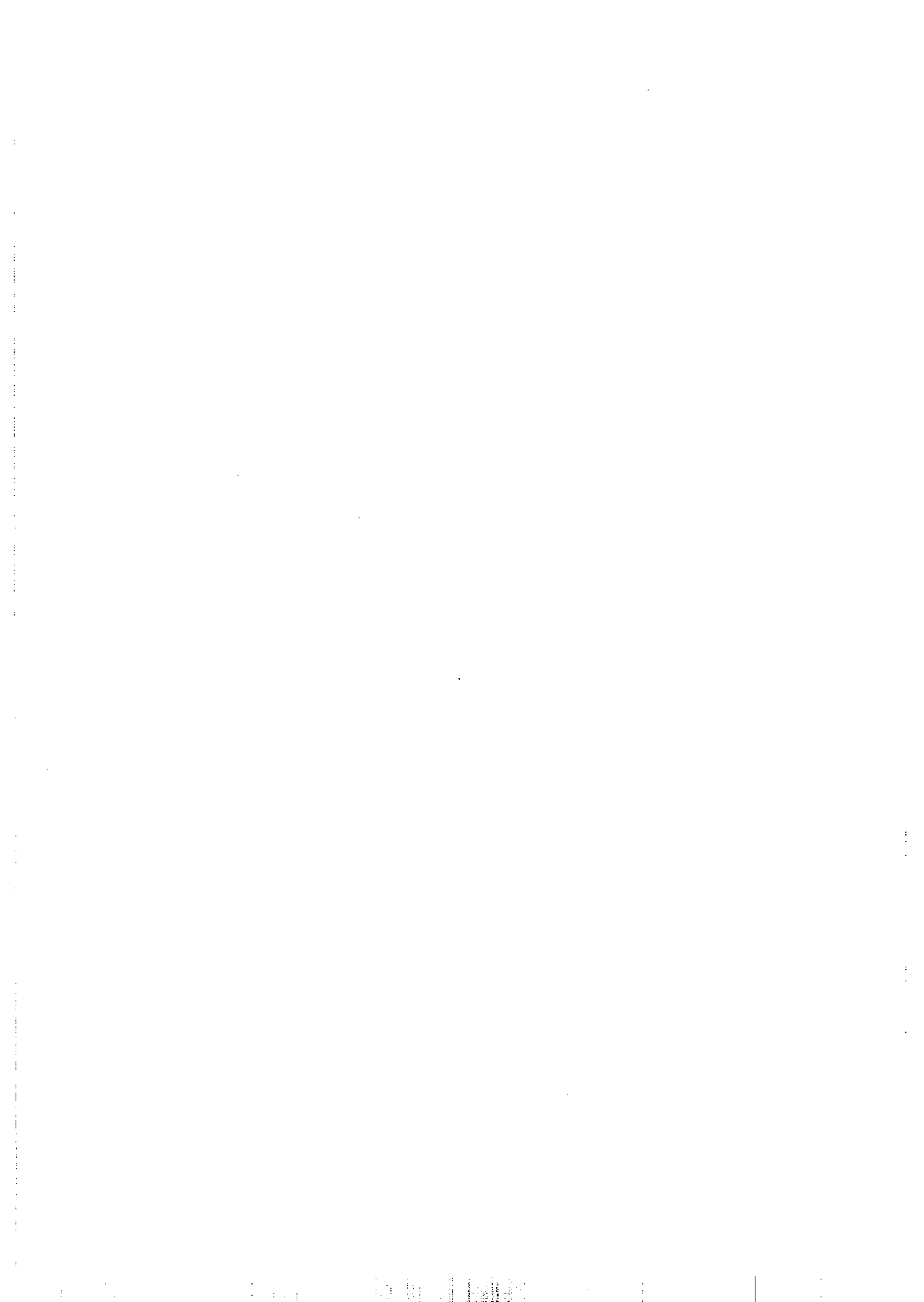
Tipologia	<u>Expedients</u>	<u>Núm. habitatges/ expedient</u>
<i>Vivenda Unifamiliar</i>	<b>35</b>	<b>57</b>
aïllada	11	12
entre mitgeres	21	35
adossada	3	10
<i>Plurifamiliar</i>	<b>38</b>	<b>153</b>
1 a 5 habitatges	28	62
6 habitatges i més	10	91
<b>Total</b>	<b>73</b>	<b>210</b>

*FONT: Arxiu d'expedients de llicències de construcció.*  
*Aj. de Sta. Coloma de Gramenet*

**TAULA 5.2. MIGRACIONS SANTA COLOMA DE GRAMENET**  
(rectificacions anuals del Padró municipal) (1982-1985)

	<u>Immigrants</u>	<u>Emigrants</u>
1/4/1982 - 31/3/1983	984	2.609
1/4/1983 - 31/3/1984	1.595	3.430
1/4/1984 - 31/3/1985	2.054	3.609
<b>Total</b>	<b>4.633</b>	<b>9.648</b>

*FONT: Rectificacions anuals del Padró de 1981.*  
*Aj. de Sta. Coloma de Gramenet*



TAULA 5.3.

**MIGRACIONS SANTA COLOMA DE GRAMENET**  
(Estad. Variacions Residencials. INE) (1988-1992)

	<u>Immigrants</u>	<u>Emigrants</u>	<u>Saldo migr.</u>
<b>1988</b>	1.784	3.081	-1.297
<b>1989</b>	1.897	3.034	-1.137
<b>1990</b>	1.665	3.294	-1.629
<b>1991</b>	1.161	2.231	-1.070
<b>1992</b>	1.483	2.969	-1.486
<b>Total</b>	7.990	14.609	-6.619

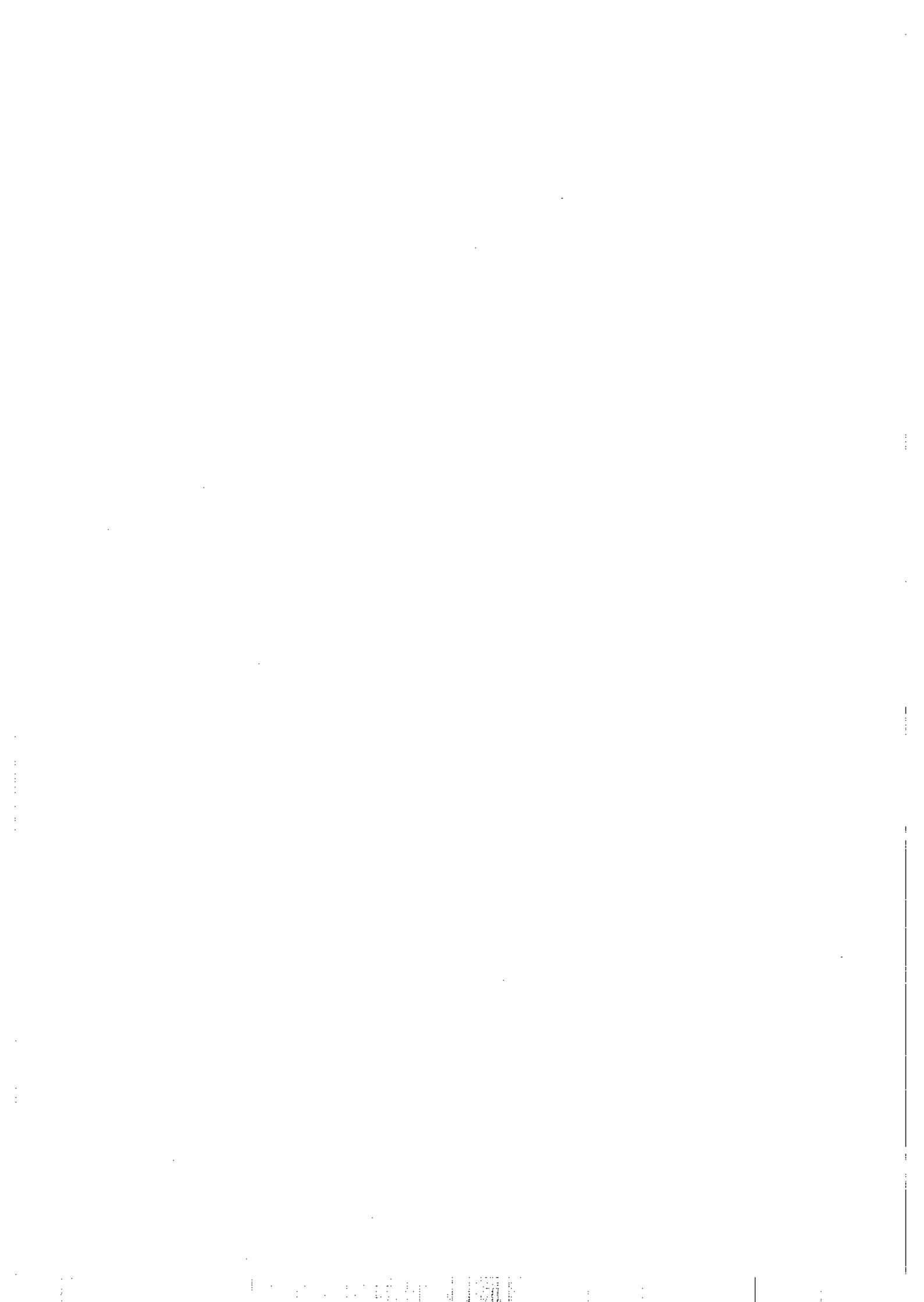
FONT: INE (1989-1993): "Movimientos migratorios", INE, Madrid.

TAULA 5.4.

**MIGRACIONS SANTA COLOMA DE GRAMENET**  
**SEGONS ORIGENS I DESTINACIONS (1990)**

	<u>Comarca</u> <u>Barcelonès</u>	<u>Resta</u> <u>Prov. Bcn.</u>	<u>Resta</u> <u>Catalunya</u>	<u>Resta</u> <u>Espanya</u>	<u>Total</u>
<b>Immigrants a S.C.</b>	840	238	67	520	1.665
<b>Emigrants de S.C.</b>	1.242	1.154	213	685	3.294
<b>Saldo migr. S.C.</b>	-402	-916	-146	-165	-1.629

FONT: IEC (1991), "Migracions", IEC, Barcelona



**TAULA 5.5. MIGRACIONS SANTA COLOMA DE GRAMENET  
SEGONS GRUPS D'EDAT (1992)**

	<u>Immigrants</u>	<u>Emigrants</u>	<u>Saldo migr.</u>
Edats			
(0 - 15)	269	648	-379
(16 - 24)	400	595	-195
(25 - 34)	440	825	-385
(35 - 44)	143	370	-227
(45 - 54)	66	223	-157
(55 - 64)	46	145	-99
(65 i més)	119	163	-44
<b>Total</b>	<b>1.483</b>	<b>2.969</b>	<b>-1.486</b>

*FONT: INE (1992): "Movimientos migratorios", INE, Madrid.*

**TAULA 5.6. MIGRACIONS SANTA COLOMA DE GRAMENET  
SEGONS NIVELLS D'INSTRUCCIÓ (1992)**

Nivell Instrucció	<u>Immigrants</u>	<u>Emigrants</u>	<u>Saldo migr.</u>
No sap llegir ni esc.	9	63	-54
Inferior a grad. esc.	865	1.713	-848
Graduat esc. o equiv.	293	654	-361
BUP, equivs. i sups.	295	511	-216
Altres	21	28	-7
<b>Total</b>	<b>1.483</b>	<b>2.969</b>	<b>-1.486</b>

*FONT: INE (1992): "Movimientos migratorios", INE, Madrid.*

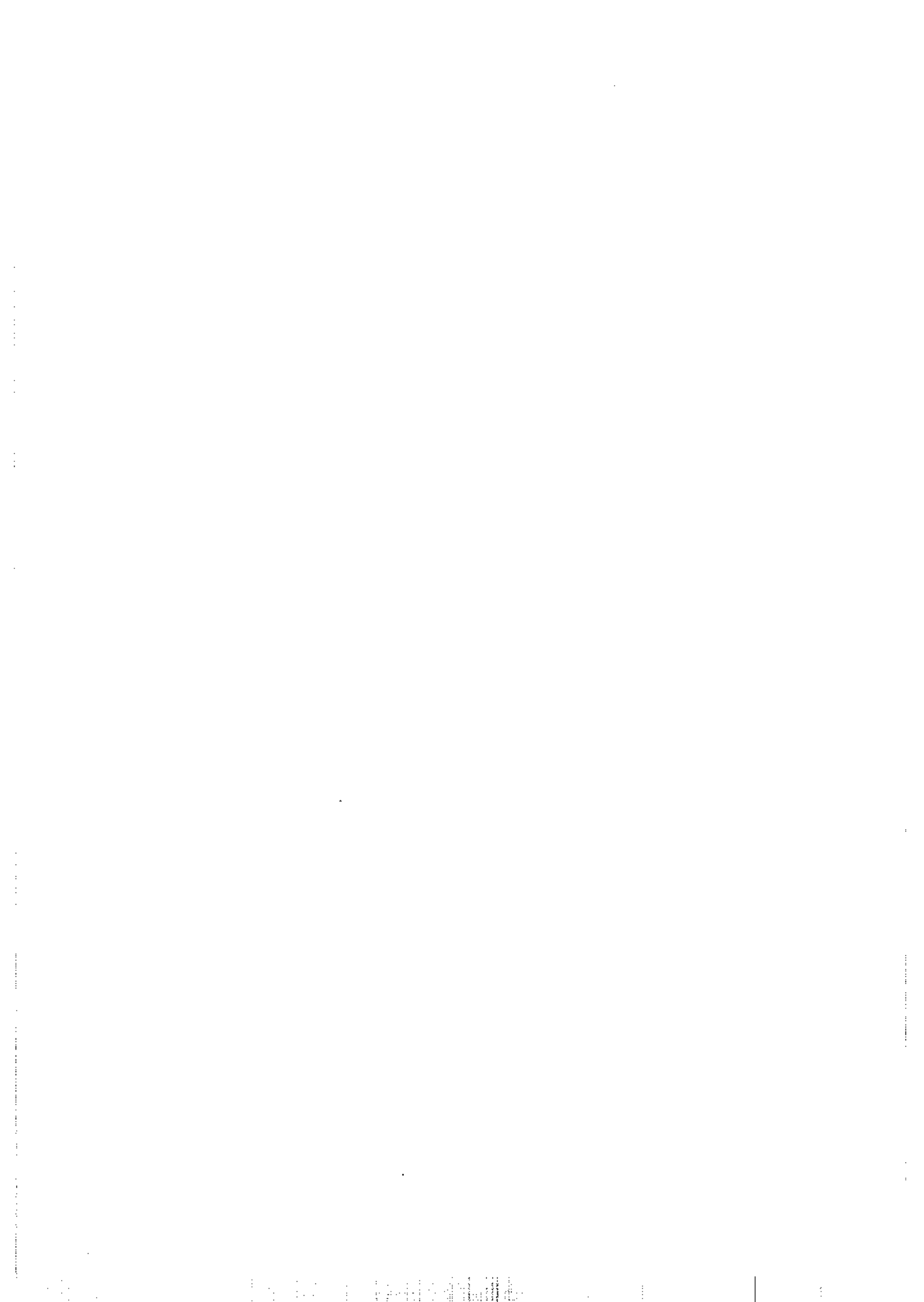




**TAULA 6.1 EVOLUCIÓ ALTES I BAIXES  
STA. COLOMA DE GRAMENET (1986-1993)**

	<u>ALTES</u>	<u>BAIXES</u>	<u>DIFERÈNCIA</u>
<b>1986</b>	369	1.150	-781
<b>1987</b>	1.837	3.176	-1.339
<b>1988</b>	1.783	3.205	-1.422
<b>1989</b>	1.899	3.187	-1.288
<b>1990</b>	1.699	3.473	-1.774
<b>1991</b>	1.497	3.312	-1.815
<b>1992</b>	1.501	2.988	-1.487
<b>1993</b>	1.736	3.492	-1.756
<b>TOTAL</b>	<b>12.321</b>	<b>23.983</b>	<b>-11.662</b>

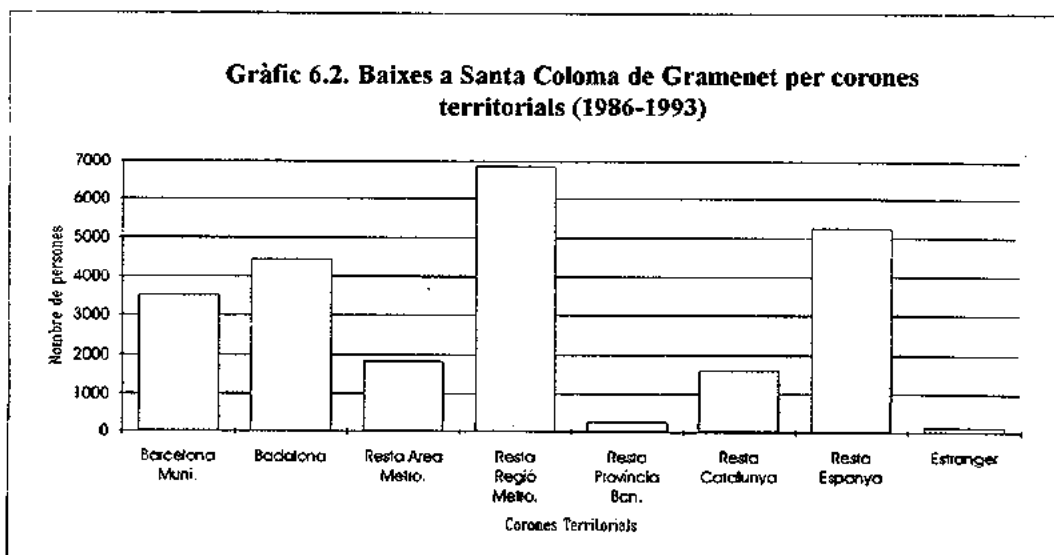
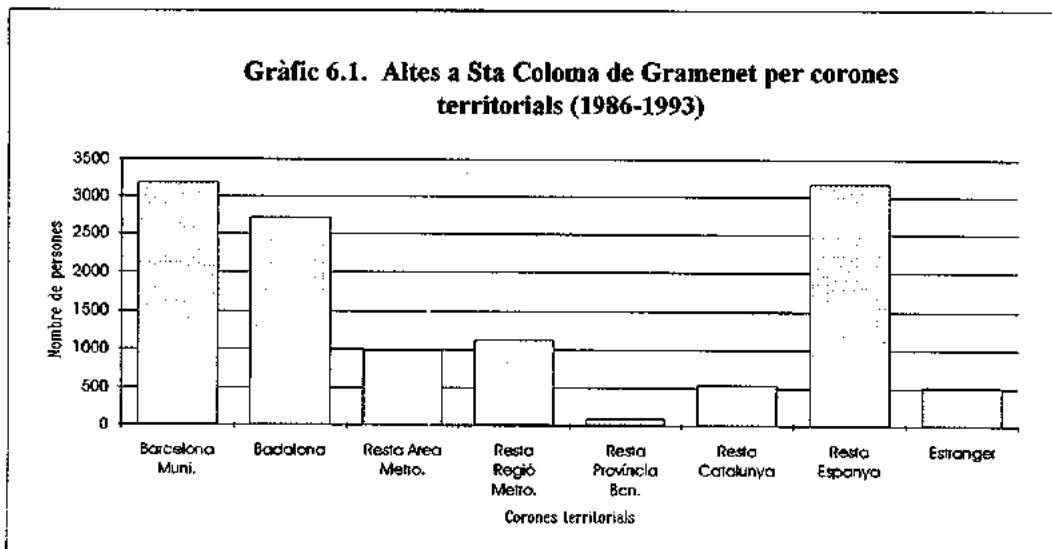
*FONT: Actualització Padrons de 1986 i 1991.  
Aj. Santa Coloma de Gramenet*



**TAULA 6.2 ALTES I BAIXES SANTA COLOMA DE GRAMENET  
PER CORONES TERRITORIALS (1986-1993)**

Nº	CORONES	ALTES		BALXES		DIFERENCIA
			%		%	
	<b>Sta. Coloma de G. (Interns)</b>	19.394		19.394		0
1a.	<b>Barcelona Muni.</b>	3.180	25,81	3.523	14,69	-343
2a.	<b>Badalona</b>	2.714	22,03	4.439	18,51	-1.725
3a.	<b>1a. Corona Area Metro.</b>	983	7,98	1.861	7,76	-878
4a.	<b>2a. Corona Regió Metro.</b>	1.122	9,11	6.863	28,62	-5.741
5a.	<b>Resta Província Bcn.</b>	96	0,78	279	1,16	-183
6a.	<b>Resta Catalunya</b>	542	4,40	1.626	6,78	-1.084
7a.	<b>Resta Espanya</b>	3.169	25,72	5.257	21,92	-2.088
8a.	<b>Estranger</b>	515	4,18	135	0,56	380
	<b>TOTAL</b>	<b>12.321</b>	<b>100</b>	<b>23.983</b>	<b>100</b>	<b>-11.662</b>

FONT: Actualització Padrons de 1986 i 1991. Aj. Sta. Coloma de Gramenet.



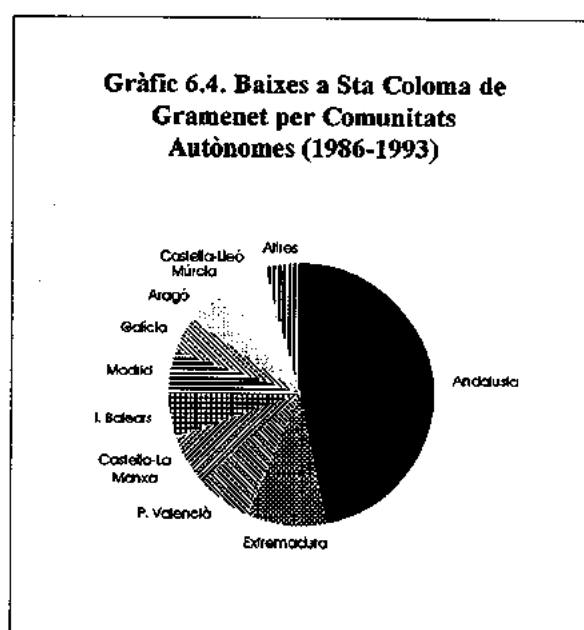
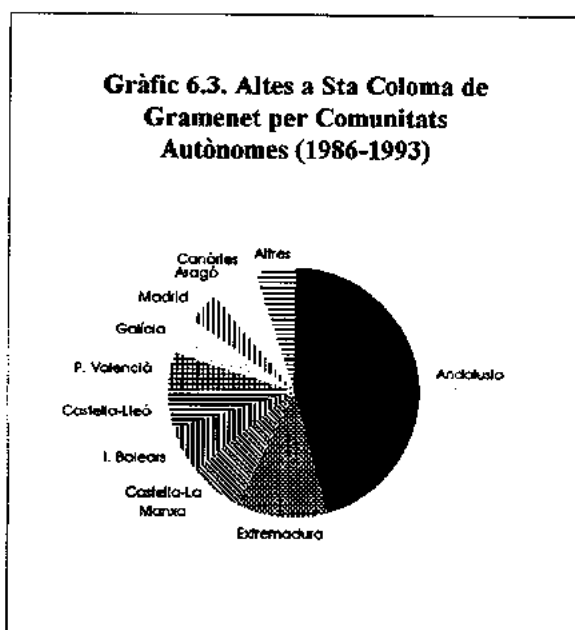


TAULA 6.3

**ALTES I BAIXES STA. COLOMA DE GRAMENET  
PER COMUNITATS AUTÒNOMES (1986-1993)**

	<u>ALTES</u>	%	<u>BAIXES</u>	%	<u>DIFERÈNCIA</u>
Andalusia	1.407	45,49	2.475	47,08	-1.068
Aragó	116	3,75	223	4,24	-107
Astúries	28	0,91	11	0,21	17
I. Balears	193	6,24	300	5,71	-107
Canàries	66	2,13	101	1,92	-35
Cantàbria	8	0,26	11	0,21	-3
Castella-Lleó	155	5,01	160	3,04	-5
Castella-La Manxa	203	6,56	310	5,90	-107
Extremadura	372	12,03	516	9,82	-144
Galícia	148	4,78	232	4,41	-84
Madrid	129	4,17	277	5,27	-148
Múrcia	13	0,42	183	3,48	-170
Navarra	14	0,45	25	0,48	-11
P. Basc	41	1,33	26	0,49	15
P. Valencià	153	4,95	352	6,70	-199
La Rioja	5	0,16	17	0,32	-12
Ceuta-Melilla	42	1,36	38	0,72	4
<b>TOTAL</b>	<b>3.093</b>	<b>100</b>	<b>5.257</b>	<b>100</b>	<b>-2.164</b>

FONT: Actualització Padrons de 1986 i 1991. Aj. Sta. Coloma de Gramenet.



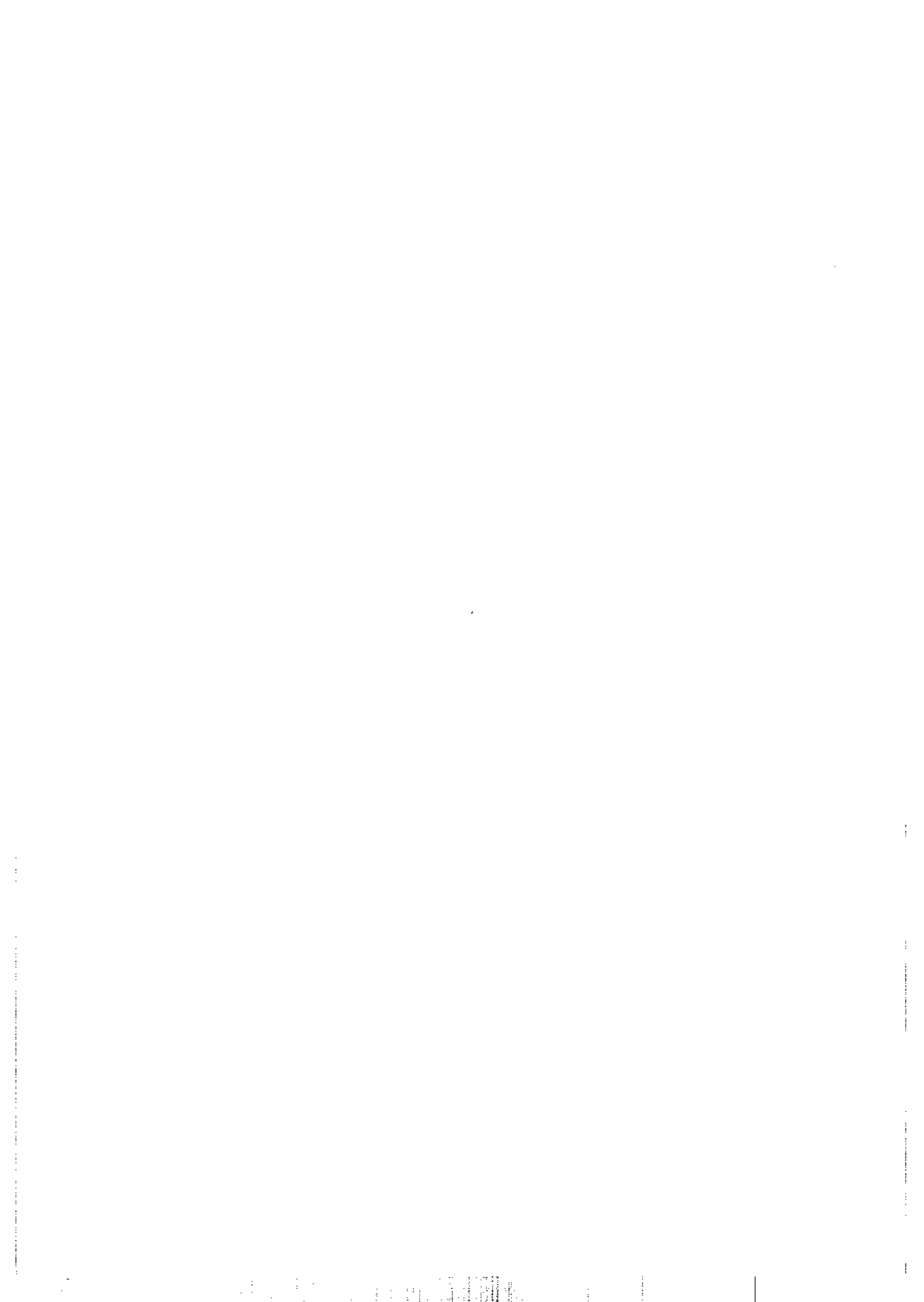


TAULA 6.4

**ALTES A STA. COLOMA DE GRAMENET DE LA RESTA  
D'ESPANYA: MUNICIPIS MÉS DESTACATS (+ de 25 altes)  
(1986-1993).**

COMUNITAT	PROVÍNCIA	MUNICIPI	ALTES
ARAGÓ	Saragossa	Saragossa	28
ILLES BALEARS		Eivissa	28
		Ciu. de Palma	62
EXTREMADURA	Badajoz	Badajoz	37
		Castilblanco	26
		Méndez	25
		Madrid	65
MADRID	Madrid	Madrid	65
PAIS VALENCIA	València	València	33
CEUTA-MELILLA	Melilla	Melilla	27
ANDALUSIA	Almeria	Almería	26
		Cádiz	36
	Cordoba	Córdoba	51
		Palma del Río	31
	Granada	Granada	44
	Jaen	Jaén	28
		Linares	51
	Málaga	Málaga	33
	Sevilla	Sevilla	42
	<b>TOTAL</b>		

FONT: Actualització Padrons de 1986 i 1991. Aj. Sta. Coloma de Gramenet.





TAULA 6.5

**BAIXES DE STA. COLOMA DE GRAMENET A LA RESTA D'ESPANYA: MUNICIPIS MÉS DESTACATS (+ de 25 altes) (1986-1993)**

COMUNITAT	PROVÍNCIA	MUNICIPI	BAIXES
ARAGÓ	Oscsa	Oscsa	25
	Saragossa	Saragossa	39
ILLES BALEARS		Eivissa	40
		Maó	46
		Ciutat de Palma	116
ILLES CANÀRIES	Las Palmas	Las Palmas	28
CASTELLA-LA MANXA	Albacete	Hellín	28
EXTREMADURA	Badajoz	Badajoz	31
		Mérida	32
		Montija	30
	Cáceres	Cáceres	25
	Madrid	Fuenlabrada	35
MADRID		Madrid	122
	Castelló	Castelló	28
PAÍS VALENCIÀ	València	València	39
	ANDALUSIA	Almeria	Adria
Almeria			64
Roquetas de Mar			31
Cádiz		Algeciras	36
		Cádiz	33
		Jerez de la Frontera	43
		La Línea de la Concep	26
		Sanlucar de Barramed	41
Cordoba		Cabra	32
		La Carlota	29
		Córdoba	112
		Priego de Córdoba	36
		Granada	Granada
Jaen		Andújar	27
		Jaén	47
		Linares	66
Málaga		Málaga	88
	Vélez-Málaga	29	
Sevilla	Ecija	28	
	Sevilla	159	
<b>TOTAL</b>			<b>1.704</b>

FONT: Actualització Padrons de 1986 i 1991. Aj. Sta. Coloma de Gramenet.



TAULA 6.6

**ALTES DE L'ESTRANGER A STA. COLOMA DE GRAMENET  
SEGONS ESTATS (+ de 10 altes) I GRANS REGIONS DEL MÓN  
(1986-1993)**

<b>ESTATS</b>	<b>Altes</b>	<b>REGIONS DEL MÓN</b>	<b>Altes</b>
Alemanya	32	Europa Occidental	135
França	39	Europa "Oriental"	5
Marroc	237	Amèrica del Nord	11
Andorra	23	Amèrica Central	16
Xile	10	Amèrica del Sud	45
Perú	10	Àsia	49
Bangla Desh	11	Oceania(Austràlia)	8
Xina	11	Àfrica del Nord	246
Índia	13	Àfrica Central i del Sud.	0
Pakistan	11		
<b>TOTAL</b>	<b>397</b>	<b>TOTAL</b>	<b>515</b>

FONT: Actualització Padrons de 1986 i 1991. Aj. Sta. Coloma de Gramenet.

TAULA 6.7

**BAIXES DE STA. COLOMA DE GRAMENET A L'ESTRANGER  
SEGONS ESTATS (+ de 10 baixes) I GRANS REGIONS  
DEL MÓN (1986-1993)**

<b>ESTATS</b>	<b>Baixes</b>
Andorra	57
França	19
<b>TOTAL</b>	<b>76</b>

<b>REGIONS DEL MON</b>	<b>Baixes</b>
Europa Occidental	116
Europa "Oriental"	1
Amèrica del Nord	0
Amèrica Central	0
Amèrica del Sud	9
Àsia	0
Oceania(Austràlia)	5
Àfrica del Nord	4
<b>TOTAL</b>	<b>135</b>

FONT: Actualització Padrons de 1986 i 1991. Aj. de Sta. Coloma de Gramenet.